

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

IEBE
INSTITUT D'ESTUDIS
DEL BAIX EMPORDÀ

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

Volum 29 - Any 2010

EDITA:

PATROCINA:

© INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

Seu social: C/ Hospital, 27, 17220 Sant Feliu de Guixols.

Adreça de secretaria: Plaça dels Països Catalans, Museu de la Pesca (Casa Montaner),
17230 Palamós

info@iebc.org

www.iebc.org

Edició a cura del Consell de Redacció:

Francesc Aicart, Joan Badia-Homs, Anna-Maria Corredor, Lluís Costa, Elena Esteva,
Albert Juanola, Miquel Martí, Montserrat Perez, Xavier Rocas, Carles Roqué, M. Teresa
Solé, Pere Trijueque.

Assessoria lingüística: Xavier Colomer-Ribot

Secretaria: Glòria Rojas Cobos – telèfon 972 60 12 44

Impressió: Gràfiques Bigas – C/ Provença, 21, 17220 Sant Feliu de Guixols

Dissony gràfic: M. Teresa Sinyol

Dipòsit legal: Gi. 1182-09

ISSN: 1130-8524

El contingut dels textos que es publiquen són de l'exclusiva responsabilitat dels
autors.

Reservats tots els drets

No es permet la reproducció total o parcial, per qualsevol mitjà, dels textos i
il·lustracions d'aquest llibre sense el permís previ i per escrit de l'entitat editora.

PORTADA. Activitats tradicionals del Baix Empordà:

Terrisseria a la Bisbal d'Empordà.

Fotografia: Arxiu Comarcal del Baix Empordà i Terracotta Museu

SUMARI

JORDI MONTANER, RAMON JULIÀ, M. ÀNGELS MARQUÈS. JOAN SOLÀ, PERE PONS, JUANMA LÓPEZ Canvis en la paleomorfologia i dinàmica fluvial del riu Ter des del darrer màxim glacial	7
MARGA QUILES I ROCA, PERE ROVIRA I PONS L'anàlisi i la conservació de la imatge de la Verge de la Fossa d'Ullà	23
LLUÍS BAYONA I PRATS, LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA La restauració de la Torre de les Hores. Un portal fortificat al municipi de Palau-sator	41
JAUME AYMAR I RAGOLTA Relacions de Sant Jeroni de la Murtra amb les comarques gironines	55
JORDI FRIGOLA I ARPA El sometent de la Bisbal del segle XVI	83
SALVADOR VEGA I FERRER La creació de la batllia reial de Verges. Dos privilegis de Felip I d'Aragó, dit el Prudent (1587)	107
ALFONS GARRIDO Origen i evolució de les associacions de pescadors a través del Gremi de Sant Pere de Palafrugell (segles XVII-XX)	161
MOISÈS SELFA I SASTRE Els cadastres de 1716 i 1757 de Torroella de Montgrí: pervivència de la toponímia fins a l'actualitat	181
LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA, PABLO DE LA FUENTE Unes monedes i un cardenal. Regalisme i arqueologia a l'Empordà del segle XVIII	193
PEP VILA Un tractat setcentista d'urbanitat i de bones maneres. Lectures d'una família palamosina	221

PABLO DE LA FUENTE	
Les illes de la Restauració: operacions navals britàniques a la costa baixempordanesa (1810-1811)	241
XAVIER ROCAS GUTIÉRREZ	
Manufactura ceràmica i clima: unes relacions històricament difícils	263
ÀNGEL JIMÉNEZ	
El darrer alcalde republicà de Sant Feliu: Ramon Sais i Sendra (Sant Feliu de Guíxols, 1885-1967). Diari d'una família truncada per la Guerra Civil	277
LLUÍS MARUNY I CURTO	
El primer ajuntament franquista a la Bisbal d'Empordà, 1939-1947	351

JORDI MONTANER (*), RAMON JULIÀ (**),
M. ÀNGELS MARQUÈS (***),
JOAN SOLÀ (*), PERE PONS(*), JUANMA LÓPEZ (*)

CANVIS EN LA PALEOMORFOLOGIA I DINÀMICA FLUVIAL DEL RIU TER DES DEL DARRER MÀXIM GLACIAL

- (*) GEOSERVEI, Projectes i Gestió Ambiental. S.L.
(**) Institut de Ciències de la Terra Jaume Almera. CSIC
(***) Departament de Geodinàmica i Geofísica. Universitat de Barcelona.

RESUM: La recerca geomorfològica i litoestratigràfica sobre la sedimentació holocena a la plana al·luvial del Baix Ter proporciona evidències de canvis en la dinàmica fluvial relacionats amb el clima i les activitats humanes. Aquests canvis es mostren en una successió de tres estadis de transformació morfològica del riu Ter, des del darrer màxim glacial fins la formació de la plana al·luvial recent. Es descriuen la paleomorfològia i la dinàmica fluvial dels estadis representats i la seva relació amb els controls geològics locals. La vall fluvial del primer estadi, cronològicament atribuïble al darrer màxim glacial, suggereix una continuïtat morfològica i hidrogràfica dels paleocanals relictos del Ter amb els cànons submarins de la Fonera i de l'Escala, un davant del massís de Begur i l'altre davant d'Empúries. En els dos estadis posteriors, la successiva disminució del gradient fluvial és l'expressió de l'acumulació sedimentària fluvio-marina del període transgressiu holocè, i del procés de progradació i terraplenament de la plana. El nucli d'aquesta proposta es concentra en la representació paleogeogràfica dels tres estadis.

PARAULES CLAU: Baix Ter. Holocè. paleocanal fluvial, progradació, nivell del mar

INTRODUCCIÓ

Els estudis sobre les respostes fluvials als canvis climàtics i antropogènics durant l'Holocè són molt nombrosos a Europa, i mostren la incidència dels diferents mecanismes de control sobre la dinàmica fluvial (p.ex. STARKEL, 1983; GREGORY ET AL., 1995; BROWN, 1997; BENITO ET AL., 1998; MADDY ET AL., 2001; LEWIN ET AL., 2005). També subratllen la particular fragmentació i manca de cronoestratigrafia precisa dels registres fluvials holocens, i la consegüent complexitat per a determinar l'abast tant de determinats esdeveniments naturals, per exemple l'episodi fred registrat fa 8.200 anys BP¹, com la resposta a les influències ambientals d'origen antròpic –la centuriació romana o les desforestacions (BROWN, 1997; COLLINS ET AL., 2006; LEWIN ET AL., 2005; PASTRE ET AL., 2006).

A la plana litoral del Baix Ter, les referències sobre canvis en la xarxa hidrica local i la seva correl·lació amb esdeveniments climà-

¹ Símbol que indica que una data s'expressa en l'escala cronològica solar que té el seu origen en l'any 1950 dC i que compta els anys en sentit retrògrad.

tics i històrics es remeten als estudis de MARQUÈS & JULIÀ (1983, 1987 i 2005), en què es confronten les dades i les observacions relatives als canvis geomorfològics del darrer mil·lenni. També són de referència els treballs sobre paisatge antic basats en datacions radiocarbòniques i sondatges realitzats per l'Institut Arqueològic Alemany i resumits en les publicacions de BLECH ET AL. (1994, 1998, i 2005) i MARZOLI (1995, 2000 i 2005), i posteriorment interpretades a RAMBAUD (2005). Els treballs de MONTANER ET AL. (1995, 1999, 2004) i SOLÀ ET AL. (1996) aborden la cronologia dels dipòsits quaternaris de reblliment de la plana, des del Pleistocè Superior fins el període subactual, aplicant conceptes d'estratigrafia seqüencial i la correlació d'esdeveniments a partir de les corbes eustàtiques existents per a diverses localitats de la Mediterrània (LABEYRE ET AL., 1976; ALOISI ET AL., 1978; L'HOMER, 1981; RIBA, 1981; DUBAR, 1987; PIRAZZOLI, 1991). Són també destacables els estudis de MARTÍNEZ GIL (1972), IGME (1987) i MAS ET AL. (1989, 1999) sobre la geologia i la geomorfologia de les unitats fluviodeltaiques de la plana del Baix Ter, així com els treballs específics sobre palinologia (PARRA, 1988) i la reconstrucció del paisatge litoral basant-se en investigacions arqueològiques (NIETO ET AL., 1985, 1998, 2005).

La lectura del paleopaisatge històric basada en dades i observacions locals no contextualitzades en la correlació estratigràfica dels cossos sedimentaris, la seva geometrització espacial i la situació paleogeogràfica pot arribar a ser insuficient per a justificar determinades conclusions i nivells d'interpretació en relació amb el paleopaisatge. En aquest sentit, la proposta que es presenta és una mostra dels resultats obtinguts de la interpretació de les dades existents, i d'altres de noves, procedents de l'estudi estratigràfic de més de 400 sondatges, amb el resultat d'uns 60 perfils de correlació estratigràfica i més de 40 cartografies específiques de situació, geometrització i caracterització de les unitats sedimentàries quaternàries, així com de la seva confrontació amb evidències històriques i dades radiocarbòniques disponibles.

El nucli de la proposta es concentra en la representació gràfica dels resultats, que s'acompanya d'una descripció de la successió de tres estadis de transformació morfològica del riu Ter, des del darrer màxim glacial fins a la formació de la plana al·luvial recent. Es descriu succintament la paleomorfologia i la dinàmica fluvial dels tres estadis representats i la seva relació amb els controls geològics

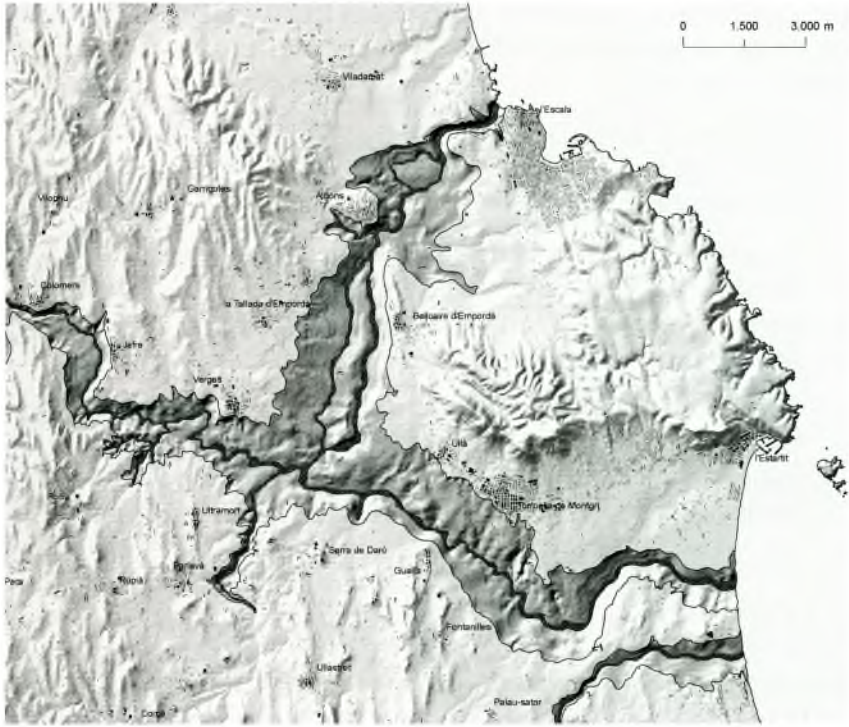

Figura 1. Durant el darrer màxim glacial, aproximadament fa uns 18.000 anys BP, el riu Ter es va encaixar perquè el nivell del mar estava molt més baix respecte de l'actual (-120 msnm). L'existència de dues valls, una al nord i l'altra a l'est, s'interpreta amb motiu d'una captura del riu Ter pel Daró.

locals i la posició relativa del nivell del mar, però sense entrar en la descripció del procés sedimentari que segueix i/o precedeix cadascun dels estadis.

El tractament gràfic i la representació de la paleogeografia s'ha efectuat amb eines de georeferenciació i amb la generació de models paleogeogràfics digitals, construïts a partir de la correlació estratigràfica, la datació radiocarbònica i el control de la coherència espai-temps que es reflecteix en els perfils d'equilibri longitudinals i transversals dels diversos paleocanals fluvials representats.

PALEOMORFOLOGIA I DINÀMICA DEL RIU TER

Tot i que el recorregut dels rius presenta una gradació de la seva morfologia com a conseqüència de canvis en la dinàmica fluvial,

canvis climàtics, condicions geològiques locals i influència antròpica, de forma general (SCHUMM, 1977) les conques fluvials s'estructuren en tres trams:

- el tram de capçalera, amb gradient elevat, un canal marcadament incidit i de tendència rectilínia, on predominen els processos erosius i de generació de sediment;
- el tram mig o de transferència, caracteritzat per un gradient menor, un canal incidit –a voltes sobre sediments quaternaris previs– i meandriforme incipient on predominen els processos de transport de sediment, i, finalment,
- el tram baix, on la divagació de la llera i els canvis d'orientació del seu curs ens indiquen la maduració del perfil fluvial i la instauració d'un règim de baixa energia –meandriforme– i s'inverteix el paper dominant dels processos anteriors, imposant-se l'al·luvionament, l'avulsió i la sedimentació sobre l'erosió.

La posició del nivell de base natural del riu, regulada per l'evolució del nivell del mar i el règim climàtic, és la que condiciona que una determinada àrea geogràfica, per exemple, l'actual Baix Ter, es trobi durant determinats períodes temporals sota els dominis d'erosió, transport o deposició al·luvial i, per tant, expressant una dinàmica tipus o un determinat règim fluvial en la línia de la catalogació efectuada per SCHUMM (1977).

Paral·lelament, l'estudi dels sediments en àrees d'acumulació de la conca fluvial, com és el cas d'una plana al·luvial, permet interpretar la gènesi del rebliment i la seva correspondència amb una determinada dinàmica fluvial relictada.

La combinació de tots dos aspectes: l'un, l'anàlisi i correlació dels testimonis sedimentaris i la seva interpretació a partir de criteris sedimentològics i d'estratigrafia seqüencial, i l'altre, l'aplicació de coneixements bàsics de dinàmica fluvial, constitueixen la metodologia mínima necessària per a reconstruir el comportament del riu dins una determinada seqüència temporal.

En el cas del riu Ter, l'aplicació de la metodologia ara descrita permet diferenciar la successió de tres estadis morfodinàmics principals dins una seqüència temporal compresa entre Pleistocè Superior i els temps recents. La seqüència representa l'envelliment morfològic del riu: des d'un estadi inicial de rejuveniment del perfil fluvial, motivat per un nivell del mar baix, en què s'instaurarà una

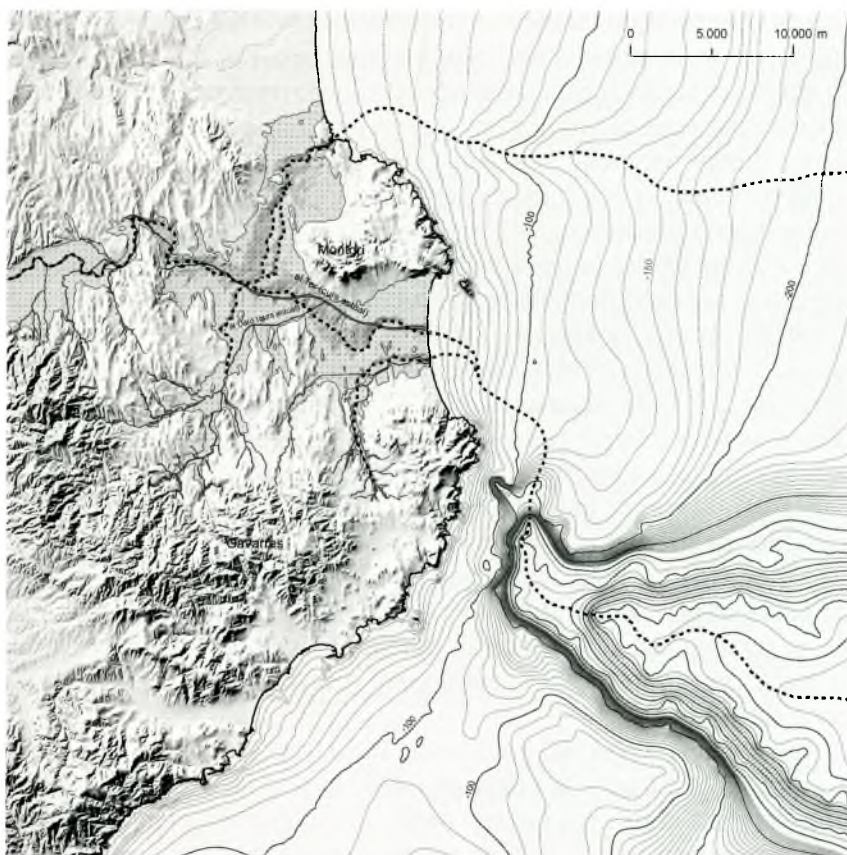

Figura 2. La paleomorfologia fluvial corresponent a l'inici del darrer màxim glacial -uns 18.000 anys BP- suggereix la correlació hidrogràfica dels paleocanals del Ter i el Daró amb els canons de l'Escala, al nord, i la Fonera, al sud. Al començament d'aquest estadi, la línia de costa devia quedar situada a uns 15 km de l'actual litoral, molt a prop del sector apical del canó de la Fonera -base batimètrica extreta dels treballs de GOT (1973) i ICM (2005)-.

dinàmica predominant d'incisió fluvial, fins a una darrera fase de maduresa determinada pel retrocés de la línia de costa i el consegüent terraplenament definitiu de la plana.

DINÀMICA DEL RIU EN EL DARRER MÀXIM GLACIAL

Durant el darrer màxim glacial, aproximadament uns 18.000 anys BP, el riu Ter es va encaixar perquè el nivell del mar -molt més baix (-120 msnm) que l'actual- i el clima -àrid i marcadament epi-

sòdic- així ho propiciaven. La forta capacitat erosiva del riu Ter va significar, en la situació de l'actual plana, una vall d'incisió (Figura 1) sobre un substrat poligènic preexistent format per gresos i margues d'edat eocena, argiles ocres amb nivell de graves semiconsolidades d'edat neògena, i calcàries cretàiques.

El curs del Ter era relativament rectilini i encaixat, amb una dinàmica amb predomini de l'erosió i el transport, en el qual la major o menor amplada de la vall fluvial inserida s'interpreta que era motivada pel control geològic del substrat, restant àrees de cubeta a Canet de Verges i a Albons-l'Escala, i passos fluvials o estrets entre Gualta i Torroella, Albons i Bellcaire, nord de mas Pinell i nord de Serra de Daró. En aquest estadi, la prolongació de la traça fluvial des de la seva posició continental cap al mar suggereix una connexió morfològica i hidrogràfica amb el canó submarí de la Fonera, per la banda sud de la badia de Pals, i amb el canó submarí de l'Escala, des del corredor d'Albons (Figura 2).

Segons la informació amb què s'ha treballat, la posició de la línia de costa en el moment del màxim glacial i abans del començament de la recuperació del nivell del mar (des de -120 msnm) s'hauria situat a un 15 km de la costa actual, a prop del sector apical del canó de la Fonera.

L'existència d'una vall en direcció nord (cap a l'Escala) i una altra en direcció est (cap a la platja de Pals) i la previsible erosió remuntant del riu a la recerca del seu perfil d'equilibri permeten interpretar un escenari inicial amb el riu Ter orientat al nord i amb el riu Daró que, descrivint una notable corba cap a l'est, es dirigia cap al mar a la platja de Pals (Figura 1). El manteniment d'aquest règim erosiu en una àrea com la situada a l'entorn de Canet de Verges, en què la divisòria entre les conques del Ter i Daró hauria estat molt propera al curs, s'interpreta com el que hauria conduït a la captura del riu Ter pel Daró. A partir d'aquest moment, el riu Ter en règim d'encaixament, hauria passat a dirigir-se cap a l'est.

El règim fluvial dels següents 10.000 anys evolucionà de la mà de la recuperació del nivell del mar i del pas progressiu a un règim climàtic menys àrid, més càlid i més humit, amb el consegüent rebliment per un progressiu -però relativament ràpid- anegament i nivellament sedimentari de la vall fluvial encaixada durant el màxim glacial precedent. No és fins a la fase posterior que una part d'aquest reblert es veuria novament remobilitzat per un nou estadi de nivell baix del mar, datat relativament després de l'inici de l'Holocè.

DINÀMICA DEL RIU AL COMENÇAMENT DE L'HOLOCÈ

A partir dels 18.000 anys BP, el nivell del mar va pujar progressivament fins la cota actual però no d'una forma uniforme. L'increment de temperatura que desmantella les masses glacials i provoca aquest ascens de nivell queda interromput per períodes de retorn a condicions fredes, que tingueren una gran incidència en la dinàmica fluvial. Un d'aquests períodes va ocórrer a l'entorn dels 8.200 anys BP, i marca l'inici d'una etapa molt important en la progradació deltaica (STANLEY & WARNE, 1994). Així mateix, és en aquest moment en què, a Europa, les societats mesolítiques de caçadors recol·lectors evolucionen cap a les societats neolítiques d'agricultors amb ceràmica (TURNERY & BROWN, 2007) i produeixen una profunda transformació de la gestió del territori.

En la plana del Ter, la imposició d'un subestadi climàtic de més aridesa va alentir la progressiva pujada del nivell del mar, pseudoestabilitzant-se temporalment a una cota aproximada d'uns 30 m respecte de l'actual. En aquesta situació, un nou rejuveniment de la xarxa hídrica hauria implicat l'encaixament del Ter i Daró als sediments al·luvials i fluviomarins poc competents (Figura 3), prèviament dipositats durant la fase transgressiva precedent, però afectant una amplada de vall major.

En aquell moment, el riu amb un perfil d'equilibri novament rejuvenit i un substrat poc competent són els principals motius pel quals haurien quedat registrats amb més claredat els diferents eixos fluvials no coetanis del Ter, i del Daró, abans de tornar a quedar progressivament reblerts en fases successives.

Durant el període de domini erosiu del començament de l'Holocè, el riu Ter hauria tingut una direcció dominant oest-est, tal com ens indica l'estratigrafia de l'estadi corresponent i activitat fluvial més gran que s'observa en aquesta direcció i en relació amb la confluència del Daró (Figura 3). A partir de la fase de domini sedimentari que seguiria a continuació i de nou rebliment de la plana en règim de pujada del nivell del mar –amb funcionament anostomosats inicialment i meandriforme posterior–, el riu hauria circulat indistintament i alternativa en direcció est i nord, generant progressivament l'al·luvionament sedimentari del conjunt.

La formació dels diversos paleocanals representats en la Figura 3 és el resultat d'una dinàmica fluvial intermitent, no coetània, de rebliment d'uns i posterior activació dels altres. En la zona de l'Es-

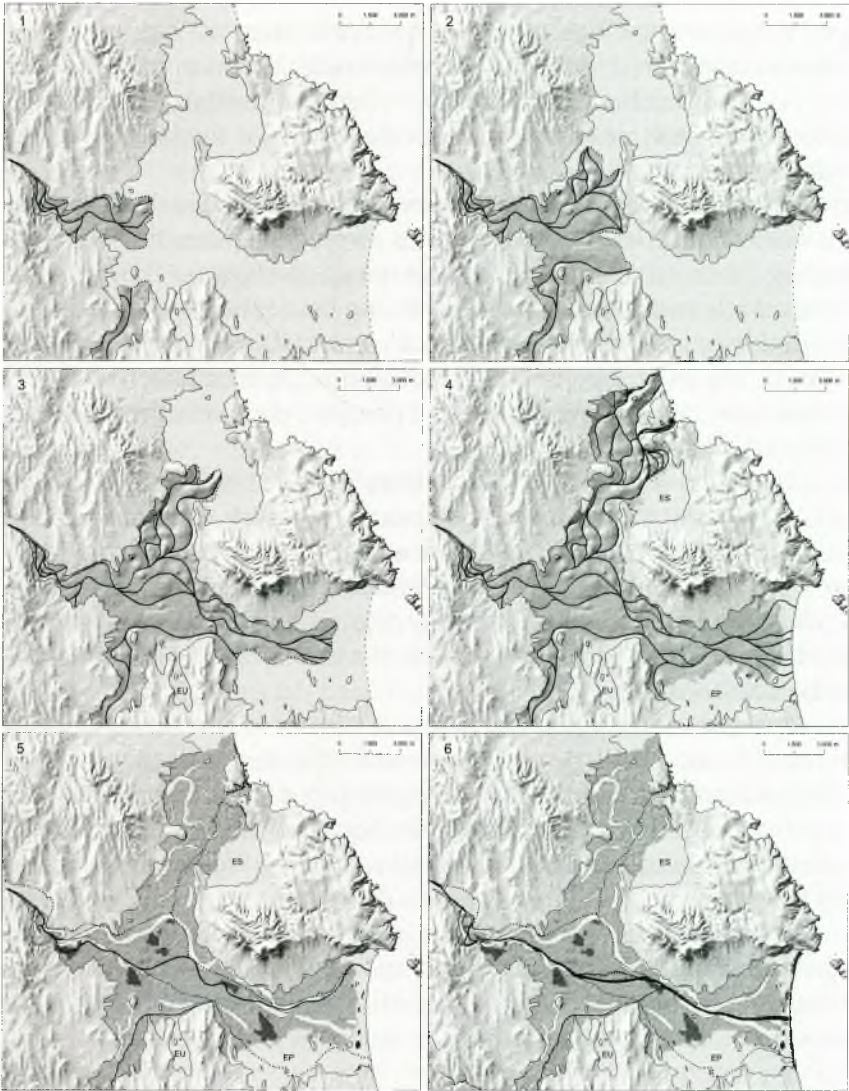

Figura 4. Dinàmica del riu Ter durant diverses fases de progració al ·luvial damunt la plana fangosa fluvio-marina, heretada de l'estadi transgressiu anterior. Fase 1 a 4: anterior al I Mil·lenni aC fins a inici de l'òptim climàtic medieval (MWP, *Medieval Warm Period*). Inici de la progració i màxim encaixament del sistema fluvial progradiant. Fase 5: MPW fins s. XV. Culminació de la progració i terraplenament definitiu de la plana al ·luvial. Fase 6: s. XIX. Abreviatures: EU: estany d'Ullastret; EP: estanys i zona palustre de Pals; ES: Estany de Belcaire.

del nivell del mar assolida cap als 5.000 anys BP, i de l'increment de l'activitat antròpica durant l'edat del bronze. Va ser un procés relativament ràpid, governat pel domini de la dinàmica fluvial del Ter i del Daró sobre l'acció litoral, i propiciat també per la protecció que sobre el desenvolupament de l'activitat fluvial oferien els relleus del Montgrí.

Poc temps després, possiblement ja en els inicis de l'edat antiga, els paleocanals del Ter s'havien estès arreu de la plana holocena (Figura 4, fases 1 a 4), serpentejant sobre la plana fangosa fluviomarina heretada de l'estadi transgressiu anterior. Les fases 1 a 4 representen la implementació del sistema fluvial i el retrocés de la plana fluviomarina, en un procés en què coexistiren les aportacions fluvials i el tancament d'àrees de sedimentació palustre, com Bellcaire (EB), Pals (EP) i Ullastret (EU).

La posició del nivell del mar dins aquest estadi s'engloba en una dinàmica d'oscil·lacions de poca amplitud, qüestió que dificulta l'atribució d'una cota relativa per a cadascuna de les fases de l'estadi. Tanmateix, les dades estratigràfiques indiquen que la línia de costa difícilment s'hauria pogut situar aigües amunt dels estrets de Gualta-Torroella, pel costat est, o d'Albons-Bellcaire per la banda nord.

La dinàmica fluvial durant la fase 4 (Figura 4) manifesta la transformació a un règim de tipus meandriforme, dominat encara per la dinàmica incisiva del riu sobre un substrat poc compacte subjacent, i el transport de materials dins el mar. Aquesta fase 4 indicaria el moment de màxima expansió fluvial del estadi de progadació, i en l'àmbit històric coincidiria amb escenaris de màxima navegabilitat fluvial.

Tanmateix, ja des de l'edat antiga aquesta dinàmica de progadació fluvial quedà condicionada per la influència de l'activitat antròpica. Les principals transformacions humanes començaren a partir dels ibers i es van implantar sobretot amb els romans; també van ocórrer en l'època medieval, amb generacions dedicades al drenatge dels aiguamolls, la canalització del riu i l'eliminació de la coberta vegetal, provocant una forta erosió i l'aportació de milers de tones de sediments. Aquests canvis al riu Ter i a la seva conca van causar estralls en l'estabilitat dels aiguamolls, condicionant el seu aterrament i l'ús del riu com a via de comunicació.

El màxim d'acumulació de sediments dins l'estadi progadant s'atribueix a l'òptim climàtic medieval (MARQUÈS & JULIÀ, 2005), en què coincideixen un nivell del mar alt i una important desforesta-

ció. Durant l'òptim climàtic medieval (MWP), que va des del 800 al 1300 dC, les aportacions fluvials s'intensifiquen i la plana, juntament amb l'entramat fluvial desenvolupat al començament d'aquest estadi, acaben terraplenant-se definitivament (Figura 4, fase 5).

A partir d'aquest estadi l'orientació nord del riu Ter deixa definitivament de ser funcional; el vent remobilitza els materials aportats pel riu i forma grans acumulacions de sorra a les parts internes dels meandres, formant les dunes de Foixà, mas Cebrià, mas Duran i Gualta (Fase 5, Figura 4). La dinàmica de rebliment es prolonga fins entrat el s. XV, moment en què el riu ja ha consolidat una orientació est, molt semblant a l'actual, i en què es començaran a construir els principals canals de reg agrícola de la zona.

Diversos esdeveniments i fets històrics coincideixen en aquesta darrera fase de progradació al·luvial i rebliment de la plana: el cobriment del poblat de Cidellà i l'església de Sant Romans -la decadència i abandonament del qual es considera dels segles XIII-XIV (BADIA, 1985)-, el terraplenament del port de Torroella, l'al·luvionament que va enterrar la Col·legiata d'Ullà (MARQUÈS & JULIÀ, 2005).

Després de l'Òptim Climàtic Medieval (MWP) continua un subcicle climàtic fred, la Petita Edat del Gel (LIA), que segueix condicionant la dinàmica fluvial. L'establiment d'aquest subcicle, amb unes condicions de nivell del mar lleugerament més baixes, representaria per al riu un altre encaixament seguit d'una nova fase d'acumulació de sediments que cronològicament s'estendria ja entrats el s. XIX, i que podria haver comportat la sedimentació de sorres i graves en forma de barres fluvials, com la de l'illa de Canet, o d'acreció de meandres, com l'illa d'Avall.

Ja a finals del s. XIX, el riu presentava una configuració com l'actual (Figura 4, fase 6), ja que en la primera meitat del segle ja s'havien rectificat algunes corbes a l'altura de Canet de Verges i s'havia traslladat l'antiga desembocadura del Ter Vell fins a l'actual Gola del Ter.

BIBLIOGRAFIA

- ALOISI, J.C., MONACO, J., THOMMERET, J., THOMMERET, Y. (1975), "Evolution paléogéographique du plateaux continental languedocien dans le cadre du Golfe du Lion", *Rev. Géog. Phys. Et de Géol. Dynam.*, vol.XVII, fasc. I, pàg. 13-22.
- BADIA I HOMS, J. (1985). *L'arquitectura medieval de l'Empordà* (2a edició). Girona. Diputació Provincial de Girona, pàg. 633.
- BENITO, G., BAKER, V.R., GREGORY, K.J. (Ed.). (1998), *Palaeohydrology and Environmental Change*. Wiley, Chichester.
- BLECH, M., HOFFMAN, G., MARZOLI, D., (1994), "Primera campanya en la costa del Ampurdán", dins CABRERA, P., OLMOS, R., SANTMARTÍ, E. (Ed.), *Iberos y Griegos, lecturas desde la diversidad (Simposium Ampurias. 1991)*, Huelva Arqueológica, 13 (2), 75-85.
- BLECH, M., MARZOLI, D., BURJACHS, F., BUXÓ, R., CASAS, A., GIRALT, S., RAMBAUD, F. (1998), *Interdisziplinäre Prospektionen im Ampurdán, Vorbericht der Kampagnen Sept. 1996*, Madrider Mitteilungen, 39, Mainz, 99-120.
- BLECH, M., MARZOLI, D. (2005), "Cambios en el paisaje costero del Empordà. Las investigaciones interdisciplinarias llevadas a cabo por el Instituto Arqueológico Alemán". Madrid, dins *Paleoecología i Geomorfologia del territori de l'Empordà: Estat actual de la recerca i perspectives*, Empúries, 54, Museu d'Arqueologia de Catalunya. 45-58.
- BROWN, A.G., (1997), *Alluvial geoarchaeology. Floodplain archaeology and environmental change*. Cambridge manuals in Archaeology, Cambridge University Press, Cambridge.
- COLLINS, P., WORSLEY, P., KEITH-LUCAS, D.M., FENWICK, I.M., (2006), "Floodplain environmental change during the Younger Dryas and Holocene in Northwest Europe: Insights from the lower Kennet Valley, south central England", *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 233, 113-133.
- DUBAR, M. (1987), "Donnés nouvelles sur la transgressions holocene dans la region de Nice", *Bull. Soc. Géol.*, France, 8(3), pàg. 195-198.
- GOT, H. 1973, *Étude des correlations tectonique-sédimentation aux cours de l'histoire quaternaire du precontinent pyreneo-catalan*, Th. Doctoral. Univ. Scienc. Tec. Languedoc, Centre Univ. Perpignan, pàg. 294.
- GREGORY, K.J., STARKEL, L., BARKER, V.R. (Ed.). (1995), *Global continental palaeohydrology*, J. Wiley & Sons, Chichester.
- ICM (2005), *Mapa batimètric i toponimic del mar catalano-balear*, Institut de Ciències del Mar, CMIMA (CSIC), Barcelona.
- IGME (1987), *Estudio hidrogeológico de los acuíferos del Ampurdán (Girona): Subsistemas 71.1 "Baix Fluvià-Muga" y 71.2 "Bajo Ter"*, Instituto Geológico y Minero de España, Madrid.
- LABEYRE, J., LALLOU C., MONACO, A., THOMMERET, J. (1976), *Chronologie des niveaux eustatiques sur la cote de Roussillon de -33.000 ans BP à nos jours*, C.R. Acad. Sci. D 282, pàg. 349-352.
- L'HOMER, A., BAZILE, F., THOMMERET, J., THOMMERET, Y. (1981), *Principales étapes de sédimentation du delta du Rhone de 7.000 ans BP à nos jours*, Oceanis, 7 (4), pàg. 389-408.
- LEWIN, J., MACKLIN, M.G., JOHNSTONE, E., (2005), "Interpreting alluvial archives: sedimentological factors in the British Holocene fluvial records", *Quaternary Science Reviews*, 24, 1873-1889.

- MADDY, D., MACKLIN, M.G., WOODWARD, J.C. (Ed.). (2001), *River basin sediment systems: archives of environmental change*. Balkema, Lisse.
- MARQUÈS M.A., JULIÀ, R. (1983), *Características geomorfológicas y evolución del medio litoral de la zona de Empúries (Girona)*. Actas de la VI Reunión de Cuaternario, 155-165.
- MARQUÈS M.A., JULIÀ, R. (1987), *Données sur l'évolution du littoral dans le Nord-Est de l'Espagne. Déplacements des lignes de rivage en Méditerranée*. CNRS, Paris, 15-23.
- MARQUÈS M.A., JULIÀ, R. (2005), "Evolució de la zona litoral del Empordà durant el últim milenio", dins *Geomorfologia litoral i Quaternari*, Ed. SANJAUME, E., MATEU, J.F., 259-272.
- MARTINEZ GIL, F.J. (1972), *Estudio hidrogeológico del Bajo Ampurdán*, Mem. del IGME, tomo 84, 2 vol., Madrid.
- MARZOLI, D. (1995), *Küstenforschungen im Ampurdán*, Madrider Mitteilungen, 36, Mainz, 233-240.
- MARZOLI, D. (2000), "Prospecciones interdisciplinarias en el Empordà", dins *Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'Edat del Ferro a l'Europa Occidental: de la producció al consum*, Sèrie monogràfica 18, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona, 51-54.
- MAS, J., PALLÍ, LL., BACH, J. (1989), *Geologia de la plana del Baix Empordà*, Estudis del Baix Empordà, vol. 8, pàg. 5-43.
- MAS, J., BACH, J., LINARES, R., MONTANER, J., TRILLA, J. I PALLÍ, L. (1999), "Aportació a la cronologia del Cuaternario de la depressió del Baix Empordà (Girona)", dins PALLÍ, L. I ROQUÉ, C. (ed.), *Avances en el estudio del Cuaternario español*, Universitat de Girona, Girona, 107-112.
- MONTANER, J., SOLÀ, J., MAS, J., PALLÍ, LL. (1995), *Aportació al coneixement de l'evolució geològica recent de la plana del Ter (Baix Empordà)*, Institut d'Estudis del Baix Empordà, vol. 14, pàg. 43-53.
- MONTANER, J., SOLÀ, J. I MAS, J. (1999), *El relleno pleistoceno i holoceno de la llanura aluvial del río Daró (Baix Empordà)*, dins PALLÍ, L. I ROQUÉ, C. (ed.), *Avances en el estudio del Cuaternario español*, Universitat de Girona, Girona, 113-117.
- MONTANER, J., SOLÀ, J. (2004), "Reconstrucció d'estadis paleogeogràfics recents a la plana del Baix Ter, dins *Els Aiguamolls del Baix Ter*, QUINTANA, X. MARÍ, M. (ed.), Papers del Montgrí, 23, Torroella de Montgrí, 8-26.
- NIETO, J., NOLLA, J.M. (1985) *El yacimiento arqueológico submarino de Riells-la Clota y su relación con Ampúrias*, Actas del VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina, Madrid, 265-283.
- NIETO, J., RAURICH, X. (1998), *La infraestructura portuaria ampuritana*, III Jornadas de Arqueologia Subacuàtica, València, 56-76.
- NIETO, X., REVIL, A., MORHANGE, C., VIVAR, G., RIZZO, E., AGUELO, X. (2005), "*La fachada marítima de Ampúrias: estudios geofísicos y datos arqueológicos*" dins *Paleoecologia i Geomorfologia del territori de l'Empordà: Estat actual de la recerca i perspectives*, Empúries, 54, Museu d'Arqueologia de Catalunya, 71-100.
- PARRA, I. (1988), *Analyse pollinique du bassin de Sobrestany (Girona, Catalunya). Action anthropique et changements climatiques pendant l'Holocène*, Diplome Sc. Terre et de la Vie, EPHE.
- PASTRE, J.-F., ORTH, P., LE JEUNE, Y., BENSADOUNE, S. (2006), "L'homme et l'érosion dans le bassin parisien (France). La réponse morphosédimentaire des fonds de va-

- llées au cours de la seconde partie de l'Holocène", dins ALLÉE, P., LESPEZ, L. (Ed.), *L'érosion entre Société, Climat et Paléoenvironnement*, Actes de la Table Ronde en l'honneur de R. Neboit-Guilhot, Coll. Nature et Société, vol. 3, Presses Universitaires Blaise Pascal, Clermont Ferrand, pàg. 237-247.
- PIRAZZOLI, P.A. (1991), *World Atlas of Holocen Sea-level Changes*. Elsevier Oceanography Series, vol. 58.
- RAMBAUD (2005), "Reconstrucción de la línea de costa en el territorio de Ampurias", dins *Paleoecología i Geomorfologia del territori de l'Empordà: Estat actual de la recerca i perspectives*, Empúries, 54, Museu d'Arqueologia de Catalunya, 59-70.
- RIBA, O. (1981), *Canvis de nivell i de salinitat a la Mediterrània Occidental durant el Neogen i el Quaternari*, Treb. Inst. Cat. Hist. Nat., Barcelona, vol. 9, pàg. 45-62.
- SCHUMM, S.A. (1977), *The Fluvial System*. Wiley, NY, pàg 388.
- SOLÀ, J., MONTANER, J., PICART, J., BERÀSTEGUI, X., LOSANTOS, M. (1996), *Correlación estratigráfica entre los depósitos aluviales de los ríos Terri y Ter. Interpretación de su edad y de su relación con los depósitos carbonatados del Pla de Mata* (Baix Empordà- Pla de l'Estany, Girona), *Geogaceta*, 20 (1), pàg. 92-95.
- STANLEY DJ, WARNE AG (1994), *Worldwide initiation of Holocene marine deltas by deceleration of sea-level rise*, *Science*, 265: 228-231.
- STARKEL, L. (1983), "The reflection of hydrologic changes in the fluvial environment of the temperate zone during the last 15000 years", dins GREGORY, K.J. (Ed.), *Background to the Palaeohydrology, a Perspective*, Wiley, Chichester, pàg. 213-235.
- TURNEY, C. S. M., BROWN, H. (2007), *Catastrophic early Holocene sea level rise, human migration and the Neolithic transition in Europe*, *Quaternary Science Reviews*, 26, 2.036-2.041.

MARGA QUILES I ROCA
PERE ROVIRA I PONS

**L'ANÀLISI I LA CONSERVACIÓ
DE LA IMATGE DE LA VERGE
DE LA FOSSA D'ULLÀ**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: La notable talla romànica de la Mare de Déu de la Fossa (segle XII) de la parròquia de Santa Maria d'Ullà ha estat objecte d'un treball de conservació-restauració durant l'any 2006, a càrrec del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya. Avui es troba exposada a la mateixa església amb una presentació adequada i moderna.

PARAULES CLAU: Ullà, talla, policromia, pigment, radiografia, restauració.

La primera vegada que vam entrar en contacte directe amb la imatge de la Verge de la Fossa com a professionals restauradors va ser cap a final de l'any 1990. D'entrada ens va sorprendre l'excessiva subjecció que es va realitzar sobre la talla per tal d'assegurar que no seria robada, si més no de manera fàcil¹. I és que la feligresia sabia que la seva imatge no era una peça qualsevol, sinó que era una de les poques imatges romàniques de qualitat encara dedicada al culte, malgrat quedar dins d'aquella immensa i solemne nau fora de context i reduïda a una mínima expressió, absolutament descompensada. Potser la immensitat de l'església feia que la imatge es veiés desprotegida, insignificant, oberta a tots els perills dins d'aquell cambriol. I, a més, també la gent coneixia o havia sentit parlar de casos de robatori de peces de les esglésies, per la qual cosa no es podia permetre tal ignomínia. I encara menys que la seva estimada imatge acabés per manca de seguretat en una vitrina del Museu Diocesà.²

Com s'havia arribat a aquell punt per a nosaltres tan extrem? Fem una mica d'història recent.

Després de tot un períple inimaginable des d'aquell llunyà segle XII, la talla de la verge de la Fossa ens apareix a mitjan segle XX tota emblanquinada (amb una capa superficial pintada amb

¹ La imatge estava encastada amb ciment per la seva base a la peanya del cambriol i lligada pel tron amb un cinturó de ferro gruixut. Una sistema antirobatori antic i excessiu, que més aviat la desmillorava i alterava.

² Val a dir que quan una peça no pot obtenir una bona conservació i existeix un risc real de robatori o de manipulació excessiva és millor dipositar-la en un museu on aquestes premisses sí que són garantides, si més no de manera provisional.

Foto 1- La imatge a mitjans de segle XX abans de la restauració de N. Salgueda (foto d'arxiu)

Foto 2- La imatge a l'any 1963, després de la restauració de N. Salgueda (Joan Badia-Homs).

guix i cola), excepte les parts corresponents a carnacions. Aquest emblanquinament generalitzat només obeïa a una forma simple de sanejament, amb la finalitat d'ocultar una fusta plena de forats de corc i d'esquerdes, i amb una policromia desgastada i amb pèrdues. L'objectiu era igualar la visió estètica del conjunt, com una forma de restaurar en un temps on aquesta pràctica no era encara imaginada tal i com l'entendem actualment. Però sobretot era el mètode per dignificar una imatge de culte que el pas del temps havia anat degradant (Foto 1). I és que, com totes les imatges amb alguns segles d'història, s'havien anat arreglant amb més o menys

fortuna, a fi que la presència al culte fos el més digne possible. Pel que hem observat, tradicionalment a les imatges romàniques els havien afegit alguna part menjada pel corc i que repercutia en l'estabilitat, ja sigui a la base o a l'escambell; també els hi havien afegit alguna mà, algú peu o fins i tot algunes vegades havien substituït el nen, però sempre aquelles parts mòbils deteriorades, perdudes o robades. Les parts corresponents a carnacions, sobretot les cares, per la seva necessitat de presència i de realitat, se solien repintar de nou quan la policromia original començava a deteriorar-se.³

³ Aquesta és una realitat que hem anat trobant a les imatges de culte estudiades, com per exemple la Verge de Montserrat, la Verge del Turó d'Olot, la Verge de Conques, la Verge de Sant Cugat o la Verge de Sant Pere de Cubells. Vegeu *Memòria del Servei de Conservació i Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya. 1988-1996*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1997.

Foto 3- El sistema de seguretat i de subjecció col·locat a la imatge als anys 1970 (Carles Aymenrich, arxiu CRBMC)

A partir de l'any 1940 la imatge de la verge és restaurada profundament per l'escultor olotí Narcís Salgueda, que la va deixar amb l'aspecte actual (Foto 2). Salgueda era un escultor d'obra religiosa⁴ que com a bon coneixedor de l'ofici de tallar i policromar se li encomanaven les feines de restauració d'imatges antigues, tal com feien altres escultors del moment com J. Renart i J. Espelta. La seva feina va consistir a retirar la capa que emblanquinava la imatge, recuperar l'aspecte de la policromia, tancar forats i esquerdes, reintegrar les pèrdues de fusta i, sobretot, recompondre les mans i els braços perduts. Tot i que va ser bastant respectuós

amb la restauració⁵, sabent mantenir la policromia original dels vestits i de les cares, es va permetre certes llibertats alhora de refer l'escambell, adherint-hi unes boles que donaven al seient, suposem, un aspecte més reial.

Encara cap als anys 1960⁶ la imatge estava presentada al cambril damunt una peanya de fusta sense cap tipus de mesura de seguretat. Segurament aquesta proximitat a la gent, la vulnerabilitat

4 Són obra seva, entre altres, la verge del santuari de la Salut de Terrades a l'Alt Empordà, la imatge de l'ermita del Guilar d'Arguellaquer a la Garrotxa i la reproducció de la marededéu del Tura d'Olot.

5 Segons podem constatar en fotografies cedides pel Sr. Joan Badia.

6 Aquesta intervenció ha estat possible mitjançant l'aportació del bisbat de Girona i una subvenció de concurrència del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

i la recuperació i revalorització de la imatge, sobretot després de retornar-li el seu aspecte més romànic, va fer que els responsables del moment ideessin un sistema de fixació irreversible que impedia qualsevol moviment. Aquesta mateixa seguretat, però, no facilitava la seva retirada en cas d'emergència ni el seu moviment per tasques de conservació i restauració (Foto 3). Des del mateix moment en que és acoblada i fixada amb ferro i ciment a una peanya d'obra a dins del cambril, la imatge ha de conviure des del seu mirador amb tots els esdeveniments del seu entorn.

No és fins el 2006, uns 40 anys més tard del seu captiveri, que la imatge es retirada de la seva inalterable postura per ser restaurada a les dependències del Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC). Uns anys abans, el novembre i desembre de 1990, ja es van fer les primeres intervencions en restauració per aturar un procés de degradació que afectava la policromia. Tot i que l'escultura s'havia mantingut durant anys al mateix entorn, la qual cosa sempre és positiva, havia començat un procés d'alteració causat per diversos factors, entre ells els canvis d'humitat a l'interior de l'església i l'excés de llum dins el cambril. I és que des dels anys 50 del segle passat aquesta imatge no havia estat mai restaurada, la qual cosa confirmava la seva bona disposició. Però el pas dels anys és inexorable i a les obres d'art els cal un manteniment. (Foto 4 i 5).

Malgrat el seguiment i control fet a la imatge, des de la parròquia i des del bisbat de Girona es decideix, finalment, realitzar una restauració completa que inclou l'estabilització i la recuperació de la policromia encara tapada i emmascarada per la restauració de Salgueda; i sobretot retirar-la del seu emplaçament agressiu a fi de poder-la contemplar exempta. Bàsicament, un tractament de conservació també per dignificar-la, amb seguretat, en un nou emplaçament dins el cambril, amb unes condicions òptimes de conservació ambiental. És així com a l'any 2006 es materialitza la restauració i la nova exposició dins de l'església de Santa Maria d'Ullà.⁷

La conservació-restauració realitzada no tan sols va ser útil per a conservar-la, per a estabilitzar-la de nou, per a recuperar la policromia original retirant les parts repintades i per presentar-la estèticament d'una manera moderna, sinó també per a conèixer la tipologia dels seus materials, per a estudiar la seva estructura i per a analitzar científicament els seus components, a fi de tenir un coneixement

⁷ Anàlisi realitzada als laboratoris d'arqueobotànica de la UAB i al laboratori fisicoquímics del CRBMC.

Foto 4- Detall de l'estat de conservació de la cara de la verge (Carles Aymerich, arxiu CRBMC).

Foto 5- Vista posterior del cap de la verge on es veu el deteriorament de la policromia (Carles Aymerich, arxiu CRBMC).

exhaustiu de l'escultura, sobretot de la part més romànica de la peça, a fi de posar-ho a disposició dels estudiosos i per servir en un futur de comparativa en altres imatges.

Abans d'iniciar el procés estricte de conservació-restauració, i amb la peça ja situada als tallers del CRBMC, es va procedir a realitzar aquells estudis i anàlisis que ens han d'ajudar en el procés de conservació-restauració, i sobretot a discernir aquelles parts originals de les afegides. Val a dir que des d'aquell llunyà novembre de 1990 ja van començar els primers estudis analítics amb presa de mostres que complementaven aquests que anàvem a realitzar.

Una vegada fotografiada la peça des de tots els punts de vista i amb els detalls de les alteracions ben documentats, s'aixequen els primers mapes de l'estat de conservació i de l'estructura de la peça. Amb aquests mapes deixem constància i alhora prenem coneixement de com està realitzada l'escultura, de les parts afectades i degradades, així com determinem els factors que han provocat les alteracions.

Per a complementar els mapes es realitzen dos tipus de fotografies: les fotografies amb llum ultraviolada i les fotografies amb llum infrarroja.

Amb la llum ultraviolada UV l'escultura ens mostra en l'àmbit de la policromia les parts repintades, sobretot les més recents. D'aquesta manera podem ja valorar quines parts de la policromia han es-

Foto 6- Vista amb llum ultraviolada UV (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

tat restaurades i quines no (Foto 6). S'evidencia, clarament, que ha estat restaurada en certs punts de les cares i de les mans, i algun punt de l'escambell, producte de la nostra intervenció l'any 1990 i 1991. S'observa menys nitidament que ha estat molt intervinguda en el vestit i l'escambell. Ja es constata que la mà dreta del nen i de la verge són de nova factura pel contrast amb la policromia original. Amb la llum UV es comença a definir el fantàstic dibuix decoratiu del vestit format per cercles concèntrics en contacte els uns amb els altres, que directament es fa difícil d'intuir per culpa de la degradació de la pintura (Foto 7).

La llum infraroja IR complementa la visió de les parts alterades i ens permet veure més clarament les parts intervingudes en la policromia a la restauració de Salgueda. Ens defineix les mancances de policromia original i les zones amb estucs nous. D'aquesta manera obtenim un mapa clar de les parts restaurades i ens mostra l'escultura amb totes les seves parts perdudes. Ja es constata que la base i la major part de l'escambell (tot el contorn, amb columnes i poms) són de nova factura, així com la mà esquerra de la verge, que malgrat ser diferent de les altres extremitats tampoc és original. També la part frontal del cap, el contorn de la corona i les espatlles han estat reconstituïdes per la pèrdua de suport de fusta (Foto 8).

Veient aquestes alteracions, i per confirma-ho, en escultura sempre és necessari realitzar una radiografia. La radiografia ens mostra l'interior de la peça i contrasta els diferents materials fet que permet observar les variacions i modificacions tant en la fusta com en la pin-

Foto 7- Vista posterior amb llum ultraviolada UV (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

Foto 8- Vista amb llum infraroja IR (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

tura (Foto 9). La imatge radiogràfica confirma la policromia original del vestit i de la cara; també demostra que l'escambell està adherit amb claus de forja al cos de la verge i que no forma part del mateix tronc, la qual cosa posa certa incertesa en aquesta part que està molt restaurada. També s'observen els afegits del seient i que la base està afegida a la base original segurament per reforçar-la.

Per consolidar els arguments que ja anem definint amb els mètodes fotogràfics d'anàlisi es fa necessari emprar les analítiques microscòpiques que incideixen directament amb la composició dels materials.

Si amb l'exploració amb mètodes físics l'observació és directament contrastada amb l'escultura amb les analítiques fisicoquímiques l'observació és amb microscopia òptica i electrònica, i permet determinar l'estructura biològica i la composició química dels elements. Així doncs començant per l'estudi de la fusta de suport,⁸ les mostres analitzades han determinat que la verge i el nen són de fusta d'àlber-pollancre (Família *Salicaceae* i Gènere *Populus*) mentre que la fusta de l'escambell és de ginebró o sabina (Família *Cupresaceae* i gè-

⁸ Anàlisi realitzada al laboratori fisicoquímic del CRBMC.

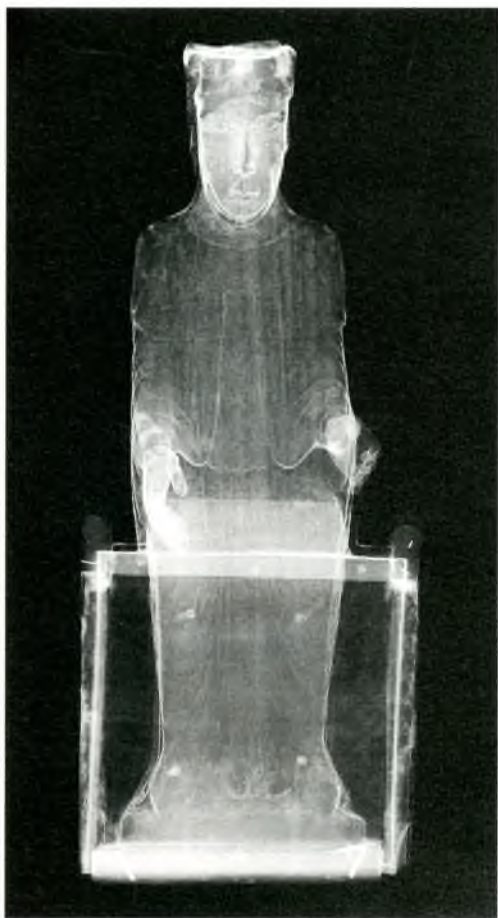

Foto 9- Radiografia (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

nera *Juniperus*) (Foto 10). Les mans del nen i de la verge són de pi (família *Pinaceae*), la qual cosa confirma la seva posterior reconstitució, factor que ja es veia amb les anàlisis fotogràfiques.

En aquesta línia d'investigació les mostres extretes de policromia refermen la seva originalitat de manera generalitzada.⁹ Així en la policromia dels vestits, de les carnacions de la cara i de les parts originals de l'escambell, l'aglutinant emprat és una emulsió al tremp d'ou. La pintura donada sempre s'ha realitzat sobre una preparació original feta en guix (sulfat càlcic) i alguna part de calç (carbonat càlcic) aglutinat amb cola animal. En algunes zones en concret, suavitzant les juntes de les fustes ensamblades i a manera de reforç, s'hi ha col·locat

una tela de lli per sota la capa de preparació, tècnica usada habitualment pels policromadors.

Pel que fa a la capa pictòrica sembla evident que en el vestit de la verge i del nen apareix una colradura amb dibuixos esgrafats (Foto 11). Sobre una base de morter suau es grafien uns cercles amb com-

⁹ La tècnica del tremp d'ou ha de jugar amb la transparència del color per obtenir certes tonalitats, sent una de les qualitats més apreciades, ja que la barreja de pigments no és tan eficient com ho serà posteriorment amb l'oli. Vegeu DOERNER, Max, *Los materiales de pintura y su empleo en el arte*, 4a, Barcelona, Reverté, 1982. PEDROLA, Antoni, *Materiales, procediments i tècniques pictòriques*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1990.

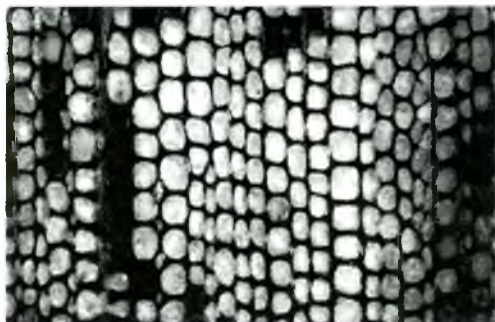

Foto 10- Fotografia microscòpia de la fusta d'alba (Raquel Piquè, UAB)

Foto 11- Detall de la decoració del vestit de la verge (Marga Quiles)

pàs (aspecte observable amb llum rasant i macrofotografia) i a sobre s'hi dona una primera capa de bol (òxid de ferro ocre). Al damunt d'aquesta capa es posa una làmina d'estany i per sobre una laca (que ha desaparegut) que deixa transparentar la làmina de metall donant una sensació de vestit brillant, possiblement imitant un daurat o un estofat. L'ús de l'estany ens dona indicis del cost de la imatge encarregada en el seu moment, independentment de la seva qualitat com a talla. El fet de ser una colradura amb estany ja predisposa a aquest enfosquiment generalitzat, causat per l'alteració del metall (pel fet de no ser un metall noble com l'or). També les successives neteges sofertes durant anys han fet que la capa colrada desaparegués dels vestits, només deixant alguns indicis del vernís superficial. En tot cas, l'aplicació de color i betum a la superfície durant la restauració de Salgueda a fi d'igualar-la cromàticament, sense una adequada neteja, també predisposava a augmentar aquest enfosquiment.

De les estratigrafies de les mostres de pigment es conclou que a la cara de la verge hi ha dues capes de policromia diferents, totes dues antigues, formades bàsicament amb blanc de plom (carbonat bàsic de plom), cosa normal si tenim en compte que era la part visible més important i que havia d'estar en bones condicions. No passa el mateix amb els vestits que també presenten dues capes, però amb la

Foto 12- Estratigrafia d'una mostra pigment (Eudal Cid, arxiu CRBMC)

finalitat d'interactuar a fi d'obtenir un determinat to de color¹⁰ i jugar amb la colradura, com ja s'ha explicat (Foto 12).

A l'escambell es fa evident que ha estat restaurat recentment, ja que apareixen colors descoberts al segle XIX, com és el groc de bari (cromat de ba), i d'altres amb un aglutinant no emulsionat, diferent del tremp d'ou original. La base, malgrat tenir una pigmentació de l'època, és evident que és un afegit posterior.

Després de les anàlisis fisicoquímiques realitzades i amb l'anàlisi organolèptica analitzant les parts estructurals, les unions, la policromia i els materials compositius, ja es dedueix que l'escultura de la Verge d'Ullà està composta per dos blocs principals, tallats d'una sola peça, que són la mare i el nen, ensamblats amb una espiga disposada a la falda. El nen presenta un altre orifici a l'esquena que no coincideix amb cap altre forat, possiblement una antiga unió. En tot cas sembla ser que el nen és l'original, no així les parts acoblades com els braços, les mans, la base i bona part del seient.

La talla de la verge, com a eix central que subjecta les diverses parts en què es compon l'escultura, presenta una esquerdada impor-

¹⁰ Segons P. Rovira a "Valoració de les formes i de les metodologies de reintegració com a presentació final en les restauracions de pintura mural aplicades a Catalunya", dins *XI Reunió Tècnica de Conservació i Restauració*. Barcelona, GTCR, 2008 (p. 233-253).

Foto 13- Vista per la base (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

Foto 14- Vista de l'escambell abans de restaurar (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

tant que va de la base a l'espatlla, pròpia del mateix moviment de les fibres del tronc de fusta, i que s'haurà d'anar controlant. Presenta pèrdues de suport importants a les dues espatlles, als genolls, a la part inferior del vestit i a la part superior del cap amb la corona, segurament a causa del corc, i que han estat reconstruïdes amb estuc, segurament a la darrera restauració (Foto 13).

La part corresponent a l'escambell és la que ha estat més intervinguda i manipulada ja que per la seva situació devia estar més alterada. En tot cas el seient no està compost d'una sola peça, sinó que les diverses parts corresponents a les columnes, laterals, respatller, frontals i base han estat acoblades entre elles amb cola i unions de tela, i fixades amb espigues de fusta i claus de forja al tronc principal de la verge, deixant una part interior buida, segurament causat per la pèrdua de fusta de la part baixa de la imatge. Les columnes i el respatller han estat refets en bona part, inventant-se els poms i l'aixecament superior del respatller. Com que la policromia decorativa verda que resta a les columnes i la decoració floral existent entre elles són originals hem de pensar que s'ha fet un reaprofitament de les del tron. No pensem el mateix de la decoració de la bandera catalana del respatller ni del color de la base que per les anàlisis són molt més moderns (Foto 14).

Referit a la policromia dels vestits, encara que molt desgastada, és evident que és la pintura original. Amb tot, no manté totalment

Foto 15- Vista general abans de la darrera restauració al CRBMC (Carles Aymerich, arxiu CRBMC)

Foto 16-Detall del retoc a tratteggio realitzat com a presentació (Marga Quiles)

la seva característica inicial en tant que ha perdut la laca de la colradura i que ha estat molt retocada. Però no hem trobat indicis del color evident d'aquesta colradura tot i que s'aprecien restes de color negre i vermell, corresponent a laca. Les carnacions de les dues cares i dels peus del nen corresponen a una segona policromia, però tot i que no siguin les originals són bastant antigues, potser del segle XV o XVI (Foto 15).

Les evidències estudiades a partir de les anàlisis ja ens donaven un mapa molt clar del tipus d'imatge i de la intervenció en conservació-restauració

que caldria fer. Descobertes les seves particularitats secretes i determinat el seu estat de conservació, la restauració hauria de seguir una línia molt conservacionista més orientada a respectar l'estat actual que no pas a desfer amb l'afany de recuperar l'original, ja que es corria el perill de malmetre més la peça. En tot cas, com que gran part de la policromia era l'original, es va incidir a recuperar part de la tapada o emmascarada amb les restauracions, fixar les zones amb policromia despresa, refer els estucs de les parts alterades i presentar la peça amb la decoració el màxim de llegible dins la seva alteració, utilitzant una reintegració amb selecció cromàtica fent servir un retoc cromàtic amb ratllat (*tratteggio*) (Foto 16). Quant al suport es van consolidar les parts de fusta més dèbils i es van acoblar aquelles parts més separades, sobretot a la zona del setial, amb especial incís que la peça fos autosostenible. En tot cas es va evidenciar que no apareixia cap alteració activa per causes biològiques, tipus xilòfags, que pogués condicionar a la llarga l'estabilitat de la fusta.

Un cop restaurada l'important era que la peça se situés en un espai dins de la mateixa església adequat a la conservació d'una talla de fusta amb policromia, sense que això malmetés el culte a la Verge de la Fossa. Amb l'arquitecte del bisbat, Joaquim Bover, es va dissenyar una vitrina estable i segura on la peça pogués ser observada adequadament i alhora mantingués l'estabilitat dels seus components i una bona seguretat, ja que no hem d'oblidar que es tracta d'un suport de fusta orgànic recobert d'una capa de policromia inorgànica, la qual cosa vol dir que tenen comportaments i interessos diferents davant d'un clima. Hem de procurar que aquestes peces pateixin els mínims canvis ambientals possibles, tasca a vegades difícil de dur a terme (Foto 17). De fet, el que vol un objecte de fusta policromada és una rutina diària amb el seu entorn. Encara que a vegades ens ho pensem, les intervencions realitzades en conservació-restauració no són eternes. Per això, i dins els projectes de conservació-restauració com aquest, s'inclou un apartat important de manteniment i seguiment de les obres tractades, sobretot si són de peces d'art de primer ordre com la talla policromada de la Verge de la Fossa d'Ullà. I això des de les institucions s'ha de procurar que es mantingui i es compleixi. Val a dir que en aquest cas hi ha hagut sort de l'estima que la gent del poble ha donat a la verge; i sobretot de la perseverança de mossèn Vicenç Fiol que durant anys ha sabut conservar i estimar la imatge com a marededéu i com a obra d'art.

Foto 17- La imatge de la Mare de la Fossa, un cop restaurada, s'exposa al cambri de l'església de Santa Maria d'Ullà, dins d'una urna dissenyada l'any 2006. Foto: Joan Badia Homs.

LLUÍS BAYONA I PRATS, LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA (*)

LA RESTAURACIÓ DE LA TORRE DE LES HORES. UN PORTAL FORTIFICAT AL MUNICIPI DE PALAU-SATOR

(*) Servei de Monuments de la Diputació de Girona

RESUM: Al llarg dels dos darrers anys el Servei de Restauració de Monuments de la Diputació de Girona, en col·laboració amb l'Ajuntament de Palau-sator, ha rehabilitat la Torre de les Hores. Aquest és l'únic portal conservat de l'antic recinte fortificat d'aquesta població, el qual fou bastit a la segona meitat del segle XIV dins un procés d'ampliació d'una fortificació anterior. Si bé el seu estat general era prou correcte –no tenia patologies greus que l'amenaressin–, el pas del temps i, sobretot, la mà dels homes l'havien desfigurat totalment. En conseqüència, l'actuació realitzada s'ha centrat a fer desaparèixer alguns dels elements afegits més recentment, que dificultaven la comprensió del conjunt, i a adequar la torre per a la visita.

PARAULES CLAU: poliorcètica, castell, fortalesa, torre, portal.

ELS RECINTES FORTIFICATS DE PALAU-SATOR

La primera fortificació de la qual tenim restes conservades a Palau-Sator és una torre que, actualment, s'alça al centre de la població. Aquesta és de planta rectangular i es destaca encara clarament sobre el conjunt urbà, atès que conserva uns vint metres del seu alçat original. La seva construcció s'ha de datar entre final del segle X i principi del segle XI.¹

Aquest primitiu recinte fortificat s'envoltà posteriorment d'un segon el circuit del qual actualment es pot resseguir amb relativa facilitat, atès que la població ha crescut molt tardanament i es conserven restes més que evidents de torres i panys de muralla de poca altura. Fins i tot, en alguns llocs encara s'hi veuen sageteres. El nou recinte murat posseïa dos portals, un obert a tramuntana, avui dia desaparegut, i l'altre a migdia –la Torre de les Hores. Aparentment, el nou recinte fou bastit en dues etapes: una entorn els segles XII i XIII i una segona ja entrat el segle XIV. Concretament, la primera consistí en una ampliació cap al nord, de la qual es

¹ BADIA i HOMS, Joan. *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Vol. I*. Girona: Diputació de Girona, 1977, p. 261 i següents. Pels voltants d'aquesta torre es conserven altres restes d'estructures que semblen coetànies, les quals podrien pertànyer a la plaça d'armes d'un primitiu castell, com restes de murs difícils de datar i un antic pou.

conserven algunes restes de murs formats per carreus de sorrenca ben escairats al costat del lloc que ocupava la desapareguda porta de tramuntana.² Posteriorment, al segle següent el recinte fou novament ampliat, i s'hi va bastir un nou portal a migdia –la Torre de les Hores. Finalment, ja entrat el segle XV tingueren lloc unes petites reformes, per tal d'adaptar el conjunt a l'aparició de les armes de foc.

Malauradament, les dades històriques que posseïm d'aquest període són reduïdes, de forma que resulta difícil emmarcar les reformes dels successius recintes defensius en el seu context històric. Concretament, amb prou feines sabem que a l'any 1358 Palau-sator era propietat del noble Bernat Senesterra, que havia rebut aquesta jurisdicció per concessió del rei Pere III. Tot i que, per altres fonts, tenim constància que la família anteriorment ja tenia interessos a la zona. Per exemple, sabem que l'any 1349 el cavaller Ramon Senesterra fou sebollit dins de l'església parroquial, malgrat no tenir permís del bisbat de Girona.³ Posteriorment, l'any 1380 els Senesterra vengueren el castell a Bernat Miquel, secretari del monarca, la família del qual conservà el domini fins ben entrat el segle XVII. Amb tota probabilitat, s'ha de situar la construcció del portal de la Torre de les Hores i la segona ampliació del recinte murat de la població durant aquest període de traspàs de la propietat de la vila, que coincidí amb importants inestabilitats polítiques i econòmiques. De fet, es relacionaria amb el procés general de fortificació que tingué lloc arreu del Principat durant el regnat de Pere el Cerimoniós (1319 -1387), quan es repararen i construïren les fortificacions de les principals viles i vilatges del regne. Mostra d'això són les defenses que han pervingut a diverses poblacions com Tossa de Mar, Torroella de Montgrí, Pals, Peratallada, etc.

Pel que fa al cas concret de Palau-sator, les dades relatives a aquesta inestabilitat, que afavorí la reparació i construcció de fortificacions, són nombroses. Per exemple, tenim constància documental que a l'any 1364 es retirà la pena als excomunicats de la població a canvi que marxessin abans de 15 dies a servir el rei en la guerra que mantenia amb la corona de Castella, guerra dels

² CATALÀ i ROCA, Perc; FLUVIÀ i ESCORSA, Armand de. *Els castells catalans*, Barcelona: Dalmau, 1969, vol II, pp. 697 i següents.

³ Arxiu Diocesà de Girona (a partir d'ara ADG). Lletres 1334-1362. U15. F96v.

dos Peres (1356 i 1375),⁴ o que l'any 1390 es donà llicència per tenir un altar portàtil als clergues de la població.⁵ Possiblement, aquesta concessió responia a la localització fora muralla de l'església parroquial, la qual cosa impossibilitava la seva utilització en cas de conflicte. La construcció i reforma de les fortificacions era, doncs, una mesura lògica, més encara si hom té present que a final dels segle XIV la zona visqué en un estat de guerra continuat, a causa dels conflictes que enfrontaren el monarca catalanoaragonès i el comte d'Empúries. Dins d'aquest context general, la possessió de Palau-sator per destacats funcionaris reials no ajudava que la vila restés tranquil·la i feia encara més aconsellable la modernització de les seves defenses –l'antic propietari Bernat Senesterra també havia ocupat importants càrrecs a la cort del rei Pere.

Posteriorment, ja entrat el segle XV, la zona seguí fuetejada pels efectes de la crisi baixmedieval catalana, que comportaren un fort impacte econòmic i demogràfic. Una bona mostra d'això és la concentració dels càrrecs eclesiàstics existents a la població, que tingué lloc a mitjan segle XV. Aquest fet només és explicable per una forta reducció dels ingressos dels beneficis annexos. En concret, a l'any 1421, el bisbe uní la doma i la sagristia de Palau-sator amb la capellania de l'església. Posteriorment, l'any 1441, s'uní novament la doma amb el benefici fundat per Bernat Senesterra. I, finalment, al 1453, el mateix vicari general uní la doma al benefici de Santa Maria.⁶ A més a més, la situació política del país es complicà amb l'esclat d'una cruel guerra civil entre el rei Joan II, que tenia el suport de la pagesia remença, i la Generalitat, a qui donaven suport les elits dirigents del país (1462-1472, el conflicte remença, però, es perllongà fins el 1485). Tot i que gairebé no tenim dades concretes de com colpí Palau-sator aquesta nova dinàmica de conflictes, sense cap mena de dubte l'impacte degué ser important, atès que la zona del Baix Empordà va ser camp de batalla habitual entre els diversos grups enfrontats. Hom té constància que ja en les fases finals del conflicte remença, l'any 1485, Palau-sator fou presa per assalt pels pagesos revoltats, juntament amb Castell d'Empordà, acció en la

4 Es podria tractar de Berenguer Vall-llibera; de Palau-sator, Guillem Calenç, de Pals, i d'altres, que en una lletra del bisbe de l'any 1352 són esmentats com a deutors de 900 sous pel sacrilegi comès fent violència contra Bernat Provençal, sagristà de Palau-sator. ADG. Notaria 1329-1508. G-30. f 126-131.

5 ADG. Lletres 1362-1420. U-50, f 81 i U-79, f 2v.

6 ADG. Lletres 1365-1499. D 182. f 226v-227; D 190. f 128v-129; D195. f 102v-103.

qual perdé la vida Jaume Lluís Miquel, gendre del senyor del castell d'Empordà i senyor de Palau-sator.⁷ En conseqüència, és lògic situar en aquest conflictiu període la darrera reforma de la fortificació, que bàsicament consistí en la seva adequació a la creixent aparició d'armes de foc mitjançant l'adaptació i obertura d'espitlleres per a arcabús.

Tradicionalment, s'afirma que l'aparició de la pólvora va deixar obsolets els castells, però això és només un tòpic. Els efectes produïts per les primeres boques de foc, aparegudes a mitjan segle XIV, eren equiparables als de les grans màquines de guerra de l'època (catapultes i trabuquets). Tant les unes com les altres disparaven idèntics projectils de pedra, que tenien un impacte semblant sobre els murs de les fortificacions. El veritable gran avantatge que sobre les màquines de guerra tenien aquells primers canons no l'hem de cercar en la potència destructora, sinó en la seva simplicitat constructiva i la comoditat d'ús i transport. En un primer moment, doncs, el castell feudal no desaparegué, sinó que hi convisqué llarg temps, amb unes mínimes adaptacions. La virtut i defecte dels primers canons va ser que es carregaven pel darrere mitjançant una recambra portàtil. Això significava que no calia moure'l per recarregar-lo i en conseqüència es requeria un espai mínim per situar-lo. Per això, una fortificació com la de Palau-sator perfectament podia ser adaptada a l'ús de les noves armes amb unes mínimes reformes.

LA TORRE DE LES HORES, EVOLUCIÓ ARQUITECTÒNICA

Tal com hem esmentat anteriorment, la torre de les Hores és un dels dos antics portals de la població, bastit en el context d'una important reforma del conjunt fortificat de la població a la segona meitat del segle XIV. Estructuralment, és una construcció de planta quadrangular formada per una gran arcada a la part inferior, el portal pròpiament dit i dos pisos, un de central força alt, al qual s'accedeix mitjançant una escala lateral d'obra, i un altre de superior. Pel que fa al parament de la construcció, és molt simple ja que està format per blocs de pedra sense escairar, amb carreus de mida més gran treballats a les cantonades. A la part baixa cal destacar l'existència de diversos elements defensius, encara visibles: un espai per al rastell (reixa de ferro que reforçava

⁷ CATALÀ I ROCA *et alii*. *Els castells...*, p. 700.

Figura 1: vista posterior de la torre portal de les Hores al primer terç del segle XX. Hi podem observar les restes dels brancals de la porta a la part inferior –desaparegudes a mitjan segle XX–, el tapiat del primer pis i el campanar bastit a la part superior.

la defensa del portal), actualment desaparegut, juntament amb els seus brancals de pedra, enderrocats en una reforma posterior⁸, i diverses espitlleres als seus laterals, tres a cada costat, les quals han estat amortitzades per la construcció de cases adossades a l'antiga muralla. Al primer pis, a les tres façanes que donaven a l'exterior, també s'obren diverses espitlleres, tres a cada mur. Originalment, aquest pis estava obert pel costat d'intramurs, la qual cosa permetia un ràpid trasllat de munició (pedres, fletxes i altres elements) i reforços a la part superior de la torre en cas d'atac. Els exemples d'aquest sistema de defensa existents al nostre país són encara nombrosos; per citar només uns quants casos pròxims: la torre portal de Santa Caterina, a la propera vila de Torroella de Montgrí; l'anomenat portal de la Gallarda, a Castelló d'Empúries, o el portal fortificat de Peratallada, tots els quals presenten una disposició estructural gairebé idèntica al de Palau-sator.

⁸ Una petita intervenció arqueològica realitzada coetàniament a la restauració ha permès localitzar la base d'aquests pilars. Vegeu: CODINA REINA, Dolors. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva efectuada a la Torre de les Hores. Palau Sator*. Desembre de 2008 (inèdita).

Figura 2: vista general de la façana principal de la Torre de les Hores un cop restaurada, on s'observa la recuperació del rellotge de sol de la façana. Originàriament, n'hi havia un altre d'anterior al damunt, però fou eliminat completament en instal·lar-se l'esfera del rellotge mecànic que es veu a la part superior de la torre, l'any 1936.

Pel que fa a la part superior de la torre, hi havia una plataforma a cel obert en la qual encara s'endevina la forma dels merlets, que permetia als defensors controlar fàcilment les zones properes i batre l'enemic. Posteriorment, ja entrat el segle XV, el conjunt fou adaptat a la utilització de les noves armes de foc. En concret, s'actuà sobre algunes de les espilleres per crear un petit espai circular, un xic maldestre, per on encabir el canó d'un arcabús. Alhora, a la terrassa superior es construïen a nivell del terra dues obertures circulars en pedra, les quals semblen respondre a una idèntica funcionalitat. Probablement, també

calgui datar per aquesta època o poc abans la terrassa amb volta apuntada que s'alça immediatament darrere de la torre, que responia a la necessitat de donar continuïtat al pas de ronda de la muralla que la torre tallava. L'accés a aquesta terrassa es devia fer mitjançant un pas superior que connectaria amb la resta de la muralla, el qual degué desaparèixer quan la fortificació perdé la seva funcionalitat i fou reaprofitada i ocupada per cases privades, entre els segles XVII i XVIII. La desaparició de l'accés anterior obligà a bastir una nova escala que permetés accedir a la torre; per això es retallà l'arc de la terrassa.

Aquesta no fou l'única intervenció que es va fer a la torre en perdre la seva funció militar, atès que al primer pis també es paredà el costat que quedava obert. Aquest mur és un tipus de construcció molt grollera, feta amb pedres sense escairar unides amb un morter de baixa qualitat i amb nombroses restes de ceràmica al seu inte-

Figura 3: vista de la part posterior de la Torre de les Hores un cop restaurada pel Servei de Monuments. S'hi pot observar la rehabilitació de l'escala de pedra que permet l'accés al primer pis, ja destapiat, i l'escala metàl·lica que permet pujar a la part superior de la torre.

rior que denoten l'aprofitament de materials d'enderroc i una data de construcció relativament moderna. Alhora, la part superior de la torre fou adequada com a campanar, mitjançant la construcció d'una espadanya que tenia com a funció avisar la població o els membres de l'Ajuntament en cas de necessitat –aquesta funció encara és esmentada en la primera acta conservada de l'Ajuntament de Palau-sator, de l'any 1868⁹. De fet, és aquesta utilització com a campanar de la població el que explica la seva bona conservació, atès que la resta de torres de la vila, que foren privatitzades, es troben escapçades i parcialment enderrocades. Posteriorment, les actes del consistori de l'any 1873 fan esment al fet que durant la III Guerra Carlina (1872-76), igual que la resta de poblacions de la demarcació, la vila fou objecte d'una mínima fortificació per poder fer front als atacs de les partides carlines que pul·lulaven pel país recaptant diners i recursos.

[...] que hallándose el pueblo armado para la defensa de las facciones carlistas se debían tomar las medidas convenientes para la obra de fortificación de este pueblo, nombrando al efecto una junta de armamento y defensa.

Cal dir que desconeixem en què consistiren exactament aquestes obres, però del que no hi ha dubte és que es limitaren a condicionar les antigues muralles de la població, que tot just començaven a ser desbordades pel creixement urbà, les quals a la vista de les restes que ens han pervingut devien estar en força bon estat. Alhora, cal pensar que aquestes no foren les úniques obres de fortificació realitzades durant aquest segle, ja que amb tota seguretat en els conflictes armats anteriors s'havia actuat d'idèntica forma¹⁰. Finalment, a la terrassa de la torre s'hi bastí una caseta, la construcció de la qual també s'ha de relacionar amb algun dels diversos conflictes armats que sacsejaren la zona al llarg del segle XIX. Cal dir que la

9 Arxiu Comarcal de la Bisbal. fons de l'Ajuntament de Palau-sator. Llibres d'actes.

10 No s'ha d'oblidar que la potència de foc de les partides carlines durant els diversos conflictes que esclataren al llarg del segle XIX era molt deficient, de forma que fortificacions medievals o un simple mur espitllerat esdevenien barreres insuperables. Per exemple, l'any 1837, una nombrosa partida carlina atacà l'Escala, defensada per una Milícia Nacional mal armada (bona part de la tropa defensora només disposava d'arpons de pescar) que es parapetà darrere una muralla de circumstàncies que envoltava la població. El resultat fou un fracàs total dels carlins, que patiren nombroses baixes. Vegeu: MUNDET i GIFRE, Josep M. *La primera Guerra Carlina a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 244.

Figura 4: primer pla del rellotge mecànic situat al capdamunt de la torre. Per tal de garantir-ne la conservació, s'ha envoltat d'una caixa de ferro i vidre que en permet l'observació dels visitants i la realització àgil i ràpida de tasques de manteniment.

seva estructura recorda enormement la que trobem en d'altres torres bastides durant aquest període, amb una part coberta i l'altra a cel obert, com: les fortificacions del Montsacopa, a Olot; o la torre de telegrafia militar de Sant Miquel, a Girona. Posteriorment, aquest element serví per situar la maquinària del rellotge mecànic instal·lat a la torre l'any 1936.

Les darreres mutilacions de l'edifici es produïren al llarg del segle XX i n'afectaren sobretot la part inferior. En concret, als anys trenta, en adequar-se els accessos de la població per permetre l'entrada de vehicles, s'enderrocà la fortificació del carrer Portal i es retallaren les llindes de la Torre de les Hores. Finalment, l'any 1955, en una primera restauració del portal durant la qual es lligaren amb morter les juntes del parament interior de la torre, s'actuà de nou sobre els brancals dels seus arcs, els quals foren totalment eliminats.

LA REHABILITACIÓ DEL CONJUNT

Malgrat que l'estat general de la torre no feia témer per la seva conservació, sí que és cert que s'hi observaven entrades d'aigua i humitats a l'interior que, si no es reparaven, a la llarga podien afectar el conjunt. Alhora, la construcció estava desfigurada per modificacions i afegits posteriors. En conseqüència, el projecte de restauració redactat pel Servei de Monuments plantejava com a objectiu principal la recuperació de la fesomia original de la construcció mitjançant la rehabilitació i neteja de la part inferior i l'obertura del paredat que tancava el primer pis. Per aconseguir aquest objectiu, però, també s'havia de rehabilitar i condicionar l'actual accés a la torre i rehabilitar la terrassa afegida al costat nord. A més a més, per mantenir l'accés del primer al segon pis, calia substituir l'escala existent –que era de ferro i havia estat posada en una data recent. Finalment, a la terrassa superior, calia actuar sobre la paret sobreposada que tancava l'espai ocupat per la maquinària del rellotge i refer la coberta de la caseta, per assegurar la protecció d'aquest element contra filtracions d'aigua. Un cop fet això, també s'havien de refer els merlets de les façanes laterals. Tanmateix, a la façana sud de la torre calia respectar el paredat, atès que forma part de l'estructura de l'espaldany i de la caseta del rellotge.

Les obres, doncs, s'iniciaren amb una prospecció arqueològica, per tal de documentar les possibles preexistències del subsòl, la qual ha permès localitzar les restes dels pilars de pedra laterals que emmarcaven la porta i el rasclat del portal. Un cop fet això, es deixà marcat als laterals i al paviment el lloc que ocupava originalment aquest arc i els seus brancals. A més, es rehabilità l'escala exterior de pedra que permetia accedir a la terrassa superior, atès que estava molt malmesa i dificultava la visita al conjunt.

En el primer pis, la intervenció se centrà en l'enderroc de la paret que tancava la cara nord i a bastir un nou paviment continu entre la terrassa i l'interior de la torre. També s'obriren parcialment les espitlleres existents i el pas de la reixa del rasclat, tot i que es protegí l'obertura amb unes reixes per evitar possibles accidents. Per poder accedir del primer nivell al superior de la torre, es féu una escala, però variant-ne la col·locació respecte a la ja existent, tant per deixar més espai als contrapesos de la maquinària del rellotge com per minimitzar l'impacte visual d'aquest element des de l'ex-

terior. Això obligà a tallar un petit tros de volta, per poder-hi passar i refer-la parcialment, en tancar l'antic accés.

En el nivell superior s'han recuperat els merlets, que estaven parcialment tapiats, al sector no ocupat per la caseta del rellotge. La caseta, en canvi, s'ha refet, atès que el seu estat de conservació era deplorable i no es podia eliminar perquè servia de protecció a la maquinària del rellotge. Aquest s'ha conservat al lloc original, protegit per una estructura de ferro i vidre, per tal que la maquinària sigui visible als visitants. També s'hi han posat canals i baixants per agilitar la recollida d'aigües i evitar-ne la filtració a l'interior. Pel que fa a l'espadanya, un cop consolidada i reforçada, s'hi han tornat a posar les campanes per tal que la torre continuï fent honor al seu nom. Quant a la il·luminació, s'ha refet totalment a fi que la torre tingui una bona visibilitat nocturna, tant interior com exterior, mitjançant la instal·lació de projectors i llums encastats.

En definitiva, la intervenció del Servei de Monuments de la Diputació de Girona s'ha centrat en la restauració del conjunt, per tal de recuperar la seva antiga fesomia i permetre així una bona comprensió de la funcionalitat original de l'edifici als seus possibles visitants, a fi que la Torre de les Hores esdevingui un dels principals valors patrimonials de la població de Palau-sator.

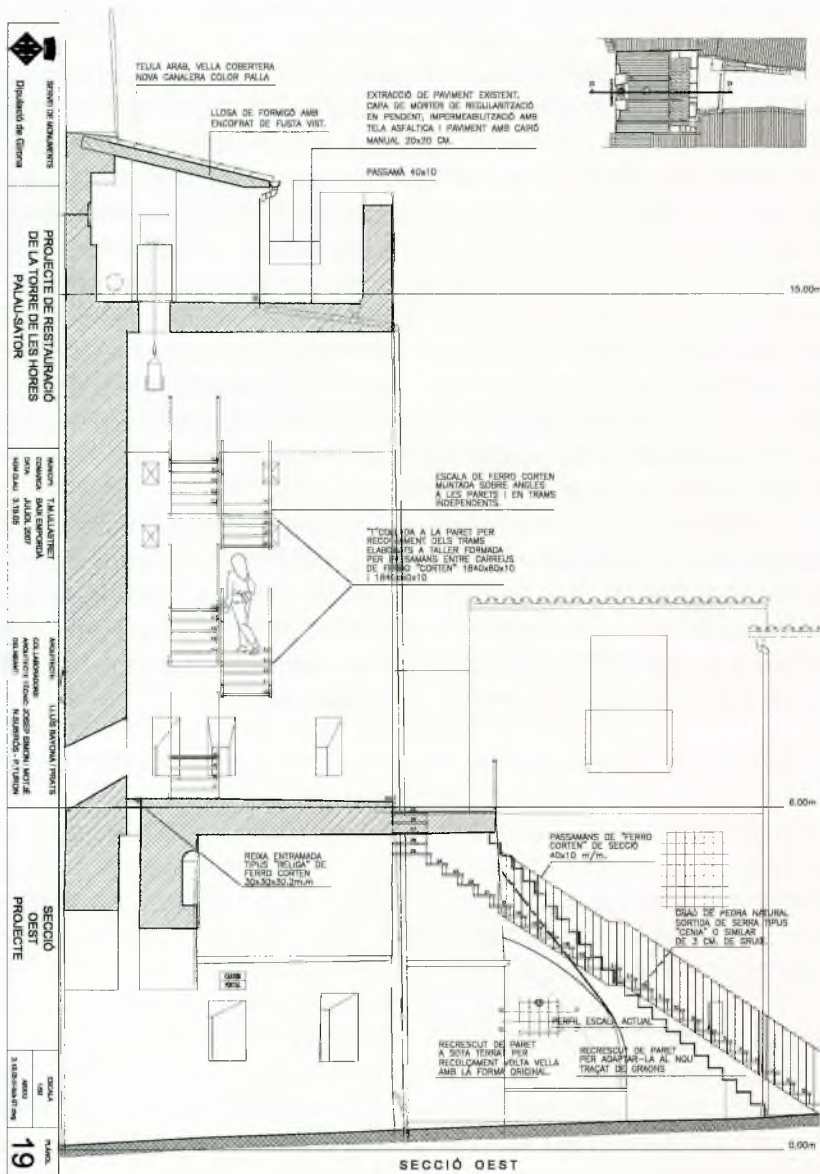

Figura 5: plànol transversal de la Torre de les Hores, on es pot observar l'adequació realitzada als accessos a la torre per tal de facilitar-ne la visita. Concretament, s'ha rehabilitat l'escala d'obra que permet accedir al primer pis i a la terrassa annexa, alhora que s'ha instal·lat una escala de ferro que permet l'accés des d'aquest primer pis a la terrassa superior.

JAUME AYMAR I RAGOLTA

**RELACIONS DE SANT JERONI DE LA
MURTRA AMB LES COMARQUES
GIRONINES**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guixols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: El monestir de Sant Jeroni de la Murtra, al terme de Badalona (fundat el 1416 i amb comunitat monàstica fins el 1835) en el decurs de la seva història ha tingut relacions amb les comarques gironines i concretament amb el Baix Empordà, a través de llinatges que contribuïren a la seva construcció, de frares professos que excel·liren en fama de santedat o que destacaren en belles arts i d'altres que feren d'ermitans a localitats costaneres empordaneses.

PARAULES CLAU: cardenal, claustre, ermitans, jerònims, pintors, rei

El monestir de Sant Jeroni de la Murtra¹ situat a la serralada de Marina, avui terme de Badalona, al Barcelonès, antigament Pla de Barcelona, des de final del segle XV i, potser d'abans, ha estat relacionat amb la diòcesi de Girona i en particular amb el Baix Empordà, especialment amb Sant Feliu de Guíxols. Les relacions han vingut perquè alguns dels seus frares que han fet d'ermitans a les seves comarques, perquè hi han professat frares procedents d'aquesta població, perquè algunes famílies han tingut interessos en aquesta contrada i alhora en el cenobi, o perquè hi ha hagut artistes que han treballat al monestir i també en viles gironines com Palamós. Oferim aquests materials als estudiosos i els ordenem cronològicament sense cap pretensió de ser exhaustius.

EL CLAUSTRE

Les obres del claustre major de Sant Jeroni de la Vall de Betlem o de la Murtra havien estat començades abans de 1464. El 1478 la comunitat va contractar el mestre de cases Jaume Alfonso de Bae-

¹ Sobre el monestir de Sant Jeroni de la Murtra vegeu CUYÀS, J.M., *Resumen histórico del Monasterio de San Jerónimo de la Murtra*, Badalona, 1974 s/p; AYMAR, J., "El monestir de Sant Jeroni de la Murtra". *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003 p. 217-223; DÍAZ, C., *Bertrán Nicolau fundador de Sant Jeroni de la Murtra*, Monografies Badalonines n. 21, Badalona, 2006.

Fig. 1: Columnes de pedra de Girona del claustre de Sant Jeroni de la Murtra (segle XV).

na.² Les columnes del pis baix són fetes en pedra nummulítica de Girona. Per la *Crònica del Monestir* sabem que en el trienni de 1481 a 1483 en temps del priorat de fra Joan Feliu, els frares “*compraren molt cantons de pedra de Montjuich y'ls portava lo Monastir ab carretes y pagaren a un pica pedrer de Girona diset lliures per quatre columnes ab ses bases y capitell de pedra de Girona*”.³ (fig. 1)

La primera notícia que trobem a l'Arxiu Diocesà de Girona és que es fa arribar als curats de la diòcesi l'orde de publicar l'excomunió contra els frares de Sant Jeroni de la Murtra que s'havien absentat del monestir el 26 de juliol de 1486.⁴

EL LLINATGE SETANTÍ (ABANS ACCETANTI)⁵

Els Setantí eren una família de mercaders originària de la ciutat italiana de Lucca establerts a Barcelona on catalanitzaren el seu cognom primitiu Accettanti. Jaume de Setantí (+ 1450) era considerat un dels mercaders més rics i influents de l'època que havia fundat una important societat pel comerç de draps amb Nàpols i Palerm. Es va casar amb Joana Ferrer; els seus fills, Guillem, Lluís i Francí, van intervenir activament en la política municipal i van ocupar diversos càrrecs. Els Setantí, com els Gualbes o els Fivaller, formaven part de la Biga en contra de Joan II.⁶ El 1466, el rei Pere IV, conestable de Portugal, havia donat en feu a Jaume Setantí el castell de Calonge (Baix Empordà) en agraïment a les aportacions econòmiques que aquest li havia fet. El 5 d'abril de 1468, el primogènit Joan d'Anjou, duc de Lorena, lloctinent del seu pare Renat, des del seu campament vora Empúries, va

2 MADURELL, J.M., “Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura (siglos XV-XVI)”, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, I, Barcelona, 1948, p. 114-118.

3 CUYÀS, J.M., *Resumen histórico del Monasterio de San Jerónimo de la Murtra*, Badalona, 1974 s/p.

4 ADG. Llibre U-74 entre f. 61 i 62.

5 Sobre aquest llinatge vegeu: CORTÉS, C., *Els Setantí*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1973. L'assentament d'aquesta família de Lucca a Barcelona per motius econòmics, i potser polítics, en els darrers anys del segle XIV, la seva dedicació al comerç de teles precioses i joies i altres aspectes és analitzat per SOLDANI, M.E., “Da Accettanti a Setantí, il processo di integrazione di una famiglia lucchese nella società barcelonense del Quattrocento”. Cf. FERRER MALLOL, M.T., “La historia de Pisa y del Mediterráneo en los homenajes a la memoria de Marco Tangheroni”, *Anuario de Estudios Medievales*, 37/2 julio-diciembre de 2007, p. 1057.

6 “Es tractava d'un grup de rendistes i de grans importadors, conservadors i immobilitistes per viure de renda, alguns procedents de famílies de mercaders com els Setantí, originaris de Lucca (...) i altres de la burocràcia reial com la família de l'escriptor Bernat Metge.” Cf. *Història de Catalunya*, vol. III, p. 274.

confirmar als habitants de Sant Martí de Calonge les gràcies i els privilegis que ja els havia concedit el seu antecessor Pere IV, però el 20 de maig del mateix any va revocar la concessió perquè la va considerar perjudicial als drets del jove Carles-Antoni Setantí, a qui havia nomenat capità del Castell de Calonge. Carles-Antoni es va haver d'enfrontar amb la poderosa família calongina dels Vallmanya⁷, batlles de sac del castell i partidaris de Joan II i de Martí Guerau de Cruïlles, senyor del castell, segons es desprèn de l'ordre d'aquest monarca adreçada el maig de 1468 a Grau i Antoni Vallmanya, a fi que dintre d'un terme de quinze dies es presentessin davant del regent de Cancelleria, ja que Carles-Antoni Setantí havia presentat pugna de pau i guerra contra ells. I en un altre document datat el 27 del mateix mes, concedeix al capità la tercera part de les rendes del lloc de Calonge, a fi de guardar millor el castell. I encara hi ha una tercera disposició a les autoritats perquè empresonessin els germans Vallmanya; així Setantí quedava amb les mans lliures.⁸ Els Setantí van col·laborar també en la construcció de Sant Jeroni de la Murtra⁹ on tenien dues sepultures, una a l'antiga capella del Sant Crist, desapareguda, amb les restes de Lluís Setantí, i l'altra, encara ben conservada, al passadís que va des de la capella de Sant Sebastià a l'església major, on hi ha el seu escut amb una àliga i la inscripció: *SEPULTURA DE MOSSÈN MIQUEL CETANTÍ, CAVALLER. VAS DE JERONIMA COLL, MULLER SUA MXDLXXX*.¹⁰ Els Setantí també van tenir relació amb els Colom.¹¹

7 Cf. AYMAR, J., "Els Vallmanya, batlles de sac del Castell de Calonge", EBE, vol. 8 (1989) p. 139-148.

8 CANER, P., *La Vall de Calonge*. Sant Feliu de Guixols, 1983, p. 107 i n. 42.

9 Diverses famílies van contribuir a la construcció de Sant Jeroni de la Murtra, com ara els Sa Bastida, els Setantí o els Descoll. L'historiador local Joan VILASECA SEGALÉS a *Història general de Santa Coloma de Gramenet*, Barcelona, 1984 p. 243, defensa que a Santa Coloma hi ha un parentiu entre els Bastida, els Descoll i els Setantí. Hi identifica el Mas Setantí amb la Torre Ribera (després casa d'estiueig dels frares de la Murtra) i diu que el Mas Ça Bastida podria haver estat el Mas Planella, actualment Can Zam. (p. 243). És un tema molt suggerent, que caldria investigar.

10 CORTÉS, C., *Els Setantí*. Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1973.

11 CATALÀ-ROCA, P., *Quatre germans Colom, el 1462* (1976): el 19 d'octubre de 1449 davant d'Antoni Vinyes -notari molt vinculat a Sant Jeroni de la Murtra- Jaume Setantí havia nomenat Guillem-Joan Colom procurador seu a la ciutat de Saragossa. Posteriorment Joan-Miquel-Antoni Setantí va contraure matrimoni en primeres núpcies amb Margarita Colom i en segones amb Maria Colom. Cf. CATALÀ ROCA, P., *Els Colom de Barcelona. Colom i el món català*, p. 76.

PERE DE ROCABERTÍ, ERMITÀ

El 25 de maig de 1497 sabem de Pere de Rocabertí, de Sant Jeroni de la Murtra, que té llicència papal de fer d'ermità i ha escollit l'ermita de [blanc] de la baronia de Sant Llorenç de la Muga; presta jurament d'obediència canònica.¹²

FRA DAMIÀ MARRUFF, SASTRE I ERMITÀ¹³

Natural de Gènova. Va ser sastre a la comunitat de la Murtra on havia fet diversos terns. Vivia mercès a una aportació que li havia fet el rei Ferran el Catòlic. Després d'uns anys de professió, ja sacerdot, va demanar al pare general llicència per retornar a Gènova per tal de tenir cura de la seva mare i dels seus germans. Quan era allí va demanar un breu al papa per fer d'ermità i se'n va anar a Palamós a l'ermita de Nostra Senyora de Gràcia, fundada el 1506: "Quan el bisbe realitza la visita pastoral del 1517, la capella [de Nostra Senyora de Gràcia] ja s'ha construït i al seu interior, a part de l'altar major, hi ha un altar dedicat a sant Antoni i un altra al Roser. S'encarregava del seu manteniment, almenys des del 1517 el frare Damià Marruff de l'orde de Sant Jeroni de la Murtra."¹⁴

El maig de 1543, va convidar l'emperador Carles I que estava de pas per Palamós a dinar a l'ermita i aquest va quedar tan content de l'entrevista que li va donar una pensió de cent ducats. Durant aquesta estada, Carles escriví les seves instruccions al seu fill Felip II. Fra Marruff va retornar a la Murtra ja vell i cansat de la vida eremítica, on va fer una segona professió el 1551. Anava acompanyat d'un criat. Va fer donació de 600 ducats i va renunciar en favor de la comunitat a la pensió que tenia de l'emperador. Va morir el 1552.

FRA JAUME ROQUETA, PRIOR

Natural de Sant Feliu de Guíxols on degué néixer vers el 1485. Als divuit anys va ingressar a Sant Jeroni de la Murtra. Va tenir de mestre fra Benet Roseta "de quien decían los viejos de aquel convento que si de alguno se pudo afirmar en la religión que era perfecto fraile

12 ADG. Llibre 207 f. 23. Els Rocabertí era una família molt poderosa de l'Alt Empordà.

13 TRIJUEQUE, P., *Breu recull de la història de Palamós*. Palamós, 2000, p. 51.

14 SIGÜENZA, J., *Historia de la orden de San Jerónimo*. Junta de Castilla y León, 2000. Cap. XXVIII, p. 568.

y lleno de virtudes era esta rosa: tanta fragancia dejó con su vida en la memoria de sus hermanos".¹⁵ *Ja sacerdot era molt pobre, deia que la comunitat era la major riquesa, "varón de gran asiento y madurez, entero, cabal, para mucho y en el aspecto lo representaba y con él ponía respeto a todos los que le miraban"*.¹⁶ Va ser mestre de novicis, vicari i prior nou anys, és a dir, tres triennis. (1508-11; 1514-17; 1529-32). El 1531, essent prior, es concertà la germandat directament amb la cartoixa de Santa Maria de Montalegre, el prior de la qual era dom Llorenç Verra. Les paraules del cronista són ben eloqüents quant a la finalitat d'aquestes enteses: "*perquè se ajudassen los uns als altres ab oracions y sacrificis per a més prest gozar de la divina essència.*"¹⁷ El 1553 la germandat fou establerta amb Escaladei, essent prior fra Pere Alzina.

Els frares de la Vall d'Hebron demanaren al General de l'Orde fra Roqueta per vicari i aquest els ho concedí i, després, el nomenaren prior d'aquell monestir. El P. Sigüenza explica el sofriment que li va portar acollir en aquella comunitat un noi sard, lletrat i músic que postulava el seu ingrés en el convent. Fra Jaume no ho veia clar, però per no contrariar la comunitat hi accedí. Un cop profés va demostrar que era "*inquieto, revoltoso, impaciente, malicioso y sobre todo incorregible*". Quan el van reprendre, ell va tramir un pla per assassinar el prior i va atemptar contra la vida de fra Roqueta. Al mal frare el van enviar a la casa general a San Bartolomé de Lupiana on fou sentenciat a presó perpètua i tancat en un soterrani a Guadalupe. Quant a fra Roqueta, perquè millorés de salut, el retornaren a la Murtra on es va recuperar de manera miraculosa. No va deixar de pregar pel frare que va intentar occir-lo i aquest es penedí i confessà la seva culpa a Guadalupe, on morí havent rebut l'eucaristia i la unció dels malalts. Fra Roqueta fou elegit prior per quarta vegada. "*Estando ya muy viejo se le hicieron algunas llagas en las piernas de un humor maligno y hediondo. Aquí se echó de ver su mucha paciencia y también el gran amor que le tenían sus hijos. Eran ventidós en el convento y a todos había criado y dado el hábito.*"¹⁸ Va morir santament.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ SIGÜENZA, J., *Historia de la orden de San Jerónimo*. Junta de Castilla y León, 2000. Cap. XXVIII, p. 568.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Hem tractat la seva figura a AYMAR, J., *Ermittans jerònims...*

FRA MATEU BLANC, ERMITÀ I PRIOR¹⁹

Nasqué a Riudarenes (la Selva) vers el 1498. El 1518 prengué l'hàbit al monestir de Sant Jeroni de la Murtra. El 1530 va ser elegit vicari de la comunitat succeint fra Gaspar Fonte Arnao, que acabava de morir. Va estar d'hoste al convent de Santa Engràcia de Saragossa on féu d'ermità. El 1532 fou elegit prior de la Murtra. En el seu temps van entrar nous frares al monestir. Quan feia només tres setmanes que havia estat confirmat en el càrrec, el 5 de març del 1532, va convocar capítol, en què va proposar de reprendre les obres de l'església conventual i encarregar la seva direcció al mestre d'esglésies Tomàs Barça, del qual parlarem. Potser en la seva elecció hi va intervenir l'ermità jeroni de Palamós fra Damià Marruff, del qual ja hem parlat. El 1538 els frares de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron que coneixien la prudència i la fama de santedat de fra Mateu l'anaren a buscar i l'elegiren prior. Cansat de fer compliment als visitants, demanà permís al papa Pau III perquè secretament l'autoritzés amb el mateix hàbit i sense obediència a l'Orde que pogués viure en alguna ermita posada en un lloc desert. Així és com va fer d'ermità a Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell) on passà set anys dedicat a la meditació, l'oració i la lectura de la Sagrada Escripura. La seva anomenada es va estendre per tota la comarca. El bisbe de Girona, Joan de Margarit (1534-1554) (cal no confondre amb els seu homònim, el cardenal Margarit i Pau), anava a cercar-hi consell i el convidà a predicar pels pobles del voltant. L'ermita fou destruïda amb motiu de l'atac de Barba-roja. En el trienni 1548-1551 feia d'ermità a Blanes i rebé la visita del prior de la Murtra, fra Agustí Sumes, que havia aprofitat per anar a buscar blat a l'Empordà. Fra Mateu va retornar a la Murtra el 25 de març de 1551 on morí en el trienni de 1554-1557 sense tenir malaltia i en olor de santedat.

FRA PERE DE VILASECA

Natural de Girona, fill de pares nobles originaris d'aquella ciutat. Als vint anys, segons Sigüenza, "*oído el buen nombre de la casa de Belén de la Orden de San Jerónimo, quiso recibir en ella el hábito al tiempo que andaba más puesto en sus estudios y estaba adelante*

¹⁹ MARTÍN, G. - YEGUAS, J., "La portalada de llevant de l'església de Santa Maria de Palamós", *Revista del Baix Empordà*, 27 [2009] p 20-25. Agraeixo a aquests dos investigadors les similituds que han pogut establir amb elements arquitectònics del claustre de Sant Jeroni de la Murtra.

en ellos". Segons el mateix historiador, el temptador "*púsole en el pensamiento dejase esta orden y se pasase a la Cartuja, donde podría hacer vida de más perfección, traer cilicio siempre, no comer carne jamás, silencio perpetuo, clausura extremada y al fin sepultarse vivo en todo cuando tiene de gusto la carne, como se practica en aquella santa religión*". La vigília de marxar emmalalti i el vicari el va visitar i, quan fra Vilaseca se li va obrir i li va explicar el seu propòsit, amb arguments convincents, aquell el va fer dissuadir. Morí a la Murtra després de quaranta anys de vida religiosa.

TOMÀS BARÇA, MESTRE DE CASES OCCITÀ

Està documentat entre 1514 i 1547. El 1514 apareix esmentat en una carta de pagament efectuada per Vicent Orrit, pèrit en lleis i conseller del rei per l'obra d'una pica de pedra destinada al monestir de Vallldonzella de Barcelona. Entre 1521 i 1525 era a Palamós. Treballava amb ell el mestres de cases Joan Prats d'aquesta vila. Eren membres de l'equip Antoni i Ramon de Fronyac, procedents d'Eynar de Carsí del Regne de França. Són els autors de la portalada de llevant de l'església parroquial de Santa Maria de Palamós. Entre 1526 i 1533, Barça va construir el temple parroquial de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius. A partir de 1536 treballa a l'Estudi General de Barcelona que estava a la part alta de la Rambla, a l'indret conegut com a Pes de la Palla, del qual només es conserven l'escut de la façana (al Paranimf de l'actual edifici de la universitat) i sis escultures de gàrgoles que representen monstres diversos i que es conserven al MNAC. La primera pedra d'aquest Estudi General fou beneïda pel bisbe Joan de Miralles, auxiliar del de Barcelona, que està sepultat al presbiteri de l'església conventual de Sant Jeroni de la Murtra. El 1537, a la mort de Pau Mateu, Tomàs Barça va esdevenir mestre d'obres del Palau de la Generalitat, a Barcelona. En aquest període i amb la intervenció puntual d'Antoni Carbonell va realitzar el condicionament del Pati dels Tarongers. Al pati gòtic: vestíbul d'accés a la Cambra Daurada (1539-1541), Llotja de Ponent (1540-1544), revestiment en marbre del paviment (1545), Llotja de Llevant (1545-1547), gàrgoles i portes de comunicació. El 1540 va

fer obres de reforma i ampliació de l'església conventual de Sant Jeroni de la Murtra, sufragades pel duc de Cardona.²⁰

LA FAMÍLIA PAU

Els Pau foren bisbes de Girona. Bernat de Pau i de Foixà (Banyuls de la Marenda, 1394 - Girona, 1457) pertanyia al llinatge de cavallers dels Pau, originari de l'Alt Empordà. Era fill de Joan de Pau i Rubió, senyor de les Abelles. El seu nebot Joan Margarit i de Pau va ser també bisbe de Girona així com un destacat humanista, del qual parlarem més endavant. Bernat es va doctorar en dret i l'any 1417 va ser nomenat canonge de la catedral de Girona. El 1424 fou vicari general del bisbe Andreu Bertran (1420-1431), càrrec que va compaginar amb el de gran ardiaca de la catedral de Santa Eulàlia d'Elna. El 1436 va ser nomenat bisbe de Girona. El mateix any va signar un decret, confirmat a l'any següent al Concili de Basilea, que determinava que únicament podien ser canonges de Girona els fills de nobles. L'any 1444 es va traslladar a Roma on va residir durant dos anys i mig. El 1450, ja de retorn a Girona i amb la salut deteriorada, va nomenar auxiliar. Va morir l'any 1457. Bernat de Pau va ser qui va ordenar la construcció de la capella de Sant Pau de la catedral gironina, capella en què va ser enterrat i on figura el seu escut amb un paó. A més, va encarregar la decoració de l'altar major, així com la construcció de les piles baptismals. Es va oposar als esforços de la Corona per tal d'aconseguir una emancipació gradual dels remences.

Del mateix llinatge fou Berenguer de Pau i de Perapertusa (Pau, Alt Empordà - Nàpols, 1506), que va fer els estudis a Lleida entre 1475 i 1478. El 1468 havia estat nomenat canonge de Girona. Fou el darrer bisbe d'aquesta diòcesi elegit pel capítol catedralici el 1486. En el sínode de 1502 va disposar que les parròquies portessin llibres de baptismes i va limitar l'arrendament de càrrecs pastorals dels titulars a preveres suplents. El mateix any va fer imprimir el ritual diocesà. Fou enviat en ambaixada a Nàpols on morí.²¹

Del mateix llinatge d'aquests dos bisbes (si més no, comparteixen el mateix escut) era Jaume Pau (Barcelona ? - 1466), fill de Pere Pau, canceller de l'Estudi de Medicina i metge particular de la reina Maria, esposa d'Alfons IV. Doctor en ambdós drets fou conse-

²⁰ DHEC, vol. III.

²¹ ACA, Monacals d'Hisenda. Llibre de priors, p. 62.

Fig. 2: Possible retrat de Jaume Pau al claustre de Sant Jeroni de la Murtra.

ller d'Alfons el Magnànim i de Joan II. Fou empresonat per les institucions de la terra el 1461 durant la revolta en defensa de Carles de Viana. Diu el cronista de Sant Jeroni de la Murtra, fra Talet, que un benefactor de nom Jaume Pau mort el 1466 va ser enterrat a l'esmentat monestir en el tercer priorat de Jaume Planes.²² Sobre Jaume Pau escriu Pere Miquel Carbonell: "Fou un juriconsult extraordinàriament eximi, molt celebrat en les Espanyes i a Itàlia amb una gran fama i entre tots els de la seva professió en aquest meu temps, segons el meu parer el més il·lustre (...) Fou d'una vida en tot moment de màxima integritat i es va distingir per la seva caritat, en la conversa fou molt amè, breu, elegant, enginyós i clar. Gràcies a l'elegància del seu talent i de la seva ciència va ser jutge a les Balears durant quatre anys. Joan II, rei d'Aragó, va servir-se del seu consell molt prudent amb gran diligència i fou honorat per aquest mateix rei amb una extraordinària veneració. Va endinsar-se en els estudis d'humanitats. Va confegir amb brillantor un enorme volum de postil·les al Dret Romà amb notable agudesa intel·lectual i amb una meditada equitat, digne de ser respectat, a partir del qual es va guanyar una gran fama de Dret Romà. La majoria de les postil·les d'aquest egregi Jaume Pau, Bartomeu Veí, comentador de lleis i baró baleàric molt prestigiós, va fer que fossin transcrites pel docte escrivà Jaume García, prefecte en l'Arxiu Reial a la ciutat de Barcelona l'any de Crist 1475. Va morir a Barcelona els idus de juny de l'any de la Salvació de 1466 sota el pontificat de Pau II i el regnat de Joan II d'Aragó. D'ell algun dels poetes llorejats va escriure l'epigrama següent no mancat d'elegància que penso que ha estat pres dels antics: "Aquí està enterrat Jaume Pau, el qual fou la glòria del Dret/ Civil, un gran honor en el món/ El ploren la casa Paulina, la Cúria del Rei/ el plora arrabassat d'ella mateixa el seguici dels estudiosos/ Ploren a més aquest, semblant al qual no en van oferir cap/ els antics segles ni potser n'oferran un com ell els segles futurs."²³ (fig. 2)

Jaume era pare de Jeroni Pau i Coll (Barcelona, 1458-1497), "el més gran humanista català del segle XV". Jeroni estudià ciències jurídiques a Montpeller, Bolonya i Perusa i esdevingué també doctor en dret civil i canònic. La seva carrera a la cúria romana, sota la protecció

22 Aquest epitafi que Pere Miquel Carbonell va veure ja no es conserva a Sant Jeroni de la Murtra, potser va desaparèixer en algunes de les destruccions del segle XIX o quan a final d'aquesta centúria les dames de la colònia d'estiuejants van fer treure les làpides de les tombes del claustre.

23 ACA, Llibre de priors, p. 188.

del cardenal Roderic de Borja, començà amb el càrrec d'abreujador (1479), continuà amb el de corrector de butlles (1486) i culminà amb la dignitat de cambrer, familiar i bibliotecari del papa Alexandre VI. Els seus emoluments vingueren de les canongies de Vic i de Barcelona, on retornà, malalt, al 1492. Fruit de la seva experiència curial fou la seva *Practica Cancellariae Apostolicae* (1493), reiteradament reeditada. Però el seu principal propòsit era el conreu de la filologia, especialment llatina, i l'estudi dels clàssics, que el portà a mantenir contactes i correspondència amb molts humanistes italians i a compondre *De fluminibus et montibus Hispaniarum* (c. 1491), *Barcinona* (1491) i altres escrits menors en prosa, com una llarga *Epistula de Hispaniarum uiris illustribus*. En vers, és autor d'epigrames i d'un panegíric en honor de sant Agustí. A través de les seves relacions amb Pere Miquel Carbonell, cosí seu que l'anomena "lo magnífich misser Hierònym Pau", Bartomeu de Veí i altres, estimulà l'activitat d'un cert humanisme barceloní. Un germà seu era Jaume Pau i Coll, del qual el cronista de la Murtra també fa referència com a enterrat al monestir²⁴ en el vuitè trienni de Galceran Agustí de Gualbes. Al claustre de Sant Jeroni de la Murtra trobem l'escut de la família: un paó reial. (fig. 3)

EL CARDENAL JOAN MARGARIT I PAU

Joan Margarit i Pau (Girona, 1422 - Roma, 1484), humanista,²⁵ nebot de Bernat de Pau, fou ambaixador enviat per Joan II al papa Pius II al congrés de Màntua per als afers de la croada contra els turcs i de la política de la corona d'Aragó a Itàlia. Nomenat bisbe d'Elna (1453-1462), tot i que residia habitualment a Perpinyà, el 1460 ja havia concedit quaranta dies d'indulgència a la imatge del Sant Crist venerada a Sant Jeroni de la Murtra.²⁶ Intervingué en les corts de Barcelona de 1454 a 1458 amb un discurs memorable. El rei Joan II el va premiar amb la mitra de Girona. Fou preceptor del fill d'aquest, Ferran d'Aragó, i li adreçà la *Corona regum*, un tractat humanístic escrit en llatí dedicat a l'educació del futur rei Catòlic. Joan Margarit construí el seu discurs partint d'un dels símbols més emblemàtics de la monarquia, la corona. Efectivament, al voltant de la significació de la corona reial, articulà el seu pensament polític

²⁴ Vegeu el ben elaborat catàleg de l'exposició "El bisbe Margarit i la seva època", Fundació Caixa de Girona, 2006, amb articles de Mariàngela VILALLONGA, Lluís LUCE-RO, Isabel SEGARRA i Joan MOLINA.

²⁵ FONT I CUSSÓ, 172.

²⁶ SEGARRA, I., *op. cit.* p. 19.

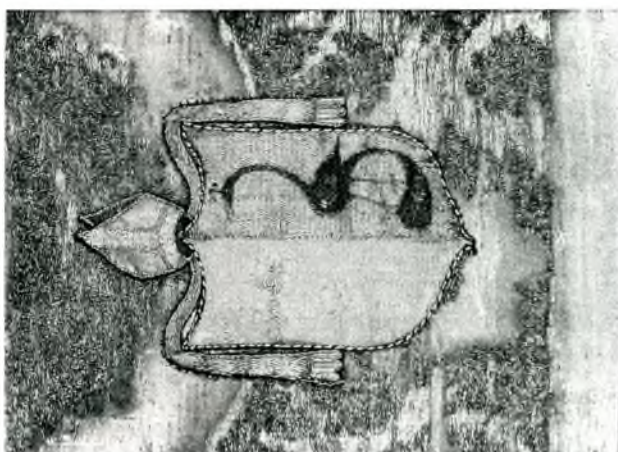

Fig. 3: Escut del bisbe Bernat de Pau al sepulcre de la catedral de Girona (c. 1455 -1465). Escut del cardenal Margarit i Pau al seu frontal (tela de lli brodada amb sedes i vellut, c.1470 - 1475; Girona, museu de la Catedral). Escut de la família Pau al claustre de Sant Jeroni de la Murtra (c.1478). En tots tres casos hi veiem el paò reial.

Fig. 4: Retrat del cardenal Margarit al seu frontal. Possible retrat del cardenal Margarit en el claustre de Sant Jeroni de la Murtra: són visibles les margarides de la mitra i del fermall de la capa pluvial.

i moral que el portaren a traçar un programa pedagògic per al príncep mitjançant el conreu de les virtuts. “Margarit ofereix a Ferran una corona formada per trenta pedres engastades, cadascuna de les quals simbolitza una virtut necessària al governant, sia virtut moral, cardinal, heroica o teològica.” La seva testa apareix probablement en una de les mènsules del claustre de Sant Jeroni de la Murtra. A la mitra, hi porta dues margarides i també al fermall de la capa pluvial. Com hem vist, els seus familiars per línia materna, els Pau, estigueren vinculats al monestir. És versemblant que la comunitat, havent volgut enaltir el 1491 la figura del rei Ferran posant la seva testa en pedra a l’ala de ponent del monestir, també hagués volgut immortalitzar el seu preceptor que, recordem-ho, havia visitat també el cenobi. (fig. 4)

FRA MONTSERRAT CAXA

Frare, fill de Sant Feliu de Guíxols, professà durant el trienni de 1557-1560 a Sant Jeroni de la Murtra. Arribà a ser diverses vegades vicari i procurador del monestir.²⁷

²⁷ En dona notícia GIRALT, C. – JUNYET, R. – PLANS, S., *El retaule del Roser de Sant Martí de Tous. Fra Damià Vicens i la pintura a la sostvegueria d’Igalada a la darrereria del segle XVI*. Sant Martí de Tous, 1998, p. 83 n.18.

FRA DAMIÀ VICENS, PINTOR²⁸

Damià Vicens nasqué a Sant Feliu de Guíxols el setembre de 1551 i fou batejat el dia 29 a l'església parroquial. Era fill del mariner Miquel Vicens i de la seva muller, Elisabet. Amb els anys va arribar a ser un pintor molt prolífic l'obra del qual està en bona part perduda, Durant els anys inicials de la seva carrera se'l troba associat amb el pintor Joan Mates que el 1570, a la mort del seu pare Nicolau, es va fer càrrec del retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Feliu de Guíxols. Una altra de les obres que van realitzar junts va ser el retaule de l'església parroquial de Santa Maria i Sant Nicolau de Calella i el retaule de la Coronació de la Verge per a la Catedral de Barcelona (avui desaparegut). En el trienni 1582-1585 van professar sis frares al monestir de la Murtra, dels quals quatre eren de la vila de Sant Feliu de Guíxols: Joan Riera²⁹, Francesc Morell, fuster i mestre examinat a Barcelona, Narcís Vergés –del qual parlarem– i Damià Vicens. Uns dies després prengué l'hàbit per corista i entrà a formar part de la comunitat on va professar el 8 de setembre de 1585. Mentre era novici pintà un sant Jeroni penitent, un portapau per al bisbe d'Urgell i també les estacions del claustre que foren acabades i col·locades al seu emplaçament el 1585. Aquells anys es va planejar la idea de renovar l'altar major de l'església conventual que fou encomanat a fra Vicens, així com els de la capella de sant Miquel (1595-1603), el dels tres diaques, Vicenç, Esteve i Llorenç per a l'anomenada capella nova i el del Capítol, amb l'ajut de tot un equip d'operaris. El 1591 fou ordenat sacerdot. Entre el 1595 i el 1596 pintà a la Murtra les taules del retaule del Roser per a l'església de Tous. Podríem preguntar-nos si el primer destí d'aquest retaule era la capella del Roser de Sant Jeroni de la Murtra i si, posteriorment, va ser traslladat a aquest indret on els jerònims eren senyors jurisdiccionals. També cabria que fra Damià fes dues rèpliques, l'una per Sant Jeroni i l'altra per a Tous. A la signatura es llegeix clarament: "En la Murtra i 1596."³⁰ Les taules conservades són Naixement, Epifania, la pregària a l'hort de Getsemaní, el Davallament de la Creu

28 GIRALT, C. – JUNYET, R. – PLANS, S., *op. cit.*

29 El 1602 Joan Riera, religiós del convent de Sant Jeroni de la Murtra, firma rebut a Miquel Palmerola de 60 lliures, part de les 127 per les quals havia comprat certa quantitat de blat. Cf. ADG. D-255 fol.143

30 GIRALT, C., *op. cit.* p. 87-88.

i la Resurrecció. Tots ells misteris del rosari, llevat el de l'Epifania, que això no obstant forma part dels populars goigs de la Mare de Déu: "*Com los reys devots sentiren / del roser la gran olor / ab lestel ensemps partiren / per adora lo Senyor / y trobaren cert lo ver / de Balan la prophesia / com vostra merce tenia / en los braços lo roser.*"³¹ Crec que fra Damià va prendre com a models per a sant Josep i els Mags d'Orient els propis frares o ermitans del monestir. Va visitar també les pintures del retaule major de l'església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres, pintades per l'italià Cèsar Corona i feu la traça a partir de la qual Joan Baptista Toscano havia de policromar el basament de pedra sobre el qual s'assentava el retaule.

Sobre la intervenció de la comunitat jerònima en el programa iconogràfic del retaule major de l'església conventual de la Murtra, en el *III Llibre dels actes capitulars* hi ha un text interessant: "*proposa nostre pare prior en que postura volian que fes lo nostre pare Sant Hyeronim que ha de estar en lo retaule de la capella maior y que historias pintarian en los quatre taulas que y ha de haver de pintura. La maior part fou de parer que nostre pare Sant Hieronym estigues a la penitencia; y que los dos taulons que aven de estar als costat de la nativitat fossen de la adoracio dels reys y de la vinguda dels pastors; y les altres dos que han de estar als costats de nostre pare S. Hieronym fossin histories sues las que pareguessin millor al pare fra Damià, com no fos ninguna de las que representa com fou assotat.*"³²

El 1604 fra Vicens feu "lo retaule de nostra Senyora"³³ i, després d'aquesta data, se li encarrega un nou Sant Sopar per al refectori, col·locat davant de les pintures del tester.³⁴ El 1608 va contractar les pintures del retaule del Roser de l'església parroquial de Santa Maria de Miralles (Anoia). Els guanys obtinguts de les pintures realitzades per fra Damià eren per a la comunitat i era aquesta la que establia els contractes a través d'un representant nomenat pel prior. A causa d'això, fra Vicens es veié obligat a demanar permís al pare general de l'orde, fra Pedro de Santiago, per poder quedar-se amb part dels guanys per tal de poder ajudar econòmicament la seva família i poder dotar les seves nebodes, coses que li foren concedides

31 TAIX, J., *Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser y del modo de dir lo Rosari o Psaltiri de aquella*. Estampat: Sebastià de Cornellas, Barcelona, 1597 p. 44. GIRALT, C., - JUNYENT, R., - PLANS, S., *op. cit.* p. 112, nota 3.

32 ACA. Monacals d'Hisenda 3834, fol. 11v.

33 CUYÀS, J.M., *Notes d'història...* Cf. GIRALT, C., *op. cit.* p. 97 n. 51.

34 GIRALT, C., 99.

amb l'aval de la seva comunitat. El pintor cartoixà fra Lluís Pasqual Gaudin i Francesc Ribalta cridaren fra Damià per visurar les pintures que Ribalta havia realitzat en la cúpula de la capella de Sant Jordi del Palau de la Generalitat de Barcelona. Fra Damià Vicens morí a Sant Jeroni de la Murtra el 30 d'agost de 1612, quan encara no havia acomplert 61 anys.

FRA NARCÍS VERGÉS, PRIOR

Natural de Sant Feliu de Guíxols. Era cunyat del pintor Joan Mates, mestre de Damià Vicens.³⁵ Fou sis vegades prior de Sant Jeroni de la Murtra.³⁶ Confirmat el 1604, l'any següent rebé al monestir Héctor Pinatello, duc de Montlleó i virrei de Catalunya.³⁷ I també l'ardiaca de Santa Maria del Mar, Francesc Olivó d'Auvèrnia que fou acollit a la planta noble de la torre (que després seria cel·la prioral) i es va oferir per pagar un pont de fusta que posés en comunicació la torre amb la resta de l'edifici i la comunitat ho va aprovar. De primer el va fer de fusta com estava previst i al cap de poc temps d'obra. Féu també una escala de cargol que comunicava la planta baixa de la torre amb la planta noble i manà arreglar algunes habitacions. El 1607 la comunitat acollí a l'Obra Nova mossèn Jaume Ramon Vila i de Ortíz (Barcelona, s. XVI-1638), capellà barceloní que era anomenat "el bisbe del Raval" per la fama que assolí en aquella barriada. A la Murtra, Vila hi va escriure el seu important *Tractat d'Armoria* o heràldica, un manuscrit en quatre volums de foli major, il·lustrats, que posteriorment havia de ser molt consultat pels heraldistes. Acostumava a pujar al monestir dues o tres vegades l'any i tenia el rar privilegi de menjar amb la comunitat al refector. A l'Obra Nova tenia una cel·la amb oratori i es va fer construir una tribuna sobre la capella de la Concepció, per poder seguir l'Ofici Diví amb els religiosos. En morir va cedir al monestir la seva valuosa biblioteca.³⁸

El 1608, com a ecònom del monestir, fra Vergés va signar la capitulació amb els jurats del terme del castell de Miralles perquè

35 GIRALT, C., p. 83 n. 18.

36 FONT I CUSSÓ, J., 62 articles, Badalona, 1980, p. 205.

37 Id. 210.

38 AYMAR, J., "La biblioteca del monasterio de Sant Jeroni de la Murtra" a LA ORDEN DE SAN JERÓNIMO Y SUS MONASTERIOS, Actas del Simposium (II), San Lorenzo del Escorial, 1999, p. 700-701.

el seu paísà, fra Damià Vicens, pintés les escenes del retaule del Roser, la imatge del retaule i el tabernacle per dur la imatge en les processons i dos crucifixos.³⁹ El mateix any fra Vergés signà àpoca de cinquanta lliures per la feina feta per l'artista. El 1618, durant el tercer trienni de fra Narcís, prengué l'hàbit fra Miquel Vinader que, essent encara novici, fou sorprès a l'hora del silenci quan volia agafar un niu de pardals. El mestre de novicis el va reprendre i ell, per por de les penitències que li podrien imposar, es fugà del monestir, es va fer navegant, fou capturat pels corsaris, durant tretze anys fou condemnat a servir a galeres i, finalment, fou rescatat i desembarcà a Sevilla on es va trobar alguns mercaders barcelonins als quals manifestà el desig de tornar a Catalunya a peu i els va preguntar pel monestir.⁴⁰

En temps de fra Vergés hi havia un *modorro* tan gran a Catalunya que en tres mesos moriren més de dues mil persones. El Santíssim sortia al matí i no tornava fins al vespre i les campanes deixaren de tocar a morts per no espantar la gent. Afegeix el cronista del convent: "deven donar gracias al Senyor perquè (sent tant com lo dit mal) no se comunicà a est Convent."⁴¹

LLIBRE DELS SECRETS D'AGRICULTURA

Francisco Zamora (Villanueva de la Jara, 1757-1812), autor del *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, pujà a la Murtra el 15 de maig de 1787 i veié a la biblioteca monàstica un exemplar del *Llibre dels secrets de agricultura, casa rústica i pastoril de fra Miquel Agustí prior del Temple de la fidelíssima vila de Perpinyà de la religió de l'Hospital de Sant Joan de Hierusalem, natural de la vila de Banyoles*, editat a Barcelona el 1617.⁴²

39 GIRALT, C., *ibid.* p. 99.

40 FONT I CUSSÓ, *op. cit.*, p. 205-206.

41 Llibre Segon dels Actes Capitulars, citat per CUYAS, J.M., a *Amistad* n. 85, maig del 1977.

42 AYMAR, *op. cit.* p. 705.

FRA MIQUEL DE GRANOLLERS, VIDENT, MÍSTIC I MÚSIC⁴³

Natural d'Hostalric. Aprengué música: tocava el baix i el fagot. Demanà l'hàbit a fra Narcís Vergés, prior de la Murtra i aquest el considerà digne. Era molt devot de la Verge Maria i de Santa Anna. Ja profès, es retirava a l'ermita de Sant Onofre propera a Sant Jeroni. En l'espessor del bosc, tenia amagada una creu gran i pesada, una corona d'espines, una bardissa i una soga d'espart cru i amb aquests atributs de penitent i "*con los pies descalzos caminaba sobre las espinas, cambroneras y abrojos hasta la ermita de San Onofre, en donde tenía un gran rato de oración y después volvía a bajar de la misma manera hasta el lugar donde dejaba ocultas las insignias e instrumentos de su pasión*".⁴⁴ Asceta, fou infermer del monestir durant vint-i-tres anys i va tenir la farmàcia ben proveïda. A la seva cel·la, hi tenia unes canyes per a instruments musicals.⁴⁵ En una ocasió, estant en oració, va tenir una singular visió "*dudando sobre los escritos de la iluminada Doctora y M. Santa Teresa de Jesús, se fue a la capilla que llaman del Santo Cristo, pasóse en oración fervorosa pidiendo a la madre soberana consuelo de afligidos le declarase la verdad: aparecióse luego María Santísima y arrodillada a sus pies la Santa M. Teresa de Jesús; reprendióle la augustísima Reina de los Cielos su incredulidad y con esto quedó pacífico y tranquilo de espíritu*".⁴⁶ Tenia també arravataments místics al refetor i una nit se li aparegué la Verge a la cel·la acompanyada de santa Agnès i santa Caterina de Siena, segons va explicar al seu amic Miquel Joan Rossell, ciutadà honorat de Barcelona. Rossell dubtava de fer-se monjo, però el P. Granollers després de pregar el va dissuadir i li va dir que el seu estat devia ser el matrimoni. Segons el cronista, Rossell es va casar, va tenir nou fills dels quals set van ser eclesiàstics. Estant d'hoste a la casa Coll de Lluís, al Vallès, fra Miquel va viure també un èxtasi i d'altres fets prodigiosos que serien llargs de ressenyar. Molts malalts de cos o d'esperit acudien a la seva cel·la esperant ser guarits o exorcitzats, com ara la senyora Caterina Llinàs a qui fra Miquel va dir que s'encomanés al Sant Crist "*y tingues fe y esperansa que sa*

43 NÚÑEZ, J., *Quinta parte de la Historia de la Orden de San Jerónimo (1676-1777)* (Biblioteca Real, Ms. J.I.9). Edición e introducción de Fco. Javier CAMPOS, OSA. Instituto Escorialense de Investigaciones Históricas y artísticas n. 15, San Lorenzo del Escorial, 1999. p. 56-74.

44 Id. P. 57.

45 FONT I CUSSÓ, *op. cit.* p. 200.

46 Id., 58.

divina Magestat la curaria, lo que axi succehí, perquè fent-se portar a la Iglesia y Capella de dita Imatge, luego se trobà sana". Aquesta senyora en agraïment va fer algunes reformes a la capella. Fra Miquel morí el 21 d'agost de 1681.

FRA JOSEP FAGEDA, BISBE DE GIRONA

Josep Fageda (Vic, 1608 - Tortosa, 1685) estudià filosofia i teologia a Barcelona i el 1628 va ingressar al monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Professor de teologia a Salamanca fou successivament prior dels jerònims d'aquella ciutat, de la Murtra i de Sigüenza i visitador dels monestirs de Castella. Felip IV el va presentar com a bisbe de Girona (1660-64). El seu govern pastoral no fou gaire encertat i va tenir conflictes amb el capítol gironí. Fou traslladat a Tortosa el 1664 on va tenir un episcopat més pacífic i durador.⁴⁷

El 27 d'agost del 1675 surt citat en un nomenament: atesa la devoció de Canet a la Mare de Déu de Misericòrdia i l'abundància de presentalles a l'església vella, es disposa que el clavari eclesiàstic de la confraria del Roser sigui també clavari de la devoció, i que hi actuï junt amb Jeroni Saladriga, sastre i administrador nomenat pel bisbe Fageda,⁴⁸ cal suposar que uns anys abans.

FRA JAUME TEIXIDOR PROCURADOR DEL BISBE

El 1660, Jaume Teixidor, religiós de Sant Jeroni de la Murtra, procurador de fra Josep Fageda, bisbe electe, pren possessió del bisbat.⁴⁹ L'any següent, en aquesta mateixa condició, nomena batlle de Dosquers (el castell del qual pertanyia a la mitra) Felicià Pujol i Marifont, pagès d'aquest lloc.⁵⁰ Aquell mateix any Joan Bacó, sagristà de Palafrugell; Martí Rich, rector de les Planes; Pere Vehí, rector de Navata; Pere Torrent; Josep Miralles, rector de Tregurà; Jaume Puig, sagristà de Fortià, i Jeroni Llaguna, sagristà de Torroella de Montgrí, col·lectors del subsidi nomenats pel sínode, fan procura a Jaume Teixidor, monjo de Sant Jeroni de la Murtra, per cobrar.⁵¹ També aquell any va signar la venda feta per Francesc Carles, pagès

47 BADA, J., a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II p. 141.

48 ADG U-265 fol. 77.

49 ADG. D-31 fol.174.

50 ADG D-316 fol. 44.

51 ADG D-316 f 100v.

de Torroella de Montgrí, d'una terra dita camp Rovellat, situada a Ullà.⁵²

Finalment Antoni Vilarrasa, negociant d'Arenys, procurador de Miquel Vilarrasa, clergue, substitueix en la procura Jaume Teixidor, monjo de Sant Jeroni de la Murtra, 1661.⁵³ L'any 1662, fra Jaume Teixidor, en qualitat de procurador del bisbe, firma rebut a Joan Pau Bosch de Platraver, donzell d'Olot, de 40 lliures de pensions d'un censal.⁵⁴

DOMÈNEC ROVIRA, ESCULTOR⁵⁵

Nasqué a Sant Feliu de Guíxols el 29 d'abril de 1608. Abans de 1632 ja tenia taller a Barcelona. Féu el sagrari de l'església de Sant Jaume, la imatge de sant Pau que formava part del retaule dedicat a aquest sant a Santa Maria del Mar i va contractar també el retaule major de la capella del Bonsuccés. El 1641 li fou encarregat un sagrari amb més de 48 figures d'àngels, sacerdots, virtuts i d'altres. Entre 1644 i 1658 va treballar en el retaule del Rosari de Sant Vicenç de Llavanes, el de Nostra Senyora de l'Aigua per Vilafranca del Penedès, un altre del Rosari de Calella. Vers el 1650 va construir l'altar barroc del Sant Crist de l'església conventual de la Murtra. Cap el 1670 l'altar fou daurat a expenses de l'esmentat fra Josep de Fageda.⁵⁶ Es conserva un gravat extret de la capçalera dels goigs⁵⁷: es tracta d'un retaule arquitectònic, barroc, amb un cambril flanquejat per tres columnes de capitell corinti que sostenen un arc rebaixat semblant al del temple que hi ha a la cantonada SO del claustre. La imatge del Sant Crist està flanquejada per les de la Mare de Déu i sant Joan apòstol, probablement de talla. A l'àtic hi ha dos angelets asseguts sobre l'arc que sostenen un medalló oval amb el rostre de Crist imprès en el llenç de la Verònica; a banda i banda hi ha dos àngels més, asseguts als acabaments d'una cornisa truncada que porten, respectivament, la llança de Longí i la canya amb l'esponja. A l'antependi hi ha el lleó atribut de sant Jeroni.

52 ADG D-316 f 148.

53 ADG D-316 f 121v.

54 ADG D-317 f. 3.

55 Vegeu el complet estudi de ESTEVA CRUAÑAS, L., "El retaule de l'escultor guixolenc Domènec Rovira El Major (1657-1678)" a EBE, núm. 11 (1992), p. 111-220.

56 FONT i CUSSÓ, p. 174.

57 Reproduït a FONT I CUSSÓ, J., La Voz de Badalona, núm. 363, 9 d'abril de 1965; 62 articles, p. 178.

A Sant Jeroni de la Murtra es conserva un altra gravat de principi del segle XIX⁵⁸ que també reproduïm i que mostra el retaule quan ja s'havia traslladat a la nova capella (1742). L'arquitectura és substancialment la mateixa. Les imatges de Maria i de Joan han estat substituïdes per dos àngels que porten uns canelobres de doble braç amb dos ciris. El baldaquí té una marquesina i es devia poder tancar amb cortines, potser les que havia regalat Violant Mora i de Peguera.⁵⁹ Els àngels amb atributs de la Passió han estat substituïts per uns altres que inviten a venerar el crucificat i dos pebeters en flames. Sobre la cornisa de l'àtic hi ha un sol radiant. Al peu de la imatge hi ha un sagrari i a l'antependi de l'altar es llegeix: "*VERDADERO RETRATO DE LA MILAGROSA IMAGEN DEL SANTO CRISTO QUE SE VENERA EN EL INSIGNE MONASTERIO DE S. GERÓNIMO DE LA MURTRA DE BARCELONA.*" I al peu del gravat, delineat per Josep Soch i gravat per Josep Coromina⁶⁰, es llegeix: "*El Eminentísimo y Reverendísimo Señor Don Lázaro Palavicini Cardenal y algunos Ilustres y Reverendísimos Señores Arzobispos y Obispos concedieron 920 días de Indulgencia a todos los que devotamente rezaren un Credo delante esta Imagen de Christo Crucificado y el mismo Eminentísimo concedió 100 días de indulgencia a todos los que celebrasen el Santo Sacrificio de la Misa en este dicho altar y también al ayudante y a los que la ohieren que se venera en el Monastir (sic) de San Gerónimo de la Murtra de Barcelona.*" El bisbe de Girona, Baltasar Bastero (1728-1745) va concedir 40 dies d'indulgència.⁶¹ El retaule i, probablement també la imatge, desaparegueren en l'incendi de 1835. (fig. 5)

Posteriorment al de la Murtra, Rovira va realitzar el retaule major de Collbató, el de la Porciúncula al claustre dels franciscans de Barcelona i el de Sant Francesc en el claustre de la catedral d'aquesta ciutat. El 1654 va fer dos àngels en el basament de l'altar major de Santa Maria del Mar. Del 1657 al 1678 va estar actiu en el gran retaule del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols. El 18 de març de 1665 amb el seu gendre Miquel Llavina va concertar la fàbrica del retaule de la Santa Creu i Santa Magdalena per col·locar

58 ASJM, Gravats; donació de la família Alier (Badalona).

59 FONT I CUSSÓ, p. 177.

60 Josep Coromina pot ser l'escultor que juntament amb Josep Bover el 1832 va maldar amb crueta per substituir Damià Campeny (Mataró, 1771 - Barcelona, 1855), el gran escultor neoclàssic català, segons recull el llibre d'actes de la Junta de Llotja. Vegeu CID, C. - RIERA, A., *La vida y la obra del escultor neoclásico catalán Damián Campeny*. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1998, p. 74.

61 FONT I CUSSÓ, op. cit. p. 177.

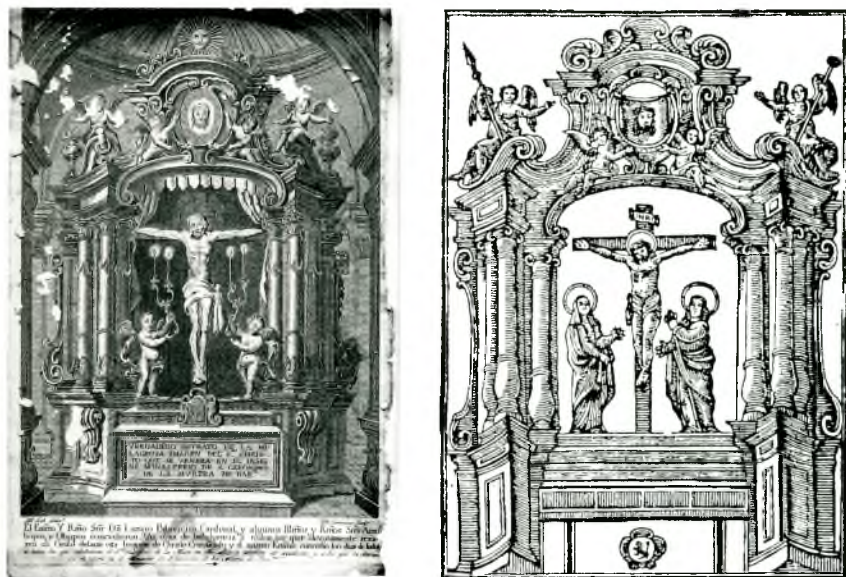

Fig. 5: Gravat del retaule del Sant Crist de Sant Jeroni de la Murtra, extret de la capçalera dels goigs (reproduït a FONT I CUSSÓ, J. *La Voz de Badalona*, núm. 363, 9 d'abril de 1965: 62 articles, p. 178). Gravat del retaule del Sant Crist de Sant Jeroni de la Murtra de principi del segle XIX (ASJM).

en una capella que hi havia sota l'orgue de l'església parroquial de Figueres. El 1671 va fer dues tribunes i dos finestrals en l'església del monestir de Montserrat i el 1670-1681 amb la col·laboració del seu nebot Domènec Rovira el Menor va construir el retaule de l'església de l'Arboç (Baix Penedès). El 18 d'agost de 1679 va signar la sol·licitud que van presentar 28 escultors barcelonins al Consell de Cent per tal que se'ls permetés constituir el gremi o confraria dels escultors, separat del de fusters. També van signar el seu nebot Domènec Rovira *El Jove* i el seu gendre Miquel Llavina. El dia 7 de novembre de 1680 el rei va signar el privilegi que creava a Barcelona la confraria dels Sants Màrtirs escultors. També li és atribuïda una escultura de sant Benet que es conservava a la sagristia de l'església de Sant Feliu de Guixols. Morí el dijous sant de l'any 1678 i fou enterrat a la tomba de la família Enveja a Sant Jeroni.⁶² La seva néta, Maria Llavina i Rovira, vídua de Fèlix Rovira, diu en el seu testament: "*elegesch la sepultura a mon cadaver fahedora en la Iglesia*

62 FONT I CUSSÓ, op. cit. p. 173. Segons L. Esteva morí el 1679.

del monastir convent de Sant Jeronym de la Vall de Betlem, altrament dit de la Murtra en lo present Bisbat de Barcelona en lo vas de Domingo Rovira mon avi maternal construït en la Capella del Sanct Christo de la Iglesia de dit monastir y Convent. La qual sepultura vull me sie feta a disposicio y coneguda de dit mos marmessors..."⁶³

FRA JOSEP BRUSÉS, PROFÈS I CANTOR

Al Llibre V d'Actes Capitulars de Sant Jeroni de la Murtra, hi llegim que el 14 d'agost de 1778 "*proposa N.P. Prior que en atenció que Joseph Brusés, natural del Bisbat de Girona, de edat de 21 anys y mesos y Anton Nogués y Duran, natural de Barcelona, de edat de 21 anys y mesos (los dos estudiants y de molt bona veu y també ben instruïts en lo cant plà, que molt temps y havia que pretenien nostre Sant Hàbit per choristas) si venian bé en que se los donàs y fossen admesos a dit Nostre Sant Hàbit, a lo que vingué bé la Comunitat*"⁶⁴

PERE TIBAU, MÚSIC

Segons l'acta capitular, el 21 d'abril de 1772, "*proposa N.P. Prior [fra Francesc Catà] que en atenció que la Comunitat estava inclinada a conservar la Música per major culto de Déu y alivio de dita Comunitat y que S.P. estava en la intelligencia y bastantament informat per alguns Pares intelligents de est Nostra Monastir que hi havia dos minyons de gran habilitat en la música, lo un per tocar lo baxó ó Obuè y flauta y bihulí (sic.) y de mediana veu, lo qual se anomenaba Manuel Raset de edad de 21 anys natural de Barcelona; y altre per la veu de contralt y hàbil de bihulí, que se diu Pere Tibau, de edat de 20 anys, natural de la vila de Castelló de Ampurias, bisbat de Gerona, los quals, además de las referidas circunstancias, eran sans de cos y de lloables costums y molt desitjosos de lograr sa pretenció que era viurer en nostra companyia, si volia la Comunitat se passassen a votar, lo que se efectuà ab lo consentiment dels Pares Diputats y quedaren admesos a nostre Sant Hàbit per los Pares Capitulars y N.P. Prior*" i afegeix: "*Pere Tibau no fou vestit [és a dir no va rebre l'hàbit] per falta de salut.*"⁶⁵

63 ANB, Notari Jeroni Brotons. 865/40 1686-1720 f. 81 a 83. Agracixo al Sr. Jordi Llavina, descendent de la familia, aquesta referència.

64 Llibre V dels Actes Capitulars del Monastir de Sant Geronim de la Murtra, prólogo y transcripció por J.M. CUYÀS TOLOSA, Badalona, 1966 p.71.

65 Ibid. p. 59.

EL SABIO IGNORANTE

És el títol d'una obra on es descriuen els defectes dels savis i la mala cultura de les ciències, expressat en diàlegs. Està dedicat a la molt venerable comunitat de Sant Jeroni [sic] de la Murtra, pel P. Joseph Sans, monjo, professor i exprior del reial monestir de la Vall d'Hebron, examinador sinodal dels bisbats d'Urgell i Barcelona, vol. II, Barcelona a la plaça de l'Àngel, Impremta de Teresa Piferrer, any 1773. Enquadernat en pergamí. Té 386 pàgines i una fe d'errades firmada per P. Fernández del Val, corrector general de Sa Majestat. Aquest volum II conté del 5è al 8è diàleg col·loquial que es desenvolupa entre uns personatges imaginaris anomenats Tizio, Cayo, Julio i Bello. El 5è diàleg tracta de l'Aritmètica i els seus professors; el 6è de Jurisprudència i els seus professors; el 7è de *Theologia* i els seus professors; el 8è d'Història i els seus professors... Cadascun té una reflexió moral. A la darrera pàgina els imaginats amics s'acomoden poèticament després del llarg diàleg del llibre, tot dient Cayo: "*Vámonos todos en hora buena, que ya es tarde; ya despide sus rayos el horizonte; ya la cándida luna retira sus luces, y resplandecen los campos con la claridad del día: LAUS DEO.*" A l'última pàgina hi ha manuscrit: "*Si al pert dona dos -bintidossos de trobas y la bona amistat. Fitó Paixot Palamós.*" En aquest llibre es comenten les exageracions dels savis molts dels quals esmenta com ara Jordi Veneto, que dona el nom dels àngels o Vicens Olmo, que dona el pes de la terra en lliures i diu que tenen més de vanitat que de veritat.⁶⁶ L'obra és a la biblioteca familiar de la casa Ferrer Noguer de Besalú on hi arribà procedent de la farmàcia Bou de Calonge.

FRA EUDAL[D] SIMON, APOTECARI

El 4 d'octubre de 1778 llegim: "*proposa nostre P. Prior que en atenció de que Eudal Simón, fill legítim y natural de Francesch Simón, Peraire y de Maria Anna Simón y antes Perramón, de la parròquia de Sant Martí de Vilallonga, bisbat de Girona, desitjava ser admès a nostre Sant Hàbit per llec, per Apotecari, de edat de trenta y cinch anys, considerant los Pares Capitulars la necessitat teniam de Apotecari, per estar lo altre quasi del tot impossibilitat; tenint per altre part bons informes de la suficiencia de dit Pretendent, fou proposat a la*

⁶⁶ DEL POZO, M., "La farmàcia de Calonge i la família Bou". A EBE, vol. 18 (1999) p. 173-174.

Comunitat y quedà admès a nostre Sant Hàbit y se conformà nostre P. Prior. [signen]:F. Carlos Casamada Prior. F. Pere Gallissà Vicari.”⁶⁷

La comunitat de la Murtra fou definitivament exclaustrada el 27 juliol de 1835 i el monestir incendiat i saquejat. Els frares ja no hi tornaran mai més. Després d'ells, d'altres gironins han visitat o han fet estada al monestir, però això ja és objecte d'una altra història.

SIGLES:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.

ADG: Arxiu Diocesà de Girona.

ASJM: Arxiu de Sant Jeroni de la Murtra.

⁶⁷ Ibid. p. 83-84.

JORDI FRIGOLA I ARPA

EL SOMETENT DE LA BISBAL DEL SEGLE XVI

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Breu ressenya sobre la situació del país al segle XVI que serveix d'introducció per a explicar la importància de la milícia municipal o sometent per a la lluita contra el bandolerisme, la defensa de poblacions atacades pels francesos o pels turcs i la seva aportació humana i econòmica en la reconstrucció de determinades viles que havien sofert les conseqüències dels atacs. L'article explica la composició i l'estructura de la milícia bisbalenca i les armes que utilitzava així com algunes de les seves actuacions. Finalment fa una reflexió sobre algunes de les causes que portaren a la formació de quadrilles de bandolers i se centra en el grup de Bartomeu Camps, l'Empordanès, que amb els seus setanta homes terroritzà les Gavarres.

PARAULES CLAU: sometent, bandolerisme, armes, l'Empordanès, Pere II de Margarit

SITUACIÓ DEL PAÍS

D'ençà de la unió, en règim confederal, de les dues corones de Castella-Lleó i de Catalunya-Aragó (i més tard de Portugal), i per tant de l'absència a Catalunya dels reis i de la cort, en ben poques ocasions els exèrcits reials són presents al Principat per defensar les seves fronteres i costes dels atacs d'enemics bel·ligerants. La indefensió catalana era evident i escandalosa, sobretot a les viles del litoral que havien de patir les fortes envestides de l'armada turca amb massa freqüència. Els exèrcits reials sempre eren lluny per tal de defensar les possessions de la monarquia a Europa, davant les ingerències de França, amb la qual els reis de la casa d'Àustria es disputaven l'hegemonia del continent, o també per la seva participació en la colonització de les Amèriques. Així els virreis des de Barcelona es veien desbordats pel poc contingent de soldats al seu servei davant dels perills continus dels atacs marítims o de les malifetes dels bandolers de muntanya.

Moltes vegades quan hi havia tropes del rei era per passar-hi temporades de repòs, els anomenats quarters d'hivern, o quan estaven de pas per a les sovintejades guerres amb França. Els tristament famosos allotjaments de soldats que econòmicament anaven, en bona part, a càrrec dels municipis i dels seus habitants no eren

Des de la torre de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell) es podia fer una bona vigilància d'una part de la costa

precisament per solucionar els problemes defensius del país sinó que, d'una altra manera, encara els agreujaven per les quantioses despeses que generaven, en uns temps en què els ajuntaments s'anaven endeutant en excés. Per això era tan mal vista la seva presència a viles i pobles.

A la Bisbal s'esmenten alguns casos de rebuig d'aquestes situacions tan costoses i vexatòries per als veïns. Anotem com a fets significatius els aldarulls que es produïren per part de la companyia de soldats mercenaris alemanys aposentats aquí l'any 1526¹ o l'esverament del consell municipal davant l'arribada de tropes que pretenien instal·lar-se a la Bisbal el novembre de 1536: *"...lo com tenien de fer ab una companyia de soldats qui venia per Santa Pellaia [...] una bandera de soldats y lo que ab ells feren per que no se aposentasen asi..."*, o també la petició que fa el municipi de Torroella de Montgrí al de la Bisbal, el desembre de 1594, perquè s'uneixin *"ab moltes viles y llochs"* per denunciar al virrei *"los agravis que fan los officials reals per tot Ampurdà [...] per aveure sis podia reparar lo dit dany y agravis que donen a molts perticulars"*.²

Econòmicament el país va tenir una fase expansiva fins a mitjan segle i una altra d'esgotament a la segona meitat de la centúria que va ser un període insegur i més aviat malastruc. A les desgràcies de les guerres, cal afegir-hi la fam provocada per les males collites, resultat de períodes excessivament plujosos i d'inundacions com la de l'any 1577, en què *"vingue una aygada gran en tant que no es memoria de homens esser se vista tant gran..."* o de l'amoïnant sequera de l'any 1561 *"...en lo temps de samanter fonc gran saccada que los pagesos no podien sambrar si no ab gran treball y la mes part dels forments no pogueren nexer fins passat Nadal..."*, segons testimoni d'un notari bisbalenc.³

A totes les malaurances, s'hi sumaren diversos brots de la pesta bubònica, una pandèmia que de tant en tant rebrollava i feia estralls entre la població, com el de l'any 1507, el de 1531⁴, el dels anys de

¹ Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE), Consell Municipal de la Bisbal, sèrie Correspondència, capsa 44.

² ACBE, Consell Municipal de la Bisbal, *Llibre d'Acords i Resolucions (1531-1608)*, capsa 3.

³ Arxiu Històric de Girona (AHG), Protocols Notarials de la Bisbal. *Llibre de comptes del notari Joan Girbau*, vol. I. 733.

⁴ ACBE, Llibres del Clavari (1531-1615), capsa 130.

1560 al 1564 i el de 1592⁵, per esmentar els més remarcats en els papers del municipi bisbalenc cinccentista.

LA MILÍCIA MUNICIPAL

Anomenada popularment sometent, era un dels elements amb els quals comptaven les viles i pobles per a la seva salvaguarda, per encalçar els malfactors, els “*gitats de pau i treva*”, o per defensar el país d’enemics externs quan eren cridats pel rei, en totes les èpoques de la història més antiga i concretament en un període tan bèl·lic i convuls com ho va ser el segle XVI.

Segons les Constitucions de Catalunya –especialment l’Usatge *Princeps namque*–, els homes del sometent havien de col·laborar obligatòriament, junt amb l’exèrcit reial, en les batalles internes o per defensar les fronteres, però no se’ls podia exigir anar a lluitar fora dels país durant les expedicions guerreres dels sobirans.

Hi eren obligats els homes de 15 a 60 anys. L’armament personal estava sota control de cada cap de casa, el qual n’havia de donar compte, davant del batlle, del senyor feudal o de qualsevol autoritat reial, del seu estat de conservació i correcte funcionament. També havia de responsabilitzar-se dels homes més joves de la seva família.

A la Bisbal el sometent era convocat a la plaça Major, per mitjà d’una crida o pregó amb trompeta, que es feia pels carrers i enviant missatgers als masos dels barris forans. Amb caràcter urgent es tocava la campana de l’església o del castell, amb un repic especial o amb un corn, “so metent” (emetent so) com es deia, d’ací el seu nom popular.

Segons la documentació que tenim de l’època, el sometent, que era una milícia d’infanteria, s’estructurava igual com ho era a la baixa edat mitjana. Els homes es distribuïen en patrulles de deu persones, que per això s’anomenaven desenes i al capdavant de cadascuna s’hi posava un caporal que se li deia desener. Cada cinc o sis desenes tenien una mena de sergent dit cinquantener i tota la tropa era comandada per un personatge important que actuava de capità, anomenat centener, i que era un cavaller bisbalenc feudatari del bisbe o bé el procurador del prelat.

De tant en tant s’havia de revisar la seva composició per mort o absència d’algun dels seus membres. Vegem una de les reestructu-

⁵ ACBE, Llibres de mostassaria (1564-1735), crides de morberia, caps 253, lligall 217.

El mas Juliol de Santa Pellaia que fou bàrbarament assaltat i cremat pels bandolers d'en Bartomeu Camps, l'*Empordanès*.

racions del sometent bisbalenc feta el tretze de febrer del 1566⁶. El repartiment dels homes es feia separant els de la vila per un costat (cinc desenes d'una banda i sis desenes de l'altra) i els dels pagesos o habitants dels barris forans (sis desenes) que formaven part del terme de la Bisbal, és a dir: la parròquia de Sant Pol, el veïnat de Fonteta i els barris com el Vilar, la Viladavall, la Palanca, la Lloreda, Negallops, la Pedrera, la Ganga, etc. constituïts per masos escampats pel pla o la muntanya.

RELACIÓ DEL SOMETENT:

El centener o capità de tot el sometent era el procurador general del bisbe Pere Carles, senyor de la Bisbal i cap espiritual de la diòcesi de Girona(1565-1572).

PER LA VILA I ELS RAVALS

Gabriel Figueres, cinquantener

Bartomeu Gich, desener

Antoni Pradal

Antoni Mercader

6 Cf. nota 2.

Joan Cabanyes
Bernat Simon, calceter
Guerau Aleriu
Bartomeu Alou
Pere Domingo
En Vilossa

Mossèn Rafel Deulofeu, desener
Antoni Garriga
Geroni Comes
Cebrià Ginesta
Narcís Volant
Geroni Simon
Antic Deulofeu
Baldiri Alenyà
Baltasar Pellicer
Joan Poses o Miquel Sardó

Joan Meringot, desener
Joan Ribes, assaonador
mossèn Joan Girbau (notari)
Antic Bayés
Geroni Perroig
Rafel Roca
Lluís Vidal
Pere Oliver
Joan Seriti
Julià Baixeres

Joan Broto, desener
Jaume Alemany
Antic Miquel Barrot
Pere Metge, paraire
Jaume Ros
Antoni Geronès
Baltasar Robi
Jaume Cortils
Montserrat Carles
Joan Sarameda, sabater

Roc Mir, desener

Mossèn Modeguera
Guillem Castanyer
Esteva Berga
Joan Berga
Pere Puigbert
Antoni Puigvert
Joan Anglada
Francesc Planes

Bernat Pujol, batlle, cinquantener

Antoni Ginesta, desener

Miquel Congost
Sebastià Oliver
Josep Fina
Salvador Metge
Jaume Poses
Pere Molins
En Leonard, mestre de cases
Antoni Prats
Antoni Torroella

Mossèn Guillem Batlle i Pere Castellar, deseners

Francesc Soteras, àlies Pinós
Joan Mercader
Joan Teixidor
Guillem Garriga
Bernardí Ros, assaonador
Bernat Gravera
Pere Boera
Toni Riera

Joan Simon, desener

Rafel Marquès
Miquel Frigola
Pere Guitart
Joan Guitart
Pere Miró, cardador
Joan Torró, fuster
Montserrat Resplant
Pere Vidal
Montserrat Guilló

Miquel Amatller, desener

El pedrinyaler

Antoni Palanga

Sebastià Brauget

Narcís Nadal

Joan Sunyer

Antoni Soler

Pere Tomàs

Gabriel Bartomeu

Francesc Riera, desener

Onofre Dona, teixidor

Guerau Vilar

Bernardí Sadurní

Jaume Dalmau

Guillem Lloberas

Miquel Pagès

Joan Ager

Bernat Casanyes

Joan Delaporta

Mossèn Joan Pons, desener i Joan Gispert

Miquel Gorgoll

Pere Berragan

Pere Bofill

Joan Sallés

Joan Parals

Joan Aguilar

Rafel Gros

Pere Sardó

Ponç Perjoan

Antoni Sadorní

Jaume Agosta

PELS BARRIS FORANS O PAGESOS

Rafel Sans, cinquantener

Bernat Mascort de Sant Pol, desener

Antic Prat de Sant Pol

Antoni Matas Dalmau

En Pere, mestre de cases
Jaume Batlle Oliver
Jaume Frigola
Pere Gastó
Bernat Lloberas
L'aloer del Mas Sala

Antoni Gispert del Vilar, desener
Pere Ricart
i el seu gendre
L'aloer del Mas Bofill
Joan Romaguera
Antoni Lloberas
Cebrià Rostoll
Pere Belloch
Francesc Canyà
i el seu mosso

Rafael Joan de la Viladevall, desener
Joan Bordes
Joan Serra
Joan Carbó, moliner
Pere Canonge
Antoni Roig
Joan Maruny, aloer del Mas Riera
Antic Bruguera
Nicolau Deixesa
Montserrat Puig
Amador Casanoves
En Maruny

Pere Noalguer, desener
Antoni Massanet
Joan Pareta
Rafel Perroig
Pere Castelló
Antoni Maruny
Joan Bertran de la Frigola
Pere Brauget del Mas
Bernat Bonet
Llorenç Bruguera dels Arcs

Antoni Vinyavella, desener

Narcís Bonet
Joan Riera
Damià Geronès
Joan Silvestre
Antoni Torroella
Joan Fina
Jaume Janoer
Joan Bonet, ferrer

Miquel Anglada, desener

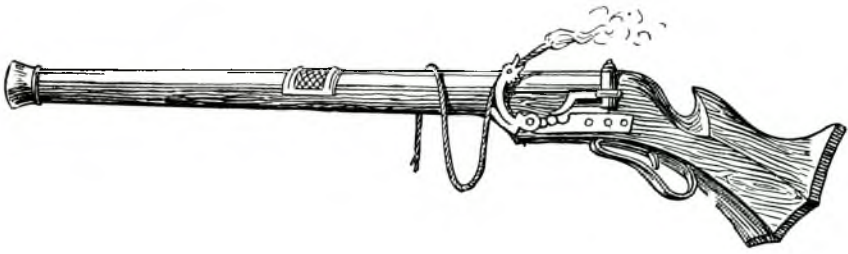
En Domingo
Pere Mateu
Sebastià Guinart
Antoni Caixa
Joan Garriga
Pere Sabenya
Joan Poch
Bartomeu Ros o Joan Ros
Damià Pla

Troblem una altra remodelació del sometent feta l'11 de desembre del 1594 per al "*servey del senyor Rey*".⁷ En aquesta ocasió el recompte dels seus components es fa només amb els homes de la vila i ravals, ja que l'any 1567 s'havia produït la divisió del consell municipal de la Bisbal en dos: el dels vilatans i el dels pagesos⁸ i el manual d'acords des d'aleshores només registrava les resolucions del consell de la vila. El dels barris forans el devien fer a part.

Aquest any 1594, doncs, el sometent de la vila té 180 homes davant dels 112 de l'any 1566, la qual cosa ens indica un lleuger augment demogràfic exclusivament de la vila (68 famílies més) en gairebé 30 anys.

7 Cf. nota 2.

8 ACBE, *Llibre de privilegis*.

Arcabús de metxa

L'ARMAMENT

En una revisió que coneixem de l'any 1438 veiem els tipus d'armes pròpies de l'Edat Mitjana que tenia el sometent bisbalenc,⁹ i que amb el temps devien quedar en desús. Així el 6 d'agost de 1536 els jurats decideixen vendre les ballestes antiquades que tenia la vila per a la seva defensa; i l'any 1560 el consell resol que cada cap de casa ha de tenir arcabussos i ballestes segurament més modernitzades.¹⁰

En una altra revisió d'armes feta l'any 1582 ja s'havia posat al dia l'armament del sometent: més de 110 homes tenien armes de foc i uns altres 78 encara utilitzaven ballestes si bé amb una tècnica més actualitzada i eficaç.¹¹

Els homes que eren caps de casa van haver d'acudir el 18 de maig d'aquest any "*ab les millors armes que tenen lo divendres a una hora après mixdia en dita plassa per a fer mostra d'armes...*"

Va fer la revisió el batlle Pere Nualguer acompanyat del notari Galcerà Pons que n'aixecà acte¹². El que no hi assistia se li podia aplicar una multa de deu lliures que cobrava el bisbe, "*applicadores als cofres de sa Senyoria Ilustrissima*". Van acudir-hi 201 caps de casa de la vila, de Fonteta, de Sant Pol i dels masos. En aquests casos sempre n'hi havia que fallaven i es noten, per tant, algunes absències, sigui per malaltia o per negligència o perquè vivien allunyats i no se n'assabentaren o bé gent que era de viatge com ara els negociants i mercaders a l'engròs.

9 ACBE, *Liber Comunitatis Curiae Castri Episcopalis*, col·lecció de manuscrits, núm. 1. També vegeu FRIGOLA I ARPA, Jordi, "Pagesos i vilatans de la Bisbal en un servei comú: la milícia popular del segle XV", *Llibret de la XII Marxa de l'Arboç*, 1990.

10 Cf. nota 2.

11 AHG, *Protocolos Notariales de la Bisbal*, *Llibre del Notari Galcerà Pons*, vol. 1.575.

12 IBID, op. cit.

RELACIÓ DE LES ARMES DEL SOMETENT DE LA BISBAL
PRESENTADES A REVISIÓ EL 18 DE MAIG DEL 1582

Arcabussos pedrenyalers

de 3 pams i mig	6
de 4 pams i mig	6
de 6 o 7 pams	5
de mola	1

Arcabussos de metxa

de 3 pams i mig	19
de 4 pams i mig	3

Pedrenyals

de 3 pams i mig	48
de 4 pams i mig	14
de 5 pams	6

Escopetes de metxa

de 6 pams	2
-----------	---

Ballestes 78

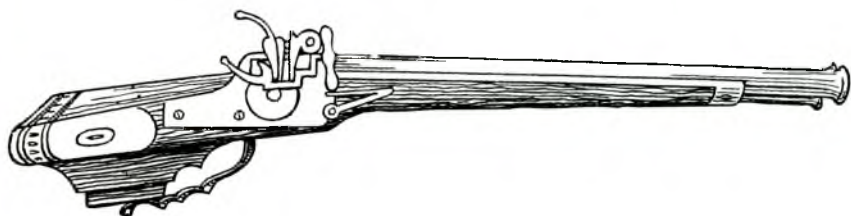
DESCRIPCIÓ

El pedrenyal era una arma de foc semblant a una escopeta, però més curta i utilitzada durant els segles XVI i XVII. La càrrega de pólvora s'encenia amb la guspira de la pedra foguera o pedrenyal colpejada per un martellet.-

L'arcabús. Arma de foc portàtil. Estava format per un canó de ferro d'ànima llisa i muntat sobre una armadura de fusta que es perllongava amb la culata.-

Segons la manera d'encendre la càrrega de pólvora els podríem dividir en pedrenyalers i de metxa. En els primers la pólvora explota com en els pedrenyals; en els segons l'arma portava un dispositiu amb una metxa de cànem de combustió lenta i permanent, sense flama, que l'arcabusser havia d'encendre abans d'entrar en combat i que en prémer el gallet entrava en contacte amb la pólvora.

Era utilitzat per la infanteria ja a final del segle XV i va romandre fins al XVII.

Arcabús pedrenyaler

L'escopeta de metxa, que aleshores era encara una novetat, funcionava de manera semblant als arcabussos de metxa si bé era més lleugera i més llarga i és l'arma que amb variacions (bales i cartutxos) i perfeccionada ha arribat fins als nostres dies, tant per a la cacera com al camp de batalla.

Totes aquestes armes de foc s'havien de carregar (la pólvora i els projectils) per la boca del canó i, per tant, necessitaven uns minuts entre un i l'altre tret.

Els membres del sometent de la Bisbal havien de portar cadascun una lliura de pólvora i una altra de projectils, de ferro o de plom, anomenats *pilotes*, i els que tenien arma de metxa sis canes (48 pams) de cordó de cànem que feia de metxa.

La ballesta per disparar fletxes era una arma molt comuna ja des de l'Edat Mitjana i la trobem esmentada a la Bisbal en la revisió d'armes del sometent l'any 1438. Al segle XVI, però, ja s'havia perfeccionat amb ginyes que podien tensar millor l'arc i, fins i tot, s'havien suprimit les fletxes i hom utilitzava projectils semblants als de les armes de foc. De totes maneres, en aquest segle XVI ja resultava una eina arcaica si bé no desapareixeria del tot fins entrat el segle XVII.

El que no trobem a la revisió d'armes de 1582 del sometent de la Bisbal és l'espasa, però si n'hi havia tantes l'any 1438 és de suposar que cada home en tindria una perquè durant la batalla, quan s'acabava la munició de les armes de foc, en les lluites cos a cos el guerrer hauria quedat indefens davant l'enemic. Moltes de les famílies del 1438 són les mateixes que figuren a la mostra d'armes del 1582, naturalment en diferent generació; per tant l'espasa que hi havia a gairebé a cada casa al segle XV no costa gaire d'entendre que la conservarien i la passarien d'una generació a la següent ja que era un estri molt útil i valuós per a la defensa i car si s'havia

Ballesta del segle XVI

de comprar. Cal dir que entre els membres de la milícia bisbalenca hi havia un artesà que fabricava espases i un altre que era mestre daguer.

Curiosament, trobem en el llistat de membres del sometent 16 homes que no portaven cap mena d'arma i que devien fer serveis auxiliars i d'altres que fan constar que feia pocs dies que l'havien comprada.

CONTRA ELS BANDOLERS

El bandolerisme va ser una de les xacres que va patir la Catalunya dels segles XVI i XVII. Les colles o quadrilles de bandolers eren una amenaça constant per als habitants de les viles petites i sobretot per als masos aïllats. També la inseguretats dels camins per als pagesos, mercaders i marxants que concorrien

a fires i mercats es feia cada vegada més preocupant: *"la gent no gossava axir de les cases grans per los camins reys de terra ferma com altrament robarien publicament y mataren molta gent y bestiar cremaren casas y altrás y molts mes malafficis..."*¹³

Per això quan es convocava el sometent bisbalenc per lluitar contra *"los bandolers y lladres mals homes de la terra"* el consell

¹³ Cf. nota 3.

municipal ho considerava “*la cosa tant bona y profitosa...*”¹⁴. Calia, és clar, sortir en defensa del que era seu: la vida i la propietat!

Els homes de la milícia no eren evidentment soldats professionals i estaven, doncs, en desigualtat de condicions enfront dels bandolers, uns personatges desarrelats, esperitats i molt violents, aventurers sense escrúpols, que tenien poc a perdre, especialistes en l’engany i la traïció, amb dedicació exclusiva al lladronici i de gran mobilitat al territori.

En canvi la gent del sometent de vila o de pagès, en general de famílies pacífiques, tenien dona, fills i pares i els béns radicats al mas o en el seu ofici i negoci urbà. El delinqüent esdevenia un activista del robatori i del crim, de la baralla i la crueltat; el seu sistema era de tenir atemorida la població per tal de dominar-la i treure’n el màxim profit econòmic. La resta d’habitants abocats al seu treball i de vegades passant dificultats econòmiques era la víctima d’aquests energúmens.

Segons l’historiador Joan Reglà, els bandolers eren “fills de la misèria, d’un poblament superior a les necessitats de l’organització econòmica de l’època, de la manca d’adequació entre una part de la societat i els estats i de l’esperit aventurer augmentat pel clima passional del Barroc”.¹⁵

Malgrat moltes de les situacions adverses com la fam i les pestes, la població catalana anava creixent per la forta natalitat i per la immigració provinent d’Occitània, el *Midi* francès. Els nois d’aquests llocs de l’estat veí venien atrets per l’oferta de treball i l’alça dels jornals; al camp van ser mossos, pastors i bosquetans, a les viles treballadors dels tallers d’artesans i marxants. En la majoria dels casos eren gent jove que es van casar amb noies d’aquí i s’integraren bé a les poblacions on s’assentaren. La bonança de què gaudien va produir l’efecte crida i va provocar més onades migratòries fins arribar a tenir Catalunya excés d’habitants, allò que afirmava Reglà, un poblament superior a les necessitats de l’organització econòmica.

Els fluxos immigratoris de la meitat del segle van ser fruit, així mateix, de les persecucions i les guerres de religió de França. Molts dels nouvinguts eren gascons, hugonots o calvinistes, fugitius infiltrats per la frontera que, en no trobar feina, vagabundejaven pels carrers o per les muntanyes i foren els que nodriren una

¹⁴ Cf. nota 2.

¹⁵ REGLÀ, Joan, *Els virreis de Catalunya*. Biografies Catalanes, vol. IX, Editorial Vicens-Vives.

part de les files de les quadrilles de bandolers. En la majoria de llocs el nombre de gascons no passava del 25 % del total d'homes d'aquella gentalla¹⁶.

Ho veiem en el grup de lladres del capitost Bartomeu Camps, dit l'Empordanès, que actuava principalment a les Gavarres, a la zona de la Bisbal-Palamós-Cassà de la Selva-Girona. La seva colla es va formar amb uns setanta individus entre els quals hi havia molts gascons¹⁷. Els autòctons que van ser la base de la quadrilla provenien del medi rural més proper: Vulpellac, Cruilles, Sant Sadurn de l'Heura i del mateix terme de la Bisbal.

S'aprofitaren de ser aquesta una zona de força activitat agropecuària i mercantil, amb unes viles de mercat puixants, que generava un moviment de diners i de gent que concorria als mercats i fires. També la proliferació de masos, al pla i a la muntanya, fàcilment atacables i sotmesos a subministrar-los queviures per la força, els féu arrelar en aquesta comarca; especialment a la muntanya que és on hi havia un tipus d'hàbitat disseminat, com ho va ser a les par-ròquies i poblets de Fitor, Sant Climent de Peralta, Sant Cebrià dels Alls, Romanyà de la Selva, Montnegre, Santa Pellaia, Vall-llobrega, Bell-lloc d'Aro, Sant Cebrià de Lledó, etc.

El primer fet concret que trobem d'un atemptat de bandolers va succeir al camí de la Bisbal a Palamós el 22 de juny del 1564 quan una trentena d'homes del sometent, que comandava el cavaller bisbalenc Francesc de Torroella i que venien d'una alarma per la presència de vaixells turcs a la costa, van ser atacats pels bandolers de Bartomeu Camps. El capità Torroella va ser malferit de dos trets d'arcabús i al cap de quasi dos dies d'agonia va morir. La milícia bisbalenca aprofitant que en el mercat del divendres següent s'hi reunia tothom, bandolers clandestins i gent de bé, va reconèixer enmig de la gentada sis dels lladregots que eren de la colla d'en Camps. Van ser detinguts Roc Cendra, pagès de la Bisbal; Joan Simon, de Cruilles; Miquel Pereferrer, de Sant Sadurn de l'Heura; Antoni Serra del Portal; Miquel Batxaller, de Vulpellac, i un gascó que es deia Jacques, tots els quals van ser reconeguts pels membres del sometent de la Bisbal malgrat la foscor de l'hora d'aquell atemptat. Van ser portats a Girona, assotats i torturats perquè diguessin els noms dels altres delinqüents del grup d'en Camps i els seus amagatalls. Van

16 TORRES I SANS, Xavier, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Eumo Editorial, 1991.

17 Cf. nota 3.

ser després sentenciats a mort i penjats d'una forca en un lloc prop de la presó de Girona.

L'atemptat dels bandolers de les Gavarres que va causar la mort al capità de la milícia de la Bisbal, Francesc de Torroella, va posar en peu de guerra els sometents de camperols i vilatans de la comarca. Toni Juliol, un pagès de Santa Pellaia, al capdavant d'una partida d'homes es va proposar abatre un delinqüent que feia parlar molt per les seves atrocitats.

Es tractava de Joan Camós, del barri bisbalenc del Vilar, que formava part del clan de Bartomeu Camps, l'Empordanès, el terror de les Gavarres! El rei ofería cent lliures a qui capturés en Camós, considerat un bandoler violent i molt perillós, que havia comès massa robatoris a masos i vianants, perjudicat ramats i robat bestiar, destruït fruiteredes i vinyes; i que havia matat Francesc Trias, de la Bisbal; en Rovira, de Cruïlles, i un germà del mestre Reig, de Sant Feliu de Guíxols, entre altres crims i malifetes. Es deia que era un home dolent i traïdor i que *"ninguna cosa li faltava per esser malhome i mal cristià"*. Es veu que, tot i pertànyer a la banda d'en Camps, en Camós també actuava pel seu compte.

Toni Juliol, al capdavant d'un escamot de muntanyencs armats, va encalçar contínuament aquest bandoler fins que un dia el va encerclar al forn de vidre de Folls, prop de Sant Cebrià dels Alls. Aquell 15 d'octubre de 1564, en Camós, assetjat allà, va oferir molta resistència i va ser forçós matar-lo a trets.

La humiliació envers el seu cadàver fou com una revenja: el van arrossegar pels camins, lligat a un cavall, fins a Cruïlles, i per decisió del consell municipal penjaren el seu cap a la torre de la plaça i, per a més escarment, quatre parts del seu cos van ser col·locades en gàbies als encreuaments dels camins principals perquè bandolers i criminals ho veiessin i prenguessin bona nota del que els podia passar si continuaven atacant persones i propietats.

Assabentat de tot, Bartomeu Camps va esperar, però, a l'ocasió més propícia reaccionà amb la brutalitat típica d'aquells sinistres personatges. Per venjar-se de la mort violenta d'un dels seus, amb la patuleia, el 3 de gener de 1565 s'abraonaren sobre el mas d'en Toni Juliol, mentre ell era fora, probablement patrullant amb el sometent.

El Mas Juliol, de Santa Pellaia, fou saquejat i en la baralla que es produí els bandolers van degollar dos dels mossos de la casa: en Ti-

bau i un fill d'en Vilavedra, de Sant Cebrià de Lledó. Van endur-se'n tots els béns i bestiar i, finalment, calaren foc a l'habitatge, als estables i a les pallisses. Ràpidament, Toni Juliol i la milícia, que devien ser a prop i veurien la fumera, els van córrer al darrere "*ab via fora sometent*." En la persecució i la lluita van perdre la vida tres membres dels sometents de Cruïlles i Santa Pellaia: Miquel-Bartomeu Cendra, de la Bisbal, aleshores notari de Cruïlles; en Cabruja de Mont, batlle de Santa Pellaia, i Bernat Albert, de Cruïlles.

Aquests esdeveniments dramàtics van ser l'esca que va fer engegar, encara amb més vehemència, les accions policials contra Bartomeu Camps i la seva quadrilla. Per manament del veguer de Girona es van fer defenses unitàries arreu. L'anomenada *Unió* dels sometents de viles i pobles de la contrada, que estava sota el comandament del cavaller Pere II de Margarit, senyor de Castell d'Empordà, nomenat *capità general de la Unió* pel bisbe de Girona, que en aquest cas actuava en nom del virrei, fou com un petit exèrcit que va perseguir intensament l'Empordanès i la colla de lladregots i assassins.

La guerra declarada contra els bandolers va ser un èxit perquè tingué com a resultat la captura d'en Camps un dia que anava amb la seva amant "*demont*" Girona. També van anar detenint altres membres de la banda: Bernat Dexesa, de la Ganga, terme de la Bisbal, que va ser portat a Girona, torturat i penjat d'una forca; en Lloberas de la Palanca, també de la Bisbal, que anava amb un gascó i foren esquarterats; en Balell, gran delinqüent d'uns seixanta anys, que feia poc havia participat en una brega a Sant Gregori i fou agafat prop del camí de la Bisbal a Calonge, a tocar el Mas Lloberes de la Palanca; fou portat a Barcelona i allà turmentat i sentenciat a mort.

Al capítost Bartomeu Camps, així mateix portat a la capital, l'esperava un final pitjor ja que fou molt martiritzat abans de matar-lo. Va ser flagel·lat, arrossegat pels carrers de Barcelona i tenallat (li arrabassaren bocins de carn amb unes tenalles roents); li tallaren les mans i davant seu les cremaren i, per acabar, l'esquarteraren i els trossos del seu cos foren llençats públicament en una foguera.

Al juliol de 1565, els comentaris generals eren que la terra s'havia pacificat gràcies a les persecucions i execucions de bandolers. Els governants d'aquell moment van practicar la dita popular de *morta la cuca, mort el verí*, però amb un acarnissament que els posava a un nivell de crueltat semblant a la dels assassins que ajusticiaven.

Tanmateix va ser un temps agredolç; com que no van ser detinguts tots els components de la quadrilla de l'Empordanès, la pau

que manifestaven gaudir els habitants de les Gavarres i la plana era momentània. Més endavant, es reproduïrien altres fets delictius com l'atemptat que va patir el notari reial de la Bisbal Joan Girbau, membre del sometent, quan el 28 de març de 1568 van intentar assassinar-lo, possiblement per venjar les execucions dels principals lladres. Com és sabut, les revenges cruentes eren els sistemes mafiosos de terror que utilitzaven els bandolers per mantenir el poble en la por i la submissió. en Girbau explica que: "*A XXVIII de mars de MDIXVIII que era diumenge vespra entre vuyt y nou de vespra volent entrar en casa me tiraren V trets de padrinyal ab que fent per gracia de Deu tres forats a la capa y nom feren altra mal per me mortal y en fas gracias a Deu!*"¹⁸

CONTRA ELS TURCS I ELS FRANCESOS

L'aliança dels reis francesos Francesc I i Enric II amb l'Imperi otomà, que s'havia fet seu el nord d'Àfrica i que amb una potent flota dominava la Mediterrània, tenia com a objectiu anorrear la monarquia dels Àustries, hegemònica en aquell segle en bona part de l'Europa Central i Occidental.

Les accions bèl·liques dels aliats sovint es combinaven ben sincronitzades. Així, per exemple, entre els anys 1542 i 1543 mentre l'exèrcit del príncep Enric de Valois, hereu de la corona francesa (futur Enric II), sobrepassava el castell de Salses a la frontera catalana del nord i es plantava davant dels murs de Perpinyà, on posà setge, els vaixells turcs perjudicaven els ports dels Països Catalans. La gent de l'època va guardar un trist record d'aquell període quan els turcs de l'almirall Hayr-ad-Din, anomenat *Barba-roja*, amb un estol procedent de Marsella, van escometre Cadaqués, arrasaven Palamós i colpejaven greument Eivissa, Cotlliure, Roses, Alacant, Vilajoiosa i Guardamar¹⁹. Sovint l'armada turca s'emparava de l'illa de Còrsega i de ports francesos principalment de Marsella, on s'aprovisionava de queviures i es proveïa d'aigua potable.

Davant de la indefensió del litoral enfront d'aquests ferotges atacs ben poca cosa podien fer els sometents de les poblacions, sempre en inferioritat numèrica, i menys els de més cap a l'interior per la distància i el temps que perdien entre l'avis d'alarma, la

¹⁸ Cf. nota 3.

¹⁹ HERNÁNDEZ, F. Xavier. *La defensa de la terra*. Història militar de Catalunya, vol. III, Rafael Dalmau Editor, 2003.

convocatòria i l'anada a la localitat afectada. Per fer el camí de la Bisbal a Palamós, que passa per Fonteta, Fitor i Vall-llobrega, hom ha d'esmerçar més de tres hores a peu. Quan el sometent bisbalenc arribava a destí els vaixells enemics ja s'havien allunyat.

Tanmateix, com que no hi havia cap altre remei, els de la costa demanaven ajuda quan calia procurant fer-ho amb la màxima rapidesa. No sempre els papers del municipi bisbalenc registraven les crides d'auxili.

Però se'n conserven algunes com aquesta del 1534, quan el consell general reunit amb urgència el diumenge 2 d'agost a la capella de Sant Joan de l'església parroquial és informat que "*Sant Feliu de Guixols demana socors per moros. Socos per moros de tanta gent com se pora portar.*"²⁰

O l'anada a Palamós d'una trentena d'homes bisbalencs comandats pel capità Francesc de Torroella, noble local, perquè va córrer un avís que s'havien vist 31 vaixells otomans al cap de Creus el juny de 1564.²¹

O aquesta altra: "*Ajustat y convocat lo Consell de la present vila fonch determinat anasen sinquanta homens ben armats per socorrer la vila de Palamos per letra tenen dels Jurats com tenen descubertas sinquanta vexells de remos y o mes, creuhen son exits del ger [d'Alger] hi dit Consell ab so de campana a 22 juny 1570.*"²²

El perill va ser continu durant tot el segle i així també ho anoten en la crida per a la revisió d'armes del 1582: "*...se te temensa no se age de anar a donar socors en alguna vila o loch qui esta vora mar per lo que y ha avis de moltes galleres de moros y perque fossen prests y provehits si menester sera anar en alguna part.*"²³

En ocasions diferents els homes de la Bisbal, que formaven part de la *Unió* de sometents de la comarca, eren convocats per anar a col·laborar en la defensa de la frontera del nord davant l'atac dels exèrcits francesos, dels catòlics o dels hugonots, durant les guerres de religió. Sobretot les tropes dels calvinistes penetren sovint per la frontera per envair territoris de la corona catalanoaragonesa, per robar i proveir-se de queviures.

El 18 de març de 1570, a les deu de la nit, quan el capità general de la *Unió*, el baró Pere II de Margarit, estava a punt de ficar-se al llit,

20 Cf. nota 2.

21 Cf. nota 3.

22 Cf. nota 2.

23 Cf. nota 8.

un missatger, que venia de Barcelona, trucava a la porta del castell d'Empordà. El virrei Diego Hurtado de Mendoza, per mitjà d'aquest correu, mana a Margarit que aplegui ràpidament la gent de la Bisbal per anar a socórrer Perpinyà assetjada per l'exèrcit hugonot.²⁴

El sometent de la Bisbal feia altres serveis de defensa com l'aportació que féu el consell de la vila, el novembre de 1543, en els treballs de reconstrucció i ampliació de les muralles de Palamós malmeses per la destrucció de *Barba-roja* aquell mateix any: "*Quan feren les murades de Palamos lo que la vila de la Bisbal feu y gasta per dita fabrica.*"²⁵ O l'anada, l'octubre de 1574, d'uns treballadors bisbalencs, pagant el consell, a Perpinyà per a obres de fortificació. Es tractava dels anomenats terrelloners, manobres que feien treballs de moviment de terres, obrint rases, emplenant baluards i motes, enfondint valls, etc. En aquests casos, els homes del sometent deixaven l'arcabús i agafaven el tràmec i la pala.

De vegades, en els esdeveniments i convocatòries bèl·liques hom feia constar el caire de "guerra santa" que hi donaven les autoritats nacionals o locals, és a dir, "*...perque conve axi al servey de nostro senyor Deu y de la fe catolica y al servey del Illustrissimo y Reverendo Sr. don fra Benet de Tocco bisbe de Girona senyor de dita vila y terma...*"²⁶ És clar, la part contrària gairebé sempre era l'infidel musulmà, turc i nord-africà, o l'heretge calvinista francès. El rei Felip I de Catalunya-Aragó (Felip II a Castella) a més de la defensa de la frontera estava obsessionat pel perill que representava la possible entrada de gent i d'idees que podien contaminar la religió i trasbalsar l'ordre polític. El tancament o control de fronteres, la prohibició d'anar a estudiar a l'estranger, la creació de convents de frares predicadors a les viles, etc. responia i es justificava per la por del monarca a qualsevol infiltració ideològica a través de la ratlla de França.

LA VILA ES REBEL·LA

Els homes de la Bisbal cridats amb massa freqüència per anar a lluitar començaven a queixar-se'n. Quan el març de 1570 Pere de Margarit els va convocar per anar a defensar Perpinyà, li van dir que hi anirien si ho feien els sometents de les altres baronies. O al

24 Cf. nota 2.

25 Cf. nota 2.

26 Cf. nota 8.

juny del mateix any, el dia que els va manar socórrer Palamós, és el consell municipal que es declarà en oberta rebel·lia i li comunicaren que *“estaven aparellats seguir lo fins a cap de terma que dequi en avant nol volien seguir ni obeir com a capità y axis determina lo jurat [el jurat en cap] ab altres lin dasen raho.”*²⁷

No sabem com es va resoldre el conflicte. El descontentament segurament acabaria amb les ordres i disposicions punitives del virrei i del veguer de Girona. No es podia admetre, en aquells temps perillosos, que un sometent es revoltés contra les ordres reials i el que manaven les Constitucions de Catalunya.

Per als habitants del pobles el servei obligatori en el sometent *tan sovintejat els era un gran perjudici, ells eren qui en pagaven les conseqüències pitjors.* A més que exposaven la vida, comportava l'abandonament de les feines de pagès, dels obradors artesans i del *comerç amb les immediates repercussions negatives en l'economia familiar i del país en general.*

Ja se sap, els interessos dels poderosos, que són els que mouen les guerres, han estat sempre per sobre dels del poble menut.

BIBLIOGRAFIA

- Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE), Consell Municipal de la Bisbal, sèrie Correspondència, capsa 44.
- ACBE, Consell Municipal de la Bisbal, *Llibre d'Acords i Resolucions (1531-1608)*, capsa 3.
- Arxiu Històric de Girona (AHG), Protocols Notarials de la Bisbal, *Llibre de comptes del notari Joan Girbau*, vol. 1.733.
- ACBE, *Llibres del Clavari (1531-1615)*, capsa 130.
- ACBE, *Llibre de Mostassaria (1564-1735)*, crides de morberia, capsa 253, lligall 217.
- ACBE, *Llibre de Privilegis*.
- ACBE, *Liber Communis Curiae Castri Episcopalis*, Col·lecció de manuscrits, núm. 1. I vegeu també FRIGOLA I ARPA, Jordi, "Pagesos i vilatans de la Bisbal en un servei comú: la milícia popular del segle XV", *Llibret de la XII Marxa de l'Arboç*, 1990.
- AHG, Protocols Notarials de la Bisbal, *Llibre del Notari Galcerà Pons*, vol. 1.575.
- REGLÀ, Joan, *Els virreis de Catalunya*, Biografies catalanes, vol. IX, Editorial Vicens-Vives, 1980.
- TORRES I SANS, Xavier, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Eumo Editorial, 1991.
- HERNÁNDEZ, F. Xavier, *La defensa de la Terra*, Història Militar de Catalunya, vol. III, Rafael Dalmau, Editor, 2003.

27 Cf. nota 2.

SALVADOR VEGA I FERRER

**LA CREACIÓ DE LA BATLLIA
REIAL DE VERGES. DOS PRIVILEGIS DE
FELIP I D'ARAGÓ, DIT EL PRUDENT (1587)**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Dos privilegis atorgats al 1587 donen carta de naturalesa a la batllia reial de Verges, que naixia en substitució d'aquella antiga baronia que durant segles havien ostentat diversos senyors del casal d'Empúries, de la casa vescomtal de Rocaberti i de la casa ducal de Cardona. El pas de la jurisdicció senyorial a la jurisdicció reial marca un punt clau en l'evolució històrica dels pobles que integraven aquesta batllia. En el present treball, s'analitzen en particular els diversos capítols o clàusules que havien de regular el règim municipal a la recent creada batllia.

PARAULES CLAU: baronia i batllia de Verges (Belcaire, Camallera, Canet, Colomers, Jafre, Garrigoles, Gaüses, Marenyà, les Olives, Pins, Saus, la Tallada, Tor, Valldavià, Verges i Vilopriu), lluitació de jurisdiccions, privilegis reials, règim municipal, universitat pagesa.

*Scribere, qui nescit, nullum putat esse laborem;
tribus digitis scribunt, cetera alia membra dolent¹.*

Després d'aproximadament cinc segles de pertinença a la jurisdicció senyorial, el 1587, la baronia de Verges va ser incorporada a la Corona, i va passar així a la jurisdicció reial. El procés de canvi

1 “Qui el desconeix, es pensa que l'ofici d'escriure no és gens pesat. Tres dits escriuen, però la resta del cos pateix.” Aquesta sàvia sentència és una anotació a l'encapçalament d'un dels manuals del notari vergelità Rafel Clapers i Marcet (1570). La incloem aquí com a homenatge a tots els notaris, escriptors, copistes, dictaristes i grafomans que durant tants segles van escriure a mà, de vegades amb cal·ligrafia infernal, d'altres amb summa pulcritud, els documents que avui ens permeten estudiar i conèixer la nostra història. L'aforisme de Clapers és una versió simplificada de la frase que apareix al manuscrit de *l'Expositio in Matheo*, de sant Pascasi Radbert (s. IX), al final del qual el copista Varemberth expressa la seva joia per haver pogut cloure la feina i reivindicar els esforços que hi ha hagut d'esmerçar: *Amice qui legis, retro digitis tene, ne subito litteras deleas, quia ille homo qui nescit scribere, nullum se putat habere laborem, quia sicut navigantibus dulcis est portus, ita scriptori novissimus versus. Calamus tribus digitis continetur, totum corpus laborat.* (“Amic lector, vé en compte amb els teus dits, no fos cas que accidentalment esborressis cap lletra, que a aquell qui no sap escriure li sembla que l'ofici d'escriure no comporta cap esforç. Així com per als navegants és dolç arribar a port, igualment ho és per als escriptors posar el punt i final. Tres dits sostenen la ploma, però tot el cos treballa.”). Podem donar fe que en aquests nostres temps d'escriptura mecànica la frase es manté plenament vigent, potser l'única cosa que ha canviat –i no en tots els casos– és que ara són deu els dits que escriuen. El text de Clapers es trobarà a l'Arxiu Històric de Girona: Notarial, Verges, núm. 32, 1570 (en endavant citem aquesta font de forma abreujada: AHG: Not. Verges, 32, 1570). El text de Varemberth és al manuscrit lat. 12296 de la Bibliothèque Nationale de France; nosaltres el citem a partir de l'esment que en fa Antonio Linage a “Libros en los monasterios: producción y consumo”, *Anales de Documentación*, núm. 80, Universidad de Murcia, 2005, p. 125-143.

Panoràmica de la Tallada, on es reconeixen perfectament alguns elements de la fortificació (foto: S. Vega).

no va ser senzill. Des de 1551², i durant més de trenta anys, va comportar un seguit de plets i enrevessades causes judicials que s'eternitzaven als despatxos de la Reial Audiència, fins al punt que al 1569 ja s'havia convertit en "*tan grande proceso que espanta a todos los relatores*"³. El litigi enfrontava el sindic o representant de la baronia i el procurador del fisc reial, contra Lluís de Cardona i Rocabertí (i, posteriorment, contra el seu fill i successor, Jaume), aleshores titulars de la baronia de Verges.

² En aquest any, s'inicia la causa per la lluçió de la jurisdicció de Verges que, finalment, culminaria amb èxit. Existeixen, però, altres intents anteriors que daten de mitjan segle XV.

³ Arxiu de la Corona d'Aragó: Cancelleria, Registres, núm. 4302, foli 264 verso, 7 de febrer de 1569 (en endavant, abreujat: ACA: Can., reg. 4302, f. 264v, 7-II-1569). Sobre la lenta marxa del procés concret a què ens referim, són prou eloqüents les diverses lletres reials cominant el lloctinent del Principat i els alts càrrecs de la Reial Audiència a enllestir la causa de "la reducció de la dicha baronia a nuestra Corona real": ACA: Can., reg. 4302, f. 264v, 7-II-1569; reg. 4304, f. 277, 26-I-1573; reg. 4305, f. 48, 5-VII-1573, i f. 99, 18-IX-1573; reg. 4307, f. 52, 29-IV-1577.

El castell de Belcaire el 1916. La torre de l'esquerra conservava encara una coberta cònica (foto: Biblioteca de Catalunya. Fons fotogràfic Salvany).

Com en el seu moment van explicar Sobrequés (1960) i Ferrer (1970-71), a partir del segle XV la política reial s'encamina a la recuperació de jurisdiccions que la corona havia venut en èpoques anteriors, generalment a carta de gràcia, per a finançar les creixents despeses (sobretot militars). A l'hora de retornar a la corona, la universitat de la població en qüestió havia de pagar al senyor feudal la corresponent lluçió, d'aquí que en molts casos els litigis pel canvi de jurisdicció es coneguin també com a causes *pro luitione*. Per al patrimoni reial, la reincorporació de pobles i viles significava gene-

El castell de Bellcaire. Dibuix de la coberta d'un manual notarial de 1409-1413. Arxiu Històric de Girona, Notarial, Verges, núm. 3 (foto: Dani Bosch).

ralment la recuperació d'importants fonts d'ingressos⁴ i al mateix temps, en l'àmbit polític, comportava el debilitament de les senyories feudals (l'etern estira-i-arronsa entre noblesa i reialesa, entre braç militar i braç reial). Per a les universitats vilatanes, el fet de sostreure's a la jurisdicció senyorial implicava, almenys en teoria, passar a una jurisdicció més "amable" i alliberar-se de certes arbitrietats en l'àmbit judicial, fiscal i polític, però calia fer un esforç financer extraordinari, tan per a poder pagar la llució al senyor

⁴ Cal matisar, però, que no sempre la redempció de la jurisdicció porta implícita la redempció de les rendes, com seria el cas de les universitats i castells d'Ullastret, Sant Iscle, Monells, Siurana, Llabià, Fonolles, Matajudaica, Casavells, Castell d'Empordà, Vulpellac, Serra de Daró, Tonyà, Palau, Santa Eulàlia de Palau, Arenys d'Empordà, Vilamalla, Garrigàs i altres llocs (ACA: Can., reg. 4297, f.262r-264r, 16-V-1562).

Vista actual de Camallera (foto: S. Vega).

jurisdiccional com per a mantenir els llargs processos judicials que s'havien d'afrontar.⁵

Diversos factors expliquen el llarg període de temps que podien arribar a durar aquestes batalles legals pel canvi de jurisdicció. D'una banda, la mateixa complexitat jurídica dels processos, amb concurrència de múltiples drets públics i privats molt sovint difícils d'escatir amb certesa, es combinava amb les inèrcies de la burocràcia judicial, que exigia tot un seguit de formalitats i recursos que podien arribar a paralitzar un procés, si no és que ho havia fet ja la indolència o la corrupció d'algun funcionari. D'altra banda, l'estratègia dilatòria dels senyors feudals, que sabien que el pas del temps jugava al seu favor, consistia a mirar de guanyar temps interposant tots els entrebancs possibles al desenvolupament de la causa judici-

⁵ En les lletres reials que hem esmentat a la nota 3, en les quals el rei insta la resolució de la causa, és argument habitual apel·lar als esforços que han de fer els habitants de la baronia de Verges, "pagando salarios a advogados y procuradores y entretenimiento [llegiu "manteniendo"] de ordinario un síndico en esa ciudad [Barcelona] y otro en nuestra corte" (ACA: Can., reg. 4305, f. 99r, 29-IV-1577). Cal tenir present, a més, que en aquella època la cort reial és itinerant i trobem documents expedits a Alcalá de Henares, Madrid, San Lorenzo el Real, El Pardo, Lisboa, Montsó, Tortosa, etc.

al i pressionant directament els dirigents locals per tal de dissuadir-los i fer-los desistir de llurs demandes. La documentació ens ofereix diversos exemples d'estratagemes senyoriais protagonitzats per Lluís de Cardona i Rocabertí. La primavera de 1564, aquest baró de Verges exigeix als vilatans que li prestin homenatge –és a dir, que li jurin fidelitat–, cosa que probablement no cal entendre en el sentit estrictament medieval, però que indubtablement constitueix una afirmació del seu poder, justament en un moment en què per la via judicial s'està posant en entredit. Els cònsols, que d'entrada s'oposen al jurament, són amenaçats amb la imposició d'una multa de 500 ducats, raó per la qual, finalment, decideixen accedir a la petició del baró, fent constar, però, que s'hi avenen “sens perjudici de la lite pendenta que és en la Real Audiència sobre la luytió”.⁶ Més endavant, l'octubre de 1565, Cardona demana la revisió del procés al·legant que no l'ha pogut atendre adequadament perquè ha estat servint el rei a Flandes i a Menorca.⁷ I encara uns anys més tard, el 1569, veiem com el baró juga, hàbilment, les seves cartes i actua de manera simultània en tres fronts: 1r) procurant encallar la maquinària burocràtica; 2n) minant la confiança dels vilatans en les possibilitats d'èxit de les seves pretensions, i 3r) impedit que les

6 AHG: Not. Verges, 20, f.54r-69r. El 14 d'abril de 1564, el procurador del baró exigeix la prestació de l'homenatge. Una setmana després es produeix la resposta dels cònsols i a continuació, fins el dia 27 d'abril, es lleva acta notarial de la prestació del homenatge a tots els pobles de la baronia que són, per ordre alfabètic (no per l'ordre que apareixen a la nostra font): Belcaire, Camallera, Canet, Colomers, Jafre, Gaüses, Pins, Saus, la Tallada, Tor, Valldavià, Verges i Vilopriu. Val a dir que hi trobem a faltar Marenyà, Garrigoles i les Olives. D'altra banda, tal com, amablement, ens ha fet notar J. Badia-Homs, en època medieval les poblacions de Sant Jordi Desvalls, Sant Mateu, Diana i Sobrànigues també estaven enquadrades a la baronia de Verges. Efectivament, quan el 1401 mor el comte Pere III d'Empúries (Pere II en la nomenclatura antiga), la seva vidua, Joana de Rocabertí i de Fenollet, pren inventari dels béns que foren del difunt (perquè en virtut de la constitució *Hac nostra* aprovada a les corts de Perpinyà el 1351, una de les disposicions més característiques i singulars del dret civil català, les vidues catalanes tenen dret a l'anomenat “benefici d'inventari” i a l’“any del plor”, que en definitiva comporten la hipoteca dels béns del difunt fins que no hagin estat satisfets els drets de la vidua, com ara la restitució del dot que ella havia aportat al matrimoni). En aquest inventari de 1401, esmentat per Torrent (1959, p. 58), que en això segueix, sense citar-lo, Negre (1954, p. 213), hi consten tots els béns que pertanyien al comte d'Empúries i, quan es fa la relació de la baronia de Verges, hi apareixen, entre d'altres, el *locus de Sobiranagues*, el *locus de Sancto Georgio* de Vallibus, i el *locus de Sancto Matheo de Diana* (aquí Sant Mateu i Diana, avui dos veïnats diferenciats, apareixen com a un únic indret). Al mateix segle XV, aquests indrets passarien a les mans del llinatge dels de Biure i, posteriorment, al capítol catedralici de la Seu de Girona.

7 ACA: Can., reg. 4299, 194v-195v, 1-X-1565.

universitats vilatanes es puguin reunir per a establir la creació de censals, talles o altres recursos que serveixin per a finançar el litigi.⁸

Sigui com sigui, malgrat totes les dilacions, entrebancs, sentències, recursos, executòries, etc., l'estiu de 1587 el rei Felip I⁹ expedirà dos privilegis, l'un datat a Madrid el 23 d'agost, pel qual s'estableix la incorporació de la baronia de Verges a la corona reial, i l'altre signat el 9 de setembre a San Lorenzo El Real (que és com s'anomenava aleshores el flamant Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial), pel qual s'aproven els capitols o normes de règim municipal que hauran de ser vigents a la nova batllia.

1.- EL PRIVILEGI REIAL DE 23 D'AGOST DE 1587. LA INCORPORACIÓ DE LA BARONIA DE VERGES A LA CORONA.

Podríem dir, doncs, que acabada la llarga fase de batalla legal, el *naixement* de la batllia de Verges es va produir en dos temps: incorporació a la corona, primer; definició del règim municipal, després.

8 "... [Lluís de Cardona i Rocabertí] no solamente ha procurado quanto ha podido entretener mucho tiempo la expedición de la dicha causa, pero que después de las letras instauratorias ha exhibido y presentado más de cient autos y todas las coronicas [*sic pro crónicas*] de España de los Serenísimos reyes nuestros predecesores (...), que con esto y aver Don Luis traydo a su parte la mayor parte de los pueblos de la dicha baronia, que con pensar que la causa ha de ser immortal se dexan induzir fácilmente para no contribuir en los gastos, y que otros, por no darles licencia Don Luis de juntarse para cargar censales o otras imposiciones, no pueden ya proseguir la dicha causa y la auran de dexar..." (ACA: Can. reg. 4302, f.264v, 7-II-1569). Que existien importants resistències al canvi de jurisdicció ens ho demostra, per exemple, el fet que el 1585 Bernat Arimbau, aleshores síndic de la baronia de Verges, denuncia que fa ja alguns anys que Antoni Saguer, del mas Saguer de Jafre (una de les cases més prominents de la contrada) recusa pagar el redelme que s'imposà per lluir censals manllevats per a finançar el procés judicial. El cas és que ja existia sentència condemnatòria contra Saguer, però hi mancava encara la resolució del doctor Miquel Abric, jutge d'apel·lacions de Girona (ACA: Can. reg. 4312, f.1, 14-X-1585).

9 Recordem que Felip I d'Aragó, dit el Prudent, és aquell Felip II de Castella sota els dominis del qual "mai no es colgava el sol". El seu avi, Felip I de Castella, dit el Bell, no tingué mai el títol de rei d'Aragó a causa de les fortes desavinences que mantingué amb el seu sogre, Ferran II d'Aragó, anomenat el Catòlic. Ambdós monarques signaren la concòrdia de Villafañila (Zamora) el 1506, coneguda sobretot perquè s'hi declarava la incapacitat mental de la reina Joana la Boja i es lliurava el regne de Castella a Felip. Però el document també estipulava que Ferran –i no Felip– continuaria posseint la corona aragonesa. Per aquesta raó, els reis castellans que porten el nom Felip es designen (o s'haurien de designar!) amb una xifra menys quan ens referim a ells com a titulars de la corona catalanoaragonesa.

Canet, un peculiar indret a la riba del Ter (foto: S. Vega).

El privilegi d'incorporació a la corona, que com hem dit fou signat pel rei a Madrid el 23 d'agost de 1587¹⁰, és, senzillament, una escriptura pública amb totes les formalitats i solemnitats que exigeix la pràctica diplomàtica de l'època i, en realitat, des del punt de vista històric, no ens aporta gaire més informació que el mateix fet que sanciona:

10 ACA: Can. reg 4317, f. 65v-70r, 23-VIII-1587. Val a dir que abans d'aquesta incorporació definitiva de la batllia a la corona s'havien produït ja altres actes en el mateix sentit. Així, per exemple, tant a AHG: Not. Verges, núm. 69, f. 211 (2-XII-1680) com a ACA: Reial Patrimoni, Batllia General, núm. 196 (1-VII-1682) llegim: "Attenent y conciderant que de molts anys a esta part, aprés de la reducció a la Corona Real [de] lo dit castell, baronia y batllia de Verges en lo any mil sinch-cens setanta sinch, que prengué possessió lo fisch real de las jurisdiccions reals y altres rēddits que antes pocehian los comptes de Empūries y últimament Don Lluys de Cardona (...)" Notícia que, en principi, concordaria amb la referència que coneixem d'una sentència sobre el plet per la possessió de la baronia de Verges datada el 22-XI-1575. D'altra banda, a ADG: Parroquials, Canct. Obits. 1, s'esmenta que: "A 27 de mars 1579 fonch presa la possessió per lo senyor rey del castell y ballia de Verges, com consta en poder de mossèn Puixsech, notari de Barcelona." A l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, no hi consta cap notari Puigsec actiu en aquestes dates, la qual cosa ens fa pensar que es tractaria d'un notari de la Reial Audiència, tot i que en el moment de lliurar el present treball a impremta no hem tingut encara ocasió de fer l'oportuna verificació a l'ACA.

“(...) tenore presentibus publici instrumenti, ubique perpetuo valituri, per Nos omnesque heredes et successores nostros quoscunque, predictam baroniam de Verges, la Tallada et Belcayre, castra, loca, parrochias et terminos illius cum eorum hominibus et faeminis, christianis, iudeis et sarracenis et aliis cuiuscunque gradus preeminentiae et dignitatis sint vel fuerint in eisdem nunc et in futurum habitantibus et habitaturis, cum ipsorum baroniae, castrorum, locorum, parrochiarum et terminorum, redditibus et iuribus ac iurisdiccione civili et criminali suprema et infima, mero et mixto imperio et alia quacunque quos, quas et quae nunc ibi habemus et habebimus in futurum, nostrae regiae Coronae Aragonum noviter et de novo incorporamus aggregamus et perpetuo unimus, itaque, dicta baronia de Verges, la Tallada et Belcayre, castra, loca, parrochiae et termini illius aut aliquid ex superius expressis per Nos seu successores nostros quoscunque non possint quonismodo, iure, titulo sive causa alienari seu a nostra regia Corona Aragonum separari...”¹¹

El text és prou eloqüent: inclou totes les persones presents i futures (de qualsevol sexe, religió i condició social), tots els territoris (castells, llocs, parròquies i termes), totes les rendes i tots els drets (jurisdicció civil i criminal, i mer i mixt imperi) de la baronia. Val a dir que la clàusula que fa referència a la inalienabilitat no sempre havia estat respectada, com ho mostren Sobrequés (1960), Ferrer (1970-71) i Vilar (1984) en referir-se a les llucions de jurisdiccions del s. XV.

Pel que fa al nostre cas, a partir d'aquest moment la fins aleshores baronia de Verges deixa d'estar subjecta a la jurisdicció senyorial i és incorporada a la corona, convertint-se així en una batllia reial.

¹¹ Ibidem, f. 66v-67r. La traducció del text vindria a dir: “... en virtut de la present escriptura pública, que serà vàlida sempre i a tot arreu, per Nos i per tots els nostres hereus i successors, siguin on siguin, l'esmentada baronia de Verges, la Tallada i Bellcaire, amb els seus castells, llocs, parròquies i termes; amb els seus homes i dones, cristians, jueus, sarraïns, o de qualsevol altre grau de preeminència o dignitat, els quals siguin o seran ara o en el futur habitants d'aquest lloc, juntament amb la mateixa baronia, castells, llocs, parròquies i termes, rendes i drets, jurisdicció civil i criminal alta i baixa, mer i mixt imperi i tot el demès que de present aquí tenim i hi tindrem en el futur, com a cosa nova, ho incorporarem, afegim i perpètuament unim a la nostra reial Corona d'Aragó. Així doncs, que ni l'esmentada baronia de Verges, la Tallada i Bellcaire, ni els seus castells, llocs, parròquies i termes, ni res del que s'ha dit més amunt, no pugui ser per Nos o pels nostres successors, siguin on siguin, de cap manera ni per cap dret, títol o raó alienat o separat de la nostra reial Corona d'Aragó...”

2.- EL PRIVILEGI REIAL DE 9 DE SETEMBRE DE 1587. LA (RE) DEFINICIÓ DEL RÈGIM MUNICIPAL A LA BATLLIA DE VERGES

Decretada la incorporació a la corona, el següent pas fou concretar-ne i delimitar-ne les condicions. Aquest seria el sentit del privilegi de 9 de setembre de 1587 i dels seus 33 punts o capítols¹², que defineixen els principals aspectes de l'organització de la vida municipal a la nova batllia en l'àmbit fiscal, polític, judicial, etc. Es tracta d'un document molt ric i interessant, que sens dubte val la pena veure amb cert detall.

En l'àmbit formal, el document seguiria un esquema bàsic de correspondència entre la súplica o petició dels súbdits i la conseqüent concessió (o no) del rei. Si, d'una banda, els síndics de Verges, atenent "(...) quant és propi de Vostra Magestat no tansolament abraçar, amar y fer innumerables mercès a tots aquells qui a Vostra Magestat se subjecten, servexen y per propi senyor tenen (...), supliquen los dits syndichs humilment a Vostra Magestat que sia servit otorgar, lohar y fermar en forma de privilegi, ab la lliberalitat real que acostuma, les coses següents..."; de l'altra, es vol donar a entendre que tot plegat és mera liberalitat i gràcia reial, deixant ben anotat que: "(...) *Vuestra Magestat concede a la baronia de Verges los capítulos aquí insertos para su buen gobierno para durante la mera voluntad de Vuestra Magestad...*" (subratllem aquest *durante la mera voluntad*). A cada ítem que els síndics "supliquen", el rei hi respon amb un "plau a Sa Magestat". Però cal no deixar-se enlluernar per l'emboïllat retòric i beatífic del llenguatge diplomàtic. Darrera d'aquesta aparença d'idíl·lica harmonia entre uns súbdits que demanen i un monarca que concedeix graciosament, hi ha, com ja hem esmentat més amunt, anys de lluita judicial, endeutaments ("hi·ls costà passades trenta milia lliures") i patiments ("de vint-y-hu syndichs eren creats, ab tants gastos, treballs y morts de syndichs que ja no·n restava si no hu, ab tantes llàgrimes, vexacions, pèrdua de béns y de persones...").¹³ Pensem, a més, que la lec-

¹² ACA: Can. reg. 4317. f.75r-93v. 9-IX-1587. Vegeu-ne la transcripció íntegra a l'apèndix documental.

¹³ Estem d'acord amb Gifre (2009, p. 716) quan afirma que "(...) Els privilegis són l'element constitutiu de les universitats. La fórmula d'aquests és semblant a la negociació que es porta a terme en corts entre el rei i els estaments. La sol·licitud de part de la universitat és contestada amb el plau o no plau del baró. Clarament la dinàmica pactista s'estén a la societat i arriba al nivell representatiu més baix..." Ens preguntem, però, pel "preu" o el veritable cost que aquesta "dinàmica pactista" tenia per a les universitats ("gastos", "treballs", "llàgrimes", "vexacions", "morts de síndics"...).

tura atenta del document posa de manifest algunes incongruències sintàctiques i contradiccions que revelen l'existència de redaccions anteriors d'algunes clàusules del privilegi, cosa que fa pensar en possibles negociacions o estira-i-arrotonsa entre els síndics de Verges i els funcionaris de la cancelleria que havien de donar el vistiplau a la redacció definitiva. En el resultat final, creiem endevinar-hi especialment el particular zel del vicecanceller Frigola.¹⁴

Cal assenyalar que en molts aspectes (sobretot pel que fa a l'organització del poder local i al finançament de la universitat) el privilegi en qüestió, més que instituir de bell nou el règim municipal, redefineix o adapta estructures preexistents ja en l'època de la jurisdicció senyorial, com ho demostra el fet de les sovintejades referències a pràctiques que la universitat de Verges feia des de "temps immemorial" o *ab antiquo*. L'elecció de jurats que representaven la universitat, l'existència d'un procurador general per a tota la baronia, la gestió d'impostos, l'arrendament dels propis (carnisseria, peixateria, hostal, fleca...), la venda de censals, etc., eren tasques ben conegudes pels pròcers vergelitans. Canviaran les formes, les denominacions, les correlacions de força i les "fonts" del poder, però no es parteix de zero.¹⁵ Comprendre amb precisió quines són realment les transformacions i les permanències que comporta el canvi de jurisdicció requereix un estudi comparatiu detallat entre la configuració institucional local sota la jurisdicció senyorial i la nova situació que es planteja amb els privilegis de 1587.

Dels 33 capítols o ítems del document, 18 es refereixen a l'estructura del poder local (de l'11 al 22 i del 24 al 29, inclosos); set a qüestions fiscals o recaptatòries (de l'1 al 5, el 23 i el 33); tres a l'ús de béns comunals (del 7 al 9); dos a salut i seguretat pública (6 i 10); dos a temes comercials (30 i 31 que, val a dir-ho, tenen també una clara traducció fiscal), i un al dret d'assistir a Corts (33).

14 Sobre les institucions, mecanismes, funcionament i característiques de l'administració reial a l'època dels Habsburg a Catalunya, és imprescindible el ja clàssic treball de Ferro (1987). Per a alguns detalls concrets vegeu, per exemple, Padrós (1986) i Martínez (2001).

15 Vegeu l'excel·lent síntesi de les diverses etapes evolutives de les institucions municipals a Torras (1983) que, seguint Font i Rius, insisteix en l'extrema diversitat de formes que poden presentar en funció dels trets econòmics i socials específics de cada població "i del particularisme jurídic derivat dels seus privilegis peculiars" (p. 47). Per a una visió més detallada de l'organització municipal, en aquest cas referida a l'Alt Empordà però perfectament extrapolable a la resta de comarques gironines, vegeu Gifre (2000, p. 405-419). Del mateix autor, una anàlisi minuciosa dels mecanismes interns de la universitat pagesa, a la quarta part de la seva tesi (Gifre, 2009, p. 529-826).

Colomers, avui (foto: S. Vega).

Aquesta mínima classificació ens dóna ja una idea clara i *jeràrquica* de quins han de ser els mecanismes de penetració i sustentació del poder reial.

Vegem ara amb detall el contingut de cada un dels capítols o ítems del privilegi:

1.- *Imposició d'exaccions*. Els síndics de Verges demanen tenir capacitat per a imposar talls, redelmes, vintens i qualssevol altres exaccions que creguin necessàries per al pagament dels censals que s'han hagut de crear per a finançar el procés judicial de lluiació de la jurisdicció senyorial. Teòricament s'havia de tractar d'una mesura provisional que quedaria sense efecte en el moment que s'acabessin de lluir els censals. La realitat és que durant tota l'edat moderna la universitat vergelitana (com tantes a la Catalunya de l'època) restarà permanentment endeutada per via de censal i, per tant, la imposició de talls, redelmes i vintens serà una llosa constant damunt les espatlles dels contribuents.¹⁶ No és casualitat que els síndics vergelitans demanin, a més, la facultat executiva per a poder obligar a pagar les imposicions a aquells que refusen fer-ho. Durant el procés judicial (i segur que molt abans també) ja havien tingut experiència dels inconvenients i problemes que plantegen els morosos o "renitents" (n'hem posat un exemple a la segona part de la nota 8).

Finalment, cal notar que en aquest primer punt del privilegi es fa servir l'expressió "la dita lluyció", però en realitat en cap moment anterior del document s'ha esmentat la lluyció. Aquesta manca de l'antecedent constitueix una incongruència sintàctica que delata que durant el procés d'elaboració del document se n'haurien fet diverses redaccions o correccions (esborranys), de ben segur fruit de l'acció negociadora entre síndics i funcionaris de la cancelleria.

2.- *Arrendament dels propis*. Els síndics de Verges, apel·lant a una "possessió de temps immemorial", demanen retenir la capacitat d'arrendar les carnisseries, peixateries, hostals, fleques i tavernes de cada poble de la batllia. Els propis¹⁷ constituïen una de les

16 Per a un estudi aprofundit sobre les causes estructurals del permanent endeutament de les universitats pageses a l'època moderna i de les estratègies que van aplicar per a fer-hi front, vegeu Gifre [1996]. Per a una visió més divulgativa i de síntesi, vegeu, també d'aquest autor, l'apartat sobre les finances municipals a *l'història de l'Alt Empordà* (Gifre, 2000, p. 418-419).

17 Els documents de l'època els anomenen "emoluments". Es coneixen també com a "imposicions" o "arrendaments", i M. Teresa Ferrer els designa, molt explícitament, com a "monopolis estatals de serveis públics" (Ferrer, 1970-71).

principals (si no la principal) fonts de finançament ordinari de la universitat pagesa. L'arrendament d'aquests serveis bàsics (i estratègics) de subministraments a la població es feia en subhasta al major postor segons les clàusules que s'estipulaven a la corresponent taba o plec de condicions. En aquest cas, molt hàbilment, el *placet* del rei va condicionat a la prèvia comprovació a càrrec dels oficials reials que efectivament els pobles de la baronia disposaven anteriorment dels esmentats propis, no fos cas que se'ls concedissin unes prerrogatives que no els pertocaven.¹⁸ Ens crida l'atenció, però, que en aquest capítol no es faci esment d'un dels propis més freqüents arreu, la gabella (mena de botiga-magatzem on es podia trobar un ventall de productes molt diversos), que d'altra banda apareix sovint a la documentació vergelitana del XVII.

3.- *Comerç de cereals*. Una de les principals tasques dels governs municipals de l'època consistia a mirar d'assegurar i garantir l'abastiment de queviures a la població i procurar mitigar els efectes de les sovintejades crisis alimentàries, que comportaven greus mortaldats, especulació de preus i revoltes populars. El comerç de cereals era, doncs, un sector estratègic i les autoritats del Principat n'eren ben conscients. Així s'entén que en aquest punt es denegui la pretensió dels síndics de Verges, segurament massa ambiciosa en aquell context, que voldrien no només poder vendre les collites a la persona i al preu que millor els semblarà, sinó que a més sol·liciten poder-se saltar qualsevol normativa sobre aquest tema (“(...) vendre aquells a qualsevol persones per lo preu que ab los tals compradors se podran concertar, no obstant qualsevol vedes y prohibicions fetes y fahedores per Vostra Magestat o son lloctinent general o per lo portantveus de general governador del Principat de Catalunya...”). L'esment que en aquesta mateixa clàusula es fa a la restricció del comerç cerealístic dins l'àmbit geogràfic del Principat és també un *clar reflex de l'alt valor estratègic del sector*.

4.- *Comerç de bestiar gros i menut*. La ramaderia era també un sector de caràcter estratègic i per aquesta raó, anàlogament al que

¹⁸ Pensem que com a mínim les universitats de Verges, la Tallada i Bellcaire arrendaven els propis amb anterioritat al privilegi de 1587. Per al cas de Verges, la fragmentària documentació notarial de l'època ens ha permès documentar, per exemple, la taba de la taverna de 1537 (AHG: Not. Verges, 21, document solt 53); la taba de la fleca de 1538 (ibidem, d.s. 96); la taba de la carnisseria de 1536, ibidem, d.s. 103; i certs pactes o capítols (no una taba) que obliguen el carnisser a passar comptes amb els cònsols cada dijous (ibidem, 13-XI-1538). Val a dir que la documentació del s. XVII sí que ens proporciona amb relativa profusió arrendaments dels propis de les universitats esmentades.

acabem de veure en el cas dels cereals, la cancelleria denegarà als síndics vergelitans la possibilitat de comerciar lliurement amb el bestiar. Insistim, darrera d'aquestes prohibicions hi ha l'interès de les autoritats de poder garantir el forniment de queviures, sobretot al "cap i casal" i a altres centres urbans on, amb major facilitat que al món rural, l'escassetat d'aliments podia desembocar en avalots. Si es permetia a la ruralia controlar plenament el comerç de cereals i de bestiar, s'hipotecaria perillosament la possibilitat de fer fluir aquests productes cap als centres urbans a uns preus avantatjosos (no controlats pels productors) i, encara pitjor, la situació podria esdevenir explosiva en moments d'escassetat i males anyades, perquè des de la ruralia es podria mirar d'aprofitar l'increment de la demanda per a exigir a la ciutat preus més elevats, justament en conjuntures de crisi.

5.- *Exempció de lleudes, barres, pontatges i altres vectigals.* La circulació de les mercaderies estava gravada ja des d'època medieval amb una sèrie d'impostos directes –peatges, en diríem avui–, el producte dels quals havia d'anar a les arques reials. La lleuda gravava l'entrada d'alguns productes dins una població per a la seva comercialització; les barres es pagaven per poder circular amb les mercaderies per determinats camins o vies de comunicació¹⁹; els pontatges es pagaven pel dret a transitar pels ponts; i amb el nom de vectigals es designaven diversos impostos indirectes que es carregaven també sobre les mercaderies. En el cas que ens ocupa, la concessió de l'exempció del pagament d'aquests tributs ve a ser una mesura per a facilitar el comerç i l'intercanvi de productes, cosa que teòricament hauria d'implicar una millora de les condicions de vida i un increment dels guanys municipals que, de retruc, es traduirien amb més ingressos per a la corona. D'altra banda, l'estratègia reial consisteix en oferir a les poblacions condicions avantatjoses i atractives per tal de promoure l'interès per sostraure's de la jurisdicció senyorial i passar a la jurisdicció reial. Encara que, des del punt de vista dels interessos de la Corona, això impliqui en primera instància renunciar a certs drets, a llarg termini la mesura havia de donar interessants beneficis (d'entrada, si més no, el debilitament de les jurisdiccions senyorials podria ser ja un bon rèdit).

¹⁹ En el llenguatge actual encara conservem l'expressió "barrar el pas" i, molt pitjor encara, en la nostra vida quotidiana són ben presents els enutjosos peatges de les autopistes, que amb una barra (barra!) blanca i vermella ens impedeixen el pas fins que no hem satisfet l'import estipulat.

Garrigoles (foto: S. Vega).

6.- *Prohibició de conrear arròs*. Les aigües estancades que requereix el cultiu d'aquest cereal eren una constant font de malalties; per aquesta raó (i per altres que tenen a veure amb els drets d'ús i conducció de l'aigua i també amb la comercialització de les collites), l'arròs va ser sempre un conreu conflictiu. Com han mostrat diversos autors, la problemàtica s'agreuja encara més durant el s. XVIII, que és quan aquest conreu assolí la màxima expansió a l'àrea del Baix Ter.²⁰ En qualsevol cas, aquesta clàusula del privilegi de 1587 deixa clar que ja a final del s. XVI els vergelitanos coneixien bé els efectes nocius del conreu arrossaire i demanen que es prohibeixi aquest cultiu a tota la baronia, apel·lant a una anterior provisió de la Reial Audiència i al·legant les greus mortaldats que produïa l'arròs ("no solament en la mort dels arbres, però encara de moltes persones chiques y grans, y danys de splets"). Encara que la cancelleria accedeix a la petició, la qüestió no quedarà tancada, ni de bon tros. El 1592, per exemple, moriren més de cent persones

²⁰ Vegeu, per exemple, Congost i Gifre (2001), Cunchillos (1984), Surroca (1979), Vilar (1987, p. 308 i següents).

a causa de l'arròs que es plantà a l'indret de les Sauledes,²¹ i a partir del darrer quart del s. XVII veurem reeixir a Verges una família, els Marimon, que obtindrà una immensa fortuna controlant i fomentant (no pas sense dificultats) l'expansió de l'arròs, sobretot al marge esquerre del Baix Ter. La qüestió de l'arròs i la problemàtica que l'envolta és un tema recurrent (i molt important) en la història de Verges, la Tallada i Bellcaire des dels segles moderns fins al s. XIX.

7.- *Ús de béns comunals, com illes, estanys i aigualleixos.* A diferència d'aquells béns anomenats "propis" que hem vist més amunt (la carnisseria, l'hostal, la fleca, etc.), que eren de titularitat municipal i s'arrendaven al major postor, els béns comunals eren, per dir-ho així, de titularitat "estatal" i el seu ús era lliure per a tots els habitants del terme on estaven situats. En la societat agrària de l'antic règim (precapitalista, doncs) la possibilitat d'aprofitar gratuïtament els recursos dels béns que tenien la consideració de propietat comunal era fonamental, sobretot (però no només) per a la subsistència dels sectors menys afavorits de la societat. Per als que no tenien terra (o en tenien poca) l'accés als prats, boscos i estanys comunals significava, entre moltes altres coses, la possibilitat de poder engreixar alguns caps de bestiar, aplegar uns feixos de llenya, introduir el peix a la dieta o conrear algunes verdures i llegums. Al 1587, els síndics vergelitanos busquen assegurar-se l'ús perpetu dels béns comunals i fins i tot pretenen que el rei renunciï a la possibilitat d'alienar-les (vendre-les, arrendar-les, establir-les en emfiteusi, etc.) en el futur, proposta que no serà acceptada. Justament, quan al segle XVIII arribin l'expansió agrària i la introducció del capitalisme al camp català, aquestes terres seran objecte del desig de la pagesia més benestant, que es llançarà a l'"assalt dels comunals",²² procés que al capdavant culminarà amb el repartiment i privatització de l'antiga propietat comunal, liquidant els ancestrals usos i drets que permetien als més desfavorits aprofitar uns recursos que els eren essencials per a sobreviure. Coneixem un repartiment d'aiguadeixos a Verges que es va fer el setembre de 1723 i que fou posterior-

21 Una inscripció a la llinda d'una finestra de la notaria així ho proclamava. Vegeu Congost i Gifre (2001) i Vega (2004 i 2006).

22 *L'expressió prové del treball de Rosa Congost, Mònica Bosch i Pere Gifre "L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)", dins Busqueta i Viccò (1996, p. 123-149), obra a la qual, conjuntament amb els diversos volums de la Història Agrària dels Països Catalans, s'haurà d'apropar el lector interessat en aprofundir en el tema dels comunals en concret i de la història rural catalana en general.*

ment esmenat el febrer de 1724.²³ A l'Arxiu Municipal de Verges es conserva també el plànol detallat del repartiment de les terres dels Comuns (a tocar el riu) que tingué lloc el 1806.

8.- *Que els cònsols puguin posar ban sobre l'ús de les arbredes del riu.* En una època en què no existien pantans ni embassaments que permetessin regular a voluntat el cabal del riu, el Ter, que com a bon riu de règim mediterrani que és (o era), es caracteritzava per estacionals i sobtades avingudes, cosa que representava una amenaça potencial per a les poblacions que creixien a la seva riba. El principal mecanisme de defensa era la construcció de motes o terraplens de considerable altura, que havien de servir de protecció quan el riu sortia de mare. Igualment, mitjançant la tècnica de les estacades i la plantació d'arbres s'intentava fixar els marges del riu per tal de conservar les noves terres (aigualleixos o aiguadeixos) aportades per la darrera riuada, encara que tot sovint aquestes mesures no deixaven de tenir un efecte transitori i provisional, que no anava més enllà de la següent crescuda important del riu. Les noves terres que s'anaven guanyant al riu eren, de fet, comunals, però ara els síndics vergelitans pretenen (i obtenen) que en aquell sector se'n prohibeixi l'ús de part dels particulars i que el consell municipal en pugui vendre les llenyes i pastures amb l'objectiu de finançar el manteniment de la mota. És significatiu que els mateixos síndics que en el punt anterior hem vist defensar el dret de tothom a emprar les terres comunals, aquí hi introdueixen una restricció, que encara que estigui orientada (almenys en teoria) a la consecució del bé comú, no deixa de representar una lesió en els drets d'uns i qui sap si una possible via de lucre pels altres. Precisament, "posar ban" significa poder castigar (econòmicament, s'entén en la majoria dels casos) els qui contravinguin la normativa, i el vicecanceller es cuida bé prou d'anotar al final d'aquesta clàusula que l'execució (és a dir, el cobrament) dels bans els ha de fer el batlle de Verges, no pas cap altra autoritat.

9.- *Que els habitants de la batllia puguin aprofitar els recursos del Montgrí.* La muntanya del Montgrí, malgrat la seva aparença àrida i eixorca, ha estat sempre una important font de recursos:

23 AHG: Registre d'Hipoteques de Girona; vol. 346, f.86r-f.87v. S'hi observa clarament que, com és propi de la "filosofia" que s'amaga darrere d'aquests repartiments, les adjudicacions de terres són directament proporcionals a la riquesa de cada adjudicatari; és a dir, quanta més terra es posseïa ja prèviament, major porció d'aiguadeixos s'assignen. Res a veure, doncs, amb una mesura de justícia social.

caça, llenya, pastures, pedra i calç per a la construcció, conreus d'olivera i vinya, etc. Particular importància hi tenien ja des dels temps medievals les activitats vinculades a la ramaderia ovina i a la transhumància.²⁴ Els síndics de Verges demanen que els sigui permès de continuar amb els aprofitaments que “de temps immemorial” els habitants de la baronia feien de la muntanya, cosa que els serà concedida pel rei, però amb la condició i fins al punt que no sigui en perjudici de terceres persones, reserva que ens suggereix possibles conflictes d'interessos entre les diverses poblacions que es consideraven amb dret d'explotar la muntanya. Aquest aprofitament comunal de la muntanya es mantenia encara a final del s. XIX, com testimonia Pella i Forgas en la seva entranyable monografia empordanesa.²⁵

10.- *Que el castell de Bellcaire romanguí inalienable i serveixi de refugi contra els turcs.* El domini turc de la Mediterrània es traduïa en constants ràtzies contra els territoris costaners, fenomen que va donar lloc a la profusió de torres de guaita i de defensa (torres de moros) que cobreixen bona part del litoral català.²⁶ El castell de Bellcaire servia de refugi a persones i bestiar quan es produïen atacs al poble; per això interessa assegurar-se que la fortalesa romandrà sempre en aquest *ús públic* (per dir-ho en termes actuals). L'impor-

24 Vegeu, per exemple, Soldevila (2001). Remarquem, a més, que la important presència de ramats d'ovelles en aquella zona ha quedat també fossilitzada en la toponímia: prop de Bellcaire, però oficialment dins del terme municipal de Torroella, existeix el veïnat de l'Abolleria, que de vegades la veu popular converteix, no sense raó, en "l'Ovelleria". Aquest nom prové de la forma dialectal aboia (també avoia o avolla), és a dir, ovella (vegeu l'Alcover- Moll). Val a dir que, recentment, hem sentit encara la paraula aboia en alguns indrets de les Gavarres. Molt possiblement els nostres avantpassats pronunciaven "l'Aboieria", però la combinació de diversos fenòmens fonètics i el pas del temps l'han transformat en l'Abolleria o, fins i tot, l'han fet degenerar en un incongruent i inadmissible "la Bolleria". A Oliveras (2009), hi trobareu un magnífic article sobre l'origen i evolució del substantiu avolla (llàstima que un editor poc curós introduís en un dels peus de foto un desafortunat paral·lisme entre avoies o avolles i xaï, quan tothom sap –o hauria de saber– que una vaca no és ni ha estat mai un vedell, ni una truja un godall, ni una aboia un xaï).

25 Después de haber pasado sin grandes modificaciones por las reformas de la edad media, todavía hay varias comunidades en el Ampurdán como la que forman los pueblos de Torroella, Canet, Gualta, Ullá, Bellcayre, Albons, Tor y La Tallada que aprovechan en común las sierras y altas mesetas de Montgrí, sus leñas y pastos, á condición de no poder pasar la noche los rebaños de dichos pueblos en las montañas comunales excepto los de Torroella y Ullá que están contiguos á ellas (J. Pella i Forgas, 1883, p. 95).

26 J. Elliott (2006, p. 47-48) ha descrit aquest fenomen històric d'una manera gairebé poètica: “La llarga costa de platja sorrenca alternant amb roques alteroses; els poblets de pescadors redossats a les cales i, darrera d'ells, el pendis dret cobert de pins, dominat per un castell, on els vilatans es refugiaven quan llucaven les veles dels pirates algerins... Aquesta era la Catalunya marítima”.

Gaüses (foto: S. Vega).

tant dispendi que els de Belcaire havien fet ja per a condicionar el castell (“pus de cent ducats”) demostra el valor estratègic que el castell tenia per a ells. Però el rei només s’avé parcialment a la petició dels jurats: no garantirà la inalienabilitat de la fortalesa, però sí que en permetrà l’ús als veïns (“per ara y duran lo beneplàcit, mera i llibera voluntat de Sa Majestat”), sempre i quan s’ocupin de fer-ne el manteniment i conservació. Diríem que es tracta d’una hàbil solució de compromís: els vilatans continuaran disposant d’un refugi segur contra els atacs musulmans; la corona manté el control sobre la fortalesa però ja no s’haurà d’ocupar del seu manteniment.

11.- *Concessió dels castells de la Tallada i Verges a les respectives universitats.* Els síndics demanen al rei “(...) que li plàcia concedir a la universitat de la Tallada lo castell de dit lloch per tenir consell en aquell y per juntar-se los confreres, en una confraria que allí tenen, lo dia de la festa de la Transfiguració del Senyor, i axí mateix, li plàcia concedir a la universitat de Verges y a tota la baronia lo castell de Verges, que per a tenir les presons, estar lo carceller, tenir consell y tenir-s·i la cort i notaria, y per altres obs de dita universitat y baronia ...”. En principi, doncs, podríem dir que els governs locals intenten

Aspecte de la fortificació de la Tallada el 1923 (foto: Biblioteca de Catalunya. Fons fotogràfic Salvany).

obtenir l'ús i control dels castells, que a diferència del que acabem de veure pel cas de Bellcaire, no s'entenen aquí simplement i exclusiva en el seu vessant d'edifici defensiu. En altres ocasions he insistit ja que cal fer atenció a la polisèmia del mot *castell*, que a la documentació d'època medieval i moderna tant es pot referir a un edifici concret (palau), com a un recinte emmurallat (for-

talosa), com a tot el territori d'una població (terme).²⁷ Convé aquí aturar-se amb deteniment sobre aquesta qüestió. Prenent d'exemple els tres castells que esmenta el nostre document, el cas de Bellcaire seria el paradigma de la primera accepció: el castell és un edifici concret i singular, un palau (sigui sumptuós o no), a redós del qual va anar creixent la població, sense un perímetre fortificat que protegeixi les cases. A la Tallada, en canvi, el castell és un ampli recinte emmurallat que en el seu dia estava constituït per set torres, una de les quals es dreçà damunt l'absis de l'església, però sembla ser que no hi existí mai un únic edifici principal o "palau" (una torre era la presó, un altre indret devia acollir les reunions del consell, l'actual església parroquial n'era la capella, etc.²⁸). El poble va *nèixer* dins les muralles. A Verges, s'hi donen simultàniament els dos casos anteriors: existeix clos emmurallat (curiosament, constituït també per set torres) dins el qual es construïen les cases, i al mateix temps hi havia un edifici central (en el sentit polític, no geomètric,

²⁷ Vega. 2006, p. 37. Em refereixo simplement al sentit físic o espacial del mot. Per a una comprensió àmplia i aprofundida de què és un castell (qui els construïa, per a què i per a qui), cal recórrer als treballs de Pierre Toubert (1990) sobre l'incastellament i al posterior debat historiogràfic que generaren entorn de la gènesi i naturalesa del feudalisme.

²⁸ Vegeu Casas i Gibrat (2005, p. 20-21), i Casas, Balareu i Soler (2005, p. 98-99).

del terme), dit també *castell*, que feia les funcions de seu del poder civil, militar i judicial. En definitiva, quan en el document que ens ocupa veiem els jurats demanar que se'ls cedeixi el castell de la respectiva població, de fet estan designant amb la mateixa paraula realitats ben diferents, que convé matisar: a Bellcaire l'interès primordial és disposar d'un lloc segur per a protegir-se dels atacs pirates; a la Tallada l'objectiu és assegurar-se un indret adequat on realitzar les reunions de l'assemblea o govern local (el consell de la universitat pagesa) i també les d'una confraria religiosa (que hem d'entendre que es devia reunir habitualment a la corresponent capella de l'església parroquial)²⁹; a Verges es pretén que el canvi de jurisdicció no comporti una reducció en les funcions *de capitalita* que el poble exercia en relació amb les altres poblacions de la baronia, per això es demana que s'hi mantinguin elements estratègics del poder, com la cort (cúria o jutjat), les presons, la notaria, etc.

Com en el punt anterior, el rei atindrà favorablement la petició dels síndics amb la condició que es facin càrrec de les despeses de conservació i manteniment dels respectius castells.

12.- *Creació del batlle general de la batllia de Verges*. Ja en els temps de la baronia, els batlles o oficials de cada poble, que només tenien jurisdicció en els seus respectius termes, estaven sotmesos a la superior autoritat d'un procurador general que tenia jurisdicció sobre tot el territori de la baronia. En crear-se la batllia aquesta figura passarà a anomenar-se batlle general³⁰ i tindrà les mateixes

29 La referència a la festivitat de la Transfiguració del Senyor, que s'escau el 6 d'agost, ens permet assegurar que es tracta de la confraria del Salvador o del Sant Salvador (que *strictu sensu* no és el mateix que "de" Sant Salvador, encara que la confusió ha esdevingut tan habitual, fins i tot entre la gent d'Església, que ja és pràcticament impossible desfer-la). L'11 d'abril de 1362 Francesc Castelló, aleshores beneficiat de Santa Maria de la Tallada, obté llicència per a edificar la capella i altar del Sant Salvador a l'església parroquial de la Tallada (ADG: Lletres, U-42, f.47v). El 23-VII-1414, quan Castelló és ja capellà major de Sant Feliu de Girona, funda el benefici del Sant Salvador a la capella que ell mateix havia fet construir (ADG: Lletres, U 114, f. 55; Dotalies, D 8, f. 42v-47). Encara al s. XVIII els confreres de la confraria del Sant Salvador de la Tallada eren els patrons del benefici de Santa Maria, també anomenat "de la Rectoria", és a dir, tenien el dret de designar la persona que seria el titular d'aquell benefici, dret que cedeixen al bisbe el 1715 (ADG: Dotalies, D 12, f.91-92). Per a més detalls, consulteu les nombroses referències *on-line* que ofereix el web de l'Arxiu Diocesà de Girona, que és d'on provenen les dades que aquí hem esmentat.

30 Literalment, el placet del rei diu: que s'fassa un balle de tota la baronia que s'anomeni "balle de la baronia de Verges". És a dir, a l'hora de redactar el document, els oficials de la vicecancelleria estan pensant encara en termes de baronia. A la documentació posterior que coneixem, però, ja no apareix més la denominació Baronia de Verges, que és substituïda per la designació Batllia Reial de Verges.

funcions i prerrogatives que la resta de batlles reials del Principat, com poden ser els de preeminents viles reials empordaneses com Torroella de Montgrí o Figueres. És significatiu el fet que els síndics pretenen que la persona que ostenti el càrrec de batlle general compleixi com a mínim dos requisits: ser natural de la zona, i no gaudir de privilegi militar o eclesiàstic. En el primer cas, es tracta d'assegurar-se que la màxima autoritat de la batllia conegui bé la realitat que ha de governar, però al mateix temps, en tractar-se d'algú "de la terra", sempre s'hi pot tenir una major accessibilitat que si es tractés d'un foraster o "sobrevingut"³¹. En el segon cas, es tracta d'estalviar-se complicacions si per la raó que fóra convingués actuar judicialment contra el batlle, perquè les persones que gaudien d'algun privilegi, a més d'estar exempts de tributar fiscalment, no podien ser encausades per la justícia ordinària, sinó que disposaven de tribunals especials. Val a dir que la primera condició serà atesa, però no així la segona, perquè el *placet* deixa clar que al càrrec hi podran aspirar "tots los poblats"³² en dita baronia de Verges".

13.- *Terna per a l'elecció de batlle general*. El càrrec més important de la batllia serà designat pel rei (o, en el seu defecte, pel lloctinent del Principat o pel portaveu de general) d'entre tres candidats (terna) que haurà proposat la batllia³³. El procediment per a desig-

31 És un fet que al llarg de la seva història la baronia de Verges va canviar nombroses vegades de titularitat (en alguns moments fins i tot sembla que sigui moneda de canvi quan els comtes d'Empúries tenen alguna dificultat i necessiten empenyorar patrimoni). És molt possible, doncs, que existís l'experiència d'ésser governats per mans "forasteres" i que no fos del tot positiva.

32 Llegiu residents o domiciliats.

33 És important que la designació es faci a partir de la terna proposada des de la batllia mateix, en cas contrari es podien suscitar problemes com els que addueix el síndic de Pals davant la Reial Audiència el març de 1587: "(...) per a remediari molts inconvenients y abusos que y ha hagut en lo temps passat a cerca la nominació y creació del offic de procurador real que Vostra Magestad [sic] o son lloctinent en lo present Principat han fet y nomenat de gràcia a son beneplàcit, y algunes vegades per prec y importunació de algunes persones particulars havent fet per a dit offic electió de persona indigna, és estat causa de moltas y diversas dissencions y enemistats entre los poblats de aquella vila y terme, lo que ha causats molts y diversos gastos (...) tot lo qual cessaria si Vostra Magestad los fes gràcia y mercè de concedir son real privilegi de poder fer terna per a dit effecte, la qual terna haguessen de fer los dits jurats de la dita vila y terme ab intervenció del consell stret [sic], y que de aquells tres ne prengués lo hu Vostra Real Magestad (...) Ítem, com fins avuy se haja fet nominació de jutge ordinari de Vostra Magestad en la vila, terme y estació de Pals, lo que és estat causa que no ha acudit los dias que ha tingut obligació per a ministrar justícia a les parts, y algunes vegades se ha fet nominació y electió de personas del tot inhàbils per a poder obtenir aquest càrrec, essent de tanta confiança com és (...) sia de son real servey donar facultat als dits jurats y consell estret de la dita vila que fassen y hajan de fer terna per a dit offic lo dia matex que s farà la del lloctinent de procurador ..." (ACA: Can. reg. 4316, f.170r-173v, 23-III-1587). Aquestes dues peticions del síndic de Pals rebran l'oportú "plau a Sa Magestat".

nar els membres d'aquesta terna ens dona una idea de la correlació de forces que hi havia entre els diferents pobles de la batllia: primerament s'havien de reunir a Verges els jurats o cònsols dels tres castells³⁴ més un jurat o un obrer per cada poble o lloc de la batllia (que voldria dir entre 10 i 13 jurats, en representació de Camalleria, Canet, Colomers, Garrigoles, Jafre, Gaüses, Marenyà, les Olives, Pins, Saus, Tor, Valldavià i Vilopriu³⁵). Aleshores, els jurats de Verges tenien dret a designar un membre de la terna; els de la Tallada i Bellcaire en designaven un altre conjuntament; i els representants de la resta de pobles designaven el tercer. El càrrec seria triennal i la primera terna s'havia d'escollir el 17 de gener de 1588, diada de sant Antoni, però es fa constar expressament que si els diversos compromissaris no es posaven d'acord en la designació d'aquesta primera terna, el rei o els seus agents nomenarien el batlle directament, sense necessitat de terna. En definitiva, el mecanisme de designació mitjançant ternes permetia a les universitats proposar els candidats, però la corona s'assegurava el control polític de la batllia (control que es reblava amb dispositius com el que preveu el punt 15, que més avall comentem). Amb vista a comprendre les estructures del poder local a l'època moderna, val la pena també esmentar el fet que, els jurats que per mort o incapacitat no poguessin assistir a la sessió de designació de la terna haurien de ser substituïts per obrers (els responsables de la obreria parroquial). Igualment, aquells llogarrets, que per les seves petites dimensions no acostumaven a escollir jurats, enviarien com a representant un dels obrers.

14.- *Jurament i insígnies del batlle general.* En el moment d'accedir al càrrec, el batlle general de la batllia haurà de jurar que actuarà bé i llealment, i que respectarà l'ordenament jurídic. Com a símbol de la dignitat que ostenta, podrà portar una vara de brasil (fusta vermellosa, molt preuada perquè és alhora flexible i resistent) i altres insígnies que siguin pròpies dels batlles reials.

15.- *Designació de batlles locals, sotsbatlles i missatgers.* A més del batlle general, la batllia serà governada per batlles i sotsbatlles. A cada un dels tres castells (Verges, la Tallada i Bellcaire) hi haurà un

34 Més endavant, al capítol 25, s'estableix que cada un d'aquests pobles podrà escollir tres jurats, però al capítol 28 queda clar que Verges n'escollia tres i la Tallada i Bellcaire dos cada un.

35 Possiblement, les Olives, Pins i Valldavià no designaven ningú, sinó que els seus representants devien ser els de Garrigoles, en el primer cas, i els de Vilopriu en els altres dos.

Jafre (foto: S. Vega).

Les Olives (foto: S. Vega).

batlle designat pel batlle general a partir de la terna que els jurats de cada poble li proposaran. A la resta de poblacions, el batlle general nomenarà directament els batlles i sotsbatlles que consideri oportú.³⁶ Aquests batlles i sotsbatlles podran exercir tan sols la jurisdicció civil dins el terme del respectiu poble, amb facultat per a fer embargaments³⁷ (fins a 10 sous) i detenir persones, però no podran imposar bans ni multes superiors als 10 sous. Els detinguts s'hauran de portar sempre a la presó de Verges, i el

batlle del lloc on haurà estat fet presoner el delinqüent tindrà dret als "parells" si és que el batlle general haurà imposat una fiança al detingut.³⁸ El batlle general podrà nomenar i destituir els missatgers que cregui necessaris, que, a més de les tasques pròpies d'aquest ofici (fer crides públiques, notificar actes jurídics, etc.), exerciran també com a "guardians dels termes".

16.- *Avals i garanties del batlle general.* En el moment d'accedir al càrrec, el batlle general ha de presentar avals suficients als cònsols

36 Atenció a aquest detall, que ens indica que a la batllia coexistia un doble mecanisme de designació de batlles locals, cosa que segurament ens està parlant de la força (demogràfica, econòmica o política) de determinades universitats i que suggereix que dins la batllia no totes les poblacions tindrien la mateixa categoria.

37 El text del privilegi diu "execucions". El lector actual poc familiaritzat amb la terminologia jurídica podria pensar que es tracta d'execucions en el sentit de donar compliment a sentències de mort. En realitat, en aquest context, el terme execució es refereix al que generalment entenem com a embargament (que, per cert, encara avui es fa efectiu per "via executiva").

38 El text diu, literalment: "los quals presos si per dit procurador seran composats, hage de haver lo balle qui aquells haurà presos los parells...". Desconeixem en què consisteixen exactament aquests "parells", però ens inclinem a pensar que podria tractar-se d'una quantitat proporcional a la fiança.

o jurats dels tres castells i, quan acabi el seu mandat (o abans, si així se li requerís judicialment) haurà de passar comptes (purgar taula). El batlle sortint no podrà tornar a ser inclòs en una terna fins que hagi passat almenys un trienni.

17.- *Cas de defunció o incapacitat del batlle general.* Si el batlle general morís (o es veiés greument impedit) sense haver acomplert el seu mandat de tres anys, serà automàticament substituït per qui aleshores sigui batlle del castell de Verges, que exercirà plenament la jurisdicció fins que transcorri el trienni o desaparegui l'impediment, cobrant la part proporcional del salari de batlle.

18.- *Nomenament del jutge de la batllia.* Els síndics de la batllia de Verges pretenen que el batlle general tingui facultat per a designar com a jutge la persona "que a ell li pareixerà", sempre i quan sigui algú versat en lleis (doctor, batxiller o, si no té titulació, que sigui "hàbil y sufficient" en la matèria). Les seves funcions han de ser entendre en afers civils i criminals, i assessorar el batlle en les qüestions legals. Es posa especial èmfasi en remarcar que aquests jutges no puguin cobrar més del que estableixen les constitucions de Catalunya (potser en un intent de dificultar l'accés al càrrec a persones d'altres regnes també súbdits de Felip I), i que tinguin obligació de celebrar judicis ("tenir juí") també als castells de Bellcaire i de la Tallada, "com sempre se és fet". Igualment, qui sigui designat jutge tindrà obligació de presentar avals ("donar fermances") i purgar taula a la fi de l'exercici. El rei concedirà aquestes peticions, excepte la del nomenament, que recaurà no en el batlle sinó en el lloctinent del Principat, és a dir, la designació es farà des de la Reial Audiència de Barcelona, com es feia a les batllies d'Ullastret, Figueres i Torroella de Montgrí.³⁹ Val a dir que la cúria reial de Verges estigué activa fins a les reformes liberals de mitjan s. XIX.⁴⁰

19.- *Salaris del batlle i del jutge.* Els salaris del batlle general de la batllia i del jutge s'havien de pagar dels ingressos obtinguts de les "composicions" (que vindrien a ser el que en el llenguatge actual en diríem multes, indemnitzacions, fiances o rescats, segons els casos). Els síndics pretenen que el batlle guanyi 50 lliures anuals,

39 Noteu la important diferència que això suposa amb el privilegi que s'havia concedit a Pals (cf. nota 33).

40 La documentació que la cúria vergelitana generà durant aquests segles es considera avui en parador desconegut. Va ser vista per darrera vegada l'any 1952, quan en virtut de la creació de l'Arxiu Provincial de Girona es produí un important trasllat de documentació des de l'actual seu de la Delegació Provincial d'Hisenda al convent de Sant Josep.

més el 20% (4 sous per lliura) de les composicions, mentre que el jutge hauria de rebre 25 lliures l'any, més el 10% (2 sous per lliura) de les composicions.⁴¹ Ens estalviem comentar les *virtuts* d'un sistema d'administració de justícia en què el sou dels oficials està directament vinculat a la "productivitat", en qualsevol cas, el rei (o el vicecanceller Frigola en el seu nom) rebaixa substancialment el salari del batlle, que es fixa en 30 lliures anuals. Entenem, però, encara que el *placet* no ho esmenta explícitament, que els respectius percentatges sobre les composicions es mantenen.

20.- *Obligació de residència del batlle i del jutge.* La pretensió dels síndics que negocien a la Reial Audiència el privilegi de creació de la batllia reial de Verges és que el batlle i el jutge tinguin obligació de residir a Verges ("hagen de estar y habitar ab casa parada y fer residència personal dins lo castell de Verges (...) en lo qual resideix la cort"), i en cas que s'hi oposessin, que els mateixos síndics estiguessin facultats per a obligar-los-hi. Ofereixen, però, l'alternativa que, si el batlle no vol residir a Verges, que hi tingui un procurador que sigui "natural o habitant de dita vila". En aquest punt, el criteri de la vicecancelleria no és tan restrictiu com el dels síndics, i el *placet* disposa que batlle i jutge poden residir al lloc que els sembli més oportú, sempre i quan sigui dins la batllia i amb la condició que no puguin canviar de lloc la cort (jutjat), que ha de mantenir-se a Verges.

21.- *Restriccions a la jurisdicció del veguer i sotsveguer de Girona dins la batllia de Verges.* En l'estructura administrativa de l'època el nivell immediatament superior a les batllies "locals" el constituïen les vegueries (i, ocasionalment, les sotsvegueries). Gelosos de la seva parcel·la de poder, els síndics vergelitans s'asseguren que no hi hagi ingerències de les instàncies superiors i demanen que ni el veguer ni el sotsveguer de Girona puguin exercir cap jurisdicció a la batllia de Verges (excepte per a casos que afectin membres de l'estament nobiliari), de manera que en aquesta qüestió es respecti la pràctica tradicional. En aquest cas la resposta reial és molt hà-

41 És a dir, entre el batlle i el jutge es reparteixen el 30% de l'import anual de les composicions. Del restant 70% cal deduir-hi l'import dels respectius salaris fixos, i la quantitat que en resti és el que s'ingressarà a les arques reials. La desaparició de la documentació que lamentem en la nota anterior ens impedeix fer un estudi aproximat de quin era el "volum de negoci" de la cùria reial de Verges. No podem saber, doncs, quina proporció hi ha realment entre els salaris del batlle i del jutge i la "càrrega de treball" que havien d'assumir, ni coneixem tampoc quins ingressos proporcionava aquesta cùria al fisc reial.

El casal de can Custey domina la silueta de Marenyà (foto: S. Vega).

bilment ambigua, perquè accedeix a la petició dels síndics excepte en els casos que la legislació permeti el contrari. No podem evitar pensar que si mai convenia als interessos reials que el veguer o sotsveguer de Girona intervinguessin a la batllia vergelítana, no seria difícil trobar una escletxa legal dins el complex ordenament jurídic que permetés justificar l'acció.

22.- *Custòdia dels presos.* Lligant amb l'objectiu del punt anterior, que no és cap altre que enfortir la jurisdicció del batlle, s'estipula que els presos i penats de la batllia no puguin ser conduïts a altres llocs a instàncies d'autoritats superiors, sinó que les causes (aquelles que pertocquen a l'àmbit del batlle, se sobreentén) s'hagin d'instruir i sentenciar a la batllia. Novament l'estratègia ambigua del rei serà concedir la petició, però supeditada a les disposicions de l'ordenament jurídic.

23.- *Exempció del pagament de certs drets reials per un període de deu anys.* Un dels estratagemes de la corona per a incentivar que les poblacions promoguessin el pas de la jurisdicció senyorial a la reial era justament oferir avantatges fiscals, però amb certs límits, és clar. En aquest cas, s'infereix que inicialment els síndics vergeli-

tans havien sol·licitat una moratòria de vint anys en el pagament dels drets reials (la part que corresponia a la corona d'allò que es negociava dins la batllia). Finalment, la concessió serà de deu anys i afectarà només les vendes del patrimoni reial, cosa que ens fa pensar que, per exemple, s'exonera el pagament de lluïsmes i foriscapis, però en canvi s'haurien de passar comptes amb el "batlle general en la stació" (demarcació, prefectura) de Girona pel que fa a altres ingressos, com ara els arrendaments de propis.

24. *Període màxim de detenció dels presos.* Si un pres és detingut en un poble de la batllia (tractant-se de delictes sota jurisdicció del batlle), i se'l reclama al poble on hagi comès el delicte (dins la mateixa batllia), haurà de ser lliurat en el termini màxim de tres dies.

25. *Insaculació dels jurats de Verges, la Tallada i Bellcaire.* Amb la creació de la batllia reial s'introdueix en els pobles que la conformen el sistema de provisió dels càrrecs municipals conegut com a *insaculació*.⁴² En principi els síndics proposen que l'elecció dels jurats es faci "ab redolins" o bé "segons abans tenien acostumat" (que entenem que devia ser "a majors veus", o també per simple cooptació). La resposta dels rei no és gens ambigua en aquest cas: s'ha de fer per *insaculació* (rodolins) i a més, a la primera elecció hi haurà de ser present un oficial que es designarà des de la Reial Audiència. Evidentment, la funció primordial d'aquest oficial seria confegir, o almenys supervisar, la matrícula d'insaculats i assegurar-se que tots els inscrits fossin adequats per a servir els interessos del rei. Cal assenyalar que en aquest punt el text estableix que a cada un dels tres castells es podran elegir tres jurats, però en realitat, com veiem al capítol 28 del privilegi i com hem pogut comprovar a

42 Com és sabut, la *insaculació* o "sort de rodolí" consistia a introduir dins una bossa (*in saculum*) el nom de les diverses persones "elegibles" per a un càrrec. El nom s'escrivia en un paper que s'enrotllava formant un cilindre o rodolí i posteriorment se n'extreien a l'atzar (generalment per mà d'una criatura de set anys, diu la tradició) tants noms com càrrecs calia proveir. Aquest sistema fou introduït als municipis catalans a partir de les reformes de Ferran II amb la intenció de solucionar els conflictes que comportava la fins aleshores vigent provisió de càrrecs per simple designació directa o per cooptació. Val a dir que la trampa consistia que no tothom tenia dret a ser *insaculat*, sinó només aquells que havien estat prèviament habilitats i constaven en la llista o matrícula dels que veurien el seu nom escrit en un rodolí. Vegeu Ferro (1987) i Torras (1983). Pel que fa a l'organització i als nivells de representativitat de la universitat pàg. de nou és imprescindible la tesi de Gifre (2009), especialment els capítols 12-14.

la documentació notarial, Verges n'elegirà tres, i la Tallada i Bellcaire dos cada un.⁴³

26. *Insaculació de mostassafs, estimadors i prohoms.*⁴⁴ L'elecció dels altres càrrecs municipals s'haurà de fer de la mateixa manera que s'estipula per als cònsols o jurats, és a dir, pel sistema d'insaculació, però en el *placet* es puntualitza clarament "que se faça bossa a part", és a dir, que hi haurà d'haver una bossa per a cada ofici, la qual cosa significaria que una mateixa persona no pot sortir escollida per a més d'un càrrec. Tots aquests oficis o càrrecs (i altres que puntualment es puguin designar segons necessitats concretes⁴⁵) hauran de jurar davant el batlle que es comprometen a exercir honestament les seves funcions, i responen dels seus actes davant el jutge ordinari de la batllia.

27. *Celebració de consell general de la batllia i dels consells generals de cada universitat.* Quan calia tractar qüestions que afectaven conjuntament tots els pobles de la baronia (posteriorment batllia), es convocava el consell general, prèvia autorització del procurador general. La reunió se celebrava a Verges i hi participaven representants de tots els pobles. Igualment, en cada poble, quan sorgien temes que superaven les atribucions dels jurats i cònsols, se celebraven consells generals als quals eren convocats tots els caps de casa del terme (com a representació de tota la "universitat i singulars persones" del lloc), sempre amb la prèvia autorització del batlle del lloc en qüestió. En canviar de jurisdicció, els síndics sol·liciten

43 Com hem assenyalat més amunt, aquesta mena d'incoherències semblen fruit del procés de negociació de l'articulat i serien el resultat de la hipotètica confusió entre diverses versions o redaccions d'alguns capítols.

44 Recordem que el mostassaf s'ocupava del control i supervisió dels mercats i dels pesos i mesures. Els estimadors actuaven com a pèrits quan calia avaluar (estimar) l'import d'un perjudici causat a terceres persones, per exemple, les destrosses ocasionades en un conreu per un bestiar mal menat o, com passaria amb relativa freqüència a l'àrea del pla de la Tallada-Verges-Bellcaire a partir de mitjan s. XVII, el valor dels desperfectes provocats en molts cultius per l'aigua dels arrossos quan es desbordava. Els "veedors" realitzaven el que avui en diríem auditorics, revisaven comptes o, per exemple, supervisaven que una obra o treball contractat pels jurats (sigui un retaule, un pont, un edifici, etc.) s'havia realitzat adequadament i se'n podia signar la recepció i acabar de pagar. Els prohoms eren persones que pels seus coneixements, activitats i comportament assenyalat gaudien del respecte de tota la comunitat (eren "homes de pro") i se'ls requeria l'opinió quan sorgien conflictes relacionats, per exemple, amb el traçat dels camins o amb les afrontacions de les finques, o amb les fites del terme, etc.

45 Ens crida l'atenció que no es faci aquí cap esment a altres càrrecs importants, com ara els obrers de l'obra parroquial i els hospitalers, que sí que trobem, habitualment, en les actes notariales que recullen els processos d'elecció. Ocasionalment, la comunitat designava també síndics o delegats per a tractar temes concrets (per exemple, sense anar més lluny, el procés mateix de la incorporació de la baronia a la corona).

Pins (foto: S. Vega).

que aquestes pràctiques continuïn vigents, cosa que el rei concedirà, però retallant les pretensions pel que fa a la capacitat de les universitats per a decidir unilateralment la introducció d'impostos ocasionals (vintens, redelmes, etc.), que no es podran implantar sense el vistiplau de la Reial Audiència.

28.- *El consell ordinari (o consell estret) de cada universitat.* Aquest capítol del privilegi conté algunes disposicions que en principi, com hem comentat més amunt, contradiuen el que dicta el punt 25 quant al nombre de jurats de cada universitat. Per la documentació que coneixem, entenem que la pràctica habitual devia ser la que s'estipula en aquest punt. Inicialment, els síndics pretenien que per a cada poble s'escollissin quinze persones (prèvia insaculació de tots els homes casats, naturals i propietaris del lloc), però, finalment, al *placet* reial es disposa que els consells particulars de cada poble estaran formats de la següent manera: el de Verges tindrà catorze consellers, més els tres jurats, el de la Tallada el formaran set consellers i dos jurats, i el de Bellcaire estarà constituït per cinc persones més dos jurats. Per tant, aquesta

Vista posterior de l'església fortificada de Saus, 1917 (foto: Biblioteca de Catalunya. Fons fotogràfic Salvany).

seria l'estructura dels respectius governs locals de l'època (sense oblidar els càrrecs que, si se'ns disculpa l'anacronisme, podríem anomenar *tècnics*, com els estimadors, els prohoms, els hospitalers o els síndics delegats per a qüestions puntuals).

29.- *Elecció dels consells ordinaris per cooptació*. Malgrat el que s'ha establert al capítol anterior, els síndics vergelitans proposen que es puguin elegir els cònsols o membres dels consells ordinaris de cada poble no per insaculació ("via de redolins"), sinó per cooptació, però reduint el nombre de cònsols. La resposta del *placet* és taxativa i lacònica: "ya està provehüt ab lo precedent [capítol]". Semblaria que per part dels síndics es buscava mantenir una porta oberta a les pràctiques anteriors a la introducció de la insacula-

Tor (foto: S. Vega).

ció, com si davant la innovació volguessin assegurar-se el recurs a aquella “forma antiga”, segons la qual els jurats entrants i els sortints (jurats “vells y nous”) designaven els membres del consell. Aquesta vegada, però, el vicecanceller Frigola ha estat implacable.

30.- *Mercat setmanal els dimecres i fira anual el 4 d'octubre.* No cal dir que la celebració de mercats i fires era vital per a l'economia de la societat pagesa. Els síndics demanen, doncs, que a Verges s'hi continuï fent un mercat setmanal “com ha *ab antiquo* tenien acostumat” i també una fira cada any per sant Francesc del mes d'octubre. Igualment, pretenen que se'ls doni facultat per poder introduir els impostos que considerin necessaris sobre les mercaderies i les transaccions. El *placet* reial estableix que el mercat es farà cada dimecres, i concedeix també la fira per l'esmentat dia de sant Francesc del mes d'octubre,⁴⁶ però (una vegada més),

⁴⁶ Actualment, al santoral catòlic hi trobarem dos sant Francesc al mes d'octubre. L'un el dia 3, és sant Francesc de Borja, un jesuïta que visqué entre 1510 i 1572 i que fou canonitzat el 1671 (per tant, no pot ser el que cita la nostra font). L'altre, el dia 4, és sant Francesc d'Àsis, que visqué a cavall dels segles XII i XIII i fou el fundador de l'orde franciscana.

nega als jurats vergelitans la possibilitat d'introduir impostos o drets al seu arbitri, la qual cosa, deixem-ho clar, no vol dir que no es cobressin impostos. El mercat setmanal es manté encara actualment, però traslladat als dimarts,⁴⁷ mentre que la fira⁴⁸ ha desaparegut ja fa temps.

31.- *Ampliació de la plaça Major.* El privilegi de creació de la batllia de Verges inclou també una reforma urbanística. Els síndics demanen que els sigui permès ampliar la plaça del poble (avui plaça Major) soterrant el tram de valls o fossat que hi ha entre la torre de les Hores⁴⁹ (torre quadrada) i la torre Rodona.⁵⁰ L'objectiu és prou clar: ampliar la plaça equival a engrandir el mercat, la qual cosa implica un increment dels ingressos a les arques municipals i, és clar, també a les del rei.

32.- *Que la batllia de Verges tingui representació a les Corts.* Havent-se integrat a la jurisdicció reial, els síndics pretenen que la batllia de Verges pugui participar en la celebració de Corts generals de Catalunya, tal com ho feien altres viles reials de l'entorn més immediat, com Torroella de Montgri, Pals, Cruïlles o Figueres. La resposta del *placet* és intencionadament ambigua, ni concedeix ni nega el dret, simplement disposa que "quan hi haurà convocatció de Corts proveyrà lo que més convindrà a son servey". De fet, però, semblaria que mai cap síndic vergelità va arribar a participar activament en cap de les escasses i polèmiques Corts que se ce-

47 A final del s. XIX el mercat de Verges es feia els diumenges, fins que al maig de 1895 es va traslladar al dimarts i així es continua celebrant actualment (vegeu Vega, 1998, p. 30).

48 Fins ara no hem localitzat en la documentació referències coetànies d'aquesta fira. Sabem, però, que al s. XIX se celebraven dues fires a Verges, el 20 de maig i el 28 de setembre (Vega, 1998, p. 30), i ens consta que al 1918 se celebrà encara la fira de maig (Diario de Gerona, 11-V-1918, p. 3).

49 L'apel·latiu fa referència, òbviament, a l'existència d'un rellotge (que suposem de sol). Sabiem que al s. XIX aquesta torre allotjava un rellotge mecànic (vegeu fotografia), però no teniem notícia que ja al s. XVI o abans el poble disposés de rellotge públic.

50 Sobre el plànol s'aprecia perfectament la forma pràcticament quadrada que tenia la plaça original (part oriental de l'actual plaça Major), i la forma allargassada de l'ampliació del s. XVI (banda de ponent). En el moment de redactar aquest treball s'estan realitzant obres de condicionament i remodelació d'aquesta plaça (en virtut del famós "plan E" del govern de Zapatero), amb la corresponent supervisió arqueològica. Estem segurs que hi han d'aparèixer evidències materials d'aquell antic fossat entre les dues torres.

La Plaça Major de Verges el 1912. A la part superior de la torre quadrada o Torre de les Hores, s'hi observen elements avui desapareguts: un pinacle, els merlets i, a la cara nord, l'espai que ocupava el rellotge públic (foto: Biblioteca de Catalunya. Fons fotogràfic Salvany).

lebraren durant els segles XVI i XVII⁵¹, altra cosa és que eventualment hi haguessin estat convocats o no. És ben coneguda l'aversion que Felip I i els seus descendents sentien vers les Corts catalanes (tan diferents de les castellanes), que veien com un fre als seus somnis imperialistes.⁵² Val a dir que en d'altres ocasions sí que Verges havia tingut representació a les Corts,

51 Les primeres Corts que es van celebrar amb data posterior al privilegi que ens ocupa són les de 1599 a Barcelona. Les següents foren les de 1626-32, on, segons la *Pràctica, forma y stil de celebrar Corts* la batllia de Verges, podia ser-hi convocada (vegeu Peguera, 1632, p. 176). A les Corts de 1701-02 Verges i altres viles reials empordaneses (com Peratallada, Palau-sator, Rosos, Corçà, etc.) no hi van ser admeses adduint el truculent argument que no havien participat tampoc a les de 1599 (Sales, 1989, p. 415. Vegeu també Gifre, 2009, p. 210, que es fa ressò de la manca d'acord historiogràfic sobre el nombre d'universitats de la vegueria de Girona amb representació a Corts). De la seva banda, Ferro (p. 196) inclou "Verges i la seva batllia" entre les poblacions que assistiren a les Corts dels segles XVII i XVIII, si bé prèviament adverteix que "no totes les convocades ho feien sempre". E. Serra (2003) ofereix un llistat detallat dels síndics del braç reial a les Corts d'aquest període, i no n'hi consta cap en nom de la batllia vergeliana. Aprofitem per comentar que, segons Peguera, la batllia de Verges la formaven les poblacions de (ordenem alfabèticament): Bellcaire, Camallera, Canet, Colomers, Garrigoles, Gaüses, Jafre, Maranyà, Saus, la Tallada, Tor, Verges i Vilopriu. Nosaltres hi trobem a faltar les Olives (parròquia integrada al terme de Garrigoles), i dos nuclis segurament inclosos al terme de Vilopriu: el veïnat de Pins i la parròquia de Valldavià.

52 Unes simples dades donen la mesura de la qüestió: al segle XVI es convocaren catorze vegades les Corts catalanes; al segle XVII se celebraren només les de 1626 (inconcluses) i les de 1632 (que molts consideren la continuació de l'anterior). Les de 1640 es van convocar, però de fet no van arribar a inaugurar-se, a causa de la guerra dels Segadors. Al XVIII hi hauria tan sols les de 1701-2 i les de 1705-6, llavors vindrien els decrets de Nova Planta i la supressió definitiva d'aquesta institució. Per a una anàlisi aprofundida de la història de les Corts catalanes, vegeu els treballs d'Eva Serra i Víctor Ferro.

Valldavià. Església de Sant Mateu, 1923 (foto: Biblioteca de Catalunya. Fons fotogràfic Salvany).

però no pas al braç reial (com ara hauria estat el cas), sinó al braç militar.⁵³

33.- *Amnistia general*. El darrer capítol del privilegi conté una mesura de gràcia destinada a fer evident la magnanimitat i la bona voluntat del rei vers als seus súbdits, als quals concedeix, com a premi

⁵³ Recordem que les Corts catalanes es dividien en tres estaments o braços: eclesiàstic, militar (noblesa) i reial (o popular, constituït per representants de les ciutats i viles de jurisdicció reial). A tall d'exemple, aportem aquí notícia de la convocatòria que reberen l'estiu de 1537 Lluís de Cardona i de Rocaberti, aleshores baró de Verges, Bernat de Puigpardines, donzell de Camallera, i Rafel de Puigpardines, donzell de Tor, per tal que assistissin a les Corts que s'havien de celebrar a Montsó a partir del 27 de juliol d'aquell mateix any. Tots ells declinaren la convocatòria i hi enviaren procuradors en el seu lloc, al·legant que el viatge resultava molt perillós (AHG. Not. Verges, núm. 21, 18 i 22-VII-1537).

per haver-se sostret de la jurisdicció senyorial tot abraçant la reial, una amnistia general perdonant-los els delictes fiscals i penals que hagin comès, sempre i quan no hagin estat denunciats per la part perjudicada i el seu perdó no estigui prohibit per les constitucions catalanes. Desconeixem quin seria l'abast real d'aquesta mesura, però és evident que no va pas servir, ni de bon tros, per resoldre els problemes financers de la universitat vergelitana.

3.- CONCLUSIÓ

Aquests 33 capítols del privilegi reial de 9 de setembre de 1587 dibuixen, doncs, l'estructura bàsica, el marc teòric, dins el qual s'havia de conduir el govern de la batllia de Verges, i en aquest sentit és un document molt important per a la història de tots i cada un dels pobles que integraven dita batllia. Des del punt de vista històric ens interessarà poder analitzar quines conseqüències va tenir en la pràctica la incorporació de la batllia vergelitana a la corona i comparar la nova situació amb aquella que s'havia viscut en temps de la baronia. Què va canviar, realment? Què va romandre immutable? Conviendrà esbrinar també quin va ser l'abast real d'aquest document i fins a quin punt es van portar a terme les seves disposicions.

D'entrada, sabem que, tot just poques setmanes després de l'aprovació d'aquest privilegi, el síndic de Verges en sol·licita la modificació, en el sentit que els forasters no puguin pasturar ni llenyar a les arbredes que hi ha entre la mota i el riu.⁵⁴ Sabem, a més, que Jaume de Cardona va interposar recurs d'empara contra el privilegi,⁵⁵ i coneixem també algunes dades sobre les dificultats financeres de la universitat vergelitana.⁵⁶ És evident, doncs, que les tensions i les dificultats van continuar existint. Tot plegat ens fa pensar que, en l'àmbit pràctic, difícilment el privilegi de 1587 podia ser percebut pel conjunt de la població com la panacea a totes les des-

54 ACA: Can. reg. 4317, 98v, 30-IX-1587. El document ens informa que els oficials reials reben l'ordre d'investigar si aquesta modificació és pertinent o no. Desconeixem, però, si finalment es va produir.

55 *Ibidem*, 172r-v, 4-X-1588: el rei ordena a la Reial Audiència que resolgui immediatament el recurs d'empara de Jaume de Cardona.

56 Només a tall d'exemple, esmentem el censal de 500 ll. que Joan Vicens del mas, Rafel Marimon i Rafel Dalmau, aleshores síndics de la universitat de Verges, crearen a favor de Celedoni Valençàs, doctor de la Reial Audiència (AHG: Not. Girona 7, núm. 286, 11-VIII-1592). Voldriem cridar l'atenció no només en l'elevat import del deute, sinó també en el fet que el censalista és, precisament, un jurista de la Reial Audiència, tribunal on s'havia dirimit tot el procés d'incorporació de la baronia vergelitana a la corona.

gràcies que fins aleshores havien pogut atribuir a la jurisdicció senyorial i al seu mal govern. Amb tot, és inqüestionable que amb el canvi de jurisdicció s'introdueixen noves pràctiques polítiques, com la insaculació, i s'aconsegueixen algunes exempcions fiscals (ni que només sigui amb caràcter temporal). Encara en l'ordre econòmic, és de destacar la creació de la fira anual i, en l'àmbit urbanístic, cal tenir present l'ampliació de la plaça de Verges. Qui sap si algunes de les actituds (rivalitats, antipaties, afinitats, ...) que, actualment, s'observen en les relacions entre els pobles de l'antiga batllia no poden tenir els seus orígens en situacions derivades d'aquesta estructura sociopolítica, clarament *capitalitzada* a Verges, que dibuixa el privilegi de 1587. La recerca, doncs, és encara molt lluny d'esgotar-se.

BIBLIOGRAFIA

- BUSQUETA RIU, Joan Josep; VICEDO RIUS, Enric (editors.) (1996): *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- BRINGUÉ i PORTELLA, Josep M. [et al.] (a cura de) (2001): *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia (Textos jurídics catalans, 6. Lleis i costums II).
- CASAS i GENOVER, Josep; BALATEU i MASSANET, Sebastià; SOLER i FUSTÉ, Victòria (2005): *A l'entorn del Puig Segalar: Albons - Garigoles - La Tallada d'Empordà - Viladamat*. Girona, Diputació de Girona. (Guies de patrimoni local, núm. 3).
- CASAS, Josep; GIBRAT, Narcís (2005): *La Tallada d'Empordà*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 119. Girona, Diputació de Girona-Caixa de Girona.
- CONGOST, Rosa; GIFRE, Pere (2001): "'Déu i el diable'. Notícies sobre el conreu de l'arròs al Baix Empordà (segles XVIII-XIX), *Afers*, núm. 39, València, p. 333-369.
- CUNCHILLOS, Sara (1984): "El cultivo del arroz en el Ampurdán. (Siglo XVIII)", *Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, vol. 1, p. 391-398.
- ELLIOTT, John H (2006): *La revolta catalana. 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. València, Publicacions de la Universitat de València, 2006, p. 47-48 (1a edició, Barcelona, 1966).
- FERRER i MALLOL, M. Teresa (1970-71): "El Patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els Estats catalano-aragonesos a la fi del s. XIV", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 7, p. 351-492.
- FERRO i POMÀ, Victor (1987): *El dret públic català: les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Vic, Eumo.
- GIFRE i RIBAS, Pere [1996]: "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques*, núm. 33, p. 53-75.
- GIFRE i RIBAS, Pere (2000): "L'Empordà en els segles XV, XVI, XVII: pagesos, soldats, guerres i frontera", dins la *Història de l'Alt Empordà* (coord. P. Gifre), Girona, Diputació, p.331-433.
- GIFRE i RIBAS, Pere (2009): *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (vegueria de Girona, 1486-1720)*. Tesis doctoral. UdG. Facultat de Lletres. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art.

- GIRALT i RAVENTÓS, Emili (dir.) (2009): *Història agrària dels Països Catalans*. Barcelona, FCRI-UB-UAB-UdG-UIB-UJI-UdL-UPF-URV-UV (vol. 3: *Edat Moderna*).
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel (2001): "Els oficis de canceller i de regent la cancelleria abans de l'esclat dels Segadors", *Pedralbes*, núm. 21, p. 65-81.
- MORÉ AGUIRRE, David; VEGA FERRER, Salvador (2010): "El pregó de fra Jeroni Climent, abat dels monestirs de Santa Maria d'Amer i de Roses, als habitants del lloc de Colomers (1669)", [Miscel·lània en honor de mossèn Josep M. Marquès], en premsa.
- NEGRE PASTELL, Pelayo (1954): "El castillo de Requesens", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. 9, p. 171-232.
- OLIVERAS, Lourdes (2009): "L'«avolla» de les Gavarres", *Gavarres*, núm. 16, p. 108-109.
- PADRÓS i CASTILLÓN, Francesc Xavier (1986): "Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya en el temps de la revolta (1640-1652)", *Pedralbes*, núm. 6, p. 225-230.
- PEGUERA, Lluís de (1652): *Práctica, forma y stil de celebrar Cortes Generales en Catalunya, i matèries incidents en aquellas*, Barcelona, Geroni Margarit.
- PELLA y FORGAS, José (1883): *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Barcelona, Luis Tasso y Serra impresor (citem per la segona edició facsimil d'Aubert impressor, Olot, 1980).
- PONS i GURI, Josep M (2001): "Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas l'any 1527", *Revista de Dret Històric Català*, núm. 1, p.155-226.
- SALES, Núria (1989): *Els segles de la decadència. Segles XVI-XVIII*. Volum IV de la Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62.
- SERRA, Eva (2003): "Ciutats i viles a Cortes Catalanes (1563-1632): entorn de la força municipal parlamentària", dins S. CLARAMUNT RODRÍGUEZ (coord.): *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta. XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Barcelona-Lleida. 7 al 12 desembre de 2000*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 873-900.
- SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago (1960): "Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado (1447-1458)", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. 14, p. 117-121.
- SOLDEVILA i TEMPORAL, Xavier (2001): "La ramaderia ovina i el comerç de llana a Torroella de Montgrí (1290-1340)", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 14, p. 63-90.
- SURROCA i SENS, Joan (1979): "El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2, p. 73-94.
- TORRAS i RIBÉ, Josep M. (1983): *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1455-1808). Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*. Barcelona, Curial.
- TORRENT ORRI, Rafael (1959): "Verges y su antigua baronía. Notas históricas", *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, núm. 1, p. 47-76.
- TOUBERT, Pierre (1990): *Castillos, señores y campesinos en la Italia medieval*. Barcelona, Crítica.
- VILAR, Pierre (1987): *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals* (vol. III: *Les transformacions agràries del segle XVIII català. De l'impuls de les forces productives a la formació d'una burgesia nova*), Barcelona, Edicions 62 (4a. ed.).
- VILAR i BONET, Maria (1984): "Estudi dels capitols per la lluita jurisdiccional de Calonge", *Estudis del Baix Empordà*, núm. 3, p. 107-116.
- VEGA i FERRER, Salvador (1998): *El dietari de Pere Martí i Font (1845-1904). Memòries d'un vergelità del segle XIX*. Verges, Ajuntament.
- VEGA i FERRER, Salvador (2004): "Les mortaldats de l'arròs en el segle XVII", *País Petit. Revista de Verges*, núm. 3, p. 21-22.
- VEGA i FERRER, Salvador (2006): "L'antic castell de Verges (segles XII-XIX)", *Miscel·lània Lluís Esteve*, Sant Feliu de Guíxols, Institut d'Estudis del Baix Empordà, p. 31-60.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Críteris de transcripció: Tot procurant el màxim respecte per les característiques morfològiques i fonètiques del document original, introduïm algunes modificacions per tal de facilitar al lector actual la correcta lectura i interpretació d'un text prenormatiu. Fem, doncs, una transcripció de tipus històric, no pas filològica. Transcrivim a línia tirada i fem punt i a part per a separar cada clàusula o capítol, al començament dels quals hi introduïm, entre claudàtors rectangulars, un número d'ordre i un breu epígraf que en resumeix el contingut. Indiquem la paginació de l'original mitjançant xifres àrabigues entre barres inclinades. Emplem els claudàtors rectangulars per a indicar lletres o mots omesos a l'original, i els claudàtors angulars per indicar allò que hi és escrit de més. Usem la rodona per al text en català (que és la llengua de redacció del cos del document) i la cursiva per a les parts formulàries escrites en altres llengües (llatí i castellà). Els signes de puntuació i d'accentuació s'ajusten als criteris ortogràfics actuals, per bé que no accentuem ni posem dièresi damunt *y* ("lluyció", "syndics") i excepcionalment accentuem alguns mots que d'altra manera podrien ser mal interpretats ("destrühian", "misatgés"). Respectem les consonants dobles. Normalitzem l'ús de *i* i *j* d'acord amb la pràctica ortogràfica i fonètica actuals ("iurats" > "jurats"), però respectem de manera escrupulosa tal com apareixen a l'original les grafies *i/y* per a la conjunció copulativa. Transcrivim amb doble *i* els genitius, datius i ablatius llatins que en l'original apareixen amb la grafia *y* ("consiliarys" > "consiliariis"). Transcrivim *ny* la grafia *ñ* quan s'aplica a mots catalans ("señor" > "senyor"). Normalitzem l'ús de *u* i *v* segons la pràctica actual. Desfem les aglutinacions mitjançant punt volat ("no·s"). Desenvolupem les abreviatures. Mantenim les errades ortogràfiques de l'original ("Hapsburgii", "Mongri"), però en canvi establim la correcta separació de paraules ("pera sempre" > "per a sempre").

PRIVILEGI REIAL DE LA CREACIÓ DE LA BATLLIA DE VERGES.

(ACA: Can. reg. 4317, f.75r-93v., 9-IX-1587)

175r/Baroniae de Verges

Nos Philippus, Dei gratia rex Castellae, Aragonum, Legionis, utriusque Siciliae, Hierusalem, Portugaliae, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Navarrae, Granatae, Toleti, Valentiae, Galletiae, Maioricarum, Hispalis, Sardiniae, Cordubae, Corsicae, Murtiae, Giennis, Algarbii, Algezirae, Gibraltaris, insularum Canariae nec non Indiarum Orientalium et Occidentalium, insularum ac terrae firmae, maris oceani, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Mediolani, Athenarum et Neopatriae, comes Habsburgii, Flandriae, Tirolis, Barcinonae, Rossilionis et Ceritaniae, marchio Oristani et comes Goceani, cum per syndicum fidelium nostrorum proborum hominum baroniae de Verges, la Tallada et Belcayre, locorum, parrochiarum et terminorum illius in nostro Cathaloniae Principatu sitae, fuerint nobis oblata et in viam supplicationis presentata capitula infrascripta optimum dictae baroniae et incolarum illius statum et conservationem spectantia supplican[---] de novo ac perpetuo inchois et habitatoribus predictae baroniae 175vl concedere et elargire dignemur. Nos vero, habita prius informatione ab Illustris, Venerabilis et Magnificis dilectisque consiliariis nostris locumtenenti et capitaneo generali, cancellario, regenti cancellariam, et doctoribus Regiae Audienciae Principatus nostri Cathaloniae et comitatum Rossilionis et Ceritaniae super dictis capitulis et unoquoque illorum, modo infrascripto ad meram et liberam voluntatem nostram et successorum nostrorum, admissimus decretari <que> et expediri iussimus pro ut in fine cuiuslibet capituli continetur quorum tenores sic se habent:

Senyor, considerant los pròmens, syndichs y singulars de la baronia de Verges quant és propri de Vostra Magestat no tansolament abraçar, amar y fer innumerables mercès a tots aquells qui a Vostra Magestat se subjecten, servexen y per propri senyor tenen, desijen y procuren però encara fer tot lo que convé per conservació, utilitat y profit de les viles, llochs y parròchies, axí que havent per gràcia de Nostre Senyor Déu, lo nom del qual sia beneyt per a sempre, de vint-y-hu syndichs eren creats, /76r/ ab tants gastos, treballs y morts de syndichs que ja no n restava sinò hu, ab tantes llàgrimes, vexacions, pèrdua de béns y de persones, alcançada la reducció de la dita baronia a la Real Corona de Vostra Magestat, com desitiaven, hi ls costà passades trenta milia lliures o, per a que més llargament, fàcil y a la clara los presents y esdevenidors en dita baronia se pugan alegrar de dita reducció ab goig innumerable, suppliquen los dits syndichs humilment a Vostra Magestat que sia servit otorgar, lohar y fermar en forma de privilegi, ab la lliberalitat real que acostuma, les coses següents:

[1.- Imposició de talls, vintens, redelmes i altres exaccions]

Primerament, suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que li sia de mercè concedir y atorgar a tota la dita baronia de Verges, castells, llochs, parròchies y tèrmens de aquella, axí divisament com *coniunctim*, que puguen imposar o fer talls, vintens, redelmes o quals[s]evol altres imposicions, segons millor los serà ben vist, fins a tant sien lluyts los censals y altres quals[s]evol càrrechs que se han imposat o de aquí avant se imposaran per rahó de la dita lluyció, y que tots los habitants en dita baronia y totes les terres situades dins /76v/ los tèrmens de aquella, sien obligats i obligades a les dites imposicions, talls, redelmes y vintens y que en la execució faedora per dites imposicions puguen proceyr *executive* contra los fruyts, persones y béns dels renitents, denegada per dit effecte qualsevol apel·lació y recurs sinò tansolament davant los jurats del tal castell, lloch, parròchia y terme hon seran situades les dites terres dels tals renitents.

Plau a Sa Magestat, ab que hagen de dar compte al ofici de mestre racional y que acabada de fer dita lluyció de dits censals, no s puguen més exhigir las ditas imposicions, ans aquellas hagen de cesar, y que ans de imposar-las hagen de notificar en lo ofici de mestre racional los censals a què estan obligats y per dita rahó entenen a luyr ab dites imposicions. Frigola, *vicecancellarius*.

[2.- Arrendament dels propis]

Ítem, suppliquen dits syndichs a Vostra Magestat que li sie de mercè loar y aprovar la possessió que cascuna universitat, castell, lloch y parròchia de dita baronia han tingut de temps immemorial ençà, y de present tenen, de tenir carnereria y pescateria, hostals, flecas, /77r/ tavernas, y aquelles puguen los jurats arrendar, com fins aci han acostumat, per a la conservació del bé públich de cada hu de dits poblats, y en altres llochs hon no n [hi] haurà, n i puguen fer, tenir y arrendar, com dit és.

Sa Magestat comet⁵⁷ al lloctinent general que sumàriament se informe, cridat y oyt lo advocat patrimonial, de la possessió antiga y immemorial que pretén tenir de la carnereria, pescateria, hostals, fleca y taverna, y constant ser així com se refereix, los ne concedeixa lo privilegi que suppliquen en nom de Sa Magestat. Frigola, *vicecancellarius*.

[3.- Comerç de cereals]

Ítem⁵⁸, com los poblats en dita baronia tinguen necessitat de poder vendre sos grans, ço és, blats y civades y altres vitualles que tindran de sa cullita, per a remediari

57 Tercera persona singular del present d'indicatiu del verb *cometre*. Avui aquest verb pràcticament només l'emprem en el sentit de "fer alguna acció reprobable" (un delict, un atemptat...), però cal entendre que a l'època té també el significat d'*encarregar*, *comissionar*, *delegar*.

58 Segueix, ratllat: "que".

ses necessitats, supliquen per ço los dits syndichs sia servit Vostra Magestat que puguin vendre aquells a quals[s]evol persones per lo preu que ab los tals compradors se podran concertar, no obstant quals[s]evol vedes y prohibicions fetes y fahedores per Vostra Magestat o son lloctinent general o per lo portantveus de general governador del Principat de Catalunya, entès emperò que les tals virtualles no han de exir /177v/ del Principat de Catalunya.

Plau a Sa Magestat se guarden los edictes y prohibicions reals. Frigola, *vicecancellarius*.

[4.- Comerç de bestiar gros i menut]

Ítem, supliquen los dits syndichs a Vostra Magestat li plàcia consentir que tots los habitants en dita baronia puguin comprar y tenir qualsevol manera de bestiar, tant gros com menut, bous, ovelles, moltons y altres quals[s]evol bestiaris, tant de llana com altrament, y aquells vendre, sempre los aparexerà, a qualsevol persona, entès que no hagen de exir del Principat, sens encórrer en pena alguna lo venedor ni comprador no obstant quals[s]evol prohibicions fetes y fahedores per Vostra Magestat y per dit lloctinent general y portantveus de general governador de Catalunya.

Plau a Sa Magestat se guarden los edictes y prohibicions reals. Frigola, *vicecancellarius*.

[5.- Exempció de lleudes, barres, pontatges i altres vectigals]

Ítem, con en lo Principat de Catalunya hi haja moltes baronies llibres y franques de tota lleuda, barra, pontage y altres victigalles, les quals resten molt atrás de la baronia de Verges quant al que toca al servey de Vostra Magestat, per ço supliquen dits syndichs li sia de mercè concedir y atorgar a tots /178r/ los poblats en dita baronia les matexes franquees y libertats quant en no pagar leudes, barres, pontatges y altres victigalles que tenen los ciutadans y habitants en la ciutat de Barcelona.

Plau a Sa Magestat concedir-los acerca de dites franqueses y libertats lo que tenen y usen comunament les altres baronies reduïdes a la Corona real. Frigola, *vicecancellarius*.

[6.- Prohibició de conrear arròs]

Ítem, com per los arrosos se han fets en dita baronia hagen aportats molts danys, no solament en la mort dels arbres però encara de moltes persones chiques y grans, y danys de splets en tant que ab provisió real feta en la Audiència de Vostra Magestat d'est Principat de Catalunya fonch proveyt que no se n' i puguessen fer, per ço supliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que li sia de mercè proveyr y manar que no s puguin fer arrosos en les terres de dita baronia sinò ab consentiment y voluntat de la major part dels habitants en lo tal castell, lloch, terme y parròchia ahon dits arrosos voldran fer, y açò ab pena de cent ducats per quiscuna persona qui tal arròs farà, applica/178v/dors la mitat als cófrens reals de Vostra Magestat y l'altra mitat al official qui farà tal execució.

Plau a Sa Magestat que s guarde la provisió feta sobre de açò en la Real Audiència de Catalunya. Frigola, *vicecancellarius*.

[7.- Ús de béns comunals, com illes, estanys i agualleixos]

Ítem, supliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que li sia de mercè concedir y atorgar que las islas, stanys y ayguallexos que huy són y per temps seran en dita baronia, sian comuns a tots los habitants en dita baronia de Verges per a apasturar sos bestiaris, com fins avuy han acostumat y que no puguin per Vostra Magestat ni altres oficials seus ni altra persona alguna ésser venudas, stablides ni en altra manera alienades.

Plau a Sa Magestat que los habitants de dits llochs y tèrmens pogan pasturar sos bestiaris en la yslla, stanys y ayguallexos que vuy són y per temps seran, reservant-se Sa Magestat facultat, no obstant la present concessió, de vendre, establir o altrament

alienar ditas islas, stanys y aigualexos a las personas que benvist li scrà. Frigola, *vicecancellarius*.

[8.- Que els còsols puguin posar ban sobre l'ús de les arbrades del riu]

Ítem, per quant les moltes inundacions del /79r/ riu de Ter, qui passa junt de Verges, destruhian molt gran part del Empurdà, assenyalamment de dita Baronia, y per tant ab molt[s] gran[s] gastos y despeses se sien fetes les motes de Verges per conservació de les possessions y terres de dita baronia, y en dites motes se són plantats diversos arbres, per ço suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que li sia de mercè manar y proveyr, y en privilegi consentir, que de les dites motes fins en lo riu de Ter ningú puga ab bestians pasturar ni lenyar, ans bé, los còsols de Verges y puguen per dit effecte posar bant y aquell executar, y si lenyes hi haurà, les puguen dits còsols ensemps ab los còsols de la Tallada y Belcayra, si venir hi volran, vendre, sens emperò fer dany als arbres ni en dites motes, i lo procehit haja de servir per la conservació de dites motes i no altrament.

Plau a Sa Magestat, ab que la execució dels bans la hage de fer lo balle de Verges. Frigola, *vicecancellarius*.

[9.- Que els habitants de la batllia puguin aprofitar els recursos del Montgri]

Ítem, com los habitants en < en > lo castell de Belcayre, Verges, la Tallada y altres llochs de dita baronia tingan molta /79v/ necessitat y estiguen en quieta y pacífica possessió de temps immemorial ençà de pasturar ab tots los bestians, tant grossos com menuts, fer lenya, caçar y traure pedra sempre que ls ha aparegut y apar, de la montanya de Torroella de Mongri, per ésser aquella de Vostra Magestat y estar molt prop de dit castell y baronia i lo bestiar dels poblats de aquella no tinguen ahon poder pasturar en lo yvern, suppliquen per ço los dits syndichs que sia de mercè a Vostra Magestat loar y aprobar la dita possessió *et quatenus sit* aquella de nou consentir als dits vehins y habitants de dit castell sens paga ni incurrimment de pena alguna.

Plau a Sa Magestat sien mantenguts en la possessió que estan, sens emperò perjudici de dret de tercer y en quant sia de justícia. Frigola, *vicecancellarius*.

[10.- Que el castell de Belcaire romangui inalienable i serveixi de refugi contra els turcs]

Ítem, com se veja clarament de poc temps ençà que los moros han capturat moltes persones i donats grans danys a molts llochs prop de /80r/ la mar, y lo dit castell de Belcayra sia situat a mija llegua prop de mar y per tant corren grans perills los habitants de dit castell en lo estiu, quant los moros naveguen per aquella costa, que no vinguen en aquell, suppliquen per ço los dits syndichs a Vostra Magestat li plàcia concedir que lo dit castell de Belcayra per Vostra Magestat ni per sos successors ni altra persona alguna no puga ésser stablit, venut ni donat a persona alguna, ans bé, lo dit castell haja de servir per a en cas que los poblats de aquell se aguessen de apartar per los moros, per recollir-se en dit castell ab sas r[oba]s y bestians com fins aci han acostumat, majorment havent gastat poch anys ha los vehins de dit castell pus de cent ducats per reparo y obres de dit castell.

Plau a Sa Magestat concedir lo ús de dit castell per ara y duran lo beneplàcit, mera y llibera voluntat de Sa Magestat als poblats en dit terme, ab tal que mantengan y conserven los edificis de dit castell. Frigola, *vicecancellarius*.

[11.- Concessió dels castells de la Tallada i Verges a les respectives universitats]

Ítem, suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que li plàcia concedir a la universitat de la Tallada lo castell de dit lloch per tenir consell en aquell y per juntar-se /80v/ los confreres, en una confraria que allí tenen, lo dia de la festa de la Transfiguració del Senyor, i axí mateix, li plàcia concedir a la universitat de Verges y a tota la baronia lo

castell de Verges, que per a tenir les presons, estar lo carceller, tenir consell y tenir-s·i la cort i notaria, y per altres obs de dita universitat y baronia y del[s] emoluments que Vostra Magestat los concedirà per lo temps d·ell ben vist, dits syndichs hagen de fer totes les obres necessàries en dit castell i tenir aquell condret com se pertany.

Plau a Sa Magestat concedir lo ús de dit castell per ara y durant lo beneplàcit, mera y llibera voluntat de Sa Magestat als poblats en dit terme, ab tal que mantinguen y conserven los edificis de dit castell. Frigola, *vicecancellarius*.

[12.- Creació del batlle de la batllia de Verges]

Ítem, com la dita baronia de Verges sia molt gran y en aquella y haja moltes poblacions y fins ara sempre y ha hagut un procurador general que és estat superior a tots los balles y altres oficials de dita baronia y al qual és estat comès lo exercici de les jurisdiccions, axí civils com criminals, mer y mixt imperi, /81r/ y la experiència haja mostrat ésser convenient que y haja en dita baronia un procurador general, per ço suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que li sia de mercè concedir y atorgar que en dita baronia i haja un procurador general superior a tots los altres oficials de dita baronia, lo qual puga penjar y despenjar y remetre cas [de mort], no havent-hi instància [de] part, com fa[n] lo balle de Figueres, lo procurador de Torroella de Mongri y altres oficials en dit Principat de Catalunya qui no són de major estima que és dita baronia, y al qual procurador general toquen totes les jurisdiccions, com dalt està dit, y que lo dit offici sie triennial y no puga ésser posseït per estrangers ni forasters, sinó per naturals y habitants en dita baronia ab tal que no sien cavallers ni altres persones fora de la jurisdicció ordinària de Vostra Magestat, altrament, si era fet lo contrari, que los tals no puguen concórrer ni ésser procuradors de dita baronia ni de sos llochs y tèmens de aquell[a], abans dita terna y elecció y creació sia *ipso iure* nul·la e de ninguna forsa ni valor, no obstant fos estada acceptada y confirmada o /81v/ de gràcia feta, entès també que en la elecció y creació de dit offici se li haja de servir la forma següent.⁵⁹

Plau a Sa Magestat que s·fassa un balle de tota la baronia que s·anomenè "balle de la baronia de Verges", per al qual offici puguen concórrer tots los poblats en dita baronia de Verges, lo qual balle, quant a la administració de la justícia, puga fer tot lo que los balles reals del Principat de Catalunya regularment poden fer conforme usatges, constitutions, pragmàticas y altres leys de la terra, y no més. Frigola, *vicecancellarius*.

[13.- De la terna per a l'elecció de batlle de la batllia]

Ítem, per quant és convenient per fugir a qüestions de la terna faedora de dit offici de procurador general se faça ab molta madureza y vigilància, per ço suppliquen dits syndichs a sa Real Magestat que li sia de mercè concedir y atorgar a les dites universitats de dita baronia de Verges y particulars de aquella, que per fer la elecció y nominació de dit procurador general lo dia de sanct Antoni, que és a deset del mes de janer, lo primer any convindrà /82r/ y, après, de tres en tres anys perpètuament, se puguen y hagen de ajustar en lo castell de Verges y en lo lloch de consell los còsols o jurats de dits tres castells, ço és, Verges, la Tallada y Belcayra, y per mort o falta de algú o alguns de aquells, lo obrer [o] obrers dels dits tres castells en lloch de dits còsols qui morts seran o faltaran; y axí mateix un cònsol o jurat de quiscun lloch de dita baronia allí ahont n·i haurà, y si no, lo obrer del tal lloch, y aquells convocats ab veu de crida o altrament ajustats en dit lloch, tots ensemps o la major part dels qui allí seran ajustats, puguen y hagen, mijançant jurament, dins dit dia elegir tres persones en terna per dit offici de procurador general de dita baronia, ço és, los còsols o jurats de Verges ne puguen elegir per sa part hu, y los de la Tallada y Belcayra ensemps altra persona,

⁵⁹ Es refereix al procediment que es descriu al punt següent.

hà[bils] y sufficients, i no tenint algu[n] legítim impediment per poder regir y exercir dit offici de procurador general. De los quals tres persones axí elegides a Vostra Magestat, si serà present o, si no, son lloctinent general, y /82v/ en defecte o absència de aquells, lo portantveus de general governador en dit Principat, ne puguen e hajen de pendre hu essent-los presentada dita terna, lo qui millor los parexerà per al govern y exercici de dit offici, y per lo tal axí elegit, acceptat y confirmat, sia procurador general de la dita baronia lo trienni següent.

Plau a Sa Magestat que s' fassa terna de balle de la baronia de Verges en la forma en dit capítol contenguda, y que s' faça la nominació de dita terna ab assistència de balle de dita baronia que l'ashoras acabarà dit offici, y en cas per lo dia de sanct Antoni no s' concordassen en fer nominació de dita terna, Sa Majestat o, en absència sua, son lloctinent general i, en falta de aquell, lo portantveus de general governador, fassa la elecció del balle per aquell trienni sens terna. Frigola, *vicecancellarius*.

[14.- Que el batlle de la batllia porti vara i presti jurament]

Ítem, supliquen a Sa Magestat dits syndichs que lo dit procurador general pugua aportar una vara de brasil, o altra fusta, de dos palms, y que en lo introit y abans de usar son offici tinga de prestar jurament en mà /83r/ i poder del procurador passat, o del baile si encara procurador no y haurà, de bé y llealment exercir i governar y se haver en dit offici, y de no contrafer ni contravenir a les constitutions generals de Catalunya ni altres drets ni usatges de la pàtria ni als privilegis ni immunitats de dita baronia o particulars de aquella, tant generals, com particulars.

Plau a Sa Majestat que lo balle de Verges porte insignia y bastó que acostumen de portar los balles reals en Catalunya y que presten lo jurament en poder de son predecessor. Frigola, *vicecancellarius*.

[15.- Del nomenament i funcions de batlles, sotsbatlles i missatgers a cada poble de la batllia]

Ítem, supliquen a Vostra Magestat los dits syndichs que li sia de mercè atorgar que en los dits tres castells y quiscú d'ells y haja balla com fins aci ha acostumat, los quals se hagen de crear d'esta manera: que los cónsols de quiscú de dits tres castells, o la major part de aquells respective, ne hagen de elegir tres en quiscú de dits tres castells, y de quiscuna terna lo dit procurador general ne pugua y haja de pendre hu, lo qui millor li parexerà, y que en los altres llochs i parròchies de dita baronia lo dit procurador per si mateix pugua /83v/ elegir y criar un sotsballe en quiscun lloch, lo qui millor li aparexerà, y que aquells puguen exercir quiscun en son castell, lloch i terme, la jurisdicció civil, fer execucions y pendre sos salaris acostumats, y que puguen pendre quals[s]evol persones y no dexar aquelles, ni puguen imposar bans ni pences de deu sous en amunt ni aquelles executar, restant lo demés de dita jurisdicció *in omnibus et per omnia* al dit procurador general, y que tots los que pendran hagen aportar dins las càrcers comuns del dit castell de Verges, cap de dita baronia, los quals presos si per dit procurador seran composats, hage de haver lo baile qui aquells haurà presos los parells, conforme *ab antiquo* tenen acostumat y, noresmanco, pugua dit procurador crear los misatgés seran necessaris per dita baronia i sempre li aparexerà aquells mudar, los quals no puguen exigir més dels salaris i peatges que *ab antiquo* se acostumen en dita baronia /84r/ y que puguen ésser guardians dels termes.

Plau a Sa Magestat que així en los tres castells com en los altres llochs de dita baronia y hage sotsballes que en absència del balle de dita baronia exerceixca[n] la jurisdicció segons se supplica, y que en dits tres castells la elecció del sotsballe sia ab terna y en los altres llochs per nominació sola del balle, y que lo balle pugua crear los missatgés necessaris, los quals puguen ser guardians del[s] térmens. Frigola, *vicecancellarius*.

[16.- Que el batlle de la batllia doni fermances abans de jurar el càrrec i que purgui taula en cessar]

Ítem, supliquen dits sindichs a Vostra Magestat que lo dit procurador hage de donar en lo introit de dit son ofici, abans de exercir aquell, bones y suficientes fermances a coneguda dels cònsols de dits tres castells o de la major part de aquells, y finit son trienni, o abans si de justícia serà faedor, hage de purgar taula axí y conforme acostumen los altres procuradors y balles reals, y que no puga tornar entrar en la dita terna fins passat altre trienni y haver pagat tot lo per dit ofici seria estat condemnat y, altrament, haja purgada taula.

Plau a Sa Magestat. Frigola, *vicecancellarius*.

[17.- De la substitució del batlle de la batllia en cas de mort]

Ítem, supliquen dits syndichs a Vostra Magestat /84v/ li sia de mercè concedir y atorgar que en cas que lo dit procurador de dita baronia morís abans de acabar son termini, lo que a Déu no plàcia, lo balle qui ·s trobarà del castell de Verges haja de tenir y exercir tota aquella matexa i plena jurisdicció que lo dit procurador tenia fins a tant sia finit lo dit trienni o impediment, y haja lo salari de dit procurador conforme lo temps servirà per porrata.

Plau a Sa Magestat. Frigola, *vicecancellarius*.

[18.- Del nomenament del jutge de la batllia]

Ítem, supliquen dits syndichs a Sa Magestat que li plàcia concedir y atorgar al dit procurador de dita baronia que ·s puga assomir i pendre en assessor o jutge una persona, la que a ell li pareixerà, puix sia doctor o bachiller en drets o, al manco, hàbil y sufficient per a dicernir y declarar los negocis y qüestions seran y se esdevendran en dita baronia, tant civils com criminals, y altrament per a aconsellar als dits procuradors y balles conforme se acostuma en les viles reals, y que aquell no puga exigir de salaris sinò conforma en /85r/ dita baronia *ab antiquo* és acostumat y segons per les constitucions de Catalunya és permès, y que sia obligat anar a tenir juhí en los castells de Belcayre y la Tallada com sempre se és fet y ab los matexos drets y salaris *ab antiquo* acostumats, y que haja de donar fermances ydóneas y sufficientes y purgar taula, com de dit procurador està dit, y si no, que ·s faça conforme la ballia de Ullastret y Figueras o de Torroella de Mongrí, qui se acostumen de provehir per lo lloctinent y Real Consell de Vostra Magestat.

Sa Magestat provehirà y anomenarà cada trienni assessor o jutge, lo qual assessor o jutge sia obligat al contingut en dit capítol y que dita nomenclació puga fer son lloctinent general estant Sa Magestat fora del Principat de Catalunya, o lo portanveus de general governador no havent-hi lloctinent general. Frigola, *vicecancellarius*.

[19.- Dels salaris del batlle i del jutge de la batllia]

Ítem, supliquen dits syndichs a Vostra Magestat que ·l dit procurador haja de salari ordinari per los treballs de son ofici quiscun any cinquanta lliures⁶⁰ i lo dit jutge quiscun any vint-i-cinch lliures, les /85v/ quals se hagen de traure de les composicions que en dit temps se faran, y del que restarà hajo dit procurador quatre sous per lliura i lo jutge dos sous y lo restant se applique als cófrens reals, y si dites composicions a tant no abastaran, se hage compartiment del que serà entre dit procurador y jutge segons més y manco respectivament tocara a cada hu d'ells.

Plau a Sa Magestat que lo balle de la baronia reba per son salari trenta lliures quiscun any i lo jutge vint-i-cinch lliures, los quals salaris se paguen de las composicions. Frigola, *vicecancellarius*.

⁶⁰ Segueix, ratllada, l'expressió: "les quals se hagen de traure".

[20.- De l'obligació de residència del batlle i del jutge de la batllia]

Ítem, supliquen dits syndichs a Vostra Magestat li sia de mercè atorgar que lo dit procurador general y jutge hagen de estar y habitar ab casa parada y fer residència personal dins lo castell de Verges de dita baronia i en lo qual resideix la cort, y que per a tal puguen ésser compel·lits y forçats per dits syndichs si ·ls apareixerà, i no residint dit procurador en dita vila de Verges, haja de tenir en ella feta procurador /86r/ bo y sufficient, natural o habitant de dita vila.

Plau a Sa Magestat que lo batlle de la baronia resideixca en la casa de sa pròpia habitació o allà ahont li apparrà, sols sia dins la baronia, ab tal que no pugua mudar lo lloch de la cort sinò que aquella hage de tenir ahont fins aci se és acostumat; y quant al jutge, no ·y ha per què fer novedat. Frigola, *vicecancellarius*.

[21.- Reserves contra la jurisdicció del veguer i sotsveguer de Girona]

Ítem, supliquen a Vostra Magestat que lo veguer ni sotsveguer de Girona no pugua entrar ni exercir jurisdicció alguna en dita baronia, castells de Verges, Belcayra, la Tallada, llochs, parròchies i tèrmens de aquella, sinò tansolament en les cases de cavallers, a[ltra]ment conforme fins al dia de vuy may ha acostumat, y pretenent entrar en dita baronia, los officials y habitants d ·ella lo ·n puguen expel·lir i foragitar com dels volents separar y usurpar la jurisdicció de dita baronia està dit.

Plau a Sa Magestat que lo veguer i sotsveguer de Girona no entren en dita baronia per exercir jurisdicció sinò /86v/ en los casos que per usatges, constitucions e altrament de justícia los serà permès. Frigola, *vicecancellarius*.

[22.- De la custòdia dels presos]

Ítem, supliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que lo portantveus de general governador en lo dit Principat de Catalunya no pugua traure ningun pres ni altres persones ab penes, o altrament, de dita baronia, castells, llochs y tèrmens de aquella, ans bé haja de fer la connexença y execució dels tals presos y altres qualsevol persones dins dita baronia y no en altra part ni altrament, de la qual essent fira *ipso facto* baque dita connexença y pugua ésser feta per los ordinaris de dita baronia.

Plau a Sa Magestat, sinò en los casos que conforme a usatges y constitucions de Catalunya y altres leys de la terra li fos permès. Frigola, *vicecancellarius*.

[23.- Concessió de deu anys d'exempció de certs pagaments]

Ítem, supliquen dits syndichs que sia de mercè a Vostra Magestat concedir que lo lloctinent de balle general de Catalunya, ni altra persona per ell, no pugua entrar ni exercir jurisdicció alguna en la dita baronia [87r] ni tèrmens ni parròchies de aquella, sinò solament per lo que tocarà a la exactió i cobrança del patrimoni real, y açò passats dits vint anys.

Plau a Sa Magestat que lo lloctinent de balle general en la starió de Girona durant la gràcia y concessió que ·s fa als poblats en dita baronia per temps de deu anys no entre en dita baronia per la cobrança y exactió de les vendes del patrimoni real, pugua emperò en lo demés tocant a son ofici entrar en dita baronia com en los altres llochs de sa lloctinència li és permès y se a acostumat. Frigola, *vicecancellarius*.

[24.- Del termini màxim de lliurament de presos entre poblacions de la batllia]

Ítem, supliquen a Vostra Magestat que li sia de mercè concedir que lo procurador ni balles de dita baronia no puguen tenir pres ningun fill ni habitant dels castells, llochs i tèrmens de dita baronia més de tres dies, sempre que aquell serà requerit y demanat per los consols del tal castell, lloch o parròchia hont serà lo tal pres, donant idòneas fermances si ja no fos pres per crim de mort, açots o mutilació de membre, a coneguda del procurador.

Plau a Sa Magestat que ·s serven les constitucions de Catalunya sobre /87v/ açó disponents. Frigola, *vicecancellarius*.

[25.- De la insaculació dels cònsols o jurats de Verges, la Tallada i Bellcaire]

Ítem, suppliquen dits syndichs a Vostra Magestat li sia de mercè concedir y atorgar que en quiscú de dits tres castells hi puga haver tres cònsols o jurats y que aquells puguén ésser fets y creats ab redolins, conforme los fan en la vila de Torroella de Mongri y de Pals, o segons abans tenien acostumat, com millor los serà ben vist, y que los dits tres cònsols o jurats hagen de prestar jurament ans de usar de llur ofici, de bé y llealment exercir aquell, en poder del ballc de aquell tal castell hon seran elegits, y que dits cònsols puguén anar as]jenyalats conforme acostumen en les dites viles reals, y que aquells usen y exercesquen sos officis y regiments de la república del modo que abans acostumaven, quiscú en son castell o terme.

Plau a Sa Magestat que la electió se faça per via de insaculació y extractió de redolins y que per la primera volta per fer dita insaculació hi hage de assistir un oficial /88r/ real nomenador per Sa Magestat o per son lloctinent general, y que de tres en tres anys se faça lo supplement dels llochs vagants, ab assistència del ballc de [di]ta baronia. Frigola, *vicecancellarius*.

[26.- De l'elecció de mostassaf, estimadors, prohoms i altres càrrecs dels tres castells]

Ítem, suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat li sia de mercè concedir que los cònsols de quiscú de dits castells puguén elegir un mustaçaf en quiscú de dits castells, y axí també puguén elegir dos estimadors per fer les estimes dels danys se donen en los spiets, y tres prohòmens per posar tèrmens y esclarir qüestions de degotissos, tant de viarons com de camins y altres consemblants, los quals mustaçaf, estimadors y pròmens després de haver prestat jurament en poder del ballc de son castell puguén usar de llur ofici segons fins avuy y *ab antiquo* tenen acostumat, y també puguén dits cònsols elegir altres persones per als càrrecs y officis necessaris, tant de la iglésia com fora de aquella, conforme *ab antiquo* acostumen per bon orde i regiment de la república y administra[t]ió i govern de aquella, y que la declaració de dits pròmens /88v/ se ·n pugan appel·lar al jutge ordinari de dits castells y lloch, conforme fins avuy han acostumat, sentint-se ·n los parts agraviades de la declaració que hauran fe[ta].

Plau al Sa Magestat concedir los dits oficials, la electió dels quals se faça ab la mateixa forma donada per la elecció dels cònsols, y que per a dits officis se faça bossa a part. Frigola, *vicecancellarius*.

[27.- Del Consell general de la batllia i dels consells particulars de cada poble]

Ítem, suppliquen dits syndichs a Vostra Magestat li plàcia consentir y atorgar que ab licència del procurador se puga tornar a juntar consell general de tota la dita baronia en lo lloch acostumat, ço és, en la vila de Verges, y en aquell terminar y finir les coses que ·ls apareixerà convenients y necessàries per tota la dita baronia, y que axí quiscuna universitat de dits castells i llochs, ab licència de sos balles y sotsballes, puguén també juntar consell general, quiscu en son castell, sempre⁶¹ los apareixerà i en aquell terminar y finir lo que ·ls pareixerà convenient y necessari a quiscuna de dites /89r/ universitats y puguén imposar-se vintens, redelmes y altres imposicions necessàries per al bé, descàrrech y lluyció de dites universitats.

Plau a Sa Magestat que ·s puguén ajuntar per al consell general ab licència y assistència del ballc de dita baronia, y per als particulars llochs ab licència y assistència dels

⁶¹ Segueix, ratllada, l'expressió: "y en aquell terminar y finir lo que ·ls pareixerà", que es repeteix a continuació.

sotsballes de aquells, y quant al que toca a las imposicions, occorrent la necessitat y donant informació de aquella se proveyrà per Sa Magestat, y en son cas per son lloctinent general, lo que convindrà al bé de dita baronia. Frigola, *vicecancellarius*.

[28.- De la insaculació als consells particulars de cada poble]

Ítem, suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat li sia de mercè concedir y atorgar que sia feta una bossa intitulada "bossa de Consell de la vila de Verges", en la qual sien insaculades totes les persones casades, naturals y propietàries en dita vila y terme de Verges, y que quiscun any lo primer dia de janer sien tretes de la dita bossa per un minyó de poca edat quinze redolins, y que les persones o la major part de aquelles quins trobaran dins de aquells de son nom scrites, sien concell de dita vila, y que per dit consell quinze persones juntament ab los tres cònsols tinguen /89v/ y bastant poder com tindria lo consell general de dita vila y terme de aquella, y que en cas que per mort o de altra⁶² qualsevol manera que faltàs algú de dits quinze, lo mateix consell ne pugua traure altre de la mateixa bossa, com està dit.

Plau a Sa Magestat que per al consell particular de Verges sien extretes a scrit de la bossa que per a daçó se haje de fer, ab la forma que diu lo present capitol, catorze persones, les quals juntament ab los tres jurats representen lo consell particular de dita vila, y per lo consell particular de la Tallada ne sien extretes set ab la mateixa forma, les quals ab los dos jurats fassen consell particular de dita vila, y per al consell particular de Belcayre cinch persones, las quals ab los dos jurats fassen lo consell particular de dita vila, y quan se haurà de ajuntar concell general de tota la baronia, que tots los sobredits dels llochs de Verges, Tallada y Bellcayre que aquell any serviràn per al concell particular de Belcayre, juntament ab los dos obrers de quiscun lloch dels altres /90r/ llochs de la baronia se junten en dit lloch de Verges y allí fassen concell general representat tota la baronia. Frigola, *vicecancellarius*.

[29.- De l'alternativa a la insaculació dels consells particulars (cooptació)]

Ítem, suppliquen los dits syndichs a Vostra Magestat que acàs no ·ls paregués bé ni convenient fer la electió de les dites quinze presones per esta via de redolins, la puguen fer d' esta manera, ço és, que los cònsols o jurats vells y nous puguen elegir dotze persones naturals y propietàries habitants de dita vila de Verges y puguen difinir y resoldre totes y sengles coses necessàries y convenients y a ells ben vistes per la utilitat de llur pàtria, y tinguen tant poder com tot lo concell general de dita vila, i lo mateix puguen fer los restants castells disminuint lo nombre d' esta manera, ço és, del castell de la Tallada sien elegits sis, y de Belcayra quatre o, altrament, segueixquen la forma antiga com millor los aparexerà.

Ya està provehit ab lo precedent. Frigola, *vicecancellarius*.

[30.- Que Verges tingui mercat setmanal els dimecres i fira anual per sant Francesc del mes d'octubre]

Ítem, suppliquen a Vostra Magestat los dits syndichs que li sia de mercè concedir y atorgar als de la universitat de la dita vila de Verges, /90v/ cap de dita baronia, de poder fer en dita vila y lo dia que ·ls aparexerà més convenient, quiscuna semana un mercat com ja *ab antiquo* tenien acostumat, y noresmanco puguen fer una fira quiscun any lo dia de sanct Francesh del mes de octubre, o lo dia més còmodo que ·ls aparrà, y fer cridar aquella. En dits dies de mercat y fira puguen imposar drets e imposicions conforme los serà ben vist y necessari per obs y quitació y pagar los mals y càrrechs de dita vila.

Plau a Sa Magestat que lo mercat se tinga cada semana en lo dia de dimecres en dita vila de Verges y que una volta quiscun any lo dia de sanct Francesch tingan fira y per

62 Segueix, ratllat, el mot: *manera*.

ara no apar se dega concedir facultat de imposar imposicions ni altres drets. Frigola, *vicecancellarius*.

[31.- De l'ampliació de la plaça de Verges]

Ítem, suppliquen dits syndichs a Vostra Magestat li plàcia concedir i otorgar als dits hòmens de la mateixa vila de Verges que puguen pendre per al bé comú y per exempliar la plaça de dita vila un tros de valls que són junts a dita plaça. /91r/ des de la torre de les hores fins a la torre redona inclusive.

Plau a Sa Magestat pугan pendre lo tros del vall que demanen a efecte de ampliar la plaça. y no més. Frigola, *vicecancellarius*.

[32.- Que la batllia de Verges també sigui convocada a corts]

Ítem, suppliquen dits syndichs a Vostra Magestat li sia mercè consentir y atorgar a la dita baronia y poblats de aquella que llur syndich puga entrar y tinga lloch [i] veu en les Corts generals de Catalunya totahora y quant se tindran. y açó per poder millor servir a Vostra Magestat y per suplicar per lo que a dita baronia serà convenient, y altrament fer com los syndichs de altres universitats en dites Corts fan, no essent dita baronia de menor importància que elles.

Sa Magestat, quan hi haurà convocatíó de Corts, proveyrà lo que més convindrà a son servey. [Frigola, *vicecancellarius*].

[33.- Remissió i condonació general de penes i deutes a tota la batllia]

Ítem, suppliquen dits syndichs a Vostra Magestat li sia de mercè fer, com ab la present fa, una remissió general, fi y diffinició a tots los poblats y habitants en dita baronia de tots y quals[s]evol bants, penes, crims y altres excessos, censos, tascas, tersos. /91v/ foriscapis fins avui deguts y derrariats en què dits habitants y singulars fossen tinguts ni obligats, ab tal, emperò, que en los dits crims no ·y haja instància de part.

Plau a Sa Magestat, y quant als crims exceptats, los que per constitucions no ·s poden remetre. Frigola, *vicecancellarius*.

Quibus quidem capitulis novis exhibitis et presentatis et per nos ut supra expeditis et decretatis fuit nobis pro parte dicti syndici praedictae baroniae de Verges, la Tallada, Belcayre, locorum, parrochiarum et terminorum illius humiliter supplicatum ut pro ipsorum observantia de eis prigrilegium in forma expediri mandare dignaremur. Nos vero votis eorum benigne susceptis tenore presentis ex nostra certa sciencia et regia auctoritate deliberate et consulto preinserta decretationum et responsionem nostrarum in fine cuiuslibet ipsorum appositarum tenorem dictae baroniae et singularibus illius ad nostram meram et /92r/ liberam voluntatem et successorum nostrorum, concedimus, consentimus et liberaliter elargimur. Nostroque huiusmodi concessionis et elargitionis munimine seu presidio roboramus et validamus auctoritatemque nostram eisdem interponimus pariter et decretum, volentes et expresse discernentes quod praesens nostra huiusmodi concessio et elargitio sit et esse debent dictae baroniae et singularibus locorum, terminorum et parrochiarum illius presentibus et futuris pro ut in fine cuiuslibet capituli continetur ad meram et liberam voluntatem nostram et successorum nostrorum stabilis, realis, valida atque firma nullumque in iudicio aut extra sentiat impugnationes obiectum defectus incommo-dum aut nosce cuiuslibet alterius detrimentum sed in suo semper robore et firmitate persistat Serenissimo propterea Philippo, principi Asturiarum et Gerundae, ducique Calabriae et Montislabi, filio primogenito nostro charissimo, ac post falices et longevos dies nostros in omnibus regnis, et [92v] dominiis nostris, Deo propitio, immediato heredi et legitimo successori, intentum apperientes nostrum sub paternae benedictionibus obtentu dicimus eumque rogamus illustri vero venerabili nobilibus magnificis et dilectis consiliariis et fidelibus nostris locumtenenti et capitaneo generali nostro in dictis Principatu Catha-loniae et comitatibus Rossilionis et Ceritanie, cancellario regenti cancellariam et do[ctor]

ibus nostra Regiae Audientiae gerentibus, vices nostri generalis gubernatoris, magistro rationali, baiulo generali, advocatis et procuratoribus fiscalibus, vicariis, baiulis, subvicariis, subbaiulis, alguaziriis, virgariis, portariis, caeterisque demum universis et singulis officialibus et subditis nostris, tam maioribus quam minoribus, in dictis Principatu et comitatibus constitutis et constituendis, dicimus, precipimus et iubemus ad incursum nostrae indignationis et irae paeneque florenorum auri aragonum mille nostris regiis inferendori /93r/ clavariis quatenus preinserta capitula et unum quodque illorum et omnia et singula in ipsis et eorum quolibet contenta, expressa et declarata iuxta decretationum et responsonum nostrarum in fine cuiuslibet eorum appositam textorem ad unguem teneant et observent, tenerique et inviolabiliter observari faciant per quoscunque contrarium nullatenus tentaturi ratione aliqua sive causa si dictus Serenissimus princeps nobis morem gerere ceteri vero officiales et subditi nostri predicti gratiam nostras charam habent si preter irae et indignationis nostrae incursum paenam preappositam cupiunt evitare in cuius rei testimonium presentem fieri iustimus nostro regio comuni sigillo pendenti munitam. Datus in monasterio Sancti Laurentii Regii, die nono mensis septembris anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo octuagesimo septimo, regnorumque nostrum, videlicet citerioris Siciliae et Hierusalem, trigesimo quarto, Hispaniarum vero ulterioribus Siciliae et aliorum, trigesimo secundo, Portugaliae tamen octavo.

Yo el Rey.

Dominibus rex mandavit mihi [93v] Petro Franquesa, Visa per Frigola, vicecancellerium, Comitem, generalem thesaurarium: Sapena, Campi, Terça, Marzilla et Quintana, regentes cancelleriam.

Vuestra Magestat concede a la baronia de Verges los capitulos aquí insertos para su buen gobierno para durante la mera voluntad de Vuestra Magestad.

ALFONS GARRIDO (*)

**ORIGEN I EVOLUCIÓ DE LES
ASSOCIACIONS DE PESCADORS A
TRAVÉS DEL GREMI DE SANT PERE
DE PALAFRUGELL (SEGLES XVII-XX)**

(*) DOCUMARE. Centre de documentació de la pesca i el mar

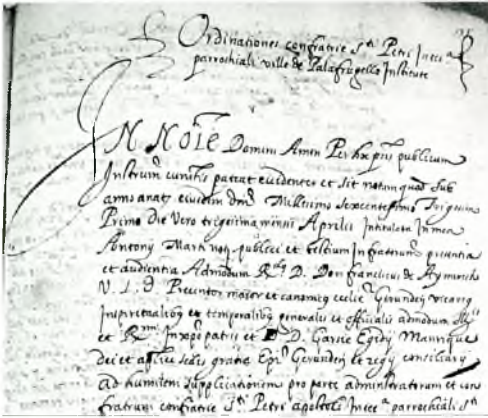
RESUM: Les confraries de pescadors tenen una llarga tradició a Catalunya i Palafrugell és un observatori privilegiat per estudiar la seva evolució històrica. Des del segle XVII el "Gremi de Sant Pere" de pescadors va ser una institució de gestió del risc dirigida a dotar d'eines per afrontar la incertesa de l'ofici, ajudar-se mútuament, impulsar serveis col·lectius i organitzar la devoció a Sant Pere. Els canvis socioeconòmics de l'entorn provocaren que canviés de naturalesa i nom diverses vegades. Sa Perola, el tenyidor del gremi, centralitzà la vida social de Calella, constituint un dinàmic espai de socialització pesquera. Avui s'ha reconvertit en centre d'interpretació per explicar aquesta història.

PARAULES CLAU: Palafrugell, pescadors, associacions, Història, Gremi de Sant Pere, Sa Perola.

ORIGEN I CARACTERÍSTIQUES DE LES CONFRARIES DE PESCADORS

Des de temps remots, el mar ha estat una font inesgotable de recursos, encreuament de cultures, via de comunicació entre civilitzacions, oportunitat de negoci i font d'inspiració per a tot tipus d'artistes. Però la concepció positiva, benèfica i bucòlica del mar és un fet relativament recent en la consciència col·lectiva del nostre país. La mirada sobre el medi aquàtic ha estat condicionada durant molts segles al desconeixement de les forces que el governen, al temor a la seva immensitat, a la desconfiança d'un medi hostil, inabastable i incompreensible. En contraposició a la terra, les profunditats oceàniques eren l'hàbitat de les forces malignes. Per aquests motius, l'espai marítim no ha estat assumit i incorporat a l'imaginari col·lectiu de les societats europees fins a temps relativament recents.

El mar és, a més, un dels entorns de treball més perillosos, origen de tot tipus de catàstrofes i accidents. L'home ha conviscut amb la incertesa del recurs i de la meteorologia, sempre pendent que del mar arribessin les invasions i els pirates. La població vivia lluny de les platges, reservades a la "gent de mar", un grup històricament marginat i força incomprès que va desenvolupar en el marc del seu aïllament social una particular cosmovisió, una manera d'entendre la relació amb la natura i entre els seus membres.

Ordenances de la confraria de pescadors de Sant Pere de Palafrugell. ADG, 1631

caritat cristiana. S'estenen arreu les expressions d'ajuda mútua i s'organitzen sistemes assistencials per fer front a un dels principals reptes dels pescadors: la seva pobresa.

Així, el risc de l'ofici, la incertesa, la pobresa, la marginació i l'esperança en el més enllà són factors que sostenen des del segle XI fins als nostres dies les confraries de pescadors. A Catalunya tenen l'origen en la *solidaritates* medieval, en l'organització de la devoció popular vinculada a les creences i pràctiques religioses de la gent de mar, i en la institució d'un sistema assistencial i mutualista per alleugerir el perill i les privacions de la vida en mar. Aquestes entitats han estat definides com a "institucions de gestió del risc".¹ De la mateixa manera, la necessitat de gestionar l'ofici i de la sempre difícil relació del sector amb els intermediaris i la comercialització de les captures portà, a partir del segle XV, a la fundació de gremis de pescadors. Amb el pas dels segles l'associacionisme marítim adquirí al país una enorme rellevància. A partir del segle XVIII, l'administració de Marina unificà aquestes associacions sota el nom de *gremis de mar* amb l'objectiu de posar-les al servei d'un ambiciós projecte reformador. Un cop extingits els gremis a mitjan segle XIX, la necessitat de comptar amb institucions d'assistència que auxiliessin un col·lectiu fortament depauperat explica el sorgi-

La creença en l'auxili sobrenatural, manifesta en la invocació als estaments celestials, a les verges i als sants, facilità la multiplicació de rituals i pràctiques religioses molt variades i heterogènies. Els pescadors han estat, a més d'uns supersticiosos recalcitants, uns devots creients de la religió oficial, sentiments que reforçaren els lligams de solidaritat confraternal basats en la

¹ LÓPEZ, E.. "Derechos de propiedad informales y gestión comunal de las pesquerías en el País Vasco. Un enfoque ecológico-institucional." *Revista de Historia Económica*, 2003, vol. 21, núm. 1, p. 11-50.

ment de noves entitats associatives, com els pòsits de pescadors i els montepio, de fort component classista i mutualista. Acabada la Guerra Civil (1936-1939), l'administració estatal decidí recuperar el model confraternal i a partir de 1943 reconvertí les confraries de pescadors en cèl·lules bàsiques de la gestió pesquera espanyola, model que amb pocs canvis encara avui perviu en el sector.

El litoral empordanès és un bon observatori per explicar l'evolució d'aquest associacionisme marítim i pesquer. Els pescadors de Palafrugell es van anar dotant al llarg dels segles d'institucions que apaivaguessin les conseqüències de l'infortuni en mar, per millorar la condició social del col·lectiu i erigir, entre tots, serveis professionals vinculats a l'ofici i a l'assistència als més necessitats. Una manifestació tangible i prou representativa de la seva acció és el tenyidor de Sa Perola. El seu origen i la seva pervivència estan estretament lligats a la confraria de pescadors local, denominat genèricament, a través dels anys, Gremi de Sant Pere. Un breu repàs a la seva història permetrà comprendre el desenvolupament d'unes institucions característiques del nostre litoral i que expliquen, en darrera instància, la necessitat d'intervenció sobre aquest element patrimonial.

LA CONFRARIA DE SANT PERE DE PESCADORS DE PALAFRUGELL

Les primeres referències d'associacionisme pesquer a Catalunya es localitzen a les terres de l'Ebre a l'entorn del segle XIV. Durant l'edat mitjana, el moviment confraternal i gremial germinà en els punts del litoral amb una activitat pesquera més destacada (Barcelona, Tarragona, Blanes, Cotlliure). Però no és fins a l'aplicació de la Contrareforma catòlica del segle XVI que les confraries devocionàries de caire professional, i entre elles les de pescadors, es multipliquen pel territori. El Concili de Trento (1545-1563) impulsà les confraries amb l'objectiu de posar-les al servei del projecte reformador de reconducció i control de la devoció i la cultura populars. Es convertiren en un nou mitjà d'enquadrament de la població dins una altra mena de religiositat més institucional, que intentava suprimir les pràctiques religioses estretament lligades a les supersticions i a la bruixeria. Així doncs, el món de la pesca anà adoptant la proposta de Trento per organitzar els serveis d'assistència i ajuda mú-

tua, alhora que els rectors de les parròquies estimulaven l'erecció d'altars i capelles per venerar el protector celestial per excel·lència dels pescadors: sant Pere.²

L'apogeu de la pesca en el teixit econòmic del litoral del segle XVII coincideix amb la proliferació de les confraries devocionàries i assistencials de pescadors a Catalunya: alguns exemples són la de Sant Feliu de Guixols (1594), Lloret (1597), Torroella de Montgrí (1601), Palamós (1610), Roses (1617, aprox.), Badalona (1628), Calella (1631) o Malgrat (1697). Palafrugell i les seves cales eren a començament de segle un dinàmic referent pesquer. La construcció de la torre de defensa entre Calella i Llafranc per protegir els pescadors dels pirates dóna fe de l'existència d'un col·lectiu que, s'afirma, "... *entren en mar per a pescar, com bé tenen costum...*" La firma de la concòrdia entre el prior del monestir de Santa Anna i la població, el 1570, pel pagament del delme del peix i corall és una altra evidència més d'aquest treball exercit per pescadors sempre vigilants a la presència dels pirates turcs i nord-africans.³

Tal vegada fossin els descendents d'aquells mateixos pescadors els que el 30 d'abril de 1630 firmaven a l'església parroquial, amb llicència del bisbe de Girona, les "*Ordinacions fetas per los jurats y consell de la vila y terme de Palafrugell y per los pabordes y confreres de la confraria de Sant Pere dels pescadors de la dita vila y terme, o de la maior part de aquells, per conservatio de dita confraria del gloriós y beneventurat Sant Pere, cap del Apostols y patró dels pescadors*".⁴ Aquesta ordenança, conservada a l'Arxiu Diocesà de Girona, era el fonament jurídic que establia l'esquema d'organització i de funcionament. Nomenats pels jurats municipals i controlats pel rector –com manava la Contrareforma–, tres pescadors amb funcions de pabordes o administradors es farien càrrec de l'entitat cada any. La confraria era fortament corporativa, atès que "*pugan entrar y asentar · si tots los pescadors de dita vila y terme, y no de altres parts,*

2 GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: la confraria de Sant Pere de Palamós (segles XVII-XVIII)*, Girona: Universitat de Girona, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2006.

3 Segons recull el *Llibre de Privilegis de Palafrugell (1250-1724)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007, p. 140-141. La concòrdia amb l'abast del Monestir de Santa Anna està extret de l'AMP. Fons de Pergamins. 1572, octubre, 27. El perill de la pirateria es pot comprovar al dietari de la família Fina "Vuy. a vint-i-tres del mes de agost de l'ayn 1597. són vinguts dos fragatas de moros a Calella. Són-sa desembarcats a port Pelegrí, a la riera den Grassot. y són-se'n anats per darrera de les botigues de dit port." *Notes i dietari de la família Fina*. Palafrugell: Ajuntament, 1998, p. 28.

4 ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631.

Processó pescadora en motiu de la celebració de la Verge del Carme. Calella, anys 40 del segle XX. AMP. Col·lecció Carme Morató.

y tots los qui tindran offici de pescadors, y llurs mullers y familia, y no altrs.”

A través dels estatuts, coneixem les seves funcions devocionàries i assistencials a escala local. Per un costat, els pabordes s'encarregaven de preparar i pagar les misses a favor del confreres difunts, per venerar el sant patró o per conjurar la sort de la pesquera. Se celebraven a una capella amb un altar dedicat a Sant Pere dins de l'església parroquial, adornat i mantingut dels pescadors amb ciris i ornaments.⁵ L'assistència a les processons i actes litúrgics en el marc de la parròquia també es vehiculaven a través de la confraria, un acte de reafirmació grupal amb una forta càrrega simbòlica, tant pels carrers del municipi com a l'ermita de Sant Sebastià de la Guarda, punt de devoció dels mariners locals.

La majoria de confraries de pescadors catalanes es finançaven principalment amb les quotes dels confreres. El patrons-pescadors de Palafrugell aportaven al fons dos sous “*lo dia que ·s donarà la venda de las xàvegas y dia que ·ls pagaran los homens y gastos se fan quiscun any per regonexar las xavegas*”. La resta de membres, és a dir, mariners i familiars, en pagaven només un. A banda, els obrers

⁵ Beneït el març de 1597. ADG. Registre de Lletres, U-300.

recollien amb regularitat “acaptes” o caritats de peix de pescadors devots, que es venien en subhasta “al més donant”. Un bací o “*plati-llo*” amb llicència episcopal instal·lat a l’església parroquial de Sant Martí arrodonia uns ingressos sempre minsos destinats, entre altres finalitats, a “*subvenir a las necessitats que entre los confreres de dita confraria y confreresas, com és cativens de moros y casament de donzelles pobres que fos en constitutos en pobresa o malaltia*”.

La vida quotidiana d’aquesta primerenca institució marinera és força desconeguda per la manca de documentació comptable o social. Cal pensar que evolucionaria de forma molt similar a confraries veïnes que sí que coneixem amb una mica més de profunditat. A Palamós, per exemple, les quotes dels confreres, acaptes per les platges i el bací van servir per construir una barraca prop del mar per situar-hi, el 1716, el primer tenyidor comunal de la vila.⁶ Tenyir les xarxes constituïa una de les tasques més habituals, feixugues i cares que devia assumir el pescador. Per això, arreu s’instal·laren “*peroles per tenyir rets*” per facilitar-li la feina i no haver de dependre de peroles privades. Alhora, els beneficis d’aquells tenyidors comunals es destinaven a sufragar altres serveis d’ajuda mútua. En aquest sentit, a Begur els diners del tenyidor inaugurat el 1719 servien per administrar la confraria de captius de la vila. Amb el temps, aquests edificis concentrarien i donarien cobertura a la vida social de l’entitat, convertint-se en focus de sociabilitat col·lectiva, reunions i espais de conversa, i en molts casos també en seu de la mateixa confraria o gremi. Sabem que a Sant Feliu de Guíxols, el gremi de pescadors es reunia “... *en la botiga propia del mencionat gremi comunment anomenada “del Parol” ahont se tintan las retes de pescar, situat en la dita vila, y en lo racó anomenat del Llevant...*”⁷ És molt probable, doncs, com apunta Blanca Sala, que el tenyidor de Sa Perola, a Calella de Palafrugell, sorgís en un moment indeterminat del segle XVIII a redós de la Confraria de Sant Pere.⁸ El protagonisme de la pesca i els pescadors en aquella època a la vida social del municipi deuria ser destacable. Sabem, per exemple, que els pescadors aportaren una part important dels diners necessaris per afrontar la construcció

6 GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme...*, op. cit., p. 116-121.

7 AHG. Fons Notarial. Sant Feliu de Guíxols, 1765.

8 SALA, B., *Sa Perola i la pesca a Calella*. Palafrugell: Ajuntament, p. 70.

Alumnes de l'escola de Calella, la majoria fills de pescadors. AMP. Col·lecció Epifani Davant

del retaule central de l'església parroquial de Sant Martí, iniciat el 1644 i no acabat fins al 1784.⁹

LA INTERVENCIÓ DE L'ADMINISTRACIÓ DE MARINA I ELS GREMIS DE MAR

A partir de la segona meitat de segle XVIII s'instaurà a tota la península ibèrica la Matricula de Mar: sistema de reclutament imposat per la Monarquia Hispànica que obligava la gent de mar a servir als vaixells de guerra, per torns, a canvi de poder viure del seu ofici. A canvi, s'atorgaven una sèrie de "privilegis", que en opinió de molts especialistes no foren res més que mostres de simple equitat davant una mesura dura i impopular. L'obligatorietat del servei empitjorà encara més les condicions de vida d'una classe social ja prou

⁹ La llicència episcopal per poder pescar en festius obligava els pescadors a col·laborar amb l'obreria de la parròquia i amb les obres del temple. ADG. Registre de Lletres, U-298, 1588, abril, 30. Sobre el retaule, PÉREZ, A., *L'art religiós a Palafrugell*. Palafrugell: Ajuntament, 2007, p. 29.

		<u>Año</u> <u>1942</u>			
		Cobro para tener			
Enero	11	José Esteva	1		
Febrero	1	Martin Cortey	1		
"	1	Juan Sabut	1		30
"	1	Antemio Ferrer	1		
"	3	Sebastian Pareras	1		
"	3	Feliciano Pocus	1		
"	17	José Esteva	3		
Marzo	15	José Pareras	2		
"	20	Martin Cortey	2		
Abril	1	José Esteva	9		
"	7	Sebastian Pareras	2		
"	13	Luis Pareras	2		
"	25	Martin Cortey	2		
"	30	Juan Sabut	5		
"	1	Por tres meses de alquiler casa y luz	33		30

Relació d'ingressos del tenyidor de Sa Perola, 1942. AMP. Fons Gremi de Sant Pere

maltractada i empobrida, i frenà el desenvolupament d'un sector pesquer nacional.¹⁰

La Matricula de Mar suposà el desplaçament d'una complexa administració i la segregació de la gent de mar en una jurisdicció privativa destinada a facilitar el control del contingent de matriculats. També va tenir una forta repercussió sobre les associacions de pescadors. Per facilitar l'enquadrament dels efectius i conèixer el seu estat –les desercions del servei militar eren molt habituals–, la Marina es fixà en la xarxa de confraries i gremis escampats arreu del territori, i inicià un insistent treball d'uniformització i supervisió de la seva organització i gestió. La voluntat de l'administració era doble. Per un costat, volia sostreure les confraries de l'òrbita de l'Església, unificar-les sota la forma i denominació de *gremios de mare-*

10 MATEO OVIEDO, J., *Con arte y parte: los pescadores del Empordà en el siglo XVIII*. [tesina de licenciatura]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001. LÓPEZ, O.; MIRABET, M., "La Institucionalización de la Matricula de Mar: textos normativos y consecuencias legales para la gente de mar y de maestranza". Dins Martínez Shaw, Carlos (ed.), *El Derecho y el Mar en la España moderna*. Granada: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Granada, 1995. p. 217-239.

antes, i fer-les treballar en benefici de la Matrícula i del reclutament; per l'altre, s'havien d'eradicar molts vicis i males pràctiques al si de les confraries, com el descontrol en les despeses, el desviament de diners, la seva instrumentalització en disputes locals o la inversió dels fons en plets contra l'autoritat. Moltes confraries, de la mà dels rectors parroquials i jurats municipals, oposaren una forta resistència al canvi de naturalesa i dificultaren tant com pogueren el procés d'uniformització. Els intendents de Marina de l'època, Manuel de Zalvide i Muñoz de Guzmán, clamaren una i altra vegada que es formessin a tots els ports i platges "*gremios separadores sin mezcla de otros oficios que no gozan de los privilegios de marina*", però el compliment fou molt desigual, quasi marginal, i a final de segle XVIII la majoria de confraries continuaven funcionament com sempre.

L'ocupació napoleònica i la guerra de la Independència suposaren una greu desorganització de l'administració espanyola i del sistema de lleves de Marina. A més, l'incipient liberalisme apostava per la llibertat d'indústria i la supressió dels gremis. La Restauració, en canvi, donà un impuls definitiu a l'agremiació marinera –no sense una llarga i agre discussió entre tradicionalistes i reformadors dins de la Marina¹¹– i a la unificació, aquest cop reeixida, de totes les associacions sota la forma de *gremio de mareantes*. La Monarquia atorgà als gremis la gestió en l'àmbit local de l'activitat pesquera, sota les directrius marcades per l'administració, i la tasca de control de l'ofici i els seus professionals. A partir de 1828 s'imposà un nou estatut gremial, idèntic a tota la península, que dibuixava una organització dirigida a la prestació de serveis comunitaris als associats, la representació dels interessos dels pescadors davant les autoritats de Marina i a l'organització de l'assistència social.¹²

La nova junta del *Gremio de Mareantes* de Palafrugell estava formada per un director, uns consellers i un tresorer, que decidien els principals assumptes relacionats amb la pesca, la navegació i comerç marítim del municipi. L'assemblea de patrons i mariners només se celebraria un cop l'any, i de fet seria el nou comandat de la província de Marina el que fiscalitzaria en última instància el funcionament de l'entitat, les seves activitats, els seus magatzems,

¹¹ Discussió que es pot seguir a AMDAB. Matriculas. Reforma de Gremios.

¹² Els estatuts del gremi de Mataró van servir de model per redactar els estatuts de la resta de gremis d'Espanya. Només canviaven el nom de la localitat i el sant patró que triava cada gremi. AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios. Leg. 1909. *Estatutos del gremio de mareantes de Mataró*. 1828. A Palamós sí que es conserven. SAMP. Fons de confraries. Gremio de Mareantes de Palamós. *Estatutos*.

tenyidors i altres estris que posseïssin en comú. S'aconseguia així manllevar el control dels gremis de l'autoritat eclesiàstica.¹³

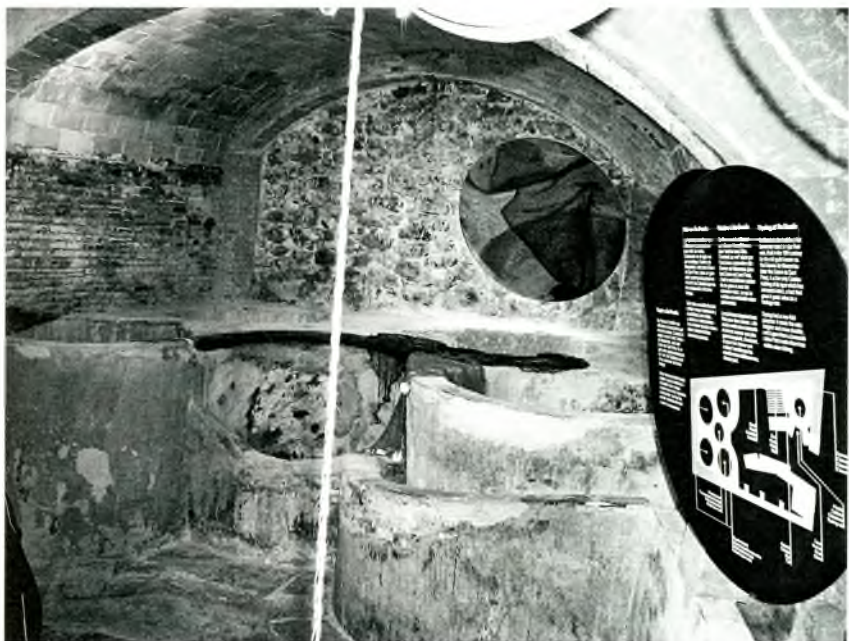
Per a la Matricula, la fiscalització dels diners, els ingressos i el destí de les despeses del gremi eren un mecanisme fonamental de control. Cap a 1830, els pescadors de Palafrugell havien de pagar a la caixa gremial el dos per cent del peix capturat, així com tres rals per cada vegada que utilitzessin el tenyidor comunal. S'esborraren dels estatuts les despeses vinculades a les processons i les altres demostracions de religiositat i festivitat col·lectiva, perquè donaven peu a tota mena d'irregularitats. També es suprimia la capacitat d'interposar plets judicials. Només es permetien alguns actes pietosos, com la celebració d'una processó el dia patronal, que a Palafrugell continuà vinculat a sant Pere.¹⁴ Els diners sobrants es destinarien a l'auxili dels més necessitats i a la promoció i suport de la gent de mar: pensions als pobres i malalts, als cridats a campanya, medicines, la reposició de les infraestructures i estris del gremi i altres serveis de caràcter col·lectiu.

Amb els diners del fons s'obria una línia de crèdit dirigida als agremiats que perdessin els mitjans de treball o que volguessin iniciar-se en l'activitat. La política pesquera de l'administració volia així solucionar un dels principals reptes del sector a principis de segle XIX: la incipient entrada del capitalisme a la pesca de la mà de noves tècniques molt més productives, que suposaven una progressiva proletarització dels pescadors més pobres. Si molts dels ormeigs tradicionals eren ja inaccessibles a la majoria, els nous sistemes de pesca com el bou estaven en mans d'unes poques companyies privilegiades, la producció de les quals competia als mercats del peix amb la dels pescadors locals. L'acaparament dels mitjans de producció a les mans de pocs armadors comportava un empitjorament de la situació econòmica del col·lectiu.¹⁵ Els crèdits del gremi havien de permetre que els remitgers, segons els estatuts de Palamós, aconseguissin "*ser propietarios de estos utiles aparejos [de pesca] evitando de este modo el que los individuos de matriculas sean*

13 A Palamós aquest procés fou més traumàtic i generà un seriós conflicte. SAMP. Fons de confraries. Gremio de Mareantes. Correspondència. [s.d.] No sabem que això afectés el finançament del temple i les activitats parroquials de Palafrugell.

14 Així s'especifica al memorial enviat a Marina. AMDAB. Matriculas. Reforma de Gremios.

15 FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ, C., "El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII". Dins *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura*. Lleida: Editorial Milenio, 1999, p. 61-75.

Interior del restaurat tenidor de Sa Perola, avui oficina de turisme de Calella. AMP.

unos meros dependientes de los terrestres acaudalados que les facilitan dichos artes con imoderadas y gravosas condiciones”, per evitar que *“se emplean como simples jornaleros y no como propietarios”*. Però malgrat tot, la mesura no impedí una progressiva polarització entre armadors i la marineria.

LIBERALITZACIÓ DE LA PESCA I ACCIÓ MUTUALISTA

Efectivament, per als sectors més liberals de final de segle XIX els gremis de mar, amb els seus privilegis i prerrogatives, perjudicaven la introducció del capitalisme a la pesca i la modernització del sector, però continuaven essent una salvaguarda i recurs d'auxili per als molts pescadors més desemparats. Per això, la lenta agonia i final abolició dels gremis el 1868 –que obrí la porta a la proliferació de l'arrossegament i a unes noves relacions de producció més dures¹⁶–, no impedí que molts gremis canviessin el nom i es reconver-

¹⁶ A final de segle XIX corrien pels mars de Palafrugell fins a 8 parelles. La motorització i la modernització de la flota va arraconar les velles parelles. Al 1929 va plegar l'última, i el pintor Sert les va comprar per portar-les al seu mas de Castell.

tissin en entitats de socors mutus i assistència social de naturalesa privada. A Palafrugell es creà el 1892 la *Cooperativa La Pescadora de Calella*, una entitat mutualista amb seu al carrer de les Voltes de Calella que arribà a tenir el 1916 cent vint i nou socis.¹⁷

La vida quotidiana dels pescadors catalans de principis de segle XX estava travessada per diversos problemes. L'alt preu de la sal, l'elevada fluctuació dels preus del peix, la manca d'infraestructures als ports, la manca de canals de comercialització, els conflictes sorgits de l'ús del bou o els perjudicis que causava la pesca amb dinamita amenaçaven la continuïtat de les tècniques tradicionals i la subsistència de moltes famílies.¹⁸ No obstant això, un dels inconvenients principals del col·lectiu era el seu baix nivell d'instrucció, que el deixava a mercè dels intermediaris. Un observador contemporani afirmava que: "*Pedir educación á los pescadores, salvo muy contados casos, es pretender un imposible (...) Los ancianos carecen completamente de instrucción, y los jóvenes, sólo pueden aprender algo hasta los diez ú once años, que los sacan de las escuelas para dedicarlos a la pesca, después ya no vuelven á ocupar nada de aprender, así que se nota un grandísimo atraso en ellos...*"¹⁹

Molt probablement fos aquesta manca de formació el que el 1912 motivà la creació de la societat Instrucción y Pesca de Calella de Palafrugell, associació amb la missió de "*atender devidamente a la instrucción, educación y moralidad de los niños y a las necesidades y protección de los marineros y sus familias*".²⁰ L'associació conjugava la vocació mutualista, "*...ayudarse mutuamente en caso de temporal, peligro de naufragio, fuego u otra necesidad*", amb l'objectiu concret de l'educació dels fills dels pescadors: "*Mandar a la escuela de la sociedad a sus hijos o encomendados mayores de cuatro años y menores de doce*". L'entitat, hereva de l'antic *gremio de mareantes*, gestionava el tenyidor de Sa Perola, amb el que finançava part de les seves activitats, al costat de "*cuotas, entradas, multas, alquileres y donativos*". Amb aquells diners, gestionava l'Escola Pública de Calella per formar els fills dels pescadors locals. També tenia una vessant més corporativa, en tant que els socis es veien obligats a

17 ESTEVA, M., *Calella: de la pesca al turisme*. Palafrugell: Ajuntament, 2001, p. 73.

18 LLEÓ, J.M., "La pesca marítima en España 1920. Costas de Catalunya." *Boletín de Pesca*. 192, núm. 85, p. 165-175.

19 RODRÍGUEZ SANTAMARÍA, B., *Los pescadores del norte y noroeste de España*. Madrid: Impr. Alemana, 1916, p. 22.

20 AMP. Fons Gremi de Sant Pere. *Estatutos de la Sociedad Instrucción y Pesca de Calella de Palafrugell*, 11 de desembre de 1912.

Pescadors de Calella. AMP. Col·lecció Montserrat Niell

respectar “...las diferentes formas de pescar que se usan en la localidad asi como observar las reglas y costumbres seguidas hasta el presente”. És possible que així el tenyidor de Sa Perola s'erigís en espai de resolució de conflictes.

El creixement de l'associació Instrucción y Pesca, i la posterior escissió en forma de *Germandat de Calella* el 1926 s'emmarquen en un nou auge de l'associacionisme pesquer arreu de l'Estat espanyol. Entorn de 1920, l'Estat, a través de la figura d'Alfredo Saralegui, inicià una campanya de foment de la creació de pòsits de pescadors, emparats per l'administració i recolzats econòmicament per la *Caja Central de Crédito Marítimo*, que en finançava la instauració. Els pòsits, entitats apolítiques i laiques per definició, havien de constituir l'eina per redimir una classe pescadora generalment pobra i sotmesa, a través de la creació mancomunada d'infraestructures, botigues d'estrís de pesca, serveis assistencials i l'organització dels canals de comercialització del peix.²¹ Però aquesta voluntat unificadora topà a Catalunya amb la creixent fractura de la societat civil i l'aprofundiment dels sentiments de classe en el món de la pesca. A partir de 1920, les diferents entitats de pescadors, immerses en un procés de capitalització dels mitjans de producció, adoptarien un

²¹ ANSOLA, A., “Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus pòsitos de pescadores (1915-1936)”. *Historia Social*, 2007, núm. 57, p. 3-26.

fort component classista, símptoma de la futura confrontació civil espanyola.

No queda clar si la fundació de la Germanat de Calella el 1926, arran d'una escissió, responia només al desacord amb directiva de l'associació Instrucción y Pesca de no pagar l'assistència a un pescador ferit per un petard mentre pescava amb dinamita. Possiblement també hi jugués algun element de discussió interna pel creixement a les aigües de la vila de l'arrossegament modern, que generà autèntics maldecaps als pescadors calellencs. La germanat de Calella va créixer ràpidament fins al 120 socis inscrits el 1930. La seva missió era, com la seva precursora, mutualista i previsor. Els socis pagaven 2 pessetes cada mes, rebent 2 pessetes diàries si no podien treballar per accident.²²

Per últim, la *Sociedad Pósito Pescador de Calella de Palafrugell* era l'entitat més propera al perfil redemptor i classista de l'associacionisme marítim català de la dècada de 1930, molt similar a entitats com el *Montepío de Obreros Pescadores de Catalunya - Palamós*. Van ser entitats de poc recorregut però de gran càrrega ideològica, en un moment de fortes convulsions socials prèvies a la guerra civil.²³ Segons Esteva, el *Pósito Pescador Calella* venia a ser una sucursal de la *Cooperativa la Económica*, de Palafrugell. En els seus estatuts, firmats els 28 d'agost de 1936, consta que havia de ser una entitat "*que persigue la completa redención de la clase, extendiendo la cultura entre sus asociados estableciendo a su favor los distintos seguros sociales y explotando sin el auxilio de intermediarios la industria pesquera*".²⁴

LA DARRERA ETAPA DEL GREMI DE SANT PERE DE PALAFRUGELL

El període posterior a la Guerra Civil és l'inici de la decadència de la pesca a Palafrugell, i per extensió del seu teixit associatiu. En l'àmbit estatal, l'administració franquista, com havia fet al seu torn la Matricula al segle XVIII, aprofità ben aviat el teixit asso-

22 ESTEVA, M. *Calella...*, op. cit., pàg. 73.

23 Per a un visió general d'aquest període ALEGRET, J.L.; GARRIDO, A., *Història de la confraria de pescadors de Palamós*. Palamós: la confraria, 2004, p. 65-78.

24 AMP. Fons Gremi de Sant Pere. *Reglamento de la Sociedad Pósito Pescador de Calella de Palafrugell*. 28 d'agost de 1936.

Centre d'Interpretació de Sa Perola, espai dedicat a la història dels pescadors i del Gremi de Sant Pere de Calella de Palafrugell. AMP

ciatiu per instaurar una nova administració pesquera. Les noves "confraries de pescadors", instaurades per llei a partir de 1943, es convertiren en cèl·lules bàsiques de la gestió de la pesca nacional, integrant-se orgànicament a l'Estat a través del Sindicato Vertical de la Pesca com corporacions de dret públic. Aquesta figura és la que, amb modificacions menors, ha arribat fins als nostres dies a quasi tots els ports de l'Estat espanyol.²⁵

Les restes del vell gremi de Calella, reagrupat sota el Gremio de San Pedro, no es va reconvertir en confraria de pescadors, com sí que va fer el palamosí Pósito de Pescadores el 1947. De fet, el sector pesquer a Palafrugell estava des d'inici de segle XX en franca decadència. Les parelles de bous, per exemple, van deixar de pescar a la dècada de 1920 en ser incapaces de competir amb l'arrossegament modern, amb les *vaques* motoritzades. El

25 ALEGRET, J.L., "Del corporativismo dirigista al pluralismo democrático: las Confradías de Pescadores de Cataluña", *Eres: Serie de Antropología*, 1990, Vol. II, núm. 1, p. 161-172.

port de Palamós, amb unes infraestructures més adequades, va concentrar la flota a partir de la dècada de 1930. El pintor Sert va comprar les últimes barques de bou de la vila per dur-les al seu mas de Castell.²⁶

Al 1950 encara pescava un art de platja a Llafranc, però va desaparèixer poc temps després. L'únic que es va mantenir a Calella durant la postguerra van ser les teranyines i els arts menors. Les teranyines, o embarcacions dedicades a la pesca d'encerclament, formaren durant dècades una estampa singular de la Calella més pesquera. Les tres que sobrevisqueren a la Guerra Civil van abandonar l'activitat a la dècada de 1960 atesa la seva incapacitat de competir amb la flota més moderna. Només va continuar a Palafrugell una petita flota artesanal, manada per pescadors que compaginaven el treball en mar amb el treball en terra i amb la cada cop més incipient indústria turística.²⁷

Després de la guerra el tenyidor de Sa Perola va restar en funcionament per donar servei al sector pesquer supervivent. Cap a 1940 tenyien a la "Caldera del Gremio de San Pedro" 29 pescadors, que pagaven una quota inicial de 12 pessetes i un tant per cada tenyida, entre 1 i 2 pessetes. Els ingressos del gremi s'arrodonien amb el lloguer del pis superior del tenyidor, que al llarg dels anys va ser ocupat per diverses famílies de pescadors.²⁸

La missió del gremi, però, havia canviat en el transcurs de la guerra. Segons Narcís Cortey, pescador de Calella, el gremi de la segona meitat de segle XX havia abandonat completament el vessant assistencial i mutualista, i es limitava a gestionar el perol de tenyir. Cada any un pescador s'encarregava del tenyidor, donar tanda als pescadors, cobrar el tint, portar els comptes i pagar les despeses. L'assistència sanitària es cobria en una de les dues mútues que existien a Calella, una d'elles instal·lada a les antigues escoles.

La decadència del gremi és paral·lela a la del número de pescadors i a l'ús del tenyidor. Si el 1941 disset pescadors feien 47 tenyides a Sa Perola, el 1963 hi tenyí l'últim. L'avenç del turisme i

26 GARRIDO, A., "Pescar a Calella en temps de Sa Perola". Dins SALA, B. *Sa Perola...*, op. cit., pàg. 128.

27 ESTEVA, M., *Calella...* op. cit. pàg. 134.

28 AMP. Fons Gremi de Sant Pere. *Llibre de comptes del Gremi de Sant Pere*. 1941-1962.

les xarxes confeccionades amb fibres sintètiques foren el cop definitiu al tenyidor de Sa Perola. El cotó i el niló convisqueren durant un breu període, però les qualitats de la fibra van fer desaparèixer el cotó de les xarxes i amb ell la necessitat de tenyir-les.

La incapacitat de mantenir l'edifici sense ingressos –només es va conservar el lloguer del pis superior– motivà el Gremi de Sant Pere a cedir-lo l'any 1986 a l'Ajuntament a canvi que es destinés el local a ús públic.²⁹ El 1987 s'inaugurà l'oficina de turisme a les instal·lacions de l'antic tenyidor, i el març de 2010 ha estat inaugurat, al pis superior, el nou centre d'interpretació de Sa Perola, un projecte impulsat per l'Ajuntament de Palafrugell en col·laboració amb el Museu de la Pesca, que parla de la pesca a Calella, del territori i del patrimoni marítim i pesquer, de la vida dels seus pescadors i les seves associacions.

²⁹ Joan Badia recollia la notícia del nou ús donat a Sa Perola a "Un vell local de tenyir xarxes de pesca fa d'oficina de turisme", *Avui*, 1 d'agost de 1987, on ho definia com un "gest d'elevat civisme".

BIBLIOGRAFIA

- LÓPEZ, E., "Derechos de propiedad informales y gestión comunal de las pesquerías en el País Vasco. Un enfoque ecológico-institucional." *Revista de Historia Económica*, 2003, vol. 21, núm. 1, p. 11-50.
- GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: la confraria de Sant Pere de Palamós (segles XVII-XVIII)*. Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2006.
- Llibre de Privilegis de Palafrugell (1250-1724)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2007.
- Notes i dietari de la família Fina*. Palafrugell: Ajuntament, 1998.
- SALA, B., *Sa Perola i la pesca a Calella*. Palafrugell: Ajuntament, 2008.
- PÉREZ, A. *L'art religiós a Palafrugell*. Palafrugell: Ajuntament, 2007.
- MATEO OVIEDO, J., *Con arte y parte: los pescadores del Empordà en el siglo XVIII* [tesina de llicenciatura]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001.
- LÓPEZ, O.; MIRABET, M., "La Institucionalización de la Matrícula de Mar: textos normativos y consecuencias legales para la gente de mar y de maestranza". Dins MARTÍNEZ SHAW, Carlos (ed.), *El Derecho y el Mar en la España moderna*. Granada: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Granada, 1995, p. 217-239.
- FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ, C., "El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII". Dins *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura*. Lleida: Editorial Milenio, 1999, p. 61-75.
- ESTEVA, M., *Calella: de la pesca al turisme*. Palafrugell: Ajuntament, 2001.
- LLEÓ, J.M., "La pesca marítima en España 1920. Costas de Catalunya." *Boletín de Pesca*, 1923, núm. 85, p. 165-175.
- RODRÍGUEZ SANTAMARÍA, B., *Los pescadores del norte y noroeste de España*. Madrid: Impr. Alemana, 1916, p. 22.
- ANSOLA, A., "Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus pósitos de pescadores (1915-1936)". *Historia Social*, 2007, núm. 57, p. 3-26.
- ALEGRET, J.L.; GARRIDO, A., *Història de la confraria de pescadors de Palamós: la confraria*, 2004, p. 65-78.
- ALEGRET, J.L., "Del corporativismo dirigista al pluralismo democrático: las Cofradías de Pescadores de Cataluña" *Eres: Serie de Antropología*, 1990, Vol. II, núm. 1, p. 161-172.

MOISÉS SELFA I SASTRE

**ELS CADASTRES DE 1716 I 1757 DE
TORROELLA DE MONTGRÍ: PERVIVÈNCIA
DE LA TOPONÍMIA FINS A L'ACTUALITAT**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

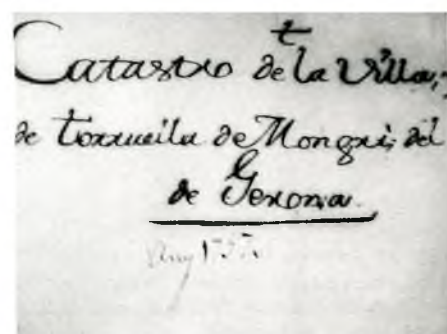
RESUM: A l'Arxiu Històric de Torroella de Montgrí es conserven dos Cadastres de 1716 i 1757 en un estat de conservació excel·lent. Aquests documents ens parlen d'una sèrie de noms de lloc que molt d'ells han perdurat fins a l'actualitat i encara són vius en la memòria de la gent de Torroella.

PARAULES CLAU: Cadastre, segle XVIII, topònim. Arxiu Històric de Torroella de Montgrí.

EL CADASTRE DE 1716 I DE 1757 DE TORROELLA DE MONTGRÍ

El Reial Cadastre és un document de caire municipal fruit de la nova política empresa per Felip V envers el Principat. La decisió d'implantar el cadastre a Catalunya data del 9 de desembre de 1715. La nova contribució cadastral es caracteritzà pel fet d'ésser de percepció directa i global en un intent d'arreglar la contribució de l'antiga corona d'Aragó a un equivalent del sistema tributari castellà. Així, el 15 d'octubre del 1716 foren publicades les normes generals que explicaven com havia d'efectuar-se el repartiment de l'impost cadastral. El cadastre reial gravava els béns immobles (cases, terres, forns, molins, etc.) i els ingressos que provenien de rendes no lligades a l'activitat professional del contribuent (censos, censals, etc.). Ningú no restava exempt del pagament del cadastre real i, en aquest sentit, tenia un caràcter universal, ja que afectava tots els estaments socials que fossin propietaris o perceptors de rendes per diferents conceptes. Les terres foren dividides en 32 classes diferents i a cada qualitat se li assignà un preu de cotització cadastral distint per unitat de superfície. Les terres ermes i els roquissars foren taxats en uns preus molt baixos, que, en ocasions, no responen a la realitat del seu aprofitament. El pagament de l'impost, en aquest cas, s'efectuava mitjançant tres lliuraments quadrimestrals l'any. La resta de béns immobles i les rendes pagaven el deu per cent del que hom calculava que podia donar la seva explotació.

Fruit d'aquesta nova política borbònica, Torroella de Montgrí posseeix dos cadastres que daten de 1716 i 1757, que resten con-

Cadastrre de 1757

Cadastrre de 1716

servats a l'Arxiu Històric Municipal de Torroella de Montgrí i el seu estat de conservació és excel·lent. La seva consulta ens proporciona un bon nombre de topònims dels quals comentarem en aquest treball les partides de terra, les torres, els molins i els masos, el carrers, creus i portals, les casetes i altres construccions i noms relacionats amb l'orografia del territori.

PARTIDES DE TERRA

Als dos cadastres consultats apareixen un conjunt de noms de partides de terra. D'aquests noms alguns han perdurat fins a l'actualitat i d'altres han quedat ja en el record. Els noms que encara formen part de la toponímia actual de Torroella són els següents:

L'Agulla ("de terra a la agulla") (AHTM, Cadastre 1716, 17r), que és una gran extensió de terreny situada al nord-est dels camps de la Barraca i vora el camp Cortell; **el camp de les Agulles** ("situada en el Campo de la Agulla") (AHTM, Cadastre 1757, 4v), un nom relacionat amb l'anterior de l'Agulla; **el camp de l'Arbre** ("dita lo camp del Arbre") (AHTM, Cadastre 1716, 7r), que són uns terrenys de cultiu situats vora el Mas d'en Bou; **els camps de la Barraca** ("dita lo Camp de la Barraca") (AHTM, Cadastre 1716, 16v); ("nombrada lo Camp de la varraca") (AHTM, Cadastre 1757, 18v), que és una gran extensió de terreny situada a la plana del Ter, al sud de la partida de l'Agulla; **les Boladeres** ("Altre Pessa de terra en las boladeras")

(AHTM, Cadastre 1716, 2r), gran partida de terreny de cultiu que s'estén a la sortida est del nucli de població de Torroella de Montgrí; **les Vinyes de la Bolleria** ("Pieza de tierra nombrada las viñas de la Bulleria") (AHTM, Cadastre 1757, s/f), que és un terreny de conreu pròxim al lloc de la Bolleria; **el Botinar** ("en lo territori del Butinar") (AHTM, Cadastre 1716, s/f), conreus situats entre el camí de la Tribana i el camí del Masot; **el camp Petit** ("nombrada lo camp petit") (AHTM, Cadastre 1757, 26v), que és un camp situat a l'esquerra de l'antic camí de l'Escala a l'Estartit; **la closa Rodona** ("dita la Closa Rodona") (AHTM, Cadastre 1716, 26r), petita extensió de terreny vora el Mas Marqués; **la bassa del Conill** ("en la Bassa del Conill") (AHTM, Cadastre 1716, 107v), terreny de cultiu situat a la dreta del Mas Pedrola; **les Deveses** ("Pesa de terra dita la Dauesa") (AHTM, Cadastre 1716, 1r), partida de terreny situada vora el puig de les Llagastes si bé també és el nom d'un terreny situat vora la partida de la Moixina, a la plana del Ter; **les Misseres** ("Altra Pessa dita la Missera") (AHTM, Cadastre 1716, 23r), que és una gran extensió de terreny situada a l'esquerra del Ter Vell, i **el Quintà** ("Altre Pessa de terra dita lo Quinta") (AHTM, Cadastre 1716, 5r), que és un terreny al sud de la torre Gran.

Altres noms no han perdurat fins a l'actualitat i són els següents: **l'Aspre** ("de terra [...] al Aspre") (AHTM, Cadastre 1716, 19v); **el Bancal** ("Altre Pessa de terra dita el bancal") (AHTM, Cadastre 1716, 5v); **el camp de la Barra** ("nombrada lo Camp de la Barra") (AHTM, Cadastre 1757, 319r-319v); **el camp de la Bassa** ("dita lo Camp de la Bassa") (AHTM, Cadastre 1716, 12r); "en el Campo de la Basa" (AHTM, Cadastre 1757, 5r); **el camp de la Cabellera** ("nombrada lo Camp de la Caballera") (AHTM, Cadastre 1757, 378r); **el camp Gran** ("dita lo Camp Gran") (AHTM, Cadastre 1716, 11v); **els Canyers** ("dita als canyers") (AHTM, Cadastre 1716, 43r); **el camp de la Caseta** ("dita lo Camp de la Caseta") (AHTM, Cadastre 1716, 7v); **la closa Gixona** ("y la closa Gixona") (AHTM, Cadastre 1716, s/f); **la closa Gran** ("en lo Rodonell ditas la Closa gran") (AHTM, Cadastre 1716, s/f); **la Closeta** ("dos pessas de terra ditas la closeta") (AHTM, Cadastre 1716, s/f); **la closeta Petita** ("nombrada la closeta petita") (AHTM, Cadastre 1757, 14v); **la coma Pagesa** ("nombrada la Coma Pagesa y lo Mas Moreu") (AHTM, Cadastre 1757, 268r); **el camp del Corral** ("Altre Pessa de terra dita lo Camp del corral") (AHTM, Cadastre 1716, 9v); **el camp de l'Era** ("Altre Pessa de terra dita lo Camp de la Hera") (AHTM, Cadastre 1716, 4r); **la Feixa** ("Altre

Pessa de terra dita la feixa”) (AHTM, Cadastre 1716, 5r); **la feixa Figuerola** (“nombrada la feixa figarola”) (AHTM, Cadastre 1757, 21r); **el camp Maçanet** (“dita lo Camp Massanet”) (AHTM, Cadastre 1716, 14r-14v); **els olivars de Sobrestany** (“dita los oliuars de Sobrestany”) (AHTM, Cadastre 1716, 19r); **el pla Madriguera** (“al Pla de la Madriguera”) (AHTM, Cadastre 1716, 12v); **el camp de Marimon** (“en lo Rodonell enomenada lo Camp de Marimon”) (AHTM, Cadastre 1716, s/f); **el pou de Mont** (“Altre Pessa de terra dita lo pou de mont”) (AHTM, Cadastre 1716, 2r); **l’Olivar** (“Altre Pessa de terra dita lo oliuar”) (AHTM, Cadastre 1716, 2v); **el camp de les Pedres** (“nombrada lo camp de les pedres”) (AHTM, Cadastre 1757, 380r); **l’era Pica** (“dita la hera Pica”) (AHTM, Cadastre 1716, 14r); **el Quadró** (“Altre Pessa de terra dit lo Codro”) (AHTM, Cadastre 1716, 4r); **el camp del Roser** (“dita lo Camp del Roser”) (AHTM, Cadastre 1716, 41v); **el camp de Sant Pere** (“dita lo Camp de Sant Pere”) (AHTM, Cadastre 1716, 28v); **la feixa Saula** (“Altre Pessa de terra dita la feixa Saula”) (AHTM, Cadastre 1716, 6r); **el Vinyar** (“Altre pessa de terra dita lo vinyar”) (AHTM, Cadastre 1716, 7v).

TORRES

El concepte de *torre* s’ha d’entendre amb el significat de construcció de defensa contra els atacs dels pirates que arribaven a la costa de l’Estartit, si bé al segle XVIII ja devien funcionar majoritàriament com a hisenda al voltant de la qual hi ha unes terres de conreu. Als cadastres consultats hem anotat quatre torres.

La Torre Bagura (“la torre Begura” (AHTM; Cadastre 1757, s/f) és un mas fortificat amb una torre de defensa quadrada i no cilíndrica. Va ser construïda l’any 1561, tot i que s’ha qüestionat que el seu origen sigui una vila romana. En la porta d’entrada de la torre hi ha una inscripció que diu “Catherina Bagura me fecit any 1561”. Aquesta torre encara conserva la porta de fusta amb senyals d’atacs i al seu interior els dos pisos que es comunicaven amb una escala de fusta que es pot retirar a voluntat. Al segle XV Ramon de Begur compra el mas a Ramon Serra, del Mas d’en Serra. Al segle XVI, Antoni de Begur es casa amb Caterina d’Ullà, la qual, quan va morir el seu marit i fill, fa construir la torre, de 19 metres d’altura. Dels Bergur passà a la família Torrebegur. Dels Torrebegur passà als Puig al segle XVIII. La família Carles compra el mas el segle XIX i, a final d’aquest segle, passa a la família Robert. Entre els anys vint i trenta

La torre Bagura

del segle XX, la família Robert la ven al besavi del seu actual propietari: Joan Serra. És situada a l'esquerra de la carretera del Mar, entre les partides de la feixa Llarga i els camps del Mas de les Palmeres.

Una segona torre és la **Torre Ferrana** ("nombrada la torre ferrana") (AHTM, Cadastre 1757, 374r), la qual està situada a l'altre costat del massís del Montgrí, entre Bellcaire i l'Escala, al nord-est del terme municipal de Torroella de Montgrí. La tradició diu que hi ha enterrats drets dos malfactors a les puntes de la torre.

La Torre Ponsa ("Pieza de tierra nombrada la Torre Ponsa") (AHTM, Cadastre 1757, 346r) és un indret situat sobre el salt d'Euga. Cal destacar com al segle XVIII s'anomena una partida de terra al voltant de la torre. La torre de defensa és dels segles XV-XVI. L'any 1654, la Universitat de Torroella de Montgrí ven la Torre Ponsa a Anton Parramon, pagès de Ventalló. Posteriorment, l'any 1856 la mateixa Universitat la torna a vendre a Agustí Robert, comte de Torroella de Montgrí

El Mas Marquès

La quarta torre que anotem és **la torre del portal d'Ullà** (“lo camp de la torre del portal de ulla” (AHTM, Cadastre 1716, 141v), que es refereix al **portal d'Ullà**.

MOLINS I MASOS

El molí d'arròs és una construcció característica de la plana del Ter. Els dos que documentem probablement també devien treballar l'arròs, si bé també van arribar a funcionar com a masos.

El Molí de Baix (“del Moli de uall”) (AHTM, Cadastre 1757, 17r) està situat vora la carretera de l'Estartit, entre el litoral i Torroella. En realitat, aquest molí de la plana és més conegut com el Mas Galera.

El Molí del Mig (“lo Moli del mitg”) (AHTM; Cadastre 1757, s/f), situat també a la plana, és actualment un espai d'oci que ha mantingut bona part de la seva estructura inicial.

El mas és també una construcció ben estesa arreu de la plana del Ter. A Torroella hi ha masos ben antics que majoritàriament han estat habitats per pagesos i masovers dedicats al conreu de les terres.

El Mas Figueres (“dita lo puig del mas figueras”) (AHTM, Cadastre 1716, 10r) és una construcció situada als camps del Mas Marquès, a la plana del Ter. Pertany a la família Mascort Galibern. Avui està totalment renovat. **El Mas de n’Hugues** (“nombrada lo Mas den Hugas”) (AHTM, Cadastre 1757, 376r) el trobem a l’esquerra del camí de les Deveses d’Allà. **El Mas Mallarich** (“nombrada lo Mas Mallarich”) (AHTM, Cadastre 1757, 278r) tenia corral i és situat vora la roca d’en Coll. Està ensorrat. **El Mas Marquès** (“la clossa del mas marques”) (AHTM, Cadastre 1757, 15v) és actualment un conjunt residencial establert vora les partides de la closa Rodona i el Quintanar. La primera referència coneguda del mas és de l’any 1795.

El Mas Cremat (“nombrada lo mas Cremat”) (AHTM, Cadastre 1757, s/f) està vora l’Estany de Sobrestany, entre el puig d’en Leal i la Pedrera. Els actuals masovers hi van anar l’any 1925. **El Mas Vell** (“lo mas vell”) (AHTM; Cadastre 1757, s/f) és una construcció que ja ha desaparegut de l’onomàstica actual de Torroella de Montgrí. **El Mas Moreu** (“en lo mas moreu”) (AHTM, Cadastre 1716, 11r) està ensorrat. Situat vora el Mas Ramades, té tres pous d’aigua per al seu consum. L’any 1716, la propietària era Margarita Xargay.

El Mas Pedrola (“nombrada lo Mas Padrola”) (AHTM, Cadastre 1757, 272r) és un indret on s’han trobat restes de l’època ibèrica. Surt citat en diversos documents del segle XV i XVI. **El Mas Quintana** (“lo Mas Quintana”) (AHTM; Cadastre 1757, s/f) és situat dins de l’horta d’en Quintana. **El Mas Ramades** (“anomenada lo Mas Ramades”) (AHTM, Cadastre 1757, 287r) s’aixeca vora el Mas Moreu. Antigament, era de la família Marquès. Finalment, **el Mas del Roig** (“Altre pessa de terra al mas Roig”) (AHTM, Cadastre 1716, 42r) se situa al revolt que la carretera de la Gola fa a la partida dels camps del Mas del Roig.

CARRERS, CREUS I PORTALS

Tots els carrers que apareixen als cadastres consultats conserven en l’actualitat el nom que tenien al segle XVIII. Ens estem referint al **carrer dels Bous** (“Altre casa al carrer dels bous”) (AHTM, Cadastre 1716, 304r); **el carrer Major** (“Carrer Major”) (AHTH, Cadastre 1757, s/f); el **carrer de l’Hospital** (“en lo Carrer del Hospital”) (AHTM, Cadastre 1716, 292r), i **el carrer d’Ullà** (“Calle de Ulla”) (AHTH, Cadastre 1757, s/f). Altres han modificat la seva denominació actual com és el cas del **carrer de la Codina** (“Calle de la Co-

El còrrec de Comallobera

dina”) (AHTH, Cadastre 1757, s/f).

Quant a les creus de terme, només hem anotat **la creu dels Agustins** (“en la creu dels Agustins”) (AHTM, Cadastre 1716, 16r), topònim relacionat amb l’orde dels agustins present a Torroella de Montgrí fins a la desamortització de Mendizábal.

Torroella de Montgrí tenia sis portes d’entrada al nucli emmurallat. Les que documentem són les següents: **el portal del Mar** (“lo camp del Portal de mar”) (AHTM, Cadastre 1757, 27r), situat a la carretera de l’Estartit i **el**

portal de Santa Caterina (“Altre Pessa de terra dita lo camp del Portal de Santa Catharina”) (AHTM, Cadastre 1716, 141v), que és del segle XVI.

LES CASETES

Les tres casetes que hem consultat ja no existeixen en l’actualitat. Són, probablement, un testimoni de l’activitat agrícola de la plana del Ter. Ens estem referint a noms com **les Barraques** (“Las Barracas”) (AHTH, Cadastre 1757, s/f); **la Caseta de na Moreta** (“en lo terme de Torroella una heretat dita la Caseta de na Moreta”) (AHTM, Cadastre 1716, s/f), i **la Caseta d’en Siurana** (“en la haretat dita la caseta den Ciurana”) (AHTM, Cadastre 1716, s/f).

L’OROGRAFIA DEL TERRITORI

El terme municipal de Torroella de Montgrí té un important sector muntanyós al voltant del massís del Montgrí. És en aquest ampli

El coll d'en Garrigàs

sector on localitzem la totalitat dels noms que presentem.

La roca d'en Coll (“nombrada lo clot de la Roca den Coll”) (AHTM, Cadastre 1757, s/f) és un indret situat vora el puig Romanyac: **el Comallobera** (“Pieza de tierra nombrada la Coma Lluvera”) (AHTM, Cadastre 1757, 354r) és un sector important del municipi de Torroella de Montgrí al nord de les Cogollades: **els Cossis** (“la muntanya dels cossi”) (AHTM, Cadastre 1757, s/f) és una petita vall completament sorrenca que sembla que deu el seu nom a la

forma del seu sòl; **el coll d'en Garrigàs** (“en lo coll de Garrigas”) (AHTM, Cadastre 1716, 62v) és un coll situat entre el castell del Montgrí i el mont Pla.

El Palau (“la partida del Palau”) (AHTM, Cadastre 1757, s/f) és una gran extensió de terreny que s'estén a l'esquerra de la carretera del Mas Sec al puig de la Palma: **les Rabioses** (“nombrada la Rabiosa”) (AHTM, Cadastre 1757, s/f) és una partida de terreny muntanyosa al sud del puig d'en Leal. *Rabiosa* ha de tenir el significat metafòric de *terreny dolent*; **el puig de Rocamaura** (“vinya a Roca Maura”) (AHTM, Cadastre 1716, 38r; “pieza nombrada la Roca Maura”) (AHTM, Cadastre 1757, 338r) és un contrafort, de 225 metres d'altura, del massís de Montgrí, prop de la costa, que domina el poble de l'Estartit dins el municipi de Torroella de Montgrí per ponent.

El coll de les Sorres (“en lo Coll de les Sorres”) (AHTM, Cadastre 1716, 36v) és un coll situat al costat sud del Montgrí. També és conegut com el coll d'Empúries; **el coll d'en Taiant** (“al Coll den Tallant”) (AHTM, Cadastre 1716, 34v) és una elevació del terreny situada entre el tossal Gran i la torre Moratxa, i **la vall Gran** (“nom-

brada la Vall Gran”) (AHTH, Cadastre 1757, s/f) és a l'oest de l'ermi-
ta de Santa Caterina.

De noms que no han perdurat fins a l'actualitat, només n'hem
documentat dos: **el pla de la Madriguera** (“al Pla de la Madriguera”)
(AHTM, Cadastre 1716, 12v) i **el clot de Sant Briu** (“nombrada lo
clot de Sant Briu”) (AHTM, Cadastre 1757, s/f).

BIBLIOGRAFIA

- ARBUSÉ, Narcís, *El Montgrí, pas a pas*. Valls: Cossetània Edicions. 2005.
- ARBUSÉ, N., “Els noms perduts de la muntanya”, *Llibre de Festa Major de Torroella de Montgrí*, Torroella de Montgrí, 2007, p. 31-45.
- AUDIVERT, M., *Cases i gents de l'Estartit*. Granollers: Editorial Mont Blanc-Martin, 1981.
- PASQUAL, J. i d'altres. “Topònims de la Plana del Ter del terme de Torroella de Montgrí”.
Llibre de la Festa Major. Torroella de Montgrí. Any 1987. p. 67-75.
- ROVIRAS, A. i TORRENT, E., *Torroella i l'Estartit*. Girona: Quaderns de la Revista de
Girona, Girona, 2003.
- SURROCA I SENS, J., *Bibliografia de Torroella, I*. Girona: Museu del Montgrí i del Baix
Ter, Girona. 1983.
- SURROCA I SENS, J., *Bibliografia de Torroella, II*. Girona: Museu del Montgrí i del Baix
Ter, Girona. 1988.

LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA / PABLO DE LA FUENTE

**UNES MONEDES I UN CARDENAL.
REGALISME I ARQUEOLOGIA A
L'EMPORDÀ DEL SEGLE XVIII**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Fins avui dia els historiadors que han escrit sobre aquesta col·lecció de monedes antigues sempre han pensat que aquest material arqueològic provenia de Liafranc, al terme de Palafrugell. Aquest article mostra evidències que permeten concloure que aquest material fou extret durant la plantació de vinyes al Mas Canyet de Palamós, propietat de Josep de Maranges, hisendat i antiquari.

PARAULES CLAU: Història de l'Arqueologia, Segle XVIII, Cardenal Zelada, Regalisme.

Molts dies de primavera a les terres de Girona solen passar entre una monotonia que només trenca la solejada del migdia o alguna pluja ja entrada la tarda. Però la vida sempre té sorpreses. De fet, aquell any de 1774 en tingué de jornades animades. Una d'elles fou quan el capità general de Catalunya ordenà, *manu militari*, interceptar un carruatge on viatjava, camí de Roma, el nou auditor de la Rota per la corona d'Aragó, Antoni de Sentmenat i Cartellà. Aquest de noble de llinatge i amb una brillant carrera eclesiàstica per endavant portava una caixeta amb antiguitats ibèriques i romanes per al cardenal Francisco Javier de Zelada, purpurat de la cúria romana i futur conservador d'antiguitats del sant pare.

Enmig d'uns camps empordanesos en què la simfonia d'ocres, verds i blaus és una medecina que allarga la vida, l'actuació expeditiva d'un piquet de soldats obria un conflicte diplomàtic del més alt nivell. El carruatge era detingut. Davant d'aquest sorprenent desplegament, l'auditor Sentmenat s'avingué a facilitar les coses i va entregar als soldats una urna que contenia una minúscula estatueta i catorze monedes antigues.

La història té la poc coneguda virtut de superar quasi sempre la ficció. L'enfrontament polític, el seu transfons ideològic, l'avantguarda cultural o el poder terrenal de l'Església són elements que nodreixen directament aquesta història.

ET REGE ET LEGE

Els fets descrits més amunt s'originaren amb una carta enviada el 19 de març de 1774 pel síndic personer de l'Ajuntament de Barcelona, Josep Francesc Camps i Guitart, a l'acadèmic Francisco Pérez Bayer (AGS/GYJ/1043). En l'escrit es relaciona una col·lecció formada per “*un idolo de bronze dorado, con muchisimas medallas de iguales metales, residuos sin duda de las preciosidades de los Phenicios, Punicos y Romanos*”, antiguitats que s'havien trobat en unes excavacions fetes a Palafrugell, jurisdicció del Priorat de Santa Anna de Barcelona. Lesmentat domini era exercit pel cardenal Zelada, conegut pel seu gust per les antiguitats i erudició. Segons Camps, el tresor es trobava momentàniament dipositat a la casa del cavaller Francesc de Clota, apoderat a Barcelona del cardenal.

Cal dir que la figura del síndic personer nasqué a partir de la reforma municipal que s'endegà després del Moti d'Esquilache. Una cop la situació es calmà, els revoltats de la Setmana Santa de 1766 havien de demanar perdó al monarca. Però, com que eren tan nombrosos i dispers, algú els havia de representar. En una societat de l'Antic Règim la solució necessàriament s'havia de trobar dins la seva estructura estamental. Precisament, en aquestes deliberacions participà Manuel de Roda, secretari de Gràcia i Justícia i un dels protagonistes d'aquests fets. La idea d'una representació popular corporativa no era possible en aquell moment, atès que institucionalment només es podia formar la noblesa i els gremis. Per tal de representar el poble madrileny i manifestar el seu penediment davant del sobirà neix, doncs, la figura d'una mena de tribú de la plebs neoclàssic. Posteriorment, la seva extensió a la globalitat de la vida municipal espanyola el portarà a convertir-se en una mena de fiscalitzador de la gestió edilícia i agent local de la Cort (Andrés, 2000, p. 614 i s.).

Camps féu el seu paper d'informador cortesà a la perfecció, tot i que va exagerar un xic la notícia sobre la possibilitat “*que los Estraños disfruten lo que la casualidad, y providencia ofrece a estos Regnicolas, en el concepto de contribuir la diligencia al beneficio del Estado*” (AGS/GYJ/1043). És a dir, l'elaboració del discurs sembla feta a mida, atès que ni el tresor era tan magnífic com semblava, ni Zelada, si més no legalment, era un estranger. En definitiva, el més paradigmàtic de la denúncia de Camps és tant la construcció de la informació com el destinatari del missatge. La idea principal

JO. CARD. ARCHINTO

F. X. CARD. DE ZELADA

S. D.

ESI omnis , quæ cum amicissimis hominibus sermocinando fit , grata solet esse consuetudo & perjucunda ; eadem tamen scripto consignata & mandata litteris , vel ad memoriæ perrenitatem , vel ad mutui amoris publicam testificationem , multo est jucundissima . Quid enim non delectationis habet ; quo præsentem & mutuo respondente semel dixeras , aut audieras , per te effici , ut ejus extet perpetua recordatio : itaque omnes intelligant , nunc quoque esse , qui mutui fæderis officia , atque illud sanctissimum amicitie nomen observent ac tueantur ? Quod si non de vulgaribus rebus sermo intercesserit , sed maxime fructuosus , inque eo evulgando publica præterea accedat utilitas , colloctionibus ipsis spectata atque proposita ; has ego omnium delectationibus , triumphisque antepono , istosque dies opto

A 2

Figura 1: Primera pàgina de l'obra del cardenal Zelada *De nummis aliquot aeris uncialibus epistola*, encapçalada per un retrat de l'autor. El conegut amor que aquest eclesiàstic sentia per les antiguitats i la numismàtica fou el que empenyé Josep de Manges i Pi a trametre-li una petita col·lecció de monedes.

és que la sortida del tresor era contrària a l'interès de l'Estat. Dins d'aquest concepte, s'hi barregen tant la ideologia regalista com el classicisme cultural del segle XVIII, units ambdós per mitjà del saber històric.

El regalisme, conceptualment, es defineix com la defensa de les prerrogatives legals de l'Estat en política religiosa. Aquest aspecte es veu accentuat a la molt catòlica Espanya, en què el patronatge regi havia estat, al llarg dels segles, un element vital en el desenvolupament del clergat regular. Així, es tenia la sensació que, a causa de la ignorància, l'Església s'havia apoderat de nombrosos privilegis que no li corresponien. Esbrinar l'origen dels beneficis eclesiàstics i les regalies que anteriorment havien estat pròpies de la corona era la finalitat principal dels anomenats *viajes literarios* (Mora, 1998, p. 41 i s.). Lluny del sentit que avui poguessin tenir, aquestes eren investigacions històriques al servei de la política regalista. En concret, Francisco Pérez Bayer havia participat de manera activa en aquestes actuacions. Per ordre de Ferran VI, havia viatjat per Itàlia durant cinc anys (1754-1759) amb la finalitat d'enriquir la Real Biblioteca amb llibres, manuscrits, monedes i altres antiguitats. Posteriorment, ja entrat l'any 1782, viatjà per Andalusia i Portugal estudiant, recopilant i dibuixant els seus monuments d'època romana (Mora, 2004, p. 47 i s.).

Aquesta ingent tasca d'investigació històrica aportava tot un seguit de coneixements, que si bé no eren tots de directa aplicació a la política regalista, sens dubte, sí que excitaven el gust classicista il·lustrat. Alhora, al llarg del segle XVIII, el conreu de la història antiga i de l'arqueologia clàssica serví ideològicament per a crear un ideal de monarquia allunyat del barroquisme dels darrers Àustries. En el fons, la investigació sobre la Hispània romana es considerava la recerca de les autèntiques arrels de la pàtria. Per exemple, el gust dels Borbons per immortalitzar-se com si fossin emperadors romans del segle XVIII justificava el coneixement i estudi de la numismàtica antiga, atès que esdevenia una de las fonts iconogràfiques més àmpliament utilitzades (Mora, 1998, p. 48 i s.).

El paper de les acadèmies és fonamental per a entendre el coneixement que es tenia al segle XVIII de l'Antiguitat, especialment en el tema que tractem en aquest treball. Comunicar precisament a Francisco Pérez Bayer que s'estaven fent unes excavacions arqueològiques per enviar a l'estranger un ric tresor era sembrar l'alarma sobre la falta d'una política en aquest camp. Però, qui, a la Catalu-

nya del moment, creia amb fermesa en la necessitat d'endegar una política d'aquesta mena? La pregunta té una resposta clara: la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. El seu lema –*amb el Rei i la Llei*– sembla tot un suggerent títol per a aquest epígraf.

Sota el patrocini regi des de 1752 i hereva de la austriacista Acadèmia dels Desconfiats, aquesta institució pretenia ser una institució subsidiària de la Reial Acadèmia de la Història per a qüestions catalanes (Campabadal, 2006, p. 127-128). És simptomàtic que deu anys abans la seva Junta Particular hagués considerat que *“muy frequen[men]te en los edificios que se destruyen, y otros que se levantan con el trabaxo de las excavaciones se encuentran lápidas, monedas y otras memorias antiguas que infelizmente los sepultan la ignorancia, ó desidia de los artifices con perjuicio del público, y de la verdad histórica”* (ARABLB/ JP/1752-1767/, f. 195v). El perjudici al qual fan esment els acadèmics, de fet, és igual a l'erosió del benefici de l'Estat que planteja el síndic Guitart en la seva denúncia. Per tal d'impedir-ho, els acadèmics havien proposat que els *“trabaxadores diessen cuenta [a la Acadèmia] de sus descubrimientos”*. Malgrat que la Junta Particular de la Acadèmia plantejà la realització de tot un seguit de gestions a aquest efecte, l'assumpte va quedar finalment en paper mullat (ARABLB/ JP/1752-1767/, f. 110).

A més a més, es donaren antecedents similars per les seves característiques i propers en l'espai a allò que suposadament estava succeint a Palafrugell. Així l'any 1756, sis anys abans de les discussions acadèmiques esmentades, es trobà un *“ídolo de mercurio en bronce”* al paratge anomenat salt de l'Euga de la vila de Torroella de Montgrí, a prop de l'actual l'Estartit, regalia del comtat d'Empúries. L'artífex de la troballa fou un pagès, Joan Vidal, que oferí l'estàtua a l'Acadèmia de Bones Lletres per mitjà de fra Lluís Verde, un dels membres de la seva Junta Particular que anys més tard, tal com s'ha pogut observar, considerava necessari el paper supervisor de la institució en la arqueologia catalana (ARABLB/ JP/1752-1767/, f. 110).

En lloc d'actuar com en l'esmentat precedent i donar els tresors voluntàriament a l'acadèmia, ara es pretenia treure el tresor fora del país. Això ja ens fa pensar que l'origen de la informació en realitat prové de la mateixa institució. Però la identitat del receptor de la denúncia aclareix qualsevol mena de dubte raonable. Francisco Pérez Bayer era supernumerari de la acadèmia barcelonina des de 1754. Un dels seus discursos davant dels seus companys acadèmics, *Deberes del archivero y ordenación a guardar en su archivo*, es

considera com el marc referencial per l'ordenació metòdica dels papers de la institució, tasca que ocupà, precisament a fra Lluís Verde (Campabadal, 2006, p. 329).

Malgrat no tenir una estreta relació amb l'Acadèmia de Bones Lletres, el síndic Camps sabia què havia de transmetre i a qui. Es guanyaria un bon punt com a tafaner reial, tot i que canalitzaria els interessos de l'acadèmia en tenir com a receptor del rumor un supernumerari de l'esmentada institució. Però l'any 1774, Pérez Bayer era molt més que un simple acadèmic barceloní. Sens dubte, era la porta on s'havia de picar, atès que era un prestigiós intel·lectual a la cort de Carles III, amb el qual mantenia unes immillorables relacions des de feia anys. El monarca ja l'havia conegut durant el seu *viaje literario* a Itàlia, quan encara era rei de Nàpols. Posteriorment, la carrera de Pérez Bayer a la Cort serà meteòrica a partir de la pujada al tro d'Espanya de Carles III: preceptor dels infants al 1767; membre del Consell Reial al 1781 i, finalment, bibliotecari major al 1783 (Mora, 2004, p. 48).

Per acabar de reblar el clau, Pérez Bayer sabia, atesa la seva anterior estada a Roma, qui era Zelada: un conegut col·leccionista d'antiguitats i gran expert en numismàtica antiga. Precisament, a causa de la seva dignitat cardenalícia, era l'objectiu perfecte per al regalisme ideològic llançat a la defensa del patrimoni històric de la pàtria.

La resposta no es va fer esperar. El secretari de Gràcia i Justícia, Manuel de Roda, un cop rebé la denúncia per mitjà de Pérez Bayer, ordenà al capità general de Catalunya de constrènyer el cavaller Francesc de Clota per tal que fes lliurament de les esmentades antiguitats i s'evités així la seva sortida d'Espanya. El resultat d'aquesta acció fou que Clota va confessar que una primera tramesa formada per catorze monedes i una petita estatueta ja anaven camí de la frontera dins la valisa de l'auditor Sentmenat. Això va provocar l'expeditiva acció militar que ha servit com a preàmbul. A la vegada, Clota també va fer lliurament a l'autoritat d'una segona col·lecció, formada per disset monedes més, que tenien el mateix origen i encara no havien estat enviades.

Per entendre tot l'afer, cal tenir present que la denúncia de Camps s'ha d'emmarcar dins d'un context polític molt concret, on hom considerava l'exportació d'aquestes peces antigues com a lesiva als interessos de l'Estat. De fet, Roda, tot un doctor en dret, entrà en el terreny dels fonaments legals en utilitzar com a argument que s'estava violant una prerrogativa del rei. Segons ell, les antiguitats eren del

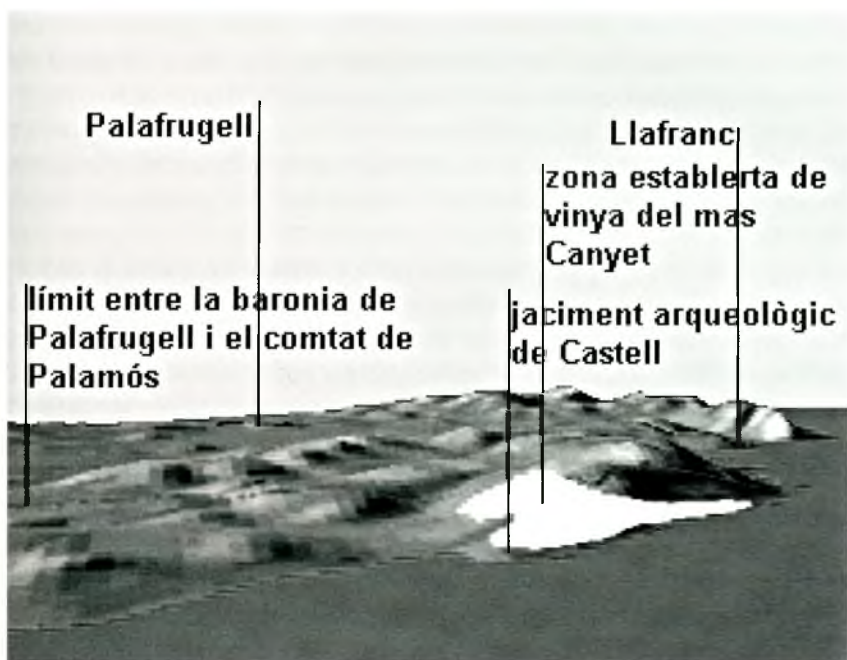

Figura 2: Representació gràfica de la zona de cala castell establerta per Josep de Maranges al llarg de l'any 1773, a les terres del Mas del Canyet del Bosch, parròquia de Santa Eugènia de Vila-romà, comtat de Palamós.

monarca, perquè eren pròpies “*de su regalia, y conforme al uso comun de todas las Naciones, y Soberanos*” (AGS/GYJ/1043). Aquesta era suposadament la raó per la qual Roda ordenà interceptar el tresor.

El contrapunt a la categòrica afirmació de Roda el posà el cavaller Clota en ésser interrogat pel capità general, atès que afirmà: “*ignorava [que] estubiese prohibida la extracció de antiguallas*” (AGS/GYJ/1043). Sense cap mena de dubte, el procurador del cardenal Zelada tenia raó, atès que la legislació protectora del patrimoni que havia de prohibir-ne l'exportació era inexistent. Per molts discursos creats en l'entorn de la acadèmia barcelonesa sobre si era just o patriòtic evitar-ne la sortida, la realitat era molt diferent, perquè aquesta no era il·legal de cap de les maneres. Això no vol dir que per les mateixes dates, o poc abans, l'Estat ja no hagués intervingut en aquest terreny. Certament, ja s'havien fet algunes primeres iniciatives legislatives per tal de preservar el llegat del món antic. Un exemple d'això que diem són les precises instruccions fetes l'any 1752 pel secretari de Marina, el marquès de l'Ensenada, per tal

que es recollissin les restes d'un derelicta romà aparegut durant les obres d'excavació fetes per construir un nou dic a l'arsenal de Cartagena. Legalment aquesta mesura, juntament amb altres disposicions semblants, són simplement ordres jeràrquiques concretes amb valor únicament dins de l'Armada Reial. És a dir, afectaven únicament aquesta institució, de manera que no tenien cap mena de vigència fora d'aquest àmbit (Béthencourt, 1963). El mateix any en què la marina era protagonista de la primera intervenció arqueològica d'urgència patrocinada per l'Estat succeïen altres fets que marcaven una línia d'actuació política molt similar. Per exemple, també començava la tutela reial sobre l'acadèmia de Barcelona, iniciadora dels fets esmentats. Alhora, coincideix amb la dotació d'un *viaje literario* al marquès de Valdeflores per tal de descobrir i reconèixer les antiguitats d'Espanya (Mora, 1998, p. 44). L'any següent, un Reial Decret (14/7/1753) ordenava els corregidors i justícies del regne que fessin arribar a la cort les peces antigues que es trobessin: estàtues de marbre o metall, mosaics, tota mena d'eines o instruments de fusta i pedra, monedes, làpides, així com una relació detallada del que ja se sabés d'aquesta mena d'objectes per escrits, tradicions o altra mena de notícies (Salas, 2004, p. 69).

Dins del marc jurídic que ofería el Decret de 1753, la conducta coetània de la Junta Particular de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, ja analitzada, era encaminar cap a ella les iniciatives legals i de govern dins del Principat. Tanmateix, dins de l'àmbit d'aquest article, cal destacar que el Reial Decret de 1753 afectava només les regalies reials, de manera que no prohibia el col·leccionisme privat d'antiguitats procedents de terres alienes al domini directe del monarca. La baronia de Palafrugell, d'on sospitava Roda que venien les peces, no estava inclosa en aquest àmbit.

En conseqüència, si la propietat privada de peces arqueològiques era lícita l'any 1774, també ho era la seva exportació. De fet, no fou fins cinc anys després, gràcies a la pressió dels cercles acadèmics, que una Reial Ordre Circular (16/10/1779) adreçada a intendants provincials prohibia l'exportació sense autorització reial de pintures, de qualsevol mena d'objecte artístic antic o d'autors desapareguts, així com llibres i manuscrits antics d'autors espanyols (Salas, 2004, p. 71). A la pràctica, l'esmentada disposició era molt semblant a la que ja havia promulgat l'any 1755 Carles VII de Nàpols, futur Carles III d'Espanya (Papi, 2008, p. 28). Possiblement, un dels motius que va encendre Roda era que la Santa Seu des

dels inicis de l'època moderna intentava controlar la sortida d'obres d'art dels Estats Pontificis sense el seu corresponent permís (Choay, 1999, p. 45 i s.). Dit d'una manera polida, Roda, antic responsable de la legació diplomàtica a Roma, es veié colpit per la manca de reciprocitat, un principi elemental de les relacions exteriors. És a dir, en certa manera, la conducta del secretari de Gràcia i Justícia s'ha de veure com una *baturrada* pròpia d'un aragonès de pro com era ell. I és que la resolució de l'expedient no deixa de ser sorprenent, atès que s'hi arriba a afirmar que, tot i que les peces “*no parecen merecian el mayor aprecio*”, la resolució fou que “*no quiso su devolución, ni embiasen a Roma por no hacer este ejemplar, y dar ocasión, a que sin su Real permiso y consentimiento se extrahigan de sus dominios semejantes antigüedades*” (AGS/GYJ/1043).

Tanmateix, per explicar tant la coherència política com la patinada legal de Roda s'han d'aclarir dos aspectes convergents: un que podria qualificar-se com a més contextual i un segon molt més concret, que no s'entén sense l'escenari que proporcionà el primer.

Dins d'un àmbit més genèric, l'especial situació jurídica del priorat de Santa Anna era irritant per a qualsevol regalista convençut com Roda. Per ell, en aquell moment secretari Gràcia i Justícia, les interioritats de les relacions amb la Santa Seu de cap manera eren una llibre tancat. La seva missió com a ambaixador a Roma el feia tot un expert (Olaechea, 1965). El priorat de Santa Anna de Barcelona era un dels cinquanta-dos beneficis eclesiàstics que quedaven exempts de l'aplicació genèrica del Concordat de 1753, el zenit de la política regalista dels Borbons. Així, la seva clàusula setena donava al Sant Pare sobre aquests beneficis el “*poder proveer y premiar a aquellos eclesiásticos españoles que por probidad e ilibates de costumbres, por insigne literatura, o por servicios hechos a la Santa Sede, se hagan beneméritos*”. Tot i haver nascut a Roma, Francisco Javier Zelada era fill d'espanyol, el cavallerís del cardenal Belluga, i, en conseqüència, es podia acollir a l'estatut de naturalitzat (Giménez, 2008, p. 6). Alhora, a la previsible suspicàcia que podia provocar que un suposat estranger pogués gaudir d'un d'aquests beneficis calia posar-hi un segon matís. Al llarg de la dècada dels seixanta, període que coincidí amb l'ambaixada de Roda a Roma, s'estengué cada cop més per Roma la idea que l'esmentat Concordat era una derrota humiliant; i no eren pocs els membres de la cúria romana que defensaven la seva derogació (Andrés, 2003, p. 498-501). Des d'un punt de vista diplomàtic, si Roma desitjava tornar a la situació

anterior a 1753, la pressió sobre els beneficis pontificis a Espanya es podia contemplar, des d'un punt de vista regalista, com una mesura preventiva.

Alhora, hi ha un fet encara molt més determinant. Si Roda va donar ordre al capità general d'aturar l'exportació d'unes antiguitats d'escassa importància fou pel profund significat polític de la mesura. Zelada, futur secretari d'Estat del Sant Pare, havia estat el delegat pontifici en les negociacions que van acabar amb l'aprovació del breu *Dominis ac redemptor*, que significà l'extinció de la Companyia de Jesús l'any 1773 (Giménez, 2008, p. 18).

Pel secretari de Gràcia i Justícia, tot allò que tingués a veure amb els jesuïtes era invocar el dimoni. A Roda se'l pot definir com un polític astut: un *golilla* fet a imatge i semblança del duc d'Alba (Olaechea, 2003, p. 5; Andrés, 2003, p. 325). Aquest últim, etern intrigant, fou un declarat enemic del marquès de l'Ensenada i dels seus seguidors. Roda, possiblement per la seva condició de *manteïsta*, encarna a la perfecció el ressentiment cap al món jesuïta que envoltava Ensenada i, en especial, els col·legials majors.

L'evidència sembla indicar que fou Alba el principal instigador de la desgràcia d'Ensenada. És clar, el seu paper en la caiguda i exili d'aquest, que fins el 1754 havia gaudit de la confiança del rei Ferran VI (Gómez, 1999). Sens dubte, Alba torna a semblar com un dels veritables instigadors del Moti d'Esquilache la Setmana Santa de 1766, que donà el cop definitiu a l'exili del marquès i a l'expulsió de la Companyia de Jesús (Olaechea, 2003, p. 133).

Que Manuel de Roda, i no Esquilache, fos qui redactà el polèmic decret sobre les capes i barrets pot semblar anecdòtic (Andrés, 2003, p. 454-5; Olaechea, 2003, p. 52). No ho és que fos aquest també el principal instigador de *pesquisa secreta*. És a dir, enmig d'un context en què es començava a obrir una via de perdó per als amotinats, Roda obria la cacera dels suposats responsables de l'aldarull.

L'expulsió dels ignasians l'any 1767 no representà posar fi a la seva persecució. Tot i que els jesuïtes havien estat expulsats també de Portugal i França, fou Espanya la que emprengué una major activitat diplomàtica per aconseguir de Climent XIV l'extinció de la companyia. Aquí es va fer mereixedor l'ambaixador José Moñino del títol de comte de Floridablanca. Novament, igual que durant la negociació del Concordat de 1753, el suborn fou el mitjà habitual de persuasió. Al llarg de l'any 1773, Zelada fou subornat tant per

Figura 3: Vista panoràmica del puig de sa Corbatera, on es trobà el poblament ibèric de Cala Castell, origen de les monedes trameses per Josep de Maranges al cardenal Zelada. A la dreta s'observa el vessant del puig Adell que hi davalla, on es feren la major part d'establiments emfiteùtics (INSPAI, Centre de la Imatge: Fons Emili Massanas i Burcet - autor desconegut).

l'ambaixador francès com per l'espanyol. Així, rebé al maig una renda abacial a França de 3.000 escuts, mentre que al mes següent Espanya li concedí dues canongies, una a Sevilla i l'altra a Còrdova, que suposaven una renda de 2.000 escuts, més una prima addicional de 10.000 escuts per als seus serveis (Giménez, 2008, p. 21).

Malgrat que els fets analitzats en aquest treball són posteriors al breu d'extinció, això no suposava una disminució de la pressió diplomàtica que s'exercia sobre la Santa Seu. El precari estat de salut del papa Climent XIV i els creixents rumors en relació amb la pròxima elecció d'un successor al tro de Sant Pere que derogaria el breu feia que qualsevol mesura que mantingués sota pressió a Zelada fos benvinguda. La reacció de Roda, clarament il·legal, perseguia fer un toc d'atenció a Zelada. Això sí, amb la mateixa delicadesa que un elefant entrant en una cristalleria. Zelada devia la seva dignitat cardenalícia al fet d'haver estat un bon servidor de la cúria romana al llarg de tota la seva carrera eclesiàstica. Però no hem d'oblidar que la seva condició de bisbe de Petra, prebenda prèvia a l'obtenció del capell cardenalici, era en aquell moment una dignitat exempta de qualsevol mena de benefici econòmic en ésser una diòcesi ex-

tingida. Petra havia estat la capital de l'antic regne Nabateu i posteriorment, a partir de l'any 106, de la província romana d'Aràbia, però, després de l'ocupació musulmana de la regió, la ciutat entrà en crisi i fou totalment abandonada. De fet, s'arribà a oblidar la seva situació, de manera que no fou redescoberta fins l'any 1812, quan el jove explorador suís Johann Ludwig Burchhart la visità sota la disfressa d'un pelegrí musulmà.

Les rendes dels dominis de Santa Anna eren, juntament amb els beneficis espanyols rebuts en premi per la seva col·laboració, un puntal de les seves finances personals. És per això, amb la resta de factors exposats, que la conducta de Roda s'ha d'inserir en un descarat intent de xantatge. En definitiva, la seva actuació fou una exhibició de fals regalisme, utilitzat com a instrument de pressió per fer combregar amb rodes de molí a una destacada figura de la Santa Seu, que havia servit com a interlocutora diplomàtica amb Espanya en delicats temes d'estat.

També pot ser certa la possibilitat que, a més, Roda se sentís desplaçat dins d'un àmbit polític de vital importància i actués, en part, per despit. Ell era, com a secretari de Gràcia i Justícia, el responsable polític per a assumptes eclesiàstics. Odiava Grimaldi, secretari d'estat, i lamentava que no hagués marxat a l'exili amb el seu compatriota Esquilache. També se sentia molest perquè el seu home i confident, Nicolás de Azara, *Agente de Preces*, hagués quedat en un segon pla en la legació diplomàtica romana a causa del triomf del nou ambaixador, José Moñino. En el fons, l'extinció dels jesuïtes fou un guany polític d'altres. Això podria explicar les infructuoses gestions fetes *a posteriori* per Grimaldi per tal que les antiguitats fossin retornades al seu propietari, el cardenal Zelada.

UNES ANTIGUITATS ORIGINÀRIES DE LLAFRANC, O MÈS AVIAT NO?

Fins ara els estudiosos han relacionat el material arqueològic amb el jaciment de Llafranc (Anònim, 1875, p. 99-101; Pella, 1883; p. 259-60; Marquès, 1977, ps. 57-58; Barti & al., 2004; Aicart & Rocas, 2006, p.79 i s.). Tanmateix, la documentació de Simancas no concreta amb precisió el lloc de les troballes. El capità general de Catalunya simplement afirma en els seus oficis tramesos a Madrid haver interrogat a Clota “*y habiéndome informado de su hallazgo, resulta haber sido con motivo de Plantíos de Viñas en la Baronía de Palafrugell, y cercanias del condado de Ampurias. siendo necesario*

para juntarlas, por la lentitud con que se encuentran, quasi el término de un año” (AGS/GYJ/1043).

Davant de la declaració del cavaller Clota, sembla evident que, per tal de precisar l'àrea de la troballa, els contractes de rabassa morta, atorgats en la notaria de Palafrugell durant l'any anterior, 1773, són una font que sense discussió pot certificar el que exposen els investigadors que fins a l'actualitat han treballat aquest afer.

Les dades localitzades, però, donen un resultat molt diferent. En primer lloc, ni un sol protocol d'Antoni Pouplana i Brugarol, titular de la Notaria Pública de Palafrugell, registra un establiment emfiteútic aquest any a Llafranc (AHG/NP/331). Què documenta, doncs, la fe pública? De l'anàlisi de la totalitat de la documentació notarial es desprenen un seguit de dades confuses. En primer lloc, el major volum d'emfiteusi a rabassa morta es registra al Mas Canyet del Bosch, a la parròquia de Santa Eugènia de Vila-romà. Durant l'any 1773, Josep de Maranges i Pi, propietari útil del mas, va establir-hi més de mig centenar de vessanes en catorze contractes.

Maranges pertanyia a un llinatge originari d'Empúries i, malgrat ésser ignorat a l'expedient de Simancas, és la clau de tota la història. En primer lloc, era el procurador particular que el priorat de Santa Anna de Barcelona tenia a la baronia de Palafrugell. Alhora, resulta si més no curiós, que els establiments a les terres del Mas Canyet es feren a la notaria de Palafrugell. De fet, Maranges, prohò local, utilitzà els serveis del seu sogre, el notari Antoni Pouplana i Brugarol. Això explicaria satisfactòriament la dubitativa resposta del cavaller Clota, quan el capità general l'interrogà sobre l'origen de les antiguitats. Realment, no eren ni la baronia de Palafrugell ni del comtat d'Empúries, com respongué Clota de forma ambigua, sinó que era de les terres de Josep Maranges i Pi, les quals, tot i estar situades al límit de la baronia, no s'hi trobaven incloses. És a dir, les antiguitats que Maranges, un cognom que a la llarga s'associarà amb l'origen de les excavacions arqueològiques a Empúries, ofería al cardenal Zelada, a qui servia com el seu agent a la baronia de Palafrugell, procedien de les seves propietats, situades al comtat de Palamós.

Una altra de les claus de la declaració de Clota sobre la localització del lloc és que “*segun tradicion havia antiguamente una colonia de Romanos, en el tiempo que permanecia la Grande ciudad de Ampurias, existiendo en el dia, varios vestigios de sepulcros, y ruinas q[u]e demuestran haver sido en aquellos tiempos, mui numerosa su Población*” (AGS/GYJ/1043). A la pràctica, aquest ha estat el motiu que ha portat a alguns investigadors, cap dels quals no ha examinat l'expedient original totalment, a concloure que l'origen de la

col·lecció era Llafranc. Però, tal com hem vist, no hi ha constància documental de cap establiment de terres per plantar-hi vinya a Llafranc al llarg de l'any 1773. A més, Vila-romà és un sòlid topònim que dóna cos a les explicacions de Clota. Quan ell fa referència al tradicional coneixement sobre l'existència d'una antiga colònia de romans, resulta que les fons medievals són totalment clares: *Villa Romani*, *Vilaromanum* o *Villa Romano* son variables toponímiques ben suggerents (Badia, 1977, p. 254).

Contractes d'emfiteusi a rabassa morta establerts el 1773 per Josep Maranges i Pi, a les terres del Mas del Canyet del Bosch, parròquia de Santa Eugènia de Vila-romà, comtat de Palamós	
<i>Al paratge de puig Adell</i>	SUBTOTAL (en vessanes): 55,5
Pere Capella i el seu fill homònim, treballadors de la vila de Palamós	7
Antoni Colls, àlies <i>Rosset</i> , treballador de la vila de Palamós	7
Miquel Plana i Juanola i el seu fill homònim, boters de la vila de Palamós	4
Pons Gamira, paraire de la vila de Palamós	4
Antoni Jutge, àlies <i>Major</i> , treballador de Santa Eugènia de Vila-romà	4
Pere Plana i Juanola, treballador de la vila de Palamós (*)	4,5
Antoni Jutge, àlies <i>Menor</i> , treballador de Santa Eugènia de Vila-romà (*)	4
Joan Sardó, treballador d'Ermedàs, baronia de Palafrugell	4,5
Jeroni Cabrer, treballador de la vila de Palamós	4
Joan Sagrera, treballador de Santa Eugènia de Vila-romà	4
Joan Baptista Parals, treballador de la vila de Palamós	4,5
Josep Català, treballador de la vila de Palamós	4
<i>Al paratge de cap de Planes</i>	SUBTOTAL (en vessanes): 8
Joan Serra, mestre de cases de St. Feliu Sasserra, bisbat de Vic (**)	4
Pere Savalls, treballador de la vila de Palamós	4
TOTAL (en vessanes):	
63.5	

* Ambdós són fills homònims de Josep Jutge, treballador del Mas Canyet.

** Serra residia a Palamós.

Font: AHG/NP/331/ fs. 264-314

A la vista d'aquestes dades, cal que fem atenció al jaciment arqueològic de Castell. L'esmentat topònim es localitza dins del paratge del puig Adell, on Maranges establí 55,5 de les 63,5 vessanes, més de 12 hectàrees, al llarg de l'any 1773. Pels successius afrontaments, que arriben fins al paratge de cap de Planes, es pot intuir que els establiments de terres es feren al llarg de la falda meridional del puig Adell, que precisament presenta les millors condicions per la vinya. Des d'aquest lloc, a uns escassos centenars de metres, seguint en la mateixa direcció trobem l'*oppidum* de Castell.

LA COL·LECCIÓ SENTMENAT		
L'estàtua		
INFORME PÉREZ BAYER (2 de maig de 1774)		
<p>"Por lo que toca al busto, es sin duda alguna antiguo y Romano; y lo indican la Toga y Fibula ó hevilla sobre el hombro izquierdo. El adorno ó guarnicion de la Toga en la pechera y colgante de el hombro izquierdo, denota ser un Personage distinguido, y tal vez algun Procunsul, Pretor ó Magistrado. El peinado y floron ó tufo sobre la frente es cosa mui particular. Yo á lo menos no hago memoria de haver visto en Estatuas Romanas se semejante. Los Romanos se afeitaban y cortaban el pelo. Por estas circunstancias merece algun aprecio esta antigualla."</p>		
El monetari		
Núm.	INFORME PÉREZ BAYER (2 de maig de 1774)	DESCRIPCIÓ MARANGES
1	"es un <i>Neron</i> perdido que nada vale"	"Neron"
2	"es un <i>Antonino Pio</i> con el reverso de la columna llamada de su nombre <i>Antonina</i> , la qual se conserva hoy. Es vulgar, y además de esto está mui maltratada"	"Antonino Pio Imperator"
3	"es un <i>Hadriano</i> de todo perdido"	"Adriano Imperator"
4	"son dos monedillas de <i>Galieno</i> mui maltratadas; y aunque estuviesen sanas nada valdrian"	"Gallienus Imperator"

5	"es una moneda española de <i>Ampurias</i> vulgar; pero bien conservada, y con dos resellos que la dan alguna estimacion"	"M. Emporium"
6	"es otra moneda tambien de <i>Ampurias</i> bien conservada pero vulgar"	"Idem Emporitanorum"
7	"es de la misma ciudad ó pueblo pero esta del todo perdida"	"Idem"
8	"es tambien de <i>Ampurias</i> pero esta descrita con caracteres Celtibericos ó Griego-Hispanos, medianamente conservada"	"Idem de los Caracteres Saltiberos"
9	"es assimismo de <i>Empurias</i> [sic] pero està del todo perdida"	"Idem"
10	"lo mismo que la antecedente pero se reconocen vestigios de caracteres Celtibericos"	"Idem"
11	"es una moneda española de CELSA [sic], hoy Velilla en Aragon con caracteres Celtibericos. Perdida"	"Corsetanus antes de los Latinos"
12	"segun su metal y fabrica es una moneda Francesa antigua de Marsella, Lenguadoc ó la Galia. Leese en ella ::EM.CO:: [sic] Puede ser de Nimes y leerse NEM.COL. esto es: Nemausus Colonia, como se lee en otras muchas"	"Consular"
13	"es una moneda Española Celtiberica creida de ILDUM ó ILTORA. Está miu maltratada"	"Seltibero"
14	"es un Galieno, perdido, que nada vale absolutamente"	"No se puede conozer"
CONCLUSIÓ DE L'INFORME DE PÉREZ BAYER		
"De estas monedas solo las dos de <i>Ampurias</i> tienen algun pequeño merito; las demas son del todo despreciables"		
Nota: el text en cursiva apareix remarcat en l'original. Font: AGS/GYJ/1043.		

LA COL·LECCIÓ CLOTA	
<i>El monetari</i>	
Núm.	INFORME PÉREZ BAYER (11 de juny de 1774)
1	"hallo que solo una tiene el corto merito de no ser vulgar, y estar razonablemente conservada; y es de las que se llaman p[o]r los Antiquarios <i>tercer modulo</i> ó tamaño en cuya haz se lee SILIVS ANNIUS LAMIA y en el reverso III VIR·A·A·A·F·F esto es: <i>Triumvir auro, argento, aere, fando feriendo</i> . Es decir que el tal <i>Silio Annio Lamia</i> fue en Roma uno de los Tres Sugetos a quienes estaba el cuidado de batir ó acuñar moneda. Lo particular de esta medalla es su tamaño"
2-17	"Las demas son enteramente despreciables. Ai entre ellas quatro colonias <i>Empurias</i> y dos <i>Celsas</i> con letras desconocidas: un <i>Augusto</i> : dos <i>Hadrianos</i> , un <i>Severo Alexandro</i> [.] un <i>Galieno</i> , y otras tres ó quatro de el Imperio baxo"
Nota: el text en cursiva apareix remarcad en l'original. Font: AGS/GYJ/1043.	

L'únic problema que plantejava aquesta adscripció fins ara era d'interpretació arqueològica. L'*Oppidum* de Castell semblava haver-se abandonat poc després del canvi d'Era (Nolla & al., 1998). En conseqüència, l'existència d'un important volum de monedes del Baix Imperi en les col·leccions que s'intentaren enviar a Zelada semblava negar aquesta possibilitat. Tot i això, les monedes ibèriques i emporitanes trobades sí concordaven amb la cronologia del jaciment. Tanmateix, les darreres intervencions arqueològiques, realitzades durant els anys 2006 i 2007, han aportat noves informacions que permeten allargar la cronologia del jaciment, de manera que com a mínim podem parlar d'una freqüentació de la zona durant l'època tardoromana. En concret, s'han localitzat tres monedes, una de final del segle I i dues del segle IV, que concorden amb la cronologia del monetari estudiat per Pérez Bayer (Aquilué & al., 2008, p. 135-6). És per això, que ara sí, podem afirmar que l'origen de les monedes enviades a Zelada fou el poblat ibèric de cala Castell a Palamós.

LA FORMACIÓ D'UNA LLEGENDA

Sovint els fets acaben esdevenint llegenda. A mida que passaren els anys, i amb la totalitat dels seus protagonistes criant malves, s'anà formant un relat legendari. La seva plasmació per escrit es deu a Francesc Xavier Rosés, hisendat de Palafrugell, erudit local i destacat membre de la Comissió de Monuments de Girona. L'octubre de 1878 Rosés informà d'un seguit de troballes arqueològiques fetes amb motiu de la construcció de diverses cases a Llafranc. En l'informe Rosés manifestà que *“se van recordando hallazgos anteriores, que habian pasado desapercibidos o ignorados, de mosaicos que fueron destruidos, de monedas, de vasos lacrimatorios, lámparas sepulcrales y enterramientos, que la ignorancia ha hecho desaparecer”* (ARABASF/CP/GE/47-6/2). Rosés, però, també afirmava que *“por memoria de hombres ancianos haber oído contar a sus padres haberse hallado en aquel valle una estatua de bronce de dos cuartas de alto”* i a més concreta *“que fue regalada por el labrador que la encontró en su campo, al Prior de la Abadía llamada de Santa Ana, que vivía antes de la exclaustración en la casa Abacial de la villa de Palafrugell”*. Si hem d'identificar aquesta peça amb els fets de 1774, només podem pensar que l'estàtua fou extremadament ben tractada, atès que un petit bust de tres dits d'alt, la mida que se li dona a l'expedient, s'havia transformat amb el pas del temps en un ciclop quasi deu vegades més gran. Hom podria considerar que la diferència de mida és el resultat d'un lapsus dins d'un relat amb un pòsit de veritat. Però no és així. Rosés entenia que Zelada vivia a la casa abacial i allà estigué exposada l'estàtua fins a la desamortització decimonònica. Però ni el cardenal vivia a la baronia, precisament per gestionar-la tenia un procurador com Maranges, ni el bust que acompanyà les monedes cap a Roma no estigué mai exposat a la vila. La minuta amb què es resol l'expedient afirma clarament que *“se guardasen para colocarlas con los demas monumentos que viniesen del mismo parage en su R[ea]l Museo de la Bibliotheca”* (AGS/GYJ/1043).

Tot i així, als records recollits per Rosés, se'ls pot donar una versemblança. Però sempre que es consideri que res no tenen a veure amb la capseta que l'auditor Sentmenat duia a Roma a la primavera de 1774. L'any 1790, algun temps després de l'afer de les monedes, el notari de Palafrugell Joaquim Vergonyós respongué a una enquesta governativa on esmentava que als voltants del port de Llafranc encara s'hi veien *“reliquias de muy antiguos edificios”*, alhora que concretava que *“en varias excavaciones hechas para preparar y poner en cultivo*

aquel terreno se han encontrado muchas particulares monedas, idolos o figuras de Dioses y otras antiquisimas memorias" (Barti & al, 2004, p. 22). Evidentement, la posada en conreu podria ser coherent amb la declaració del cavaller Roda. Però aquesta referència no admet dubte, atès que s'esmenta específicament que es plantà vinya. Llafranc, en canvi, era una zona predominantment cerealícola. Com hem vist, la documentació contemporània demostra que no s'hi plantà vinya (Barbaza, 1988). Una altra incoherència és la tramesa d'una gran quantitat de monedes, estàtues i altre mobiliari arqueològic. No és fàcil valorar si trenta-una monedes –les catorze primeres interceptades i la resta entregades per Clota– són moltes o poques. Però una cosa és segura. Les estàtues no eren moltes, només n'hi hagué una i a més diminuta. Finalment, el que desfà definitivament qualsevol identificació entre les antiguitats aparegudes a Llafranc amb les que són objecte d'aquest article és que les primeres "*se remitieron una buena porción al Eminentissimo Sr. Cardenal Zelada, siendo Prior de antedicha Casa de S[an]ta Ana*". L'any 1790, personatges com Maranges o Zelada encara eren vius i era públic i notori que les antiguitats trameses pel primer al segon mai no van arribar a Roma. De fet, aquest és un detall molt important, no una circumstància anecdòtica.

El notari de Palafrugell mentia en respondre a l'enquesta? Òbviament no, quin sentit hagués tingut fer aquestes afirmacions en relació amb un afer que ja s'havia tancat amb la confiscació de les col·leccions. L'única resposta plausible és que es tractava d'unes altres antiguitats. El cardenal Zelada era un home d'àmplia cultura i gran intel·ligència. Sense tenir això present no s'entendria que hagués acabat dirigint els destins de la Secretaria d'Estat de la Santa Seu, la millor diplomàcia del món. En conseqüència, hem de tenir present que des de 1774 a 1779 l'exportació d'antiguitats encara era lliure, de manera que perfectament s'haurien pogut enviar les troballes fetes a Llafranc a Zelada. Aquestes, si no han desaparegut per cap catàstrofe i se les vol localitzar, s'han de buscar als museus vaticans, mentre que les expropiades per l'Estat cal cercar-les al Museo Arqueológico Nacional de Madrid.

Possiblement, calgui imaginar que aquestes segones peces es van enviar a Roma per mar. És absurd pensar que l'estàtua descoberta a Llafranc, que tenia unes certes dimensions, s'empaquetés i enviés dins del carruatge d'un altre eclesiàstic que anés casualment de camí a Roma. No només calia plantejar-ne la possibilitat que els soldats enviats per Roda tornessin a intervenir mercès a algun oportú avis, sinó que també hi havia el risc que el viatge a través dels Pirineus i

els Alps acabessin destrossant-la. No eren unes monedetes que es poguessin encabir dins d'un petit cofre.

Coetàniament, tal com figura en l'esmentada enquesta en parlar de Llafranc, aquest era port de mar. Era, doncs, molt més segur i discret que les peces viatgessin per via marítima, on era improbable que l'Armada Reial interceptés la tramesa. Si bé en adonar-se de la ficada de pota Roda s'havia negat en rodó a retornar les antiguitats, tot i que Grimaldi, cap de la diplomàcia espanyola, li havia suggerit, no era previsible que el secretari de Gràcia i Justícia organitzés una operació naval per a impedir l'actuació.

MARANGES, NEGOCIS DE FAMÍLIA

Quan Maranges va decidir trametre el bust i les monedes a Roma sabia perfectament el que estava fent. El prior de Santa Anna i baró de Palafrugell, el cardenal Zelada, era un amant de les antiguitats i un gran expert en numismàtica. Mostra d'això és que només quatre anys més tard va publicar *De nummis aliquot aeris uncialibus epistola*, un estudi sobre les variacions de valor de l'as romà abans i després de la Primera Guerra Púnica, obra que fou editada per la *Typographia Generosi Salomonii* l'any 1778. Buscar el clientelisme de Zelada i així reforçar la seva posició com a cacic local. Aquest era l'objectiu prioritari de Maranges. Els indicis que indiquen aquesta conducta són evidents. Maranges havia servit com a procurador de la baronia als dos darrers priors de Santa Anna: a un d'ells, l'auditor de la Rota castellana Juan Díaz de la Guerra a través d'un procurador general del priorat. Precisament, quan Díaz de la Guerra renuncià al priorat en ser nomenat bisbe de Mallorca, Zelada va decidir prescindir del que havia estat procurador general fins llavors, el canonge Jaume Roig i Gelabert, i traspassà els poders, mitjançant un protocol expedit a la notaria de la cúria romana, al cavaller de Barcelona Francesc de Clota i de Teixidor (AHG/NP/330/f. 299v).

Sembla ser que Clota, que havia rebut els poders de Zelada el 16 de septiembre de 1772, no acabava de confiar en Maranges. Això si més no sembla entreveure's de la presa de possessió que el cavaller féu de la baronia en nom de Zelada, el 2 de juny de 1773. En aquest acte Maranges només era un més dels veïns que hi foren presents, però no gaudia de cap privilegi protocol·lari, atès que no pertanyia al comú de la baronia. No fou fins quatre mesos més tard que Clota li atorgà novament poders a Maranges com a procurador de la baronia de Palafrugell (AHG/NP/ 332/ f. 6).

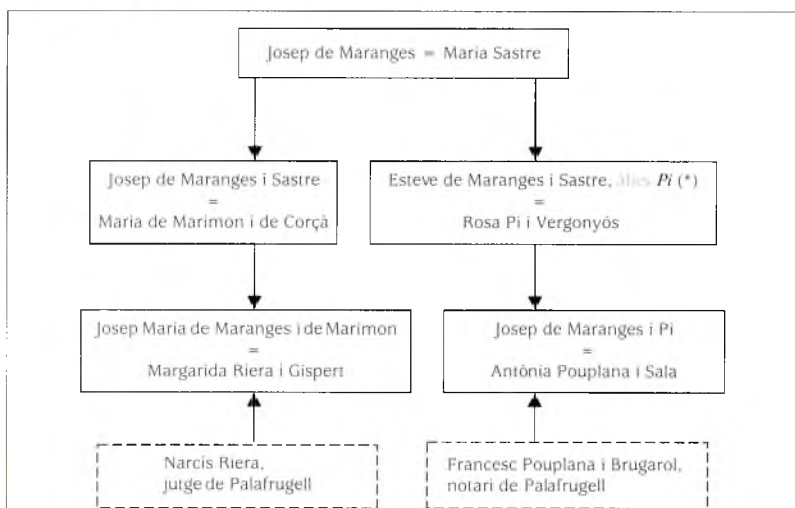
En aquest context, els fets dispersos relatius a la formació de la col·lecció d'antiguitats encaixen a la perfecció. S'ha de recordar que al març de 1774 es diu que la col·lecció d'antiguitats s'havia recollert al llarg de quasi un any, atès que procedien d'establiments de terres per plantar-hi vinyes. Aquesta data ens situa de manera gairebé coetània amb la visita de Clota a Palafrugell i amb la incertesa sobre el futur de Maranges. És davant d'aquesta situació que aquest havia d'optar per formar, primer, i trametre, més tard, una col·lecció de monedes recollides a la seva propietat, per tal de satisfer els gustos culturals del refinat Zelada, el seu nou senyor jurisdiccional.

Certament, Clota ho tenia difícil si es volia treure de sobre Maranges. Aquest unia en la seva persona el coneixement detallat, atesa la seva anterior experiència, en relació amb molts assumptes de la baronia. Alhora, la majoria d'aquests, ja fossin establiments, lluísmes, llicències o altra mena de privilegis, passaven per les mans del seu sogre, el notari Pouplana.

A més d'aquest nepotisme, coetàniament a la designació de Zelada com a baró, Maranges fou acceptat com a familiar del Sant Ofici (AHG/NP/330/f. 344). Molt s'ha escrit sobre la crisi de la Inquisició durant el segle XVIII, i la manca d'atractius que podia tenir ésser nomenat familiar. L'absència d'una remuneració i el retall progressiu dels privilegis semblaven haver reduït l'atractiu del títol. En aquest cas puntual, el primer és una qüestió accessòria i el segon és una valoració històrica resultat d'un anàlisi a llarg termini. De fet, al llarg del segle XVIII el nombre de familiars de la Inquisició en el bisbat de Girona va créixer (Cerrillo, 1995, p. 182 i 189). La creació d'una *familiatura* a Palafrugell a favor de Josep Maranges és d'allò més simptomàtic. Aquest honor era un complement perfecte per la seva situació social: un hisendat amb un important patrimoni que gaudia d'un ampli poder polític dins de l'esfera local. Ésser familiar de la Inquisició suposava l'exempció del cadastre personal i de les càrregues edilícies al territori on exercia (Congost, 1990, p. 226). Però en la seva situació hi ha un seguit d'elements que fan que els privilegis econòmics, que comencen a ésser qüestionats en aquest moment, siguin d'una importància secundària. La neteja de sang acreditada, el lluïment d'un escut amb la flor de lis típica del Sant Ofici i el dret a portar armes li atorgarien una dignitat nobiliària davant dels seus administrats. Maranges pretenia donar una imatge de vicebaró *de facto*, més enllà de la foscor d'un cacic local que tenia la paella pel mànec gràcies a la conxorxa amb el seu sogre.

Dins d'aquesta condició quasi nobiliària adquirida també hi trobem la sensibilitat cultural. Un personatge com Zelada era una oportunitat perfecta per a manifestar-la. Josep Maranges, de llinatge emporità, oferia una col·lecció d'antiguitats no com un camperol inculte que es volia guanyar simpaties. Si bé la finalitat era la mateixa, gaudir del favor del seu senyor, ho feia presentant la col·lecció d'una manera correcta i adjuntant una descripció d'ella –certament no tan detallada com la de Pérez Bayer, el millor numismata de l'època a Espanya– que, evidentment, hauria agradat Zelada, alhora que li mostrava l'alt nivell cultural del seu procurador a Palafrugell.

Els Maranges d'Empúries

* Quan la línia de transmissió d'un patrimoni agrari era femenina, era habitual que el marit adoptés el cognom de la seva dona com a motiu.

Font: APM: AHG/NP/331/ f. 205 i Llobet, 1989, p. 26-34.

La conducta del procurador de la baronia és comprensible si hom té com a paral·lel la del seu cosí germà, el conegut Josep Maria Maranges i Marimon. Aquest hisendat emporità era posseïdor d'un important patrimoni agrari, l'explotació del qual complementava amb el comerç i la pesca. Però si alguna cosa s'ha de destacar d'aquest personatge és que fou l'autor de la primera monografia editada relativa a Empúries. En el seu *Compendio historico, resu-*

men y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias, demuestra uns amplis coneixements tant del jaciment com de les fonts. Una mostra clara de la passió que sentí pel tema es desprèn del següent fragment de la seva l'obra que transcrivim a continuació:

“El curioso, que desee saber por extenso la verdad de todo lo contenido en este tratado, haga dos cosas: por lo tocante al verdadero examen de los vestigios y monumentos de la antigua ciudad de Empurias, que exige el tiempo y circunstancias presentes, en primer lugar imite la ciega pasión del Autor en materia de monumentos antiguos, y el raro aprecio que hace de ellos, saboreando su agigantado gusto, hasta llegar a registrar por muchas veces a la sombra y quietud de la noche con velas encendidas las cisternas, grutas, sepulcros, y concavidades de la ciudad de Empurias, mirando, discurriendo, averiguando, y midiéndolo todo con el mas extremado e infatigable conato.”

Una altra vessant és que el famós cosí comprengué la possibilitat de promoció social que oferien les antiguitats. Una perfecta via que obria les portes dins de la tancada societat estamental de l'Antic Règim. Tot aquell potentat que visitava l'Escala rebia un lot d'antiguitats: dignitats eclesiàstiques, aristòcrates, alts funcionaris, etc. Així, l'any 1759 oferí al duc de Medinacelli –que era comte d'Empúries– vint monedes de plata i una petita figura que representava una serp. Aquest obsequi per al seu senyor jurisdiccional és un perfecte precedent d'allò que féu el nostre Maranges de Palafrugell quinze anys després amb el cardenal Zelada.

Però les ambicions del Maranges emporità anaren més lluny. Les antiguitats serviren per picar l'any 1785 a una porta més excelsa: la del comte de Floridablanca, en aquell moment dominador de l'escena política a la Cort de Carles III. L'excusa fou sol·licitar permís per obsequiar el príncep d'Astúries, el futur Carles IV, amb diversos objectes antics que havia reunit al llarg dels anys precedents. Floridablanca donà el vistiplau i Maranges aprofità l'avinentesa per anar a Madrid. Allà va intentar donar en persona les antiguitats juntament amb un tractat, possiblement una primera redacció manuscrita del seu futur llibre, editat finalment el 1803. Com a mercè, Maranges sol·licità el títol d'inspector general d'antiguitats, juntament amb un ajut de 7.500 reals. Certament, no podia haver-hi una mostra més clara de l'ús que hom pretenia fer de les col·leccions d'antiguitats com a mitjà d'ascens social.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Tot el que s'ha exposat en aquest article és paradigmàtic del canvi de percepció, que s'operà al llarg del segle XVIII dins de les elits erudites, respecte a les restes materials del món clàssic. Fins llavors, els estudis sobre l'Antiguitat s'havien basat en la lectura dels clàssics, l'epigrafia i la prosopografia. L'erudició ara evolucionarà centrant el seu objecte d'estudi en una gran varietat de materials arqueològics apareguts en les excavacions. De mica en mica, aquestes antiguitats prenen una importància més gran, atès que permeten aprofundir en el coneixement de la vida quotidiana de les societats antigues. Així doncs, materials que fins llavors havien mancat de valor artístic van començar a ésser estudiats i col·leccionats. Si bé aquest fenomen ja enfonsa les seves arrels al segle XVI (Buscató & De la Fuente, 2001, p. 57 i 71), fou durant la il·lustració quan generà una creixent demanda entre les elits il·lustrades, o que pretenien ser-ho, de manera que es creà de retop un veritable mercat d'antiguitats en contínua expansió. La possessió d'aquests objectes donava al seu propietari un cert prestigi social, atès que eren una clara manifestació de la seva sensibilitat cultural i, també, una mostra de la seva alta posició social, ja que calia un bon poder adquisitiu per a permetre's aquests luxes. És en aquest context, doncs, on s'emmarca l'actuació dels Maranges.

Els fets explicats en aquest treball poden ser entesos com un precedent. Es pot intuir, a la vista de tot el que hem exposat, que van influir d'alguna manera en la posterior legislació restrictiva en l'exportació d'antiguitats. També poden ser entesos com un clar antecedent en el funcionament de la cadena burocràtica estatal. Així, a final de 1775, escassament un any després, comença a l'Alcúdia una intervenció arqueològica per tal de localitzar l'antiga ciutat d'Ilici. Els promotors de l'esmentada intervenció foren el rector de Sant Joan d'Elx, el pare Leonardo Soler de Cornellà, i tres oficials del Regiment de Mallorca: el tinent coronel José Caamaño, el capità Diego de Cuesta i el subtinent Enrique García de la Huerta. En aquest cas tornen a ser els cercles acadèmics, en concret la Reial Acadèmia de la Història, claus en el seguiment estatal de l'actuació. També es repeteix la participació de Francisco Pérez Bayer en l'estudi del material numismàtic aparegut (Papi, 2008, p. 72 i s.).

REFERÈNCIES DOCUMENTALS I BIBLIOGRÀFIQUES

Aquest ha estat un discurs constituït sobre fonts d'arxiu. Totes elles apareixen citades amb els acrònims corresponents, seguides del registre i de la foliació, si s'escau.

- AHG/NP. Arxiu Històric de Girona, Notaria de Palafrugell
 AGS/GYJ. Archivo General de Simancas, secretaria de Gracia y Justicia
 APM. Arxiu Patrimonial Maranges de l'Escala
 ARABASF/CP/GE. Archivo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Comisiones Provinciales y Comisión Central de Monumentos Histórico-Artísticos, Gerona.
 ARABLB/JP. Arxiu de Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Acords de la Junta Particular.

La bibliografia citada de suport als continguts és la següent:

- AICART HEREU, Francesc i ROCAS GUTIÉRREZ, Xavier, "L'antiguitat", *Historia del Baix Empordà*, Girona, Diputació, 2006.
 ANDRÉS-GALLEGO, José, "El problema de la representación popular en Aranda y su entorno (1766)", *El conde de Aranda y su tiempo*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 2000.
 ANDRÉS-GALLEGO, José, *El Motín de Esquilache, América y Europa*, Madrid, Fundación Mapfre Tavera: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2003.
 ANÓNIM, "Documentos relativos al busto y monedas halladas en el término de la villa de Palafrugell (provincia de Gerona)", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 6 (1875).
 AQUILUÉ, Xavier; AMIGO, Xavier; HERNÁNDEZ, Elisa, i SANTAMARIA, Paula, "Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2006 i 2007", *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, l'Escala, Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2008.
 BADIA HOMS, Joan, *L'arquitectura medieval de l'Empordà (I). El Baix Empordà*, Girona, Diputació, 1977.
 BARBAZA, Yvette, *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, Edicions 62, 1988.
 BARTI, Americà; PLANA, Rosa, i TREMOLEDA, Joaquim, *Llafranc romà*, Palafrugell, Ajuntament, 2004.
 DE BÉTHENCOURT MASSIEU, Antonio, "El Marqués de la Ensenada y la arqueología: hallazgos romanos en las obras de cimentación del arsenal de Cartagena (1750-52)", *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, XXIX, (1963).
 BUSCATÓ i SOMOZA, Lluís i DE LA FUENTE, Pablo, "El ingeniero Calvi y la concepción de la Nueva Rhode: historia, arqueología e ingeniería militar en las Rosas renacentista", *Espacio, Tiempo y Forma. Historia del arte*, núm. 14 (2001).
 CAMPABADAL i BERTRAN, Mireia, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
 CERRILLO CRUZ, Gonzalo, "Los familiares de la Inquisición en la época borbónica", *Revista de la Inquisición*, 4 (1995).
 CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*, Vic, Eumo, 1990.
 CHOAY, Françoise, *L'legorie du patrimoine*, Paris, Éditions du Seuil, 1999.

- GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique, "De Moniño a Floridablanca. El soborno en la extinción de los Jesuitas", actes inèdites del "Seminario Floridablanca: 1728-1808, la España de las reformas", Murcia, 2008.
- GÓMEZ URDÁÑEZ, José Luis, "El duque de Duras y el fin del ministerio Ensenada", *Hispania. Revista Española de Historia*, 201 (1999).
- DE LLOBET MASACHS, Santiago, "Notes per a una biografia d'en Josep de Maranjas i de Marimon, primer historiador-arqueòleg d'Empúries", *Fulls d'història local. L'Escala*, IV (1989).
- MARQUÈS, Josep Maria, "Descubrimientos arqueológicos en Palafrugell el año 1774", *Revista de Girona*, 78 (1977).
- MORA, Gloria, *Historias de mármol. La arqueología clásica española en el siglo XVIII*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1998.
- MORA, Gloria, "Francisco Pérez Bayer", *Pioneros de la arqueología en la España del siglo XVI al 1912*, Alcalá de Henares, Museo Arqueológico Regional, 2004.
- NOLLA, Josep Maria; PALAHÍ, Lluís, i BURCH, Josep, "L'abandonament de l'oppidum de Castell", *Estudis del Baix Empordà*, 16 (1998).
- OLAECHEA, Rafael, *Las relaciones hispano-romanas en la segunda mitad del siglo XVIII. La Agencia de Preces*, Zaragoza, El Noticiero, 1965.
- OLAECHEA, Rafael, "Contribución al estudio del Motin contra Esquilache (1766)", *Tiempos Modernos*, 8 (2003).
- PAPÍ RODES, Concha, *Aureliano Ibarra y la Alcudia: una mirada a la arqueología del XIX*, Alacant, Universitat, 2008.
- PELLA i FORGAS, Josep, *Historia del Ampurdan*, Barcelona, Luis Tasso y Serra impresor, 1883.
- SALAS ÁLVAREZ, Jesús, "La recuperación del patrimonio arqueológico de Andalucía durante la ilustración (1736-1808)", tesi doctoral inèdita de la Facultat de Geografia i Història de la Universidad de Sevilla dirigida pel Dr. J. Beltrán Fortes, 2004.
- TRIJUEQUE i FONALLERAS, Pere, *Toponimia de Vila-romà i Palamós (2a Part)*, Col·lecció Guispires, núm. 9, Palamós, 2000.

PEP VILA

**UN TRACTAT SETCENTISTA D'URBANITAT
I DE BONES MANERES. LECTURES D'UNA
FAMÍLIA PALAMOSINA**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Dues generacions d'una família palamosina de classe mitjana, els Prohías, calafaters d'ofici, a cavall del segle XVIII i XIX, tenien a la seva biblioteca un exemplar d'un llibre molt difós i reeditat: Reglas de buena crianza... Aquest volum ens permet estudiar aquest manual de civilitat en el terreny de l'ús i consum de l'escrit per un grup privat, el pes de la lectura en el panorama sociocultural d'aquell moment, el contingut classista d'aquesta guia.

PARAULES CLAU: llibre, lectura, segle XVIII, urbanitat, Prohías, Palamós.

El novembre de 2006 vam comprar en una fira d'objectes antics de les comarques gironines un exemplar d'un llibre del segle XVIII, llargament reeditat,¹ sobre civilitat,² urbanitat i bones maneres, l'art d'escriure cartes, consells pietosos, com comportar-se a taula, amb un seguit de consells i de pràctiques cristianes. Es tracta d'un volum, passablement conservat, enquadrernat en pergami, mancat de les pàgines finals que duu per títol: *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilisimas para todos. Añadido el nuevo método de trinchar en la mesa. Barcelona: por la Viuda Piferrer, impresora del R. N. S., plaza del Angel, 172 pàgines.* Hi ha relligat un segon quadern: *Civilidad de la mesa indispensable en todo sugeto distinguido de nacimiento. Con láminas, Barcelona por Juan Francisco Piferrer, impresor de S. M., 42 pàgines.*

A la primera guarda del volum hi ha dos noms cal·ligrats, amb lletres distintes: «Jerónimo Prohías en ...» i «Soy de Vicente Prohías en Palamós». A la pàgina central que té el títol de l'obra hi llegim: «Jerónimo Prohías, Palamós.» Aquests dos posseïdors indiquen una certa transmissió generacional i familiar. El llibre no deixa de ser un

1 A la Biblioteca Pública d'Olot, se'n conserven dos exemplars de dues edicions distintes.

2 Roger Chartier en el seu treball "Los manuales de civilidad. Distinción y divulgación: la civilidad y sus libros" dins *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna* (Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 246-283) explica la importància d'aquests manuals de civilitat en l'Europa moderna per tal d'assegurar comportaments, jeraquies, sotmetre espontaneïtats, codificar maneres d'actuar, per saber guardar el decòrum en la vida social d'aquells segles, la societat típica de l'Àntic Règim.

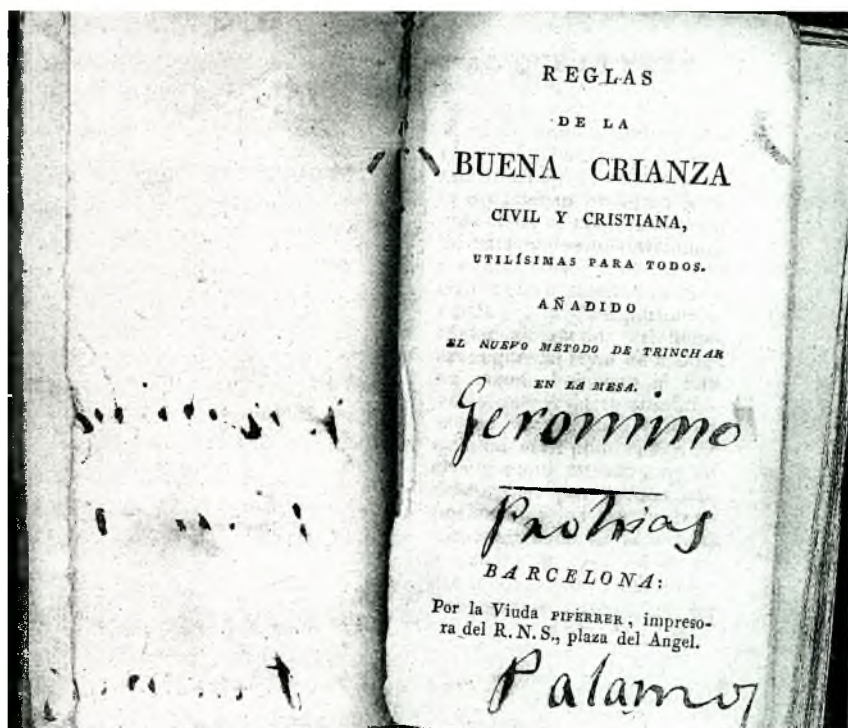
petit patrimoni que passa de pares a fills. La propietat i possessió privada del llibre, la seva lectura a l'espai íntim de les cases, l'increment de les biblioteques privades són signes de modernitat.

Aquest volum, que en un moment que desconec es va dispersar del que podien ser els béns de la propietat familiar, va sortir d'entre un lot de llibres divers, posat a la venda sense indicacions sobre la seva procedència.

Gràcies als bons oficis de Pere Trujeque, hem pogut saber que Vicens Prohias i Moxó (1729-1820), calafater, casat el 1765 amb Maria Prohias Escofet i el seu fill Jeroni Prohias (1770-1839), calafater, eren naturals de la vila de Palamós, encara que eren d'origen grec. Són el pare i germà, respectivament, de Joan Baptista Prohias, avantpassat directe del metge de Cuba, Joan Prohias, i que coexistiren fins els primers anys del segle XIX. Malauradament, no hem pogut trobar altres llibres, papers sobre aquesta família per tal de conèixer millor on van estudiar, quin era el seu estatus social, propietats, béns mobles, interessos culturals, etc. Tampoc sabem on van estudiar. El cert és que pare i fill posseïen i ben segur havien llegit aquest tractadet de bons costums en idioma castellà, aprenien de la *civilitas*. En l'actualitat un descendent d'aquesta família, un gestor cultural, amb qui algunes vegades hem tractat, Gerard Prohias, treballa als serveis de Cultura de l'Ajuntament de Palafrugell.

LLIBRE I LECTURES

La coneixença dels fons de les biblioteques particulars són un bon instrument per saber com funcionava el sistema de transmissió de coneixements en d'altres èpoques, saber quin llibres llegien, quines obres eren destinades a l'oci o a l'aprenentatge de sabers i de valors. La circulació dels llibres entre la gent que sabia de lletra és un signe de civilització. Les característiques culturals d'un grup van molt lligades al seu estatus sociocultural. La seva anàlisi obre una línia molt interessant en la història cultural. Tard o d'hora la història del llibre s'hauria de convertir en la dels lectors i més endavant en la de la lectura. L'alfabetització de les classes mitjanes de la societat, el foment de la lectura gràcies a la impremta, la pràctica de l'escriptura, pública i privada, la difusió de la cultura escrita i la vida social són conquestes bàsiques de l'Edat Moderna.

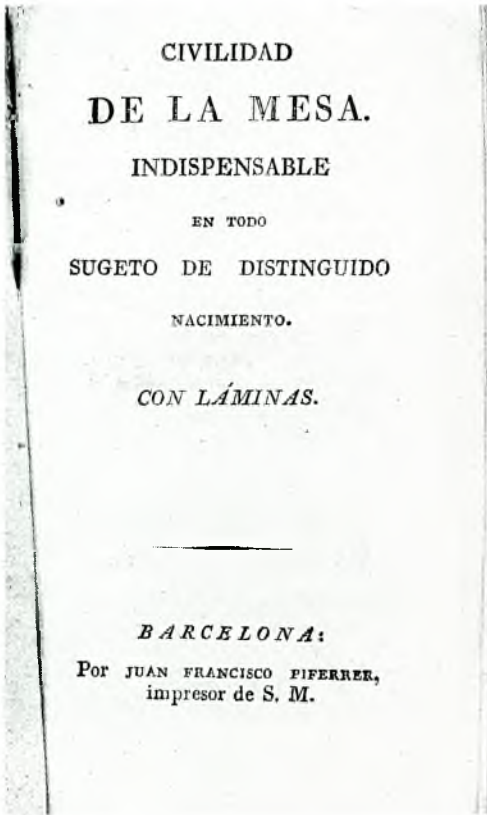

Portada de las *Reglas de buena crianza*.

Sabem pel llibre de Salomó Marqués *L'ensenyament a Girona al segle XVIII* que aquest llibre es passava a les escoles de Girona³ a la segona meitat d'aquesta centúria. Hi havia dues matèries d'estudi obligades per a tots els alumnes: la doctrina cristiana i les *Reglas de buena crianza*.⁴ Aquesta circumstància explicaria, ben segur, la

3 Més enllà de la simple quantificació de lletrats i il·letrats, de nivells d'alfabetisme, Pelayo, Javier Anton, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, Bellaterra, (Universitat Autònoma, 1998), estudia a fons la cultura escrita a la ciutat de Girona, la presència física de llibres en moltes llars, a partir de fons diversos, entre les quals destaquen els manuals notariais i els inventaris *postmortem*, els testaments, els encants. Manquen estudis, però, sobre els grups socials, la situació cultural, la carrera eclesiàstica, el sistema educatiu, la penetració de les idees il·lustrades a Figueres, Olot, Palafrugell, Sant Feliu, Palamós, Puigcerdà, etc. Vegeu també BURGOS, Javier, "Los libros privados del clero. La cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII", *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 14 (1996), p. 231-258. García Cárcel, R., "La posesión del libro en la Cataluña del Antiguo Régimen", *Bulletin Hispanique*, 99/1, 1997, p. 135-159.

4 Col·legi Universitari de Girona. 1985, p. 70.

Portada de *Civilidad en la mesa*.

quantitat d'impressions de l'obra, el fet que hi hagi exemplars recollits en moltes biblioteques, en inventaris de particulars. Caldria estudiar, però, amb més deteniment els diversos aspectes del funcionament intern de l'escolarització⁵, de la *civilitas*. Els nens de les escoles hi trobaven exemples que podien seguir. Molts fills de les classes altes vivien en internats. Tard o d'hora aquests consells feien forat, imposaven als futurs joves comportaments que complien unes regles de sociabilitat, una moralització de les conductes. Les escoles també es feien ressò de com comportar-se a taula, el

fet de menjar en companyia, anar a missa, fer oració, tenir cura de la neteja corporal.

EDICIONS

Aquest fou un llibre llargament reeditat durant els segles XVIII i XIX. Els catàlegs de les biblioteques consultades en donen diverses edicions, amb afegits, amb el títol de l'obra lleugerament canviat. Caldria, d'entrada, fer-ne un dia un estudi per comprovar-ne la seva transmissió, les variants, ja que alguns volums incorporen un segon

⁵ Lise Andries i Geneviève Bollème cataloguen en el seu llibre *La Bibliothèque Bleue* (París, Robert Laffont, 2003) les edicions populars franceses dels llibres de civilitat del segle XVIII que van tenir molta influència arreu d'Europa, p. 906-907.

tractat sobre el món de la civilitat a la taula. Alguns catàlegs de biblioteques atribueixen l'obra al francès Jacques Delafosse. El catàleg col·lectiu de les Universitats Catalanes afirma en una nota: "*autor tomado de Anales de Madrid*", t. 37, 1929, p. 723", publicació que no hem pogut consultar. El llibre sencer o almenys la primera part fou traduït del francès⁶ per Raymundo Solé, canonge de la Catedral de Barcelona.

A més de l'edició de Barcelona de Piferrer⁷, llegida per aquesta família palamosina, que més endavant comentarem, hem anotat, sense ànims d'exhaustivitat, aquestes altres:

- *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilisimas para todos y singularmente para los que cuydan de la educación de los Niños...*, Barcelona, En la Imp. de María Ángela Martí Viuda, en la plaza de S. Jayme, 1767, 8º, 4 h.

- *Reglas de la buena crianza civil y cristiana: utilísimas para todos. Añadido un nuevo método de trinchar en la mesa*, Barcelona: Imp. de Tomàs Gaspar, 1831. El títol de la segona obra: *Civilidad en la mesa: indispensable en todo sugeto de distinguido nacimiento*.

- *Reglas de la buena crianza civil y cristiana, utilísimas para todos y singularmente para los que cuydan de la educación de los Niños, a quienes las deberan explicar, inspirándoles insensiblemente su práctica en todas sus ocurrencias*, Girona, en la imprenta de Narciso Oliva. 1771. A les comarques gironines es va reeditar en dues altres ocasions:

6 Manual Llanas a *L'edició a Catalunya: el segle XVIII* (Barcelona, Gemi d'Editors de Catalunya, 2003, p. 116 i seg.) ens introdueix en la història d'aquesta família d'impressors barcelonins, una nissaga de les importants en el comerç del llibre i de la indústria editorial catalana d'aquesta centúria.

7 Heus aquí el comentari que, del tractat de *Civilidad de la mesa*, en fa l'historiador Vicente Castañeda en el seu llibre *Ensayo de una bibliografía...*, p. 155.

"Los autores de esta Guía para comportarse adecuadamente los comensales al comer, dan a la palabra 'civilidad' la equivalencia a urbanidad, y así es cuidada selección de normas de indispensable uso en la mesa por los bien educados. Además de los propios cuidados que debe emplear cada uno para servirse y comer los distintos manjares, era principio de especial cortesía servir a los invitados de calidad y respeto las mejores partes de las viandas y de aquí la necesidad de saber trinchar y poder hallarlas para ofrecerlas, razón por la que como fundamental principio de declara que 'el arte de trinchar y servir con aseó y propiedad, es tan necesario a toda persona de distinción, que desde luego es una de las pruebas más grandes y nada equivocadas de la calidad de un sugeto.' Estas consideraciones se aplican al modo de partir el carnero, el jabalí, el cerdo; al ánade, la zarceta, la liebre, los pescados, postres de pastelería y frutas. Respecto a éstas consignas: "Los albérrchigos, damascos, peras, manzanas, naranjas, etc., se deben coger con un tenedor de dos puntas si no hay punzones, o con otro cuchillo, y mondarlas de alto bajo, de modo que la cáscara quede colgando y no alrededor, como vulgarmente se usa: luego se parten los pedazos a lo largo y se sirven con la punta de un cuchillo."

REGLAS
DE LA
BUENA CRIANZA
CIVIL Y CRISTIANA,
UTILISIMAS PARA TODOS.
AÑADIDO
UN NUEVO METODO DE TRINCHAR
EN LA MESA.

BARCELONA:
IMPRENTA DE TOMAS GASPAR,
SAJADA DE LA CARCEL.

Portada d'una altra edició de *Reglas de la Buena Crianza*, impremta de Tomàs Gaspar, SA.

llarán las siguientes obras modernas: Academia Domestica, dirigida a Padres y Madres de Familia.— Definiciones y Elementos de todas las ciencias: obra útil para la educación de la Juventud, traducida del francés por don Miguel Copin, y adornada con láminas finas."

CONTINGUT DELS DOS TRACTATS

Si fem una ullada a l'índex de l'obra veurem com aquests sabers donen pautes per afavorir millor la vida privada, el lleure, l'oci, els viatges, el joc. La guia fa un cant a la civilitat, a la intimitat,

8 Tomàs Piferrer havia editat el llibre de Carlos Gobinet, *Instrucción de la juventud en la piedad cristiana*, Barcelona. PIFERRER, T., 1773 (N'hi ha un exemplar a l'Arxiu Històric Municipal de Girona).

9 Vegeu els manuals: *Nuevo estilo y formulario de escribir cartas missivas y responder a ellas en todos los géneros y especies de correspondencia a los modernos* (OLIVA, Narcís, Girona, 1759, 200 p.). DE SAS, Melchor, *Arte epistolar o reglas teórico-prácticas para escribir cartas, oficios, memoriales, pedimentos, etc.*, Barcelona, Tomás Gorch. 1819.

Puigcerdá, Joaquín Dbadal (sic), 1824; Antonio Oliva, impresor de S. M., Gerona, 1834.

El segon tractat sobre el comportament a taula té també edicions soltes:

- *Civilidad*⁸ *de la mesa: rasgo de educación indispensable en todo sugeto de distinguido nacimiento... para instrucción de la juventud española quien se dedica...*, Madrid, Imprenta real, 1790, 69 p. [Hi ha una altra edició, Barcelona, Imp. de Tomàs Gaspar].

Llegim a la fi del llibre que la llibreria de la vidua Piferrer⁹ tenia a la venda d'altres obres sobre aquesta matèria: "En la misma librería se ha-

la construcció d'una aparença, la vida de relació (saber caminar, per exemple). La nova literatura autobiogràfica, la vida de relació exigeix saber redactar cartes¹⁰, aprendre a adreçar-se als superiors amb una certa preparació retòrica. El llibre té també un sentit religiós ponderat. Si s'adreçava a les escoles cristianes, la guia havia d'incloure uns exercicis de pietat, maneres de resar,¹¹ etc.

Tabla de los capítulos: Idea general de la Cortesía.- Cap. I. De la decente composición del cuerpo.- Cap. II Del andar.- Cap. III. De algunas acciones pertenecientes a la conversación.- Cap. IV. De lo que se debe observar estando en la mesa.- Cap. V. Del modo de escribir cartas.- Cap. VI. De lo que se ha de conservar en viaje.- Cap. VII. Del Juego.- Cap. VIII. De la diferencia, que con todos se ha de tener, y principalmente con los parientes.- Cap. IX.- De la aplicación de los preceptos de cortesía en todas las ocasiones.- Cap. X.- Ventajas que la práctica de la civilidad procura a aquellos con quienes se practica.- Conclusión de todo lo que se ha dicho, por los documentos que el Espiritu Santo dá a la juventud.- Idea del respeto, así interior, como exterior, que se debe practicar con Dios, en los ejercicios ordinarios de piedad.- Breve ejercicio de la mañana.- Breve ejercicio de la noche. Oremus. Oremus. Oremus. Tabla de los capítulos. Oremus.

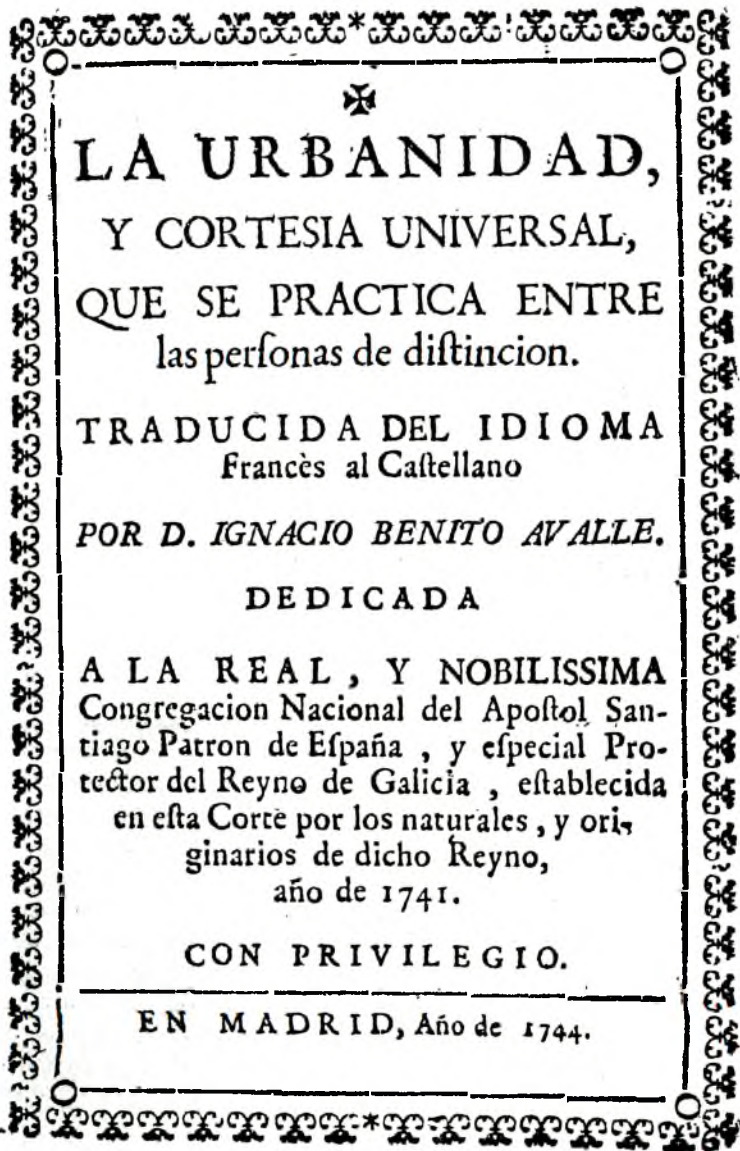
II

Aquest és el contingut del segon tractat relligat al volum, imprès per Juan Francisco Piferrer, i no per la seva vídua: *Civilidad de la mesa indispensable en todo sugeto de distinguido nacimiento. Con láminas.*

A la juventud ilustre.- Cap. I. En que consiste la verdadera civilidad.- Cap. II. Definición, circunstancias y diversas suertes de civilidad.- Cap. III. Documentos de la mesa. Cap. IV. Arte de trinchar. Modo de partir el carnero. Diseción del jabalí y del puerco. Diseción del jabalí y del puerco en leche. Modo de trinchar la gallina y servirla. Modo de trinchar el ánade, la zarceta o cualquier otro pájaro acuátil. Diseción de la liebre. Modo de servir los pescados. De la pastelería. Frutas

¹⁰ Vegeu: BELLARMINO, Roberto, *Declaración copiosa de la Doctrina Cristiana*, Barcelona, Tomás Piferrer, 1766.

¹¹ DE LA FONTAINE VERWEY, H., *Les caractères de la civilité et la propagande religieuse*, Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, vol. XVI, I, 1964, p. 7-27.

Portada de l'obra de Caillers, *La Urbanidad y Cortesia Universal* (Madrid, 1744).

VALORACIÓ I CONTINGUT D'AQUEST LLIBRE DE CIVILITAT

A totes les èpoques i cultures, els diversos grups socials més afavorits han vetllat per la formació dels seus. Recordem que l'educació, en un sentit ampli, sempre ha estat una de les preocupacions de pedagogs, governants i homes reformistes per tal de millorar el progrés material de les societats, per desenvolupar senceres les capacitats dels homes. D'urbs ve urbanitat. Ja Plutarc en el llibre *Moralia* s'ocupa "sobre l'educació dels fills". També Montaigne hi dedicà moltes pàgines en els seus *Assaigs*. En una d'aquestes reflexions, anota l'estranyesa que un conegut de la seva condició es moqués el nas amb la mà, una actitud molt contrària als seus costums de classe. Erasme ja es va preocupar per l'educació dels joves amb els manuals de conversa llatina *Coloquios*, sensibilitat que a casa nostra va continuar el valencià Joan Lluís Vives amb la reforma de l'ensenyament. Llegiu per exemple Joan Lluís Vives, *Dialogistica linguae latinae* (Girona, 1755). A casa nostra pares i educadors podien comptar amb el llibre del pedagog, eclesiàstic i rector d'Ollers Baldiri Rexach (1703-1781), que a les seves *Instruccions per a la ensenyança dels minyons* (1749) elabora un text per a l'escola primària, amb la pràctica de la religió, encara que el seu mètode no és ben bé un manual de civilitat.

A la segona meitat del segle XVIII, amb una il·lustració més aviat feble, hi ha una reforma en l'administració de centres assistencials, de les escoles de llatinitat. L'ascens social afavoreix la valoració de les coses materials, els aspectes pragmàtics i més utilitaristes de la vida: oci, la taula, el saber parlar, escriure, l'amistat, comportar-se, viatges, la pràctica de la solitud com a plaer, la intimitat, la valoració de la pròpia imatge, la representació del jo en la literatura, etc. Hom valora el saber viure i el saber estar en els ambients socials. Tot són prismes del procés de privatització que caracteritza les societats d'aquella època, que premia la civilitat com a norma. Ara pensava amb moltes de les sucoses pàgines que sobre el comportament del seu grup social va escriure Rafael d'Amat i de Cortada (Barcelona 1746-1818) i nebot del virrei Amat, autor del *Calaix de sastre*, escrit entre el 1769 i el 1816.

Cap a la fi del segle XVIII, l'interès pel món del llibre també ha canviat. Hi ha una prevalença sobre llibres funcionals, obres moralitzants. El lector demana també més informació, una comoditat a l'hora de llegir, com és el món dels llibres de butxaca.

Las *Reglas de la buena crianza*, actualització dels antics codis reials, de jerarquies socials medievals, és tot un llibre d'educació, que explica maneres, normes de comportar-se, màximes, etique-

CIVILIDAD DE LA MESA.**RASGO****DE EDUCACION INDISPENSABLE****EN TODO SUGETO****DE DISTINGUIDO NACIMIENTO.****CONTIENE**

Una definicion de la verdadera civilidad, con el arte de trinchar todo género de viandas, el modo de servir las con toda propiedad, y los documentos particulares de lo que se debe observar en la mesa.

PARA INSTRUCCION**DE LA JUVENTUD ESPAÑOLA,****A QUIEN SE DEDICA.****EN LA IMPRENTA REAL DE MADRID,****1790.**

Portada de la *Civilidad de la mesa* (Madrid, 1790).

Com a qualsevol llibre d'educació darrere d'aquests ensenyaments hi ha sempre una acció disciplinant, un aprenentatge respecte a les convencions i formes de relació dominants. La difusió d'aquestes regles enfortia l'entrellat ideològic, ajudava a perpetuar un estatus, unes maneres de pensar entre l'aristocràcia i la petita burgesia. Qui optava per un ascens social, polític, econòmic no tenia més remei que aprendre unes regles de joc que milloraven la sociabilitat horitzontal entre grups afins, el reforç d'una autoritat civil, eclesiàstica, paternal, etc.

Joan Fuster va dir en una ocasió que sense una certa dosi d'hipocresia les relacions humanes encara es degradarien més. El manual mostra uns codis que regulen moltes aparences, inclosa l'adulació. Les relacions socials portades al límit són al servei de les ànimes interessades. Assenyalem, però, una contradicció. D'una banda aquest manual regula la civilitat mundana, però també dona normes sobre la pràctica de la religió, una civilitat cristiana que seguia l'esperit de l'evangeli.

ta de taula, allò que els francesos en diuen *politesse*, en un moment que les jerarquies socials, el culte a les convencions eren molt rígides, amb moltes aparences. Qualsevol noció de civilitat regula relacions entre grups humans i la cortesia massa rígida és com un joc de màscares, un excés de complaença i de conveniències externes. L'obra regula la invenció i la codificació de regles que van del bressol a la tomba, en tots els moments de l'existència familiar. Aquests manuals de saber viure proliferen a França durant el regnat de Lluís XIV, amb el segle clàssic francès.

Segons Roger Chartier, la noció de civilitat que mostren aquestes guies té una doble condició: “*En el siglo XVIII, la noción de civilidad conoce un destino doble y contradictorio. Llevada por la escuela caritativa y el libro de gran circulación, es difundida en medios cada vez mas amplios, inculcando a un tiempo un saber-vivir y un saber-estar en la sociedad. Pero al mismo tiempo en la literatura de las élites se encuentra criticada, desvalorizada y desvitalizada. Un doble proceso hace por tanto que las élites abandonen los signos tradicionales de su distinción a medida que su divulgación hace que sean acaparados por otros.*” (Vegeu bibliografia, p. 265.)

UNA PIETAT PERSONAL

Però la civilitat també ha ser cristiana.¹² Les noves formes de religió estatuïdes als segles XVI i XVII fomenten la pietat interior, l'examen de consciència, l'oració en forma de meditació. Segons aquesta guia el tracte amb el nostres parents, amics i veïns provoca aspreses que hem de suavitzar amb humilitat interior. També hem de tenir respecte pels nostres pares i familiars, pietat pels més desvalguts. S'ha anar a missa quan pertoqui, seguir-la amb recolliment, tenir respecte i devoció a l'hora de combregar. Totes aquestes recomanacions vénen adornades amb exemples extrets de les sagrades escriptures, copiades en llatí. Per millorar la nostra conducta cal fer exercicis quotidians de pietat. L'autor recomana fer oració mental, almenys una hora cada dia, dir una pregària al matí i una altra a la nit.

L'ART DE LA TAULA¹³

Els manuals d'urbanitat medieval com el de Francesc Eximeinis, els tractats escolars i de moral dediquen espais a denunciar el pecat de gola, la brutícia, la manca d'educació a la taula, en un moment en què gairebé tothom menjava amb els dits, posava les mans a una olla comuna. A partir dels segles XVII i XVIII, en segons quins ambients elitistes, segregats de la resta, es millora la neteja, la gent menja individualment, cada convidat té un plat i un got propi, es popularitzen la cullera i el ganivet, es regula el servei de taula,

¹² La civilitat a taula és una assignatura en constant evolució: MIRALPEIX, Assumpta i VILADES, M. Àngels, *Taula parada. L'art de saber convidar i parar taula*, il·lustracions de Mercè Canals, Barcelona, Edicions de la Margrana, 1995.

¹³ Sobre l'art de trinxar a l'època medieval recordem el *Arte cisoria*, d'Enric de Vileña (1384-1434), obra interessant per conèixer els costums de l'època. Llavors hi havia un personal que trinxava, capolava i servia les viandes a casa del senyor.

Los Misterios del Santo Sacrificio de la Misa, de Manuel Rodriguez (Madrid, 1770).

s'eixampla la varietat de gustos i de condiments. Hauríem potser d'estudiar els receptaris dels llibres de cuina setcentistes editats per entendre millor el progrés de l'art de la cuina.

Pel que fa a l'art de trinxar que algunes edicions d'aquesta *Guia* incorporen es tracta de donar unes normes per saber trinxar, obrir, tallar, mostrar un seguit de carns, peixos, menges, dolços, fruites, que només estaven a l'abast d'una minoria. A l'època medieval, les aus i la cacera eren les menges més delicades per a la reialesa i per als estòmacs cortesans. A partir dels segles XVII i XVIII sovintegen a taula altres tipus de carns de qualitat, els trossos més selectes. Ara i aquí destaco la vedella, el xai, el porc, el porc senglar, el cérvol, el cabrit, la gallina, l'ànec, la llebre, el conill, peixos de mar i de riu, pastissos, etc. Cal aprendre també com pelar la fruita: melons i síndries.

Aquests ensenyaments de tipus tècnic es complementen amb altres recomanacions sobre el comportament a la taula. Com veurem en l'apèndix transcrit tot és molt reglat, les carns i els peixos s'obren, es netegen, es tallen amb una perfecció cartesiana.

NOTA FINAL

Els manuals d'urbanitat s'han continuat editant. L'any 1850, José Codina, prevere, professor d'instrucció pública, publicava a Manresa, en una segona edició, un *Tratado completo de Urbanidad en verso para uso de las jóvenes* que és una pura delícia. Llegim-ne dues octaves:

*Si en la precisión te vieres
de estornudar o toser,
y no puedes contener
un bostezo o el eructar,
desvía entonces la cara
volviéndola al lado opuesto,
y el pañuelo o mano presto
a la boca has de llevar.*

Com a norma d'higiene aconsellava:

*Enjuágate cada día
la boca, y limpia los dientes,
con tal que no haya presentes
personas de autoridad;
toma baños de limpieza,
mayormente en el verano,
y los pies también en sano
de vez en cuando lavar.*

APÈNDIX. TRANSCRIPCIÓ D'ALGUNS FRAGMENTS DEL LLIBRE

I

Oración de la noche

Después de la oración de la noche, es menester quanto sea posible guardar recogimiento y silencio; entretenerse interiormente con Dios; desnudarse modestamente; tomar agua bendita, hacer señal de la cruz y ponerse en la cama pensando en la muerte, cuya imagen es el sueño. Puede ocuparse la mente con las siguientes reflexiones:

Desnudándose

Ay Senyor! Veis ahí como la muerte me despojará de quanto poseo en el mundo: nada mas me quedará entonces, que mis buenas o mis malas obras, para recibir de Vos, que sois justo juez, la sentencia, que habré merecido.

Poniéndose en la cama

Veis aquí, de que manera este cuerpo será puesto un dia en el sepulcro. Mi Dios! Que insensato es el hombre de no trabajar sinó por esta carta corruptible, que presto ha de ser despojo de la muerte, y descuidarse de su alma, que es immortal y hecha a imagen de su creador.

Es muy necesario entretenerse así en algunos buenos pensamientos hasta el sueño, para evitar las imaginaciones peligrosas.

II

*Civilidad de la mesa**Cap. III. Documentos de la mesa*

Si una persona de carácter te hace quedar a comer, no debes lavar-te con ella, a menos que no lo mande expresamente; en cuyo caso, si no esté pronto el criado para servir la toalla, debes servírsela.

Al sentarse a la mesa debes cuidar de quedar más bien de los últimos, que no tomar asiento preferentemente, a menos que no te lo manden. Después debes observar el no poner los codos sobre la mesa, y mantenerte derecho en la silla, sin manifestar por ningún gesto que estás deseoso de empezar a comer por tener hambre.

No debes empezar a servir hasta que no lo pidan, dando siempre lo mejor, y dejando para sí el menor bocado, sin tocar con los dedos jamás la comida; por cuya razón es menester saber trinchar con propiedad; por lo que excusarse a ello es una prueba de falta de educación, p. 14-15.

Nunca mojarás en la salsa del plato de donde sacas, sinó toma una cuchara. La sal, pimienta, etc., la cogerás con la punta del cuchillo, pero si es para servir a otro, debes ofrecer el salero.

Es menester mucho cuidado para no mancharse en llevar la comida a la boca, ni tampoco inclinarse demasiado sobre el plato.

A cada plato harás mudar el cubierto, dejando la cuchara o tenedor cuando acabes de comer en el mismo plato, para que todo te lo muden a un tiempo siendo mucha incivilidad el limpiarlo en el mantel o servilleta.

Es mucha grosería el sonarse al descubierto, hacer de garganta, y otras acciones semejantes, que causan asco a los demás.

No debes hacer la boca chiquita, si no comer lo que apetezcas, pero sin parecer un glotón; antes más bien debes procurar ser de los primeros que dejen de comer, a menos que la persona de la casa no mande continuar; a quien corresponde no levantarse, ni hacer mudar la mesa hasta que todos hayan acabado. p. 20-22.

También és de muy rústico el criticar sobre las viandas y salsas durante la comida o el hablar mucho de manjares, porque és señal de una educación muy grosera, 22.

Tampoco has de pedir de beber hasta despues que lo hayan hecho las personas de mayor carácter; siendo igualment una de las mayores incivildades el brindar directamente con una persona de respeto. Esto debe hacerse dirigiéndose a otra que pueda interesarle; pero sin nombrarla por sí misma, como diciendo: brindo por la salud de su mujer de Vm..., su hermano ú primo, etc. pues en este caso debe nombrárseles por sus apellidos o distinciones, como v[erbi] g[racia] Por el señor conde, la señora marquesa, etc.

Si al tiempo que hablas con alguna persona se llevase el vaso a la boca para beber, deberás callar hasta que haya acabado; y cuando tú hayas de beber, te limpiarás primero la boca con la servilleta, cuidando tambien de no llenar el vaso, para que no pueda derramarse, 23.

III

Cap. IV. Arte de trinchar

Vaca [vedella, llengua de vedella, cabrit, daina]

El pecho de la vaca, sea cocida o asada, se debe cortar al través junto a la ternilla¹⁴; y mientras más cerca del hueso, es más sabrosa la carne; siendo de advertir, que hay muchos que encuentran la carne dura por no saberla partir.

Todo género de lenguas se parte al través también y a rebanadas delgadas, y lo más delicado es hacia lo gordo.

14 El teixit elàstic i blanquinós, els tendons.

El ternero o becerrillo se corta por la parte del espinazo al hilo en pequeñas lonjas, y luego a través para servirlo. Después de sacar el riñón, y se corta a pedacitos: en lo interior del espinazo, debajo del riñón, hay un lomito muy delicado, el cual se saca, y parte también a pedacitos.

Luego en la parte superior se hallan pedacitos muy delicados, y huesos muy sabrosos de chupar; y como se les conoce la unión, se separan fácilmente en apoyando el cuchillo por encima hacia el hueso del espinazo, esto es, la rabadilla; solo la nuez es tierna, y la de arriba lo es mas la cual se corta a través, lo mismo se hace con el asado; y cuando está el ternero cocido, las ternillas que tiene al lado de los brazos son muy delicadas.

Sobre la espalda del lado izquierdo se halla una pequeña nuez envuelta en gordura, que se sirve por el mejor bocado; lo demás de la espalda de arriba y de abajo se parte a lonjas: la espaldilla se corta por costillas o al hilo.

La pechuga para servirla con propiedad, se le levanta el pellejo que tiene sobre la ternilla, el cual es muy sabroso; después se parte por costillas, tomando bien la unión de la ternilla, después de estar quitado el dicho pellejo, cortando la pechuga al revés; y para esto es menester empezar por el lado de las ternillas, para que el cuchillo no resista, y luego se parte a pedazos chicos.

Lo más exquisito de la cabeza son los ojos y las orejas; los sesos se sirven a quien guste de ellos; después se corta la lengua a pedazos chicos, luego los carrillos, a cuyos huesos han carne pegada.

El cabrito y el gamo se trinchan lo mismo.

Si estos animales son muy pequeños se ponen enteros en la mesa, y se parten como los lechoncitos, de la que hablaré en adelante.

MODO DE PARTIR EL CARNERO

La pierna de carnero se parte a lonjas, y al través de la parte mas gruesa; también se pueden partir algunos pedazos al hilo del lado del lomo.

Todo pedazo de ternera, carnero o cabrito asado u cocido, se parte lo mismo u a lonjas y se principia desde el lomo, que generalmente es lo único que se sirve.

La espalda de carnero se corta a lonjas desde arriba abajo: la espaldilla se corta y se sirve por costillas. Después de haber quitado el pellejo que está sobre las ternillas, se corta el pecho por costillas, buscado los lugares en donde no resista el cuchillo.

El cordero regularmente se sirve entero, cuando son muchos de mesa, y se parte como lechoncitos siguientes.

DISECCIÓN DEL JABALÍ Y DEL PUERCO

La cabeza del jabalí se sirve a parte en los platos fríos, que llaman entremeses. Se empieza a cortar por los carrillos y ternillas después se corta el pescuezo en pequeñas ruedas.

La cabeza del puerco se trincha lo mismo.

El pernil o jamón, sea frío u caliente, siempre se parte al través, y en lonjas delgadas, cuidando que salga unido lo gordo con lo magro.

La espalda, el lomo y la espaldilla de ambos animales, se parten como queda dicho del ternero y del carnero.

Diseción del jabalí y del puerco en leche [cěrvol, cabrit i daina]

El modo de trincharlos es igual para los dos: lo primero es cortarles la cabeza, luego las orejas, y después se divide por la mitad, luego se corta el muslo izquierdo y la espalda izquierda, después el muslo derecho, y su espalda, luego se levanta el pellejo de lo restante, y se sirve a los que gustan de él.

El espinazo se parte en dos, y se sirve en pedacitos, e igualmente las costillas que tiene unidas.

Los pedazos de hacia el pescuezo, las costillas y las piernas son muy sabrosas.

De este mismo modo se parten los cervatillos del ciervo, del cabrito y del gamo.

MODO DE TRINCHAR LA GALLINA Y DE SERVIRLA

Los bocados más delicados de la gallina o pollo son los alones, después la pechuga, si está asada, y luego los muslos; pero si es cocida, antes de la pechuga se deben servir los muslos; y el modo de trincharla es cogiendo con el tenedor lo grueso del muslo, y cortar el nervio que lo une, tirando al mismo tiempo con la mano izquierda del tenedor, y teniendo firme el ave, apoyándola con el cuchillo; después se parte el alón, empezando a cortarlo por la coyuntura; y la misma operación se practica al otro lado: luego se corta el estómago, el esqueleto y la rabadilla en dos, y toda la vianda blanca se trincha lo mismo.

El pichón cuando es grande se puede trinchar lo mismo; pero siendo pequeño, se divide en dos pedazos, bien sea a lo largo o del través,

dejando unida la rabadilla a los muslos; el mejor bocado es el de la parte de abajo, y también se sirve entera, cuando el pichón es pequeño.

[El peix]

Del salmón y trucha se sirve primero el espinazo, algunos estiman más el vientre.

La perca, dragón marino y dorada se cortan al hilo al largo del espinazo, que es la parte más carnuda y delicada.

La anguila se parte a trozos pequeños, y se sirve lo mismo.

Toda suerte de pescados largos como la lamprea, la barbota, etc., se parten en dos, tres o cuatro trozos, según su grandor; y cuando se parte en dos solamente, la mitad que tiene la cabeza, se parte con preferencia. Este mismo modo se debe observar en los lenguados, acedias y demás pescados chatos de esta especie que se deben servir por la mitad.

La alacha o pez se parte en dos o tres pedazos, prefiriendo siempre lo que está más cerca de las aletas o escamas; lo que es muy delicado en los rodaballos.

Lo mismo se debe servir el mero.

La raya, bacalao u abadejo, se corta con una cuchara al hilo para servirlo.

Todos los demás pescados se sirven del mismo modo poco más o menos, y con poca práctica se adiestran fácilmente.

BIBLIOGRAFIA RESUMIDA

- ARIÈS, Philippe i DUBY, Georges (direct.). *Historia de la vida privada. Del Renacimiento a la Ilustración*, Madrid, Taurus, vol. III, 1989.
- CASTAÑEDA Y ALCOVER, Vicente. *Ensayo de una bibliografía comentada de manuales de artes, ciencias, oficios, costumbres públicas y privadas de España (siglos XVI al XIX)*, Madrid, Imprenta y Editorial Mestre, Madrid, 1955.
- DE COURTIN, Antoine, *Nouveau Traité de la civilité que se pratique en France parmi les honnêtes gens*, París, 1671.
- CHARTIER, Roger, "Los manuales de civilidad. Distinción y divulgación: la civilidad y sus libros" dins *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, Madrid, Alianza Editorial, 1993, p. 246-283.
- ERASME, *Declamatio de pueris statim ac liberaliter instituendis i el De civilitate morum puerilium* (1530).
- HABIB, Claude, *Galanterie Française*, París, Gallimard, 2006.
- MAGENDIE, M., *La politesse mondaine et les Théories de l'honnêteté en France au XVIIè siècle, de 1600 a 1660*, París, 1925.
- ROUVILLOIS, Frédéric, *Histoire de la Politesse de 1789 à nos jours*, París, Flammarion, 2006.
- DE LA SALLE, Jean Baptiste, *Règles de la bienséance et de la civilité chrétienne divisé en deux parties à l'usage des écoles chrétiennes*, Reims, 1703.

PABLO DE LA FUENTE

**LES ILLES DE LA RESTAURACIÓ:
OPERACIONS NAVALS BRITÀNIQUES A LA
COSTA BAIXEMPORDANESA (1810-1811)**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Les operacions navals britàniques al front oriental durant la Guerra del Francès van ser una de les claus de l'èxit dels Aliats. La ruptura del Salvador de Barcelona, el corredor marítim format a la costa catalana, va malmetre seriosament la capacitat dels francesos per guanyar la guerra. Per aquest motiu, les illes Medes foren un objectiu estratègic capital de la guerra. Avui dia, les restes del Fort Anglais de la Meda Gran són el principal recordatori d'aquells esdeveniments.

PARAULES CLAU: Guerra del Francès, operacions navals, Catalunya, cooperació interaliada.

Quan el mariscal Etienne-Jacques-Joseph-Alexandre Macdonald assumí el comandament de les operacions a Catalunya, ho féu sent un dels més prestigiosos oficials generals francesos. Un Napoleó ja coronat Emperador no trigà a vincular-lo amb la nova aristocràcia creada pel règim. Així, li atorgà el títol de duc de Tarento el 1809, com a premi i record al seu actiu paper durant la revolta del regne de Nàpols contra els Borbons i el sorgiment de l'efímera República Partenopea.

A la primavera de 1810, data en què Macdonald assoleix el comandament, la moral de l'exèrcit francès estava en un dels seus pitjors moments. L'administració era corrupta i caòtica i la disciplina inexistent. Els comentaris de Macdonald al ministre de la Guerra són explícits: *“Je veux fouiller dans toutes les branches de l'administration... C'est dédale... Abus sur abus... L'armée est infecté de sang tues... Je vais a la purger avec bras d'acier”*¹

Unitats com la divisió Severoli feia mesos que no cobraven. Ben il·lustratiu de l'estat de les coses és que poc després del seu nomenament es veurà obligat a donar sis mesos de llicència al governador de Girona, el general Amey, afectat per *“les fatigues de la guerre et particulièrement du siège de Girone on considérablement altéré.”*²

A més de la moral de las tropes, segons Macdonald, el principal inconvenient era que la prossecució de las operacions militars es trobava molt lluny d'assolir objectius estratègics que decidissin la

1 SHD/AT/C8/130

2 SHD/AT/C8/130

guerra. Si el gran problema fins aleshores havia estat el manteniment de las línies de comunicació, el nou general en cap francès creia que operacions coronades per l'èxit com la presa de Lleida suposaven un agreujament del problema estratègic, amb un considerable allargament de las línies de subministrament: "*N'est il pas surprenant que l'armée dispersé ou conformée sur un aussi petit théâtre que la ligne d'opération, ne puisse pas conserver les communications libres?*"³ Això feia molt complicada la situació militar dels francesos a Catalunya. En una carta tramesa per Macdonald al ministre de la Guerra el 23 de maig de 1810 resumeix la seva visió sobre la situació estratègica: "*Aucun plan fixe, des idées vagues, des discours sans renseignements... absolument un édifice à reconstruire.*"⁴

El comandament francès, tant Macdonald com el seu predecessor, Augerau, era conscient que l'obertura del corredor terrestre de Perpinyà a Barcelona era una condició necessària però no suficient per guanyar la guerra. Amb la conquesta de Girona a final de 1809 i la d'Hostalric a mitjan maig de l'any següent, totes les fortaleses al peu del Camí Ral entre la frontera i la capital catalana restaven en mans franceses. Això permetia inferir que la ruta terrestre era oberta als combois francesos. Però la realitat era una altra. Preses Girona i Hostalric, Macdonald es queixava amargament dels atacs que patien els combois entre Figueres i la frontera, zona amb un notable desplegament de tropes amb dues sòlides bases: les fortaleses de Figueres i Bellaguarda.⁵ Així mateix, el juny de 1810, poc després de la caiguda d'Hostalric, un comboi patia un dur atac a Mallorquines, un indret proper a aquesta fortalesa.⁶

No assegurar les vies de comunicació era el gran fracàs francès de la guerra. Això suposava no poder consolidar una plataforma logística operativa al Principat. No obrir una via marítima amb garanties significava per a l'exèrcit francès a Catalunya dependre dels centres logístics de la *10è Division Militaire*, circumscripció territorial on es trobava enquadrat el Departament dels Pirineus Orientals.⁷ La documentació és inequívoca en relació amb l'existència del "*Dépôt Général de l'Armée de Catalogne établi à Perpignan*". I no

3 SHD/AT/C8/130

4 SHD/AT/C8/130

5 SHD/AT/C8/129

6 SHD/AT/C8/129

7 SHD/AT/C8/154/fs. 84 i 102

tan sols la capital del Rosselló. La fortalesa de Bellguarda servia de dipòsit de reclutes.⁸

Cobrir un comboi terrestre entre la frontera i Barcelona era una autèntica odissea. Un comboi des de Perpinyà, centre logístic principal, fins a Figueres trigava tres dies; de Figueres a Girona eren dues jornades, fent etapa a Bàscara; de Girona a Hostalric s'aconseguia fer en un dia; des d'allà fins Granollers se'n necessitaven tres, i un més per entrar a Barcelona. En el millor dels casos, la progressió d'un comboi entre Perpinyà i Barcelona necessitava onze jornades de marxa i distreure un important volum de tropes.

Així s'entén que la conquesta de les illes Medes fos un dels punts bàsics del pla d'operacions per a la primavera de 1810: "*La prise d'Hostalrich, et celle des isles et fort de las medas sur la côte de Catalogne.*"⁹ L'atac a l'arxipèlag s'ha de emmarcar dins la necessitat de dominar totes les fortificacions entre Barcelona i la frontera. Calia obrir tant el corredor terrestre com el marítim vers la capital catalana. La conquesta d'Hostalric consolidava el domini territorial francès, tot i que, com s'ha dit, no suposava el control definitiu del neuràlgic Camí Ral.

Amb les illes Medes en poder dels francesos, una vegada conquerit el fort de Sant Miquel a la Meda Petita, aquests eren en condicions de poder canviar el signe de la guerra. A menys d'una milla de la costa, el fort de Sant Miquel de les Medes era condició necessària per a la instauració d'una xarxa de cabotatge ben defensada. La idea de crear aquest passadís costaner protegit per bateries d'artilleria de costa i forces navals lleugeres no era una idea original de Macdonald.¹⁰ Tot i això, fou un decidit defensor i executor d'aquesta, fins el punt de definir aquest sistema com el "*saveur de Barcelonne*".¹¹

La formació d'un corredor marítim alliberaria la força de manobra de les penoses escortes als combois terrestres i la seva gradual millora aniria incrementant el volum de càrrega transportat. Macdonald considerava la formació d'aquest dispositiu molt urgent. En una carta del 24 maig de 1810, qualifica com a primera mesura estratègica "*protéger le petit cabotage et l'arrivage des grains à Barcelonne*", qualificat com "*indispensable vu la manque de transport*

8 SHD/AT/C8/129

9 SHD/AT/C8/154/f. 111

10 SHD/MT/2A/84

11 SHD/AT/C8/154/f. 216

par terre".¹² Fins i tot, havia de quedar supeditat als desitjos de Bonaparte de conquerir Tarragona: "*Le siège de Tarragona étant une opération importante prescrite par l'Empereur, il faut que Barcelonne devienne notre place d'armes et le chief-lieu de nos magasins que jamais vu ne pourra former, sans la protection de la marine*". Si Barcelona no es transformava en una important plataforma logística de les forces terrestres, la guerra no es podia guanyar.

Respecte a les forces navals, Macdonald reforçà les unitats lleugeres, augmentant el seu nombre de tres a set a la flotilla de Roses. Aquesta capacitat la pretenia implementar amb el desplegament de forces subtils. Així, reclamà l'enviament d'una vintena de canoneres des de Toló¹³. Consolidat el passadís costaner, ordenà la creació d'estacions secundàries per a la flotilla de Roses al Port de la Selva, Cadaqués, Palamós i Sant Feliu de Guíxols. Fins i tot va aconseguir que el ministre de Marina amonestés severament el capità de fragata Heurtel, cap de la flotilla de Roses, quan intentà desplaçar la seva base principal a Portvendres, en territori de l'Estat francès.

L'acció de les forces navals es pretenia aixoplugar dins la cobertura de divuit bateries d'artilleria de costa. A tal efecte es comissionaren dos enginyers. El capità Madrou Bric desenvoluparia la seva tasca entre la frontera i Roses, mentre que des de Roses fins Sant Feliu de Guíxols seria l'àrea d'actuació del capità La France. L'interès prioritari del programa era la construcció de bateries a Port de la Selva, Palamós i Sant Feliu de Guíxols.¹⁴

Però la protecció de la franja costanera anava més enllà dels assentaments artillers. S'entén aquesta com el desplegament d'una divisió que ha de protegir el litoral contra qualsevulla acció amfíbia. Es confien unitats senceres a aquesta missió. Aquest és el cas del 1° *Reggimento di Fanteria*, una unitat napolitana de l'exèrcit imperial desplegada entre Sant Feliu de Guíxols i la desembocadura del Fluvià. La missió d'aquestes tropes no tan sols era la defensa puntual de les bateries, sinó també aportar reserves davant un desembarcament de considerable magnitud. Això explicaria la concentració de les reserves regimentals a la Bisbal.¹⁵ Fins i tot, les guarnicions de les fortificacions sobre el Camí Ral com Figueres, Girona i Hostalric

12 SHD/AT/C8/130

13 (SHD/MT/2A/84; AT/C8/130)

14 SHD/AT/C8/154/fs. 212-219

15 SHD/AT/C8/129

es constitueixen com a reserva estratègica divisionària. Per tal de nodrir d'efectius aquesta unitat territorial i alliberar les tropes de les divisions de maniobra, Macdonald obrí, a la Catalunya dominada, el reclutament de la Guàrdia Nacional, una força de reservistes homòloga al sometent.

La flotilla de Roses i el seu desplegament (1810)		
Vaixell	Nom	Estació
Corbeta	La Tactique(*)	Roses
Avis	La Victoire	Cadaqués
"	La Linote	Sant Feliu de Guixols
"	La Thisbé	Roses
"	La Bretonne	Port de la Selva
"	La Provençal	Portvendres
Galiota	La Flèche	Palamós
Font: SHD/MT/2A/84; i AT/C8/130.		

UNA ALIANÇA ETERNA

Els anglesos van entendre de seguida que no reaccionar a les mesures que els francesos estaven duent a terme significaria perdre la guerra a mitjà termini. El comandament naval britànic no trigà a comprendre que la recuperació de l'arxipèlag de les Medes era transcendental.

El general Doyle, oficial britànic d'enllaç amb el Quarter General de Tarragona, aconseguí fer entendre al capità general Enrique O'Donnell la imperiosa necessitat de reconquerir les illes.¹⁶ En aquesta ocasió, el comandament anglès va tenir clar des d'un bon principi la necessitat que l'operació fos combinada, no tan sols participant en l'assalt tropes espanyoles, sinó també una fragata¹⁷. Era imprescindible eliminar qualsevol tipus de suspicàcia política que pogués fer albirar la més mínima idea que els illots empordanesos podien arribar a ser un Gibraltar català. Aquesta visió s'aprecia diàfana a la historiografia francesa. Així, el nou fort bastit a les Medes a partir de 1811 és anglès: "*Les Anglais... fortifiés depuis un an à la petite île des Medes, dont ils avaient fait un point inattaquable, donnaient très-peu de jour aux communications*".¹⁸ Tot i així, els brità-

16 TNA/ADM/1/417/f. 362

17 (Martínez Valverde, 1974, p. 134).

18 Brun, 1861, t. II, p. 560-1

Tot i que estratègicament no era un objectiu de gran magnitud, la destrucció a càrrec de les forces aliades de la bateria costanera francesa de Begur va fer que la Junta Superior de Catalunya condecorés les forces participants. Aquesta condecoració, avui dipositada al National Maritime Museum de Greenwich (Londres), pertany a un dels oficials britànics participants.

El 5 de setembre de 1810 salpà del port de Tarragona la fragata *Cambrian* sota el comandament del capità William Francis Fane juntament a dos xabecs espanyols que duïen a bord 60 soldats del Regiment de Voluntaris de Saragossa que, amb els *marines* anglesos, serien la força d'assalt contra l'arxipèlag. A l'endemà, a la costa de Blanes, s'unia a la força una fragata espanyola.

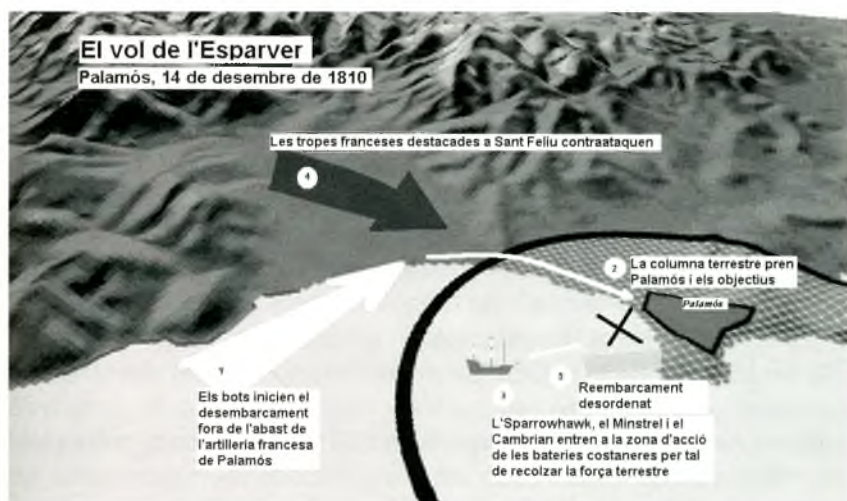
L'atac, programat pel dia 8, fou finalment suspès. Fane no entra en massa detalls, tot i que esmenta la magnitud del desplegament

tics van ser molt curosos per tal de no donar motius perquè els seus aliats poguessin sospitar això. Fins tal punt arribà el tacte anglès que s'arribaren a tornar als catalans les peces d'artilleria d'origen espanyol foses abans de la guerra que s'havien capturat als francesos.¹⁹

Sobre qualsevol altre tipus de consideració, sembla dibuixar-se un panorama on era necessari conquerir les illes i que es tornessin inexpugnables contra els francesos. No es podien tornar a perdre. Això significava una important guarnició i obres de fortificació a fi i efecte de consolidar la seva defensa, aspectes aliens a la missió de les forces navals britàniques.

El 5 de setembre de 1810 salpà del port de Tarragona la fragata *Cambrian* sota el comanda-

¹⁹ TNA/ADM/1/421/f. 792

enemic com a raó que va fer posposar la missió.²⁰ Així buscà alternativament d'altres punts febles en el dispositiu costaner. El primer el trobà a Begur. El dia 10 les seves tropes desembarcaren i destruïren una bateria costera i capturaren 36 soldats francesos. Dies després, el 14, la força combinada entrà a Palamós, on un dels bots del *Cambrian* fou enfonsat, i on el contingent espanyol va tenir una actuació destacada, prenent alguns presoners i capturant alguna peça d'artilleria.²¹

EL VOL DE L'ESPARVER

A aquestes altures de la guerra i tal com anaven les coses, els anglesos necessitaven un cop d'efecte que ensorrés psicològicament al seu adversari. Aquesta avinentesa es presentà el desembre de 1810. El capità James Pringle, comandant de l'*HMS Sparrowhawk*²² detectà com un comboi francès d'una dotzena de naus entrava al port de Palamós, notificant-lo al *HMS Kent*. L'informe del seu comandant, el capità Thomas Rogers, és explícit: "*Having receiving information from Captain Pringle of a convoy of twelve vessels being at Palamos with provisions for Barcelona*".²³

20 TNA/ADM/1/417/f. 362

21 TNA/ADM/1/417/f. 362

22 Significa *esparver* i ha servit per donar títol a aquest epígraf.

23 TNA/ADM/1/418/f. 483

El capità del *Kent* de seguida intentà reunir a totes les naus de l'esquadró que operava davant la costa catalana. Amb l'excepció del *Volontaire*, a la costa tarragonina, acudiren l'*Ajax* i el *Minstrel*, unitats destacades al bloqueig de Roses. A les 8 del matí del dia 10, els quatre vaixells anglesos s'havien reunit davant el cap de Sant Sebastià. I Rogers ho tenia clar. Palamós era a punt de ser atacat. Així es pot llegir al seu quadern: "*At 8 light airs & clear. Ajax, Minstrel & Sparrowhawk sight off shore*".²⁴ Les ordres al mestre d'aixa – "*Carpenter repairing the boats*" – de reparar els bots no ofereixen dubtes.

El reconeixement dut a terme en els dies posteriors concretà el primer informe de Pringle: "*The enemy's vessels lay in the mole and consisted of a very fine new national ketch mounting 14 guns with 60 men, two xebecs of 3 guns each and 30 men, and there were eight merchant vessels under their convoy all laden with provisions for Barcelona*".²⁵ Era un comboi de cabotatge format per vuit mercants i escortat per tres unitats de la flotilla de Roses: la corbeta *Tactique* i dos avisos.

La concentració de naus es dilatà fins el dimecres 12, quan s'incorporà a la força l'HMS *Cambrian*, que venia des de Menorca.²⁶ La incorporació del *Cambrian* fou un factor capital per desencadenar l'atac. Rogers conferí al capità Fane el comandament de l'assalt. Respecte als coneixements de Fane sobre Palamós, Rogers manifesta: "*I have great reliance in Captain Fane's knowledge of the place*".²⁷ Sembla que era un bon coneixedor de las aigües catalans, on havia operat des del començament de la guerra.²⁸

Si es compara amb el raid anglès contra Roses de l'1 de novembre de 1809,²⁹ a la concepció de l'operació contra Palamós es barregen tota una sèrie d'elements tàctics i estratègics d'una riquesa singular. Palamós, a diferència de Roses, no era plaça forta, cosa que significava que era vulnerable per terra. El volum de la força que assaltà Roses el 1809 i Palamós el 1810 fou el mateix: uns sis-cents homes. Però hi ha una lleugera diferència: fins l'arribada del *Cambrian*, el grup de Rogers el formaven dos navilis i dues corbetes. Res a veure amb els tres navilis, dues fragates i tres corbetes de la força de Hallowell de l'any anterior. Per tant, el retard per la incor-

24 TNA/ADM/51/2509/v.4

25 TNA/ADM/1/418/f. 483

26 TNA/ADM/51/2040/v. 7

27 TNA/ADM/1/418/f. 483

28 TNA/ADM/1/415/f. 35

29 Pujol & al., 2003, p. 24-7

poració del *Cambrian* s'explica davant la insuficiència d'homes per dur a terme l'acció.

Dos aspectes addicionals desaconsellaven una operació de característiques similars a la duta a terme a Roses. L'espera en una fase lunar de quart creixent solament beneficiava els francesos. Cada nit perduda fins el 14, quan entrava la lluna plena, dificultava gradualment la possibilitat de cegar les defenses costaneres durant un raid nocturn. A més, sembla obvi que repetir l'acció no era la millor solució, atès que evidentment el comandament enemic hagués desplegat algun dispositiu per neutralitzar-ho.

A l'operació liderada per Fane d'assalt a Palamós hi ha dos nous elements: el caràcter diürn i la naturalesa amfibia. Ambdós elements són complementaris. L'acció a plena llum del dia cercava una certa sorpresa, tot i el seriós inconvenient de no cegar les defenses costaneres. Cal recordar que a l'atac del mes de setembre, Fane va perdre un dels bots pels trets de l'artilleria de costa. Així, el pla dissenyat cercà un desembarcament fora de l'abast de les defenses costaneres i formar una columna d'atac per terra que prengués el port, destruís les bateries i, conseqüentment, pogués apoderar-se de les naus aixoplugades a la badia.

La decisió d'emprendre una acció amfibia de certa entitat fou influïda pel desànim de Rogers i d'altres oficials britànics davant la manca de cooperació de les tropes catalanes. Rogers diu haver ofert "*the services of the ships to General O'Donnell, he was so indisposed that I had not satisfaction of seeing him*".³⁰ Les ferides sofertes pel general Enrique O'Donnell a la batalla de la Bisbal no impediren que "*he communicate to me through General Wimpffem his grateful thanks for the offer and informed me that from the movements, situation and forces of the enemy, circumstances would not at present permit him to undertake any maritime expedition but that it would be of great service to the province of Catalonia... vessels to cruise before Barcelona the adjoining boats to intercept enemy's supplies, and he did not wish for the present for any other cooperation of the ships with his arms*". Com es pot llegir, la crítica a la dilatòria conducta del comandament espanyol és òbvia. Obstinats en limitar el suport britànic a la defensa de Tortosa i Tarragona i al bloqueig dels

30 TNA/ADM/1/418/f. 483. Dos germans O'Donnell van ser capitans generals de Catalunya durant 1810. El primer, Enrique fou ferit a la batalla de la Bisbal el setembre de 1810. Finalment, després de tot un seguit d'embolics, va ser substituït pel seu germà Carlos, rellevat del comandament el gener de que de 1811.

ports de Barcelona i Roses. Els britànics creien que la destrucció del passadís litoral era una de les claus de la guerra. Un triomfal desembarcament demostraria als aliats espanyols les possibilitats de l'ús d'aquest tipus d'operació a gran escala. Dins d'una vessant més política, els anglesos pretenien mostrar al seu aliat les grans possibilitats que tenia posar tropes espanyoles sota control operacional de la *Royal Navy* per a operacions amfibies a gran escala.

El pes de Fane en el disseny de l'operació fou capital. A més dels comentaris de Rogers, el *Cambrian* transportava dos obusos de campanya que foren desembarcats per tal de bombardejar els turons on eren emplaçades les bateries costaneres franceses i així donar cobertura a l'avanç per terra de les forces desembarcades. A més, dels 250 *marines* –d'un total de 600 homes que participaren en la acció– una quarantena d'ells eren del *Cambrian*. El quadern d'aquest navili fa esment de “60 armed seamen and the marines on shore”.³¹ És acceptable creure que una quarantena d'ells, la guarnició del vaixell, tripulació a part, eren tropes d'infanteria de marina. La xifra entorn de 250 *marines* s'ajusta a les guarnicions de les cinc naus participants en l'operació. La proporció establerta per guarnir un vaixell solia ser en proporció a un *marine* per canó embarcat. La necessitat de soldats d'infanteria de marina, ateses les característiques tàctiques de l'operació, sembla clara.

La primera part de l'acció fou un èxit. Vers l'1 del migdia del dijous 13 els bots, sota cobertura del *Sparrowhawk* i del *Minstrel*, desembarcaren les forces britàniques al nord de Sant Antoni de Calonge, fora de l'abast de l'artilleria de Palamós. La sorpresa va ser total, atès la guarnició francesa es retirà de les seves posicions i es va fer forta a les cases del poble. Aquesta circumstància s'aprofità per destruir les dues bateries, cremar un magatzem i enfonsar un dels transports, danyar un altre i capturar un tercer.

El problema el constituï el contraatac d'una columna francesa de socors arribada de Sant Feliu de Guíxols que desorganitzà el re-embarcament dels britànics. Tot i la cobertura del *Sparrowhawk*, el *Minstrel* i el *Cambrian*, la maniobra francesa agafà els anglesos entre dos focs. Si fins aquell moment les forces de desembarcament havien sofert entre quatre i cinc baixes, això precipità el desastre.

Tot i que el raid contra Roses el novembre de 1809 fou un èxit clamorós, l'atac de Fane és un fracàs que encoratjà els francesos.

31 TNA/ADM/51/2040/v.7

En les accions amfibies participaven tant els infants de marina, amb jaqueta vermella a l'esquerra, com l'oficialitat i la marineria de les naus.

Cert és que els francesos sofriren baixes: a més de les naus perdudes, foren destruïdes les dues bateries. Si l'acció de l'any anterior contra Roses fou un bufetada psicològica que obligà els francesos a replantejar seriosament la seva estratègia, les conseqüències del raid palamosí no estan en aquesta línia. L'eufòrica documentació francesa –*“défaite des anglais”*³²– considera l'acció com un gran triomf. La factura deixada pel carnisser als britànics és desoladora: 33 morts, 89 ferits i 87 presoners.³³ Entre els últims el mateix Fane. Un trist panorama que es xifra a l'entorn d'un 35 % de baixes. Com sol passar, els informes francesos exageren els efectius britànics. En comptes de 600 homes, es diu que *“on débarqué un millier de soldats de marine, jusqu'au l'arrivé des renforts, et alors a commencé un combat qui a duré deux heures”* retirant-se els anglesos en *“tel désordre... qu'on a trouvé le lendemain 2 a 300 hommes noyés sur le rivage”*, a més de dos oficials i un centenar i mig d'homes perduts al camp de batalla. *“Le Capitain Fane. Comand[ant] des troupes de débarquement, un enseigne de vaisseau & 8 soldats ont été faits prisonniers”* i internats a Perpinyà.³⁴

La principal lliçó d'aquests fets és que l'estratègia de Macdonald començava a donar resultats. El gener de 1811 sis dels vuit mercants del comboi arribaven a Barcelona, després que l'embarcació danyada pels anglesos fos reparada.³⁵ La implementació del

La principal lliçó d'aquests fets és que l'estratègia de Macdonald començava a donar resultats. El gener de 1811 sis dels vuit mercants del comboi arribaven a Barcelona, després que l'embarcació danyada pels anglesos fos reparada.³⁵ La implementació del

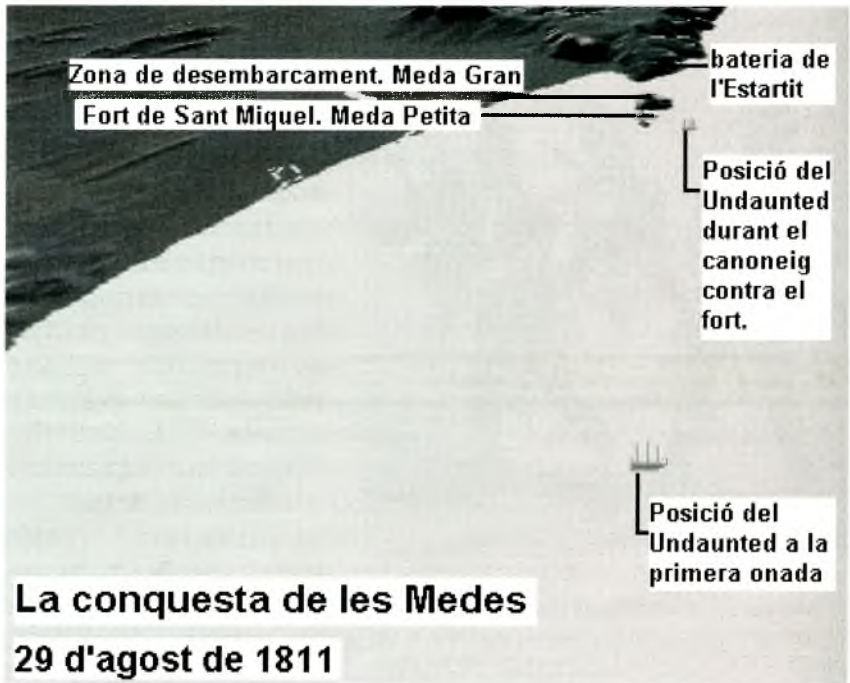
32 SHD/AT/C8/154/f. 246

33 *Butcher's Bill* és el terme, molt expressiu, de quantificar el nombre de baixes dins l'argot naval britànic.

TNA/ADM/1/418/f. 483

34 SHD/ AT/C8/154/f. 244

35 SHD/AT/C8/154/f. 245

sistema, perfeccionant el desplegament de les forces terrestres que havien de protegir el litoral, reparant i millorant les bateries artillades, anava donant fruits als francesos. La *Royal Navy* al Mediterrani, després d'anys de bloquejos, patrulles i atacs començava a donar mostres de cansament.

Els francesos es van esvalentonar. Dos combois més es colaren a Catalunya al començament de 1811. Amb el nou any, un comboi de vuit transports escortat per tres fragates –l'*Aurélie*, l'*Adrienne* i la *Pénélope*– sota el comandament del capità de navili Meynard entrà al port de Barcelona salvant el bloqueig britànic.³⁶ El fet de no utilitzar el passadís litoral va sorprendre les unitats de creuer angleses al teatre d'operacions. El comboi escortat per Meynard no fou l'únic. Al mateix temps l'*Sparrowhawk* detectà un segon comboi que solcava el passadís costaner i entrà el dia 10 al port de Palamós.

36 SHD/M1/2A/94; TNA/ADM1/418/ fs. 505 i 535.

UNA GRAN VICTÒRIA

El començament de 1811 fou desesperant per als britànics. No tan sols per la caiguda de Tortosa el 3 de gener. Començaven a existir clares dissensions entre els aliats i els francesos donaven mostres de consolidar una via logística amb garanties com per emprendre operacions terrestres capaces de decidir el signe de la guerra.

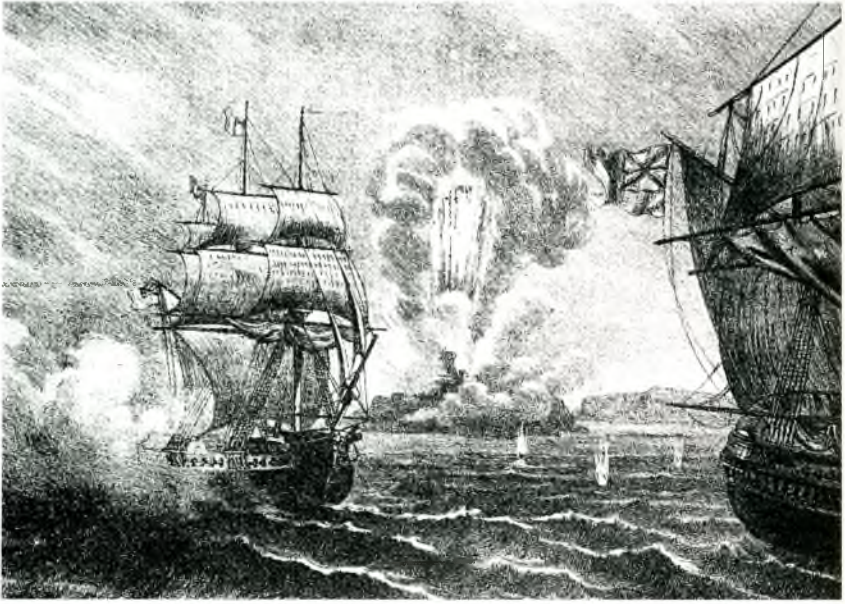
El dispositiu costaner de Macdonald renaixia como l'au fènix.³⁷ Les bateries atacades eren reparades i començava l'extensió del sistema amb la proposta de noves bateries a Tossa, Blanes, Calella, Arenys i Mataró.

Tot i que no és el tema d'aquest article, mentre els britànics pressionaven sobre la necessitat de conquerir les illes Medes, el coronel Rovira insistia al comandament suprem sobre la conveniència d'un cop per sorpresa contra la fortalesa de Figueres. Gràcies a una operació de quintacolumna, s'havia aconseguit fer còpia de la clau d'una de les poternes, la qual cosa havia fet que madurés un enginyós i audaç pla per conquerir-la. Però el general O'Donnell deixà que una sèrie de qüestions personals interferissin a les decisions relatives a la conducció estratègica. Durant 1810 va prendre directament el comandament de les operacions en aquesta àrea, liderant amb èxit a les tropes a la batalla de la Bisbal. En aquest fet d'armes fou ferit i acabà donant-li l'homònim títol de comte. Tot i això, des d'un punt de vista estratègic, la glòria bisbalenca no va tenir una traducció estratègica determinant.

La presa per sorpresa de la fortalesa de Sant Ferran de Figueres la nit del 10 d'abril de 1811, coneguda com la *Rovirada*, és l'operació terrestre més espectacular de la guerra. El fort de Figueres –del qual els francesos havien esborrat l'onomàstic del rei que l'havia patrocinat– va ser la primera plaça baluardada reconquerida als francesos des del començament de la guerra. I no tan sols això: era la principal fortalesa del Principat.

El cop assestat als franceses fou atroç: un miler llarg de presoners; així com desenes de milers de fusells, una gran part del tresor i les reserves de l'artilleria del VII Cos d'Exèrcit francès capturats. La pèrdua de Figueres significava que el lent i positiu avanç de les operacions durant 1810 i 1811 no servís de res.

37 SHD/AT/C8/152/f. 80

Aquest gravat mostra l'assalt aliat i la voladura del fort de Sant Miquel de la Meda Petita (Bofarull 1886-7).

Tant Rovira com els britànics tenien perfectament assumit que el final dels francesos passava per tallar de manera radical les vies de subministrament. Fins i tot, Macdonald especulà sobre alguna acció interaliada amfibia de suport. Així, el 7 de maig Macdonald disposava de notícies del seu servei d'intel·ligència: *“On assure que le débarquement se fera entre Blanes et Palamós, tandis que les anglais feront un descinte (sic) à Rosas”*.³⁸

Si les coses no havien marxar bé amb O'Donnell, la situació empitjorà amb el seu successor Campoverde. Tot i això, els britànics reberen amb agradable sorpresa la notícia de la gesta de Rovira. El capità Bullen, cap de l'esquadró que operava a les aigües catalanes, entengué perfectament la situació militar després de la *Rovirada*. El desplegament de les tropes franceses era el d'una serp de dos caps a la qual Rovira n'havia extirpat un. L'altra eren les illes Medes. Extirpar el segon depenia que Campoverde donés llum verd a l'assalt contra l'arxipèlag. Tot i les dificultats de coordinació interaliada, els anglesos van fer veure a l'enemic que actuarien de manera deter-

38 SHD/AT/C8/152/f. 127

minant en suport dels defensors de Figueres. Durant la tarda del 20 d'abril, l'esquadró britànic operant en aigües de l'Escala, a prop de les Medes, sentia l'esfereïdor càstig artiller que estava patint la fortalesa figuerenca. A les sis de la tarda, el quadern de l'HMS *Blake* registra "heavy firing at Figueras".³⁹

Tot i que Campoverde no havia donat el seu vistiplau a l'assalt, no per això calia que els francesos ho sabessin. Per tal de distreure cap a les Medes part dels recursos que els francesos estaven emprant de manera contundent contra Figueres, l'esquadró britànic, concentrat al voltant de les Medes com taurons neguitosos, inicià tota una sèrie de maniobres que feien entendre la immediatesa d'un atac. Al migdia del 26 d'abril, un dels bots de l'HMS *Blake* fou enviat a reconèixer i sondar l'estret entre les dues illes principals de l'arxipèlag.⁴⁰ És curiós significar que l'operació fou realitzada a plena llum del dia i amb el suport d'altres bots que s'arriaren a fi i efecte de donar a entendre el començament d'un assalt, fent creure al francesos que se suspenia atesa la contundència del foc defensiu des del fort de Sant Miquel de la Meda Petita i la bateria de l'Estartit.

De fet, aquest reconeixement madurà el futur pla d'atac. En ambdues operacions participà el capità Thomas i la seva fragata, l'HMS *Undaunted*. La lliçó era que hi havia dues claus: neutralitzar la bateria de l'Estartit i evitar una resposta francesa de socors amb forces subtils des de la costa per tal de malbaratar el desembarcament. A diferència de l'anterior atac britànic d'octubre de 1809, matèria ja estudiada en d'altres treballs⁴¹ s'estudià una via d'aproximació a l'objectiu per llevant. Desenfilada i fora de l'abast eficaç de la bateria de l'Estartit quedava l'entrada oriental de la màniga entre l'illa Gran i la Petita. Precisament, la missió del bot enviat per *Blake* fou mesurar si el pas era practicable per a l'entrada de forces subtils.

Sense el permís del general Campoverde, els britànics no s'ariscarien a cometre l'error de convertir les Medes en una mena Gibraltar català. Des d'un punt de vista polític, això podia debilitar la coalició. Però no fou inconvenient per a les accions contra punts continentals del passadís marítim. Durant aquest període atacaren i destruïren les bateries de Cadaqués i Port de la Selva.⁴²

39 TNA/ADM/51/2187/ v. 3

40 TNA/ ADM/51/2187/ v. 3

41 (DE LA FUENTE, 2006),

42 TNA/ADM/51/2187/v. 3

Però la clau per tallar el passadís francès de cabotatge i, per extensió, del resultat de la guerra eren les Medes. La ceguesa estratègica de Campoverde l'impedí veure això i, juntament amb d'altres factors, acabà per costar-li el comandament. A la desastrosa campanya de 1811 primer es perdé Tarragona i, posteriorment, Figueres. El nou Capità General, Lacy, entengué a la perfecció el punt de vista dels aliats britànics.

L'agost de 1811, la sort de la guerra semblava definitivament decidida del costat francès. Figueres havia estat recuperada després de mesos de setge i Tarragona, el principal port de Catalunya, havia estat conquerida. Estratègicament, les forces franceses havien aconseguit tallar la comunicació entre els aliats. 1812 contemplaria la penetració a la Catalunya interior des de Barcelona i la Cerdanya amb l'objectiu de conquerir Cardona i la Seu d'Urgell, i exterminar els últims focus de resistència. A l'estat de forces del 16 de juliol de 1811, Macdonald disposava de 19.352 homes. Se xifra en 6.000 les tropes necessàries per ocupar la costa de Roses a Barcelona i la carretera Bellguarda-Barcelona. Un volum de tropes semblant s'estableix per a una línia defensiva "*sur l'interieur qui occuperà Besalu, Olot, Viçque, Manresa & Montserrat et qui fournira des colonnes mobiles*".⁴³ Per tal de sotmetre la totalitat del Principat es considera que "*il faut un corps disponible pour les sièges d'Urgel et de Cardona, on a demandé 8.000 hommes pour fournir le premier siège, et entretenir la communication avec Montlouis ; mais il faut ajouter au moins 4 a 5.000 hommes pour corps d'observation*". Macdonald conclou que són necessaris gairebé 30.000 soldats, per la qual se sol·liciten 11.000 soldats més per acabar la guerra. Amb el nexa tallat amb la *Royal Navy* i tres quartes parts del territori ocupat, del que no es podien obtenir recursos fiscals, la creuada patriòtica dels catalans contra Napoleó estava irremissiblement perduda.

El desembarcament i la captura de les illes, batejades per Lacy de la Restauració,⁴⁴ fou una de les operacions combinades dutes a terme pels aliats més brillants i decisives de la guerra a Catalunya.

El 27 d'agost de 1811, es preparà a la costa d'Arenys una flotilla espanyola de petites embarcacions, a les quals la flota anglesa donaria cobertura, principalment l'HMS *Undaunted*.⁴⁵ No fou fins la matinada del dia 29 quan el vaixell britànic, a menys de quatre

43 SHD/AT/C8/f. 175

44 Martínez Valverde, 1974, p. 155

45 TNA/ADM/51/2932/v. 3

milles de les illes, tirà l'àncora i arrià el seus bots tot llançant la primera onada d'assalt, un contingent de 34 *marines* i un grup de soldats catalans a les ordres del general Francesc Milans del Bosch, els quals havien embarcat a l'*Undaunted* la tarda anterior: "*At 1 hoisted out manned and armed them put 34 marines and part of the Spanish soldiers in the boats ready to land with two days provisions*".⁴⁶

Els francesos ocupaven el fort de Sant Miquel a la Meda Petita. A les 4.30, després de tres hores de navegació, la primera onada desembarcà sense resistència a la Meda Gran, que no estava defensada.⁴⁷ Novament, la incursió nocturna fou una de les premisses que garantiren l'èxit. En aquest cas, a més dels sistemes d'armes del fort de Sant Miquel de l'illa veïna, el problema era una bateria costanera emplaçada a la punta de l'Estartit amb un vano d'abast eficaç sobre la major part de l'arxipèlag.⁴⁸

Després de successives onades, que posaren a terra els restants soldats de Milans, així com diversos obusos a fi de batre el fort, començà la tardana reacció francesa. No fou fins que el sol s'aixecà que la resposta dels defensors es va fer patent. Atesa la intensitat del foc de fuselleria entre ambdues illes, l'*Undaunted* es col·locà a mitja milla a ponent de l'arxipèlag a fi de donar suport a la seva artilleria la força desembarcada. La posició fou així registrada: "*At 11 commenced firing with starboard main deck guns at fort Medas, a considerable fire of musquetry kept up on both sides from both the islands of Medas*".⁴⁹ A la maniobra, el vaixell britànic es desenfilà respecte a la bateria de l'Estartit, tot i que la diferència de cota l'exposà al foc del fort de Sant Miquel, l'artilleria del qual arribà a aconseguir que com a mínim dues de les seves andanades fessin impacte a la fragata. I el citat document continua: "*At 11:20 was struck by two shot from the Medas Fort, but did no material damage*". Poc després del migdia "*a shot has stuck the best bower anchor and broke the shank in two*."

Després d'un dia de forta resistència, el destacament del 32è *Régiment d'Infanterie Léger* que defensava el fort de Sant Miquel es rendí.⁵⁰ Tot i els intents de contraatac nocturn duts a terme l'1 de setembre, els francesos perdran definitivament aquesta neuràlgica

46 TNA/ADM/51/2932/v. 3

47 TNA/ADM/51/2932/v. 3

48 SHD/AT/C8/132

49 TNA/ADM/51/2932/v. 3

50 SHD/AT/C8/132

posició. El raid contra les illes fou per a Macdonald una altra *Rovirada*, aquesta vegada marítima. Tant és així que a les ordres trameses pel contraatac contra l'arxipèlag comet el lapsus d'escriure Figueres i, posteriorment, ho tatxa i ho corregeix per les Medes. Així, després de l'atac anglès demana ser informat sobre "*l'état de situation de Figueres [sic] las Medas et donner des ordres sur le champ pour preparer et envager à la garnison de la Tour sur des petits bateaux pendant la nuit*".⁵¹ A partir d'aquest moment, Macdonald patí un estat de crisi nerviosa gairebé paranoide. Durant tot el mes de setembre foren constants els moviments de tropes ordenats contra un possible desembarcament massiu dels aliats.

La conquesta aliada de les illes i la necessitat de consolidar-les explica la gènesi de la nova fortalesa de la Meda Gran. El vell fort del segle XVI de l'illa Petita, volat com a conseqüència de l'atac, no servia dins l'estratègia aliada. A les seves reduïdes dimensions cal afegir que les peculiaritats de l'escarpat illot decidiren en el seu temps construir la cisterna fora del recinte,⁵² sota el foc dels assaltants, cosa que no podia, com així va ser, garantir una perllongada resistència, qüestió que sí que solucionaria la nova fortificació de l'illa Gran.

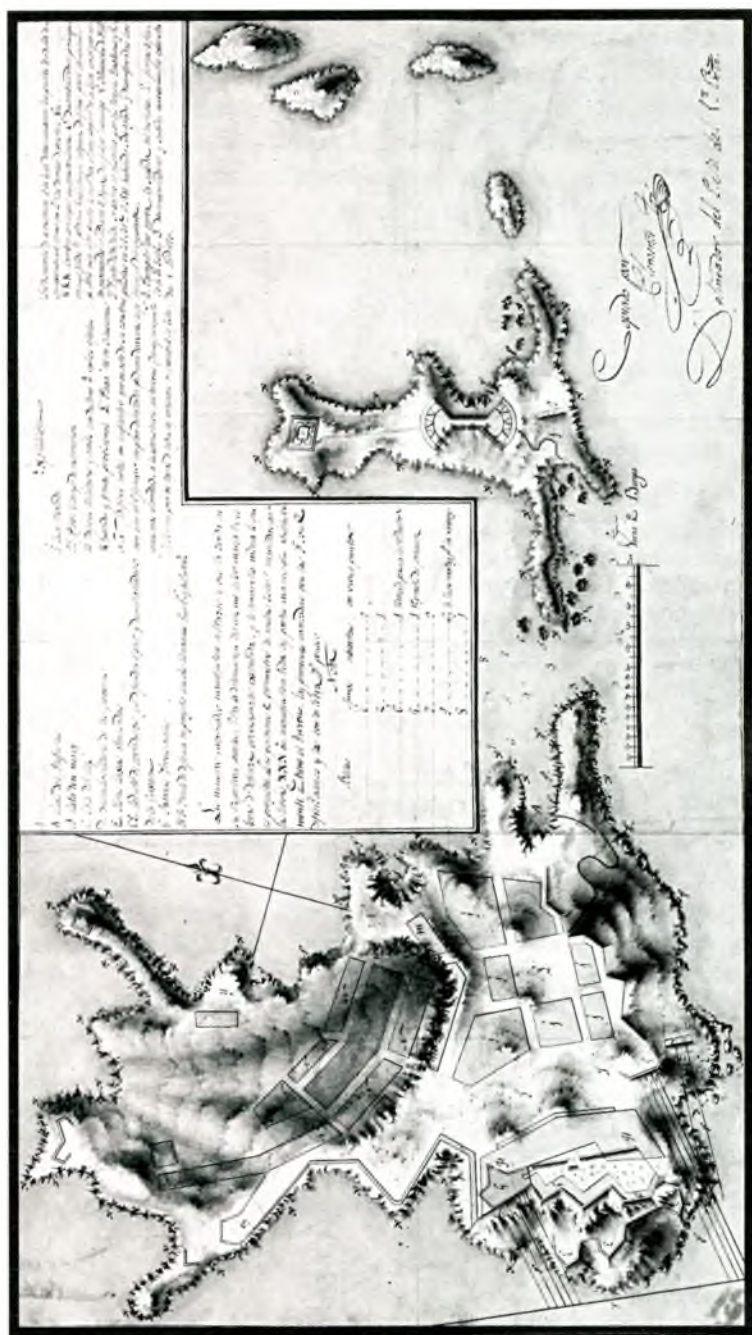
Tot i que, com s'ha exposat, els francesos consideren la nova fortificació com una fortalesa britànica, el projecte és de l'enginyer Josep Massanas. A més de les noves obres de defensa, es basà una flotilla de forces subtils per tal d'evitar un desembarcament francès per sorpresa. Macdonald començà a ser conscient que la nova fortalesa i el desplegament naval feien inútil qualsevol esforç de reconquerir l'arxipèlag. La bateria de l'Estartit fou desmantellada. El 2 de setembre, Macdonald informa que "*la prise de las Medas rendant inutile la composition actuelle de la Batterie*", per la qual cosa el material d'artilleria format per "*les 3 obusiers de chasse et la piece [sic] de douze dirigés sur la côte pour favoriser la déffense de las medas en seront retirés et il sera envoyé en échange une Batterie mobil composée d'un obusier de chasse*".⁵³

Amb les illes Medes a les mans dels aliats, el cabotatge s'acabà i els francesos perderen la iniciativa estratègica. A partir de 1812, els

51 SHD/AT/C8/131

52 DE LA FUENTE, 2005, p. 36-7

53 SHD/AT/C8/132

Aquest fou el projecte elaborat el 1811 per tal de fortificar les Medes. La seva realització fou molt parcial. Al final de la guerra fou abandonat. (Servicio Geográfico del Ejército).

armadors francesos es negaren a noliejat vaixells de transport amb destinació a Barcelona.⁵⁴

A tall de conclusió la nova i inconclusa fortificació de la Meda Gran facilità que els catalans no perdessin la guerra, el camí per començar a guanyar-la. Aquest últim factor arribà amb el desenllaç de la guerra a Europa, que posà fi a la desmesurada ambició napoleònica i l'ensorrament de la seva tirania.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Com s'ha pogut apreciar, aquest treball és fruit d'una llarga recerca a arxius del Regne Unit i França. Els documents esmentats en aquest treball apareixen citats per l'arxiu de procedència, la seva seu, com és el cas francès, amb la secció i el registre amb la seva cota alfanumèrica i la foliació, si s'escau.

- NMM. National Maritime Museum, Greenwich, Londres
SHD. Service Historique de la Defense
 AT. Armée de Terre (Vincennes, París).
 MT. Marine (Toló).
TNA. The National Archives (Kew, Surrey)
 ADM. Admiralty, Naval Forces & Royal Marines

La bibliografia de suport ha estat la següent:

- Bofarull i Brocà. Antoni de: *Historia Critica de la Guerra de la Independencia en Cataluña...*, Barcelona, F. Nacente Editor. 1886-7.
Brun, V. : *Guerres maritimes de la France: port de Toulon. Ses armements, son administration, depuis son origine a nos jours*. Paris, Henri Plon, 1861.
De la Fuente. Pablo: "The Fort of Saint Michael of the Medes", *Europa Nostra Scientific Bulletin*, 59 (2005), 35-40.
De la Fuente. Pablo: "El zarpazo del Tigre. Un ejemplo de métodos operacionales de la Royal Navy durante la Guerra de la Independencia", actes inèdites del 3r Congrés d'Història Marítima de Catalunya, Museu Marítim de Barcelona, 2006.
Martínez Valverde. Carlos: *La marina en la Guerra de la Independencia*, Madrid, Editora Nacional, 1974.
Pujol, Marcel; de la Fuente, Pablo; Raurich, Xim; Sánchez Picón, Andrés; Llorens, Josep M.; Palomo, Toni; Nieto, Xavier. *Roses II, Perola V i Presido: tres vaixells enfonsats a l'Empordà Durant la Guerra del Francès (1808-1814)*, Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, Girona, 2003.

54 Brun, 1861, t. II, p. 561

XAVIER ROCAS GUTIÉRREZ

**MANUFACTURA CERÀMICA I CLIMA:
UNES RELACIONS HISTÒRICAMENT DIFÍCILS**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Històricament la manufactura ceràmica bisbalenca ha patit de manera recurrent les adversitats generades pel clima del país. Una vulnerabilitat propiciada per un procés de producció molt depenent de la bonança de les condicions atmosfèriques, especialment sensible en totes aquelles feines que calien realitzar-se a l'aire lliure, i molt condicionat també per un retard tecnològic estructural. Reduir de manera efectiva aquesta vulnerabilitat i aconseguir la desestacionalització del treball no se solucionarà definitivament fins al començament de la dècada de 1960 en la que fou primera reconversió industrial del sector: moment en què el procés de treball lentament supera les seves debilitats a partir d'un major desenvolupament tecnològic i d'especialització en les diverses fases productives.

PARAULES CLAU: manufactura ceràmica, la Bisbal d'Empordà, riscos climàtics, procés de producció, desenvolupament tècnic.

Diu la saviesa popular que a casa nostra “no sap ploure” o “plou malament” i, certament, el nostre règim climàtic sembla atorgar bona part de raó a aquestes expressions. És el clima mediterrani que, de tant en tant, genera fenòmens meteorològics extrems: pluges torrencials, sequeres rigoroses, vents desfermats, grans nevades, fortes calamarsades..., que esdevenen situacions calamitoses de forma més o menys freqüent, ja sigui pel mateix comportament natural o per la incidència combinada amb els factors antròpics.

La indústria ceràmica no ha restat aliena a aquests riscos extrems del medi natural, ans al contrari. El nostre règim climàtic i les seves conseqüències adverses han conviscut històricament de manera dolorosa i recurrent amb els ceramistes de la Bisbal. Les raons d'aquesta vulnerabilitat cal cercar-les d'una banda en el mateix procés de producció, molt determinat pel clima fins a èpoques ben recents, especialment en totes aquelles feines que calien realitzar-se a l'aire lliure i, de l'altra, en el lent desenvolupament tecnològic assumit per aquesta indústria -almenys fins ben entrat el segle XX-, enrocada en el proteccionisme dels seus obsolets sistemes de producció i tècniques artesanals i en la disponibilitat d'una mà d'obra de gran perícia, altament especialitzada i qualificada.

UN PROCÉS PRODUCTIU CONDICIONAT PER LA BENIGNITAT O LA INCLEMÈNCIA DEL MEDI

Tradicionalment la preparació de la terra es realitzava als patis de les fàbriques i obradors, on s'iniciava un llarg procés de transformació de la terra orientada a treure totes aquelles impureses que podien dificultar el posterior procés d'elaboració d'objectes. El seguit d'operacions de colatge acabaven amb la barreja d'argila i aigua a les basses exteriors per tal que l'acció del sol en facilités l'evaporació i així poder obtenir l'argila apta per a ser treballada. Aquest procediment ocupava força dies i la seva eficàcia depenia de la bonança dels agents atmosfèrics.

Insolació i vent esdevenien, doncs, els factors atmosfèrics primordials en el procés, i representaven un aliat o un adversari dependent de les circumstàncies. Si s'ensopegaven dies de sol i tramuntana, l'evaporació de l'aigua de les basses era més ràpida i constant; en canvi, si s'esqueien dies amb poca insolació o amb pluges o amb vents humits, l'evaporació de l'aigua era lenta i es podia allargar durant moltes setmanes. Aleshores, el terrisser corria el risc d'esgotar els seus estocs de terra i, davant la manca de primera matèria, es veia obligat a suspendre la producció o reduir-la dràsticament: "... *Lamentábanse algunos fabricantes de alfarería, durante las últimas lluvias, porque no podían cumplir sus compromisos, dejando desatendidos numerosos pedidos.*" (ACBE. *Hemeroteca: El Eco Bisbalense*, 16/03/1890)(*); "*Continúa la crisis alfarera... con motivo de las pasadas lluvias en muchas fábricas no pudieron hacer los acopios de arcilla necesarios para el invierno, serán muchos los que se quedarán sin trabajo en esta larga temporada.*" (AMP. *Hemeroteca: La Crónica*, 31/10/1901).

L'obra ja modelada i pendent de coure es treia també a la intempèrie per facilitar el seu assecatge. El perill que suposava una pluja inesperada era evident, ja que, essent les peces encara crues, podien ser fàcilment marcades -o fins i tot deformades- per l'impacte de la gotellada. Altrament, una exposició excessiva i sobtada al sol podia provocar esquerdes en els objectes i per tant malmenar-los.

La pluja persistent podia afectar la qualitat de la llenya, les feixines patien d'humitat i es limitava el seu rendiment calòric o, fins i tot, s'anul·lava la seva capacitat de cremar. Sovint la llenya estava aixoplugada en coberts al mateix obrador, tot i que en períodes de fortes pluges (especialment habituals a la tardor) els estocs de lle-

1. Terrisseria *Unión Obrera de Alfareros*, 1912. Obra eixugant-se al pati de l'obrador. En primer terme hi veiem una pila de terra. Foto: A. Conde (Arxiu d'imatges Terracotta Museu).

nya també s'esgotaven: “*El largo período de lluvias, ...ha ocasionado grandes perjuicios á la alfarería é industrias análogas que necesitan del combustible. Las fábricas se hallan atestadas de obra cruda y sin local suficiente para continuar trabajando los operarios, mientras que las leñas por lo húmedas, resultan inservibles. Tal estado de cosas nadie recuerda haberlo visto en esta villa.*” (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 10/10/1901); “*Continúa la crisis alfarera por causa de la escacés de combustible, que dificulta la cocción de las mercancías, y por ende no pueden trabajar muchos operarios, cual ellos desearían, por hallarse las fábricas atestadas de obra cruda.*” (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 31/10/1901); “*La industria alfarera está atravesant un periodo crítich per falta de llenyas, vegensa plenas las fábricas de obra seca que no poden courer, ocasionant á las mateixas, pérduas de consideració no poguent atendre las demandas.*” (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 10/08/1906); “*La industria alfarera sofreix també las conseqüencias de las plujas, per falta de lloch y llenya...*” (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 08/11/1907).

A vegades era el mateix transport del combustible el que quedava greument obstaculitzat per les precipitacions: “Les últimes

pluges han sigut causa de la pèrdua de molts jornals... siguent algunes fàbriques que no poden coure per manca de llenya, ja que de muntanya no poden portar-la els carros degut al mal estat en què's troben els camins..." (AMP. Hemeroteca: *Baix Empordà*, 04/12/1921); a més d'aquests perjudicis, la ploguda també podia trasbalsar la mateixa cocció de l'obra, ja que alguns forns tradicionals (els de terrissa negra per exemple) es localitzaven als espais exteriors de l'obrador, un fet que encara s'agreujava més als forns de rajolers, descoberts la majoria.

El llistat de notícies calamitoses produïdes pels forts aiguats de tardor i hivern sovintegen en els periòdics locals de final segle XIX i principi del XX, i evidencien la indefensió del sector davant les inclemències del temps. Unes precipitacions que sumades a la particular geografia física de la Bisbal, en una zona enclotada i al bell mig del curs del riu Daró (riu de caràcter molt irregular i de règim torrencial), s'aliaran per agreujar els efectes negatius: "*La semana que hoy termina, ha sido aguada por completo... Ayer cumplieron los ocho días que principió á llover, y á la hora presente... continúa en igual disposición. Resultado: ...con mucho barro en los caminos y calles, y con grandes deseos de reanudar sus quehaceres, cuantos del manejo de la tierra viven, que no son pocos.*" (ACBE. Hemeroteca: *El Eco Bisbalense*, 23/02/1890); "*La industria alfarera atraviesa, con motivo de las persistentes lluvias, un período crítico y difícil, ya que los patronos se ven imposibilitados de poder fabricar siendo muchos los jornales que se pierden; pues los operarios se hallan sin ocupación, á cuyas familias precisa vivir con la natural economía, por lo que se resiente la población en general.*" (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 11/12/1902); "*Las plujes, que han pres lo caracter de persistentes..., entorpeixen á nostra casi única industria local, fent perdre molts jornals als terrissers y peons, dificultant la fabricació y ocasionant moltes perduas.*" (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 18/10/1907).

Les conseqüències per als treballadors, com veiem, eren la desocupació forçosa i la penúria econòmica: "*Durante la última semana, el Ayuntamiento de esta villa acordó autorizar á los Alcaldes de Barrio para que repartiessen bonos de pan, arroz y tocino á las clases menesterosas de esta villa, que á causa de las recientes lluvias se han visto privadas del trabajo. Nuestro aplauso á la Corporación municipal.*" (ACBE. Hemeroteca. *El Eco Bisbalense*, 13/01/1889); "*Acordóse igualmente que con cargo al capitulo de imprevistos se abonaran las limosnas hechas por el Ayuntamiento durante los pasados días de lluvia y*

2. Fàbrica Can Coromina, 1919 (llavors *Coromina y Butsems Cia.*). Estiba de llenyes al pati, i obra assecant-se. Foto: autor desconegut (Arxiu d'imatges Terracotta Museu).

nieve, según las papeletas que habían dado los Alcaldes de Barrio á los que en el suyo respectivo habían considerado las necesitaban...”; (ACBE. Hemeroteca. El Eco Bisbalense, 09/03/1890).

La situació de fragilitat davant les maltempsades es mantindrà al llarg de bona part del segle XX: “Altra vegada resulta ser-ne la indústria alfarera la més perjudicada per les aigües, ja que les últimes pluges són causa de que no puguin coure per manca de llenya, i això els priva de poder atendre a les demandes que tenen en cartera.” (AMP. Hemeroteca: Baix Empordà, 28/11/1920); “Les persistents pluges... han estat molts els jornals perduts pels que vénen obligats a treballar a l’aire lliure, com són ceramistes i peons terrissers, car, són molts els ocupats en aquestes similars indústries, tal vegada les més importants en aquesta població.” (AMP. Hemeroteca: Baix Empordà, 01/02/1930); “Com dèiem en la nostra darrera crònica, els estralls causats pel temporal de llevant són de molta consideració... Les fàbriques de ceràmica tota la setmana que estan parades... Continua plovent.” (AMG. Hemeroteca: El Autonomista, 19/12/1932).

Un panorama que no canviarà fins a èpoques ben recents, perquè encara a principi de gener de 1977 el riu Daró, desbordat per una imponent crescuda, inundà novament tota la plana del rerepaís bisbalenc. Els perjudicis per a la indústria ceràmica bisbalenca foren greus, especialment a les fàbriques Pavicsa, Coromina i Salvà, amb les naus industrials, dipòsits, magatzems i maquinària que van quedar totalment inutilitzats per les aigües, amb una regulació de treball temporal de més de 100 persones a Pavicsa, i amb unes pèrdues econòmiques que superaven en conjunt els 200 milions de pessetes. Un mes després de la riuada, aquestes indústries encara no podien precisar quan recuperarien la normalitat productiva (TM. Hemeroteca: Los Sitios, 16/02/1977).

No només l’excés de pluja afectava el bon desenvolupament del procés productiu; altres fenòmens meteorològics també podien perjudicar-lo greument; la neu, per exemple: “El divendres prop-passat va nevar copiosament en aquesta ciutat y alrederors, causant per lo tant no sols un gran perjudici als industrials...” (AMP. Hemeroteca: Baix Empordà, 09/04/1911); o el fort vent: *En La Bisbal la tramontana derrumbó un edificio de reciente construcción en la fábrica de don Leoncio Coromina. En la fábrica de Terracotta, de la misma población, arrancó la cubierta de uralita, y en la fábrica de don Enrique Serradell, derribó una pared en varios metros de longitud. Se produjeron*

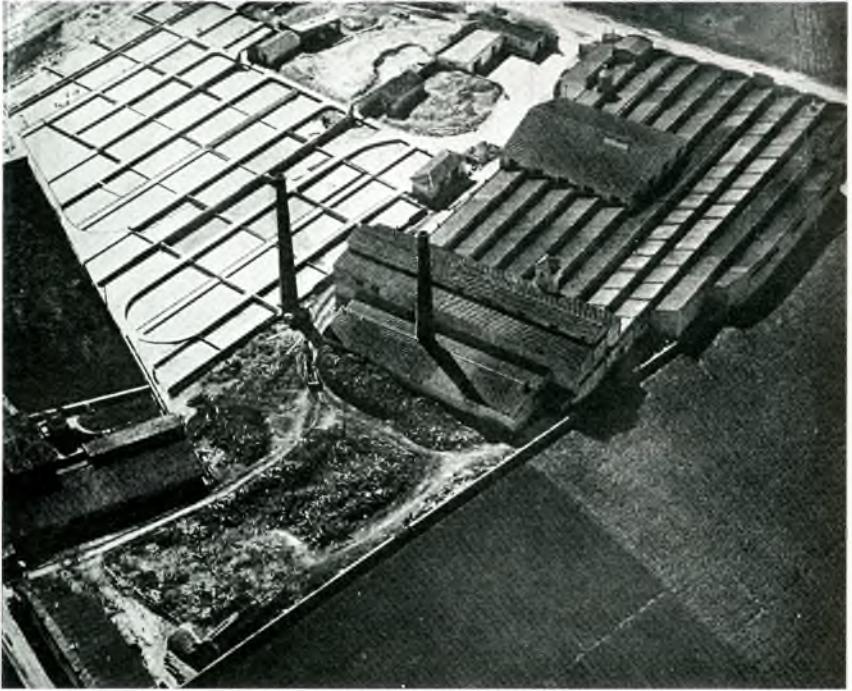

3. Fàbrica Can Coromina, 1928 (llavors *Leoncio Coromina. Sociedad en comandita*). Obra eixugant-se al pati. A la dreta del dipòsit d'aigua es veu un sector de les basses. Foto: Emili Casas (Arxiu d'imatges Arxiu Comarcal del Baix Empordà).

además algunas averías en las líneas eléctricas..." (AMG. Hemeroteca: *Diario de Gerona*, 02/03/1929).

Val a dir que el vent podia esdevenir també un factor positiu ja que depenent del tipus i component de la ventada el temps d'assecat de les peces variava considerablement. Així, per exemple, un aire de tramuntana assecava les peces molt ràpidament, mentre que un vent humit feia el contrari.

Aquesta dependència dels factors atmosfèrics va motivar que tradicionalment la feina de fabricació de terrissa i rajoleria es concentrés en els períodes de més bonança climatològica. Òbviament, la millor època per portar a terme les operacions vinculades a l'assecatge de peces i la preparació de la terra era el període primavera-estiu i el pitjor és el que comprenia les estacions de tardor-hivern, període en què aquests processos es podien allargar, si el temps no acompanyava, força setmanes: "...porqué quisiéramos ver [als terrissers] como nunca jamás han de faltar, aunque involuntariamente, á sus compromisos, en perjuicio de su propio crédito como les sucede en épocas de largos fríos y de largas lluvias." (ACBE. Hemeroteca: *El*

4. Vista aèria de Can Coromina, 1957 (llavors *Coromina y Cia.*). Basses i piles de llenya a l'exterior de la fàbrica. Foto: autor desconegut (Arxiu d'imatges Terracotta Museu).

Eco Bisbalense, 16/03/1890); "... El hecho cierto de que los operarios alfareros durante la mayor parte de los días de invierno no pueden, á pesar de su voluntad, dedicarse al trabajo por los inconvenientes que dicha época del año trae aparejados para dicha industria..." (AMP. Hemeroteca: El Distrito, 06/08/1899).

A la tardor i especialment a l'hivern, els terrissers i rajolers es dedicaven sobretot a l'extracció de terres i a la provisió de feixines de llenya. El treball al bosc era una sortida per ocupar uns mesos, durant els quals la feina de fer obra era, com a mínim, poc segura: "...Quisiéramos [als terrissers] verles trabajar todo el año, adelantando obra en los tiempos buenos, haciendo acopios de tierras y combustible en verano para poder vender en invierno..." (ACBE. Hemeroteca: *El Eco Bisbalense*, 16/03/1890).

5. Fàbrica Terracota. 1926 (llavors *Salvador Fuster, S.A.*). Perspectiva de les basses amb treballadors traient-ne el fang. Foto: autor desconegut (Arxiu d'imatges Terracotta Museu).

INCIDÈNCIES SOBREVINGUDES PER L'ACCIÓ HUMANA

Altres circumstàncies de risc es produïen per contingències generades per la mateixa activitat industrial, especialment aquelles relacionades amb incendis fortuïts, sovint provocats per negligències: “...*el miércoles á las once de la mañana se declaró un incendio en la leña preparada para el consumo del horno destinado á la fabricación de ladrillos y situado en el manso denominado Mas clarà. El incendio se propagó rapidamente y ...el cobertizo del horno quedó completamente destruído... Créese que el incendio fué ocasionado por un fósforo arrojado imprudentemente por un carretero en un haz de leña.*” (*AMP. Hemeroteca: La Imparcialidad, 18/07/1896*).

I, certament, el risc d'incendi era, als obradors tradicionals, un perill ben present, afavorit per l'emmagatzematge de la llenya dins el mateix taller, per la mateixa encesa dels forns, o per la presència de grans quantitats de palla utilitzada per a esmorteir els cops en l'embalatge i comercialització dels atuells acabats: “*El miércoles último hubo un amago de incendio; pues se prendió el fuego á un montón de paja que existía en una de las alfarerías situadas al extremo de la Carretera.*” (*ACBE. Hemeroteca: El Eco Bisbalense, 30/03/1890*); “*El*

6. Vista aèria de Terracota, 1962 (llavors *Manufacturas de Terracota, S.A.*). Just darrera, l'obrador de Can Sala i la fàbrica de Can Sirvent. Foto: autor desconegut (Arxiu d'imatges Terracotta Museu).

domingo último se incendiaron unos cuantos carros de leña destinada á cocer ladrillos, en una tejería del próximo pueblo de Fonteta." (AMP. Hemeroteca: *El Distrito*, 28/08/1898); "El martes, á las seis de la tarde, se declaró un formidable incendio en el combustible de la fábrica de alfarería de D. Baldomero Serra siendo sofocado al cabo de poco rato gracias al pronto auxilio del vecindario..." (AMP. Hemeroteca: *La Crónica*, 10/04/1902); "El dia 9 d'aquest mes s'incendiaren unes faixines pe'l forn d'olles d'En Francisco Sirvent, que tenia estivades en el pati de la seva fàbrica. El foch fou apagat als pochos moments pe'ls mateixos trevalladors del senyor Sirvent y alguns vehins..." (ACBE. Hemeroteca: *L'Avenç del Empordà*, 17/09/1911).

A vegades, però, els incendis no eren tan casuals: "En La Bisbal, un incendio destruyó una habitación de la fábrica de cerámica de don Leoncio Coromina Figueras, evaluándose las pérdidas en 300 pesetas. Como presunto autor del siniestro ha sido detenido E.P.R., vecino de dicha ciudad, el cual hasta el dia antes de ocurrir aquel estuvo de vigilante nocturno en la fábrica, habiendo abandonado el empleo por resentimientos con el encargado." (AMG: Hemeroteca: *Diario de Girona*, 12/10/1923).

7. Fàbrica Terracota, 1963 (*Manufacturas de Terracota, S.A.*). Basses amb els pans de fang a punt de ser retirats. Autor: fotos Riera (Arxiu d'imatges Terracotta Museu).

A TALL DE CONCLUSIÓ

Com hem vist, el conjunt de situacions calamitoses d'origen natural o antròpic que es produeixen -i reproduïxen- periòdicament en la indústria ceràmica bisbalenca estan determinades en bona part per la debilitat d'un procés de treball molt dependent de la benignitat del clima. Un procés que, davant fenòmens meteorològics extrems, sovint entra en crisi i genera, de retruc, greus problemàtiques socials i econòmiques: "Molts dels terrissers d'aquesta vila han tingut de marchar y buscar colocació en las fàbricas de taps de Palamós; de manera que, una industria migrada que possehiem, es pot dir que l'habém perduda per no arrelar mes en aquesta vila, si es que no tinguém la sort de que algún foraster un xich més progressiu que'ls nostres fabricants de terrissa (cal fixarse en que los terrissers bisbalencs treballavan ab los mateixos procediments de 200 anys enrera y que may s'han preocupat d'enviar als seus fills á fora per apendrer la cocció y vidriat de l'obra) se decideixi á venir á explotar, pe'ls procediments moderns la bondat de las terras d'aquestos voltants..." (*AMP. Hemeroteca: La Crónica, 01/06/1905*).

Una situació de feblesa que no començarà a canviar d'una manera gradual fins al començament de la dècada de 1960, quan el procés productiu supera lentament les deficiències estructurals en la que fou primera reconversió industrial del sector, i s'assenten les bases de la indústria moderna actual.

I en la consideració de la debilitat el factor primordial ha estat -en el cas de la manufactura ceràmica- el grau assolit de desenvolupament tecnològic i d'especialització en les diverses fases productives (especialment evidents en el tractament de la terra) que han permès, finalment, aconseguir una desestacionalització del treball i una menor vulnerabilitat a les malvestats del clima.

ABREVIACIONS:

ACBE: Arxiu Comarcal del Baix Empordà

AMG: Arxiu Municipal de Girona

AMP: Arxiu Municipal de Palafrugell

TM: Terracotta Museu

*La transcripció de les fonts utilitzades per il·lustrar aquest treball respecta l'idioma, l'ortografia i els girs lingüístics de l'original.

ÀNGEL JIMÉNEZ

**EL DARRER ALCALDE REPUBLICÀ DE
SANT FELIU: RAMON SAIS I SENDRA
(SANT FELIU DE GUÍXOLS, 1885 - 1967)
DIARI D'UNA FAMÍLIA TRUNCADA PER LA
GUERRA CIVIL***

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: Ramon Sais i Sendra, el darrer alcalde de la República de Sant Feliu de Guixols, va passar per totes les vicissituds doloroses de la Guerra Civil: la mort del seu fill Pere al front, els bombardeigs i la gana de la rereguarda. Víctima de la repressió franquista, va anar a la presó, i se l'apartà de la seva activitat cooperativista. Tot ho va suportar amb enteresa i dignitat, sense abandonar mai la seva militància a E R i la seva passió per deixar constància escrita de tots els esdeveniments.

PARAULES CLAU: republicanisme federal, cooperativisme, rereguarda de la Guerra Civil, front bèl·lic, bombardeigs, repressió franquista, oposició al règim.

1.- DADES PERSONALS, SOCIALS I POLÍTIQUES

Ramon Sais i Sendra va néixer a Sant Feliu de Guixols el dia 1 d'abril de 1885. El pare, Martí, era de Palafrugell. I la mare, Dolors, d'Arenys de mar. Els avis paterns eren, respectivament, de Palafrugell i Mont-ras. Els materns, de Palafrugell i Lloret de Mar.

El jove guixolenc es casà amb Júlia Ferrer i Plaja de Sant Sadurni. Del matrimoni nasqueren la filla Pilar, a Palafrugell, el 10 d'octubre de 1908¹. I a Sant Feliu, hi nasqué el noi -Pere Sais i Ferrer- el 18 de juliol de 1910.

El fill, triador de taps d'ofici, seguia la tradició del pare i dels avis que hi frabriquejaven. Primer s'establiren al carrer de Capmany i, més tard i definitivament, al carrer Caimó -avui de Sant Domènec.

El fill Pere va morir al front el 1938. El pare, en Ramon, va morir a Sant Feliu de Guixols el dia 7 de setembre de 1967.

Ramon Sais i Sendra va ser un cooperativista que seguí la sendera marcada per altres dos grans personalitats guixolenques de renom en el moviment cooperatiu català: Narcís Duran i Rafael Piñol². Va presidir molts anys -des de 1919- la junta de la cooperativa La Guixolense.

¹ Aquestes dades són tretes del padró municipal de Sant Feliu de Guixols del 1936. Cal tenir en compte que no sempre són fiables.

² JIMÉNEZ, Àngel. "Moviment cooperatiu a Sant Feliu de Guixols (1885-1939)". *Estudis sobre temes del Baix Empordà* 2 (1983).

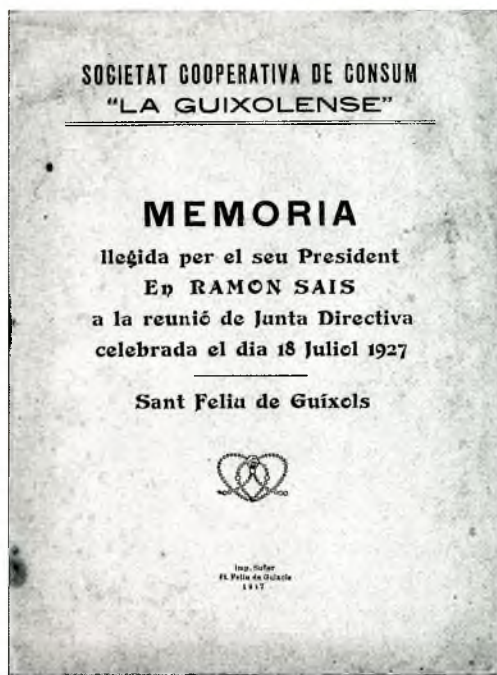
1.- Ramon Sais, la seva muller Júlia Ferrer i els dos fills Pilar i Pere. (Fot. familiar).

Encara que sigui breument cal explicar l'orientació ideològica i política que va portar aquests guixolencs -també Ramon Sais- al cooperativisme.

El 3 de juny de 1894 Narcís Duran i Juera, al setmanari *La Comarca Federal*, feia públic un article -“*Lo que nos proponemos*”- en què marcava clarament que la qüestió social era un objectiu de gran importància per als republicans federals, així com la solidaritat amb les lluites obreres. Quatre anys més tard, trenta-set cooperatives catalanes varen crear un Comitè Regional de Societats Cooperatives de Catalunya elegiren Duran -que també va ser un gran alcalde de 1912 a 1916- amb el propòsit d'enfortir l'associacionisme obrer.

I a Sant Feliu el cooperativisme volia mostrar la proximitat entre l'obrerisme i el republicanisme.

El mateix Ramon Sais s'encarregà de recordar-nos que el també federal Rafael Piñol rebé la torxa de relleu en el món del cooperativisme lliurada per Narcís Duran. El 22 d'octubre de 1899, en una reunió celebrada a la sala Roca, Piñol va ser nomenat director de la cooperativa La Guixolense. Càrrec que exercí durant 32 anys seguits, fins a la seva mort esdevinguda el 14 d'abril de 1932.

2.- *Memoria* llegida pel president de la Cooperativa "La Guixolense", el 18 de juliol de 1927.

rativa La Guixolense", a *El Programa* de 1932.⁴

Aquestes pinzellades s'han de tenir en compte per entendre que el federal republicà, passi el que passi en la seva vida, intentarà de deixar-ne constància en algun escrit, aprofitant qualsevol trosset de paper que, en aquelles circumstàncies, anava escàs.

Ramon Sais, a part de la seva feina de cada dia com a taper "per compte propi" era cooperativista i militant actiu del Centre Republicà Federal Català de Guixols que, malgrat que en conservessin la denominació de sempre, el partit havia ingressat pràcticament sencer a l'Esquerra Republicana de Catalunya.

Com hem dit abans, el seu fill, Pere, l'ajudava en la feina quotidiana en qualitat de triador, i políticament estava enquadrat a Jovenut d'Esquerra Republicana, i formava part, com a vocal, de la seva

En aquest marc social i polític hem de situar la figura de Ramon Sais, president de la Junta de dita cooperativa.

Tenim constància, a més a més, que era un bon lector subscrit a *L'Avi Muné*, i un col·laborador apte de *El Programa*, setmanari dels federals. És per això que trobem molts escrits seus publicats sobre el tema del cooperativisme: *MEMORIA llegida per el seu President en Ramon Sais a la reunió de Junta Directiva celebrada el dia 18 de juliol de 1927*; *Sociedad Cooperativa La Guixolense*, a *Mundo Ilustrado*³ i "La cooperació social a Sant Feliu de Guixols. Coopera-

3 Madrid, abril de 1929.

4 Núm. 62. Tercera Època. 31 de juliol de 1932.

3.- Cooperativa "La Guixolense".

junta, quan l'Antoni Bargeli n'era president i Josep Irla i Bosch n'era del Centre Republicà Federal de Sant Feliu.

No caldrà dir que la proclamació de la República, el 14 d'abril de 1931, va ser un fet memorable per als federals "de tota la vida". Els que varen tenir la sort de viure aquelles diades no les oblidaren mai.⁵

Però arribaren també moments difícils i políticament complexos, com varen ser els fets del 6 d'octubre de 1934.

2.- ELS FETS D'OCTUBRE DE 1934

Llegim en les Memòries inèdites de Josep Irla i Bosch:

"Els primers dies de l'any 1934, reunit el Parlament català, nomenava President de Catalunya a D. Lluís Companys.

Fou aqueix any 1934 de gran activitat per part de les esquerres, les llibertats conquerides l'any 1931 foren mantingudes pels nostres amics a les Corts Espanyoles; però la realitat era claríssima, el joc obert de les dretes era destruir els fonaments de la República i tombar-la. Les inquietuds a Catalunya, les vagues a Astúries i a al-

⁵ JIMÈNEZ, A. "Als cinquanta anys de la proclamació de la Segona República a Sant Feliu de Guixols", a *Es Corcó*. Octubre de 1981.

tres parts d'Espanya, eren símptomes de propers aconteixements. La indignació anà augmentant i el dia 6 d'Octubre vingué la explosió: actituds obreristes revolucionàries al Nord d'Espanya, i la declaració d'Estat Català pel President Companys a Barcelona.

El Govern de Madrid respongué en un lloc i altre. Donà instruccions als capitans generals, les tropes sortiren al carrer i es tingueren de lamentar algunes víctimes; la detenció i empresonament del govern català, i de molts regidors dels Ajuntaments que secundaren l'ordre donada pel President de Catalunya.

Com el govern de Madrid proclamà l'estat de siti a Catalunya, foren els tribunals militars que actuaren de les diligències dels processaments ordenats des de Madrid. I, pel que fa referència al Govern Català, fou el Tribunal de Garanties Constitucionals el que, segons la llei, era l'encarregat de jutjar els consellers i President del govern català.

Molts components de municipis foren condemnats a diferents anys de presó. El Tribunal de garanties condemnà també tots els consellers catalans a resolució perpètua i els repartiren entre el penal de Puerto de Santa Maria i el de Cartagena. En aquest últim complia la sentència que li fou imposada el cap dels Mossos d'Esquadra, senyor Farràs, al ser-li commutada la pena de mort, sentència dictada pel Tribunal militar per haver obeït les ordres del President Companys, a qui havia jurat fidelitat per la defensa de Catalunya.”⁶

A Sant Feliu l'1 de febrer de 1934, havent cessat la comissió gestora que fins llavors havia presidit el Consistori, fou elegit alcalde el republicà federal Ponç Valls i Ferrer.⁷

L'Ajuntament en Ple, el 6 d'octubre de 1934, acordà per majoria de trametre al President Companys el següent telegrama:

“Honorables Senyors Presidents de la Generalitat de Catalunya. Reunit Ajuntament sessió extraordinària, vibrant d'emoció i entusiasme davant proclamació Estat Català de la República Federal Espanyola tramet ferma i decidida adhesió Govern de vostra digna presidència, oferint tota mena de sacrifici en defensa nostres llibertats. L'Alcalde-President Ponç Valls.”⁸

Els regidors de la Lliga Catalana (Joan Casas, Josep Saura, Martí Palahi i Lluís Garreta) votaren en contra.

6 AMSFG. Fons Irla.

7 AMSFG. M.A. (122), f. 53.

8 AMSFG. M.A. (123), f. 274v-275.

Aquests fets -de l'alçament del 6 d'octubre- obriren un parèntesi en la política local. El Comandant de la guàrdia civil destituí de llurs càrrecs els regidors d'Esquerra, i es constituí una Gestora formada tan sols per radicals, regionalistes -Lliga Catalana- i independents, i presidida per Ramon Bonet. Els mateixos tres grups que havien aflorat durant la Dictadura de Primo de Rivera.

Josep Irla i Bosch, que el dia 6 d'octubre era a Sant Feliu, va ser desposseït del seu càrrec de director general d'Assistència Social.

A Girona -ciutat i voltants- les coses varen ser molt més sèries. L'historiador gironí Josep Clara les ha estudiades i donat a conèixer⁹. Allí, l'Aliança Obrera havia decretat la vaga general revolucionària, mentre que el regidor republicà Joaquim de Camps i Arboix, en qualitat d'alcalde-gestor va proclamar l'Estat Català. Els militars respongueren declarant l'estat de guerra. La tensió arribà al màxim amb víctimes mortals, nombrosos registres i detencions de membres dels partits republicans i dels sindicats, especialment els principals dirigents. El nombre de presos va ser tan exagerat que s'hagué d'habilitar una fàbrica -La Aurora- com a presó provisional. Després vingueren els consells de guerra contra els acusats.

Aquest és el context de l'anada de Ramon Sais a Girona i de les notes que deixà escrites:

"Diumenge

(f.1) **4 novembre 1934.**- Ens traslladem a Girona per a fer una visita als presos polítics a causa dels fets del 6 d'Octubre. Passat Cassà una parella de la G. C. ens atura demanant-nos d'on venim i a on anem i si tenim el passi corresponent. Contestem a les preguntes i el xofer els mostra el document permís per a viatjar. Val a dir que quedem corpresos que al cap d'un mes dels fets d'Octubre, encara hi (h)agin aquestes precaucions per carretera, que res poden resoldre i evitar. Sense fer-hi cap comentari que valgui la pena, amb una correguda mes ens arribem a Girona i al esser al pont de pedra sortim de l'auto i cap el Colis a fer la copa.

Últim dia de fires. Parades de totes classes. A la plaça de [--]¹⁰ impossible donar-hi un pas amb comoditat. Encerclada de parades, el seu interior tot son carrerons formats amb les tendes dels firaires. Provem de ficar-hi el nas i el reculem

⁹ CLARA, Josep. *Introducció a la història de Girona*. Girona: Columna, El Pont de Pedra, 1993.

¹⁰ De Sant Agustí?

4.- Rambla de Girona, per on passaren els guixolencs que anaven a visitar els presos.

com els cargols llurs banyes quan topen en un obstacle. Ho deixem córrer. Per sota les voltes, en primer terme, trobem un estol d'herois de la passada revolta, engallats, amb el traje de les festes. A mà esquerra deixem el Centro Republicano Radical, amb llur bandera flamant a l'asta, indicant que és festa. Preguntem a un gironí que ens acompanya que s'havia fet del Centre d'Unió Patriòtica que hi havia en aquest mateix lloc, i ens diu.- No en feu cas, per no haver de plegar, canviaren el rètol. Ho comprenem i passem de llarg.

Al Colis¹¹, amb uns amics, canviem impressions referent a la situació econòmica dels empresonats, millor dit de llurs famílies, ja que segons ens aclareixen el que es recapta no és precisament per a els presos, sinó per les famílies llurs. Ells –ens diuen- la passen més bé o malament, pro el que s'ha d'evitar és que [no] falti el més elementals a llurs famílies. I ens assabentem que a Girona són molts els que cotitzen per a millorar la sort dels afectats. Organitzat per la Federació Local de Sindicats Obrers i sota la llur responsabilitat, tant els elements dels sindicats, com els del Bloc Obrer i Camperol,

¹¹ Coliseu?

de l'Esquerra Republicana com de l'Unió Socialista i l'Aliança Obrera, tots setmanalment hi aporten el seu ajut, sense mirar per a qui tenen de servir, solament tenint en compte que els caiguts ho són per una causa comuna. Segons ens diuen els hi reparteixen de quaranta a cinquanta pessetes setmanals. Els ferroviaris, també pel seu compte, procuren per les famílies de dos o tres afectats, companys llurs, fent-els-hi la setmanada.

..... i així anem traient l'entrellat de que cada poble cotitza per els seus; que son algun que per llur situació especial, sigui perquè al seu poble són pocs els presos o perquè companys de fabrica i Centre polític els hi passen la setmanada, no els hi falta res, a altres a penes si els arriba la mitja setmanada a causa de que son molts d'un mateix poble, en proporció amb els auxilis que es recaptin. Problema a resoldre, doncs no és just que mentre alguns, no direm que els sobri res, tenen abastament, als altres els falti per a les necessitats més peremptòries. Tots són caiguts en lluita per un mateix ideal, siguent del color politics o social que es vulgui, i no és just existeixin diferències entre les llurs famílies. Per altra banda si en uns pobles els caiguts són molts, en proporció al nombre d'habitants, i en altres són pocs, i encara en aquest últim cas pot resultar en poblets el contingent del qual permeti socorre'ls en abundància per tractar-se de pagesos benestants; n'hi ha d'altres, com el nostre Sant Feliu, que no tenen cap recollert, on els llocs de concentració i no poden quedar exempts en aquest tribut humanitari. Si el moviment hagués triomfat, de tots els pobles, sense excepció, hauria sortit qui s'hauria aprofitat de l'esforç dels que generosament ofrenaren llurs vides per a millorar la sort d'aquesta desvalguda nació.

Tot fent comentaris, gens falaguers, a la situació actual, ens anem, tot pujant, cap als llocs on hi ha estatjats el presos. En arribar a davant l'Audiència, a la placeta ja no es nota una animació extraordinària, com de festa major. Dones i criatures vells i joves que entren i surten amb un optimisme inesperat; no sembla realment que dintre aquell antic casal s'hi allotgin uns homes que hagin comès cap delicte.

L'entrada, encara que guardada per uns soldats, es franquejada amb tota desimboltura per tothom. No es

A. T. V. — 555 - GERONA, Ruinas del Templo del Pilar

5.- Restes de la façana de l'església del Pilar de Pedret, barri on hi havia la presó.

diu res a ningú. Entrem. El pati curull de gent, sembla un mercat en el moment de més animació: dones amb farcells i criatures, homes amb paquets de tota mena. Se'n fa difícil destriar entre la gernació que l'omple qui són els presos o els llurs visitants. Per aclarir el nostre dubte cerquem amb la mirada, alguna cara coneguda, dels amis que ens havien dit que hi havia. De sobte sentim que ens criden pel nom i a l'altre part de pati hi veiem uns amics de Palafrugell i tot colzejant en hi acostem per a saludar-los. El seu aspecte, no direm satisfet, tranquil, del qui no ha comès cap delictes, ens sembla d'una moral esparveradora. Hi ha moments que dubtem de qui poden ésser els acusats. Si aquests homes realment haguessin comès alguna malifeta i la llur consciència els n'acusés no podrien permanèixer en un estat d'esperit revelador d'una satisfacció interior. Ens assabentem que tots els dies, de dues a quatre, és igual, que la gent no s'hi acaba mai: de tots els pobles de la província hi afluïxen en corrua com en una romeria i que els dies de festa es fa impossible donar-hi un pas, com realment comprovem. L'amic Deulofeu ens diu que avui de Palafrugell han vingut cent cinquanta, de Llofríu"(inacabat).

Ramon Sais, un cop va comprovar personalment la situació dels presos polítics, no va parar de fer gestions a Sant Feliu per tal de recollir-hi l'ajuda necessària a les famílies més desamparades. Totes les seves notes són un xic incompletes i difícils d'entendre per l'estat dels papers solts i desordenats. Però més o menys ho podem resumir així.

El dilluns, 19 de novembre, Sais es va trobar amb el vicepresident del Centre Republicà Federal, Benet Planellas i Arxer, per parlar de la necessitat que tots els socis col·laboressin en la subscripció o recaptació de diners per ajudar les famílies dels empresonats, ja que tots ells –els republicans federals guixolencs- directament o indirectament havien pres part en els fets del 6 d'octubre. Planellas hi veia alguna dificultat, en aquest tema, ja que si a Sant Feliu les coses anaven a mal, es posarien en perill tant els recaptadors com els subscriptors, si els militars trobaven les llistes de col·laboradors.

Així i tot, el dimarts, Sais i un altre company de partit repassaren les llistes de socis del Centre per veure qui d'ells estava en situació de poder donar o de desprendre's d'una quantitat setmanal, limitada, per poder alleugerir la vida dels presos amb familiars necessitats.

“Dijous 22/11.- Són detinguts l'alcalde Valls i consellers Vilossa, Vergeli, Carreró, Bernabé Llorens i Martí, i traslladats a Girona, a l'Aurora.”¹²

“Divendres 23/11.- Es recollert i traslladat a Girona el conseller Rocosa, junt amb els anteriors. No són detinguts els consellers Rotllan, Esteva i Vilallonga.”

El dissabte Ramon Sais s'assabenta que la junta del Centre federal havia fet una subscripció entre 25 o 30 persones, amics dels empresaris, per ajudar els seus “que són tots els presos d'aquí”. De fet, això no era el que s'havia proposat Sais, que volia obrir una recapta per als familiars de tots els presos, fossin quin fossin els seus colors polítics i la seva població. S'entrevistà amb en Planellas i arribaren a un acord. Hi hauria una ajuda específica per als federals guixolencs detinguts per atendre la seva manutenció. I també hi hauria una altra, general, per ajudar les famílies de tots els presos, tal com s'havia dit anteriorment.

12 Fàbrica tancada, habilitada com a presó, a Pedret.

6.- Un dels tinguts va ser Ponç Valls i Ferrer, alcalde-gestor de 1933, al 15 d'octubre de 1934.

subscripcions pro-presos. Una consigna dominava el panorama polític arreu del país: Amnistia.

3.- LA GUERRA CIVIL: REREGUARDA I FRONT

Els dies 18 i 19 de juliol del 1936 varen ser unes dates tràgiques per a tot home i dona amant de la pau i de la democràcia. Els enemics de la República i de Catalunya –els organitzadors de la sedició ja havien començat a conspirar contra la República des de l'endemà mateix de la seva proclamació- es varen pronunciar militarment contra el règim legal, iniciant una guerra que duraria tres anys i que va capgirar completament la situació que havia caracteritzat els últims cinc anys de la història del nostre país. “La guerra que han provocat”, exclamarà Antoni Rovira i Virgili¹³.

“Diumenge 2/12.- Fem una visita als nostres amics de l’Aurora. Estan molt animats. Solament algun, particularment de Palafrugell, es queixa que fa 42 dies que es detingut i encara no sap el perquè. Això produeix una indignació entre tots ells perquè, diuen, si hi ha causa que processin i acabar amb aquesta incertesa.”

“Dilluns 3/12.- Són alliberats, amb fiança personal, tots els empresonats d’aquí.”

Aquest ambient que descriu Sais va continuar durant tot l’estiu del 1935. Sovint tenien lloc actes de solidaritat, i se seguien fent

13 Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1998.

7.- Local de la Unió Republicana d'Esquerres. El 16 de febrer de 1936 les urnes donaren la victòria al Front Popular.

Si la victòria o la derrota es decidien als fronts de batalla, era el treball dels homes i les dones de la rereguarda que feia possible la continuïtat de la lluita fins la resolució final. I va ser difícil que cadascú sabés mantenir-se en el que li pertocava. Únicament els homes autènticament íntegres van saber fer front a les circumstàncies i mantenir-se fidels fins al final. I el sofriment, a la rereguarda i al front, va ser esfereïdor: gana, bombardeigs, por, fred.... Simone Weil¹⁴ deia que “el pitjor no són els camps de batalla, sinó les rereguardes.”

És el cas de Ramon Sais i del seu fill Pere.

Ramon Sais va patir, com molts guixolencs, els horrors de la Guerra Civil en la rereguarda guixolencs.

El seu fill, Pere Sais Ferrer, va morir al front l'11 d'agost de 1938, al sector de Balaguer (Ejército del Este. 30 División. 146 Brigada Mixta. 1r Batallón (581).

3.1 RAMON SAIS A LA REREGUARDA REPUBLICANA

Durant la guerra, Ramon Sais participava en tots els actes públics que es feien i anotava tot allò que, al seu parer, era interessant des de la seva òptica política, sempre fidel a ERC. La seva ironia era fina.

També prengué apunts sobre l'experiència més terrible que es va patir a la rereguarda, els bombardeigs.

¹⁴ Paris 1909 - 1943.

8.- Pere Sais i Ferrer. (Fot. familiar).

En aquest treball no podem transcriure íntegres totes les seves anotacions, ni les de les assemblees populars que convocava el Comitè dominat per la CNT, ni dels bombardejos que, d'altra banda, han estat ben estudiats dels del punt de vista històric. Aquí ens limitarem, doncs, a fer-ne un breu resum.

3.1.1 Reunions al cinema Vidal

El dia 28 d'agost de 1936 es va fer una reunió a can Vidal (cinema Vidal) per informar els veïns. Sais escriu, entre altres coses, el següent:

“Es recomana que es recolliran vitualles per

trametre als que lluiten al front i que es portin al garaix (garatge) del Negre. També es diu que s'han obert subscripcions a favors dels hospitals de sang i que s'obrin llistes per les fàbriques i tallers, encarregant-se els delegat de recollir els cabals que es recaptin .

En Sala¹⁵ –que segons el President diu que donarà compte dels treballs que es porten fets per incrementar la producció a la Vall d'Aro, en forma col·lectiva- fa una llarga disgregació del treball a través dels segles [...]. Al final parla del que es porta fet a la Vall d'Aro i diu que encara no s'ha fet res que solament un enginyers han vingut a veure els terrenys i que s'ha parlat de l'assumpte. Tot-hom es creia que concretaria els treballs fets i total res. Ocasíó per fer un discurs de reivindicació col·lectiva.

¹⁵ Probablement, Cristòfor Sala i Vila, que serà president del Comitè o alcalde.

9.- Cartells i bans a la plaça. (AMSGF. Fons Gandol).

Parla l'Isgleas¹⁶ i diu que encara que durant alguns dies no és a Sant Feliu és perquè pesa sobre d'ell un treball immens; es té de desplaçar perquè altres companys són al front; que per això no desprèn dels assumptes locals. Entre altres coses diu parlant de la lluita actual que no falten homes com es diu, que d'homes en sobren havent de dir a molts que se'n retornin a casa seva. És clar, va afegir, que al front hi te d'haver tots els homes necessaris, tots els convenients per abatre el feixisme, però aquí hi té d'haver-hi els homes armats que sigui convenient per contingències internacionals que es puguin presentar i

per assegurar, establitzar el seu triomf que el feixisme sigui vençut.

Parla de la nova economia que s'està estructurant. Recomana que es nomenin comitès de fàbriques i tallers per intervenir en les indústries per així capacitar-se per quan sigui l'hora d'organitzar el treball col·lectiu.”

El dia 8 de setembre de 1936, Ramon Sais assisteix a una altra reunió convocada pel Comitè a can Vidal, que ell titula irònicament “Una lliçó de democràcia”. La sala era plena de gom a gom i hi feia una calor “espervadora”. El Comitè, que vol demostrar que és demòcrata, porta a l'opinió pública la proposta de fer pagar una quota a cada treballador per contribuir en la lluita antifeixista. El president

¹⁶ Francesc Isgleas i Piernau (Sant Feliu de Guixols 1893 – Barcelona 1977). Dirigent de la CNT. Nomenat conseller de Defensa del govern de la Generalitat el 17 de desembre de 1936.

del Comitè proposa que sigui 4 % del sou. Diversos assistents opinen. Però, finalment, s'accepta, la proposta del Comitè.

Sais ho criticava així: "Es a dir, es planteja una qüestió perquè l'opinió [s'expressi], i a pesar d'això es pot triar amb la condició de quedar-se amb l'acord que ja portava fet el Comitè. Per aquest viatge no hi calien alforges."

El dia 6 d'octubre de 1936 té una nova reunió de la Federació -de la CNT, se suposa- a can Vidal. Es tractava d'explicar o donar els comptes econòmics. Segons Sais, el Comitè feia aquella reunió "per evitar que es xerri perquè (paraules textuais) en aquest poble es xerra molt. No llegeix cap resum comparatiu per demostrar el resultat econòmic."

També es va parlar dels intents de la sindical UGT per a establir-se amb força a la localitat. I del conflicte dels mecànics, "que per haver suspès de sou i empleu a quatre d'ells, i dels ex petits patrons que amb les incautacions passaren al taller col·lectiu de reparació, per suposar que es sabotejaven el treball de reparació en els tallers, han suspès el treball, fent vaga..."¹⁷

3.1.2 Els bombardeigs

Com hem dit, ens limitem tan sols a fer-ne un abstractament de les *llargues anotacions fetes pel nostre protagonista*.

Sais ressenyà el bombardeig de divendres, 13 d'agost de 1937. Hi descriu el primer atac de l'aviació legionària italiana (Heikel He 59¹⁸) al passeig, amb el resultat de deu víctimes, tres infants, set adults i nombrosos ferits.¹⁹

També Sais deixà constància escrita d'altres bombardejos, que ja han estat estudiats: el de dissabte 23 d'octubre, 2 i 5 de novembre de 1937. Hi anota les fàbriques i habitatges destruïts.

A partir dels primers dies de gener de 1938, els bombardejos de l'aviació italiana amb base a Mallorca es feren més intensos i, malauradament, més eficaços. El front de guerra era més proper i es volia atemorir la població de la rereguarda republicana.

17 JIMÉNEZ, A. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1995. Pag. 88 i s.

18 Alcshores, tots els guixolencs que comentaven els bombardeigs (Sais, Bordàs, Llor, les institucions...) atribuïen erròniament els primers bombardeigs als avions tri-motors Junkers alemanys.

19 JIMÉNEZ, A. *Fa setanta anys. Els bombardeigs de 1937*. Sant Feliu de Guíxols, 2007.

Bombardeo de puerto.

Efectos del bombardeo. Obsérvase en el muelle, donde empieza el malecón, un barco tumbado.

10.- L'aviació legionària italiana fotografava els efectes de les seves bombes sobre la població.

racions a la plaça del mercat; cues per adquirir ous a preu de taxa, per peix, pa.... A casa la ciutat ple, és l'hora de pagar els que treballen en atur forçós. De sobte corre la veu de que es veuen avions. Encara que passen molt alt i no es pot precisar si són facciosos o lleials, hi ha certa confiança al veure que no toquen a sirena. Es van apropant i passen al damunt la ciutat i tot són comentaris si seran

A Sant Feliu, ja hi havia els refugis, propers a la gent, i eren coneguts. Els sistemes d'alarma, en connexió amb les línies telefòniques, estaven en alerta permanent. I les alarmes per precaució eren constants, d'acord el funcionament de la xarxa de Defensa Passiva que tenia l'objectiu de prevenir, en la mesura que fos possible, danys i, sobretot, víctimes. Hi havia veïns que havien buscat la seva seguretat fora del nucli urbà, en masos i cases de la vall d'Aro, on se suposava que el perill era menor.

Però el seguiment i observació dels avions italians no era sempre fàcil.

Ramon Sais descriu amb detall l'atac de l'aviació del diumenge 16 de gener i l'agressió del dimarts 18. Del bombardeig del dissabte 22 de gener, en diu:

"A dos quarts de dotze del matí. Hora d'aglomera-

dels uns o dels altres. Tot plegat, esglai dels que es donen compte que deixen anar, precedides d'un xiulet opac, unes bombes sobre les testes mateixes dels que es troben al passeig, a la plaça o a la rambla Vidal. Tot són corredisses deixant-se anar a terra per evitar ésser esbocinats per aquest assassins de l'aire [...]”²⁰

Les dades donades per Sais són certes i les hem pogudes contrastar. Realment, el divendres 22 de gener, a quarts de dotze del matí, sense que les sirenes donessin el senyal d'alarma, per la banda de garbí van aparèixer tres “Savoia 79”, al comandament del capità italià De Patro, que deixaren anar deu bombes sobre la plaça del Mercat i l'edifici de l'Ajuntament on hi havia les escoles velles.

Hi moriren catorze guixolencs, i 45 restaren ferits. Els morts:

Josep Arabia Bota	51 anys
Joan Bas Ferrer	25 “
Josepa Bas Rumaní	29 “
Josep Bordas Moré	52 “
Martí Costa Pla	70 “
Josep Landete Mateo	43 “
Narcís Marquès Bonet	44 “
Cebrià Menció Sureda	41 anys
Benet Pagès Pascual	30 “
Joaquim Portas Vila	75 “
Dolors Rico Perelló	35 “
Dolors Saumell Romanocho	34 “
Francesc Soler Aguilar	74 “
Pere Subirà Fosà	63 “

El 18 de febrer un bombardeig per mar va ferir un seu veí del carrer de Sant Domingo i dos mariners del vapor “Cabo Tres Forcas”. El mateix atac marítim ocasionà dues morts i un ferit a Fenals, al mas Liceu. Clara Albertí Bas de 38 anys va ser una de les víctimes. El 23 de febrer es produí un atac al moll, on morí el carrabiner Amadeu Alonso Bellido, de 20 anys. I el 18 de març, la víctima va ser un soldat de la Bateria, Josep Anton Pérez.

Bombardeig del 24 de juliol: 8 víctimes.

El 24 de juliol, a les 7, 25 h, el port va patir la presència de cinc “S-79” dirigits pel capità Di Luise. Hi caigueren 40 bombes de 100 kg,

20 JIMÉNEZ, A. “Els bombardeigs a Sant Feliu de Guixols durant la guerra civil”. *Revista de Girona*, 105, 1983.

11.- Bombardeig del 22 de gener de 1938 sobre l'edifici de l'Ajuntament i la plaça. (AMSG).

i 20, de 20, que afectaren la zona de la carretera de Palamós, Sant Pol i voltants. Víctimes:

Catalina Saurí Fàbregas	3 mesos
Teresa Fàbregas Calvet	28 anys
Benet Arnau i Juncà,	56 anys
Rosa Calsada Gispert,	17 “
Joaquima Llusent	54 “
Josep Pallí Verdaguer,	49 anys
Pere Güell Pujol,	56 “
Rosa Massa Bou	63 “

Fins al 2 de febrer de 1939 els bombardeigs continuaren, i destruïren el Bany de Sant Elm i molts altres edificis, espais i estructures públiques. Aquí, per raons òbvies, tan sols ressenyem els que produïren víctimes humanes.

Bombardeig del 26 de novembre: 20 víctimes segons l'arquitecte Joan Bordàs.

La població ganxona va patir una altra paorosa agressió centrada a la carretera de Girona (Avinguda Durruti), a l'alçada del cinema Vidal, i voltants. Eren aproximadament dos quarts d'onze del matí. Les víctimes:

Jaume Claramunt i Costa	5 anys
Josep Mas Vives	66 “
Margarita Dausà Carreras	31 “
Cristina Dardé Costa	34 “
Narcís Viñolas Esparch	62 “
Joan Dubon Ambrosio	56 “
Joan Cols Raurell	65 “
Concepció Pons Nualart	61 anys
Pere Murlà Llovet	73 “
Àngela Roldós Cucarella	60 “
Eura Vidal	28 “
Josep Cassà Vidal	7 mesos
Rita Rondós Capdevila	39 anys
Miquel Massós Duran	52 “

“Víctimas: 10 muertos durante el ataque, fallecidos después 4 heridos en Sant Feliu i 6 en Gerona donde fueron trasladados. Total 20 muertos. Heridos y contusos unos 50”.

Sais és un testimoni més en deixar constància del càstig que la població de Sant Feliu va rebre per les bombes feixistes, que provocaren, només el 1938, més de quaranta víctimes i un centenar de ferits; i entre un 20 % i un 25 % dels immobles van ser destruïts.

Massa víctimes innocents com a resultat de l'assaig de tècniques de guerra, per part de l'aviació italiana amb base a Mallorca, amb l'objectiu de guanyar una guerra que els feixistes i la dreta del país havien provocat.

També ens dóna notícia dels bombardeigs del 23 de gener i 26 de febrer de 1938 sobre els vaixells del port: “SAC n^a 5” i “Cabo Tres Forcas”. Dels atacants produïts els dies 19, 23, 24, 25, 27 i 28 de febrer. I hi descriu una batalla naval que tingué lloc el diumenge 6 de març de 1938, d'acord amb les informacions rebudes del ministeri de Defensa Nacional. L'endemà anota l'enfonsament del *Baleares*, els morts i desapareguts.

També resumeix en els seus escrits els atacs de l'aviació feixista dels dies 24 –l'hem esmentat abans-, 25, 26 de juliol; de l'1, 2, 5, 6 i 8 de novembre.

12.- Desolació de la població guixolencsa sotmesa a les bombes feixistes. (AMSGF. Fons Gandol).

Del bombardeig del 26 de novembre de 1938, Sais deixa una "Relació de finques inhabilitades a causa del bombardeig:

Carretera de Girona	12
Nou Garrofer	5
Rafael de Casanoves	7
Salmeron	10
Lluna	4
Caymó	6
Huguet	4
F. Galan	6
García Hernández	1
Joan Deu	1
F. Romaguera	4
Metges	2
Bda. Metges	1
S. Seguí	1
Algabira	1
(Total)	65"

Amb aquesta desfeta del 26 de novembre, Sais acaba les notes sobre els bombardeigs, amb un escrit que titula "Un calvari", de data de 30 de novembre de 1938. El transcrivim sencer, encara que inacabat, perquè dona a conèixer una mica l'ambient que aquells dies hi havia a la Generalitat. I perquè, segurament, Ramon Sais ja devia tenir algun càrrec a l'Ajuntament, que li permetés de fer gestions davant de la Generalitat per tal de demanar ajuda per reconstruir la ciutat mig destruïda pels bombardeigs.

"Sortim d'aquí a dos quarts de quatre cap a Girona, per arribar-hi a dos quarts de sis de la tarda. Tot fosc. No sapient on anar, per guanyar temps anem a veure un amic fins a dos quarts de set i després cap a l'estació de França a fer cua per pujar a l'express que arriba a dos quarts de vuit. Tenim temps per agafar fred de debò, sobretot als peus, el que em fa agafar un bon refredat, que no deixarem fins pasats uns quants dies. El viatge no va del tot malament, enca-

13.- Ramon Sais passejant pel passeig de Colón a Barcelona. (Fot. familiar).

ra que estem dues hores per arribar a Barcelona. No trobem lloc per dormir, de moment ens tenim d'allotjar a l'Hotel ---, als voltants de l'església del Pi, en una cambra freda i sense roba al llit. Tot i posant-nos l'abric a sobre ens costa agafar el son i encara més a reaccionar contra la temperatura nòrdica que s'havia fet senyora d'aquella habitació. Sense un tros de catifa per posar els peus, ni un orinal per si teníem necessitat. Vàrem passar la nit com vàrem poder i l'endemà, aixís que va ésser clar, saltarem d'aquest llit, diguent-nos que no hi tornariem més.

Amb tot això el refredat havia anat en augment. Aquell dia el passàrem malament del tot.

Abans de les deu, per avançar la feina, fem via cap a governació per parlar amb en Bilbeny. Aquest arriba cap a dos quarts d'onze i ens diu que aquesta setmana no podrà fer res. Que a la Generalitat no hi ha diners, que encara hi ha algun departament que no ha cobrat el mes d'octubre i ja som a fi de novembre. Que parlem amb l'Irla a veure si pot fer alguna cosa prop d'en Martí Faced²¹. Anem de seguida a veure l'Irla al Parlament i després d'exposar-li la situació de Guíxols, com havíem fet amb en Bilbeny, a causa dels bombardeigs del 26 de novembre, que no ens veiem en cor de posar el cobrament del repartiment d'utilitats, per l'estat del nerviosisme i el pànic que havia quedat, amb la conseqüent evacuació de la major part dels ciutadans i que solament

21 Carles Martí Faced (ERC) havia estat conseller de Governació i Finances.

pretenièm un ajut com fins ara per passar aquest any, ja que tot seguit que hagués passat aquestes circumstàncies cobrariem el repartiment i segurament no necessitariem aquest ajut en la forma que s'havia fet fins ara. Ens diu que "vagin" a parlar amb en Martí Faced, que ell ja li telefonarà explicant-li el cas, com ja s'havia parlat amb el Conseller.

El dijous, com qui no ha fet res, altra volta cap a governació per veure a en Bilbeny. Com el dia abans havia tingut avaria a l'auto. Ens diuen que encara no ha vingut de Tona, a on viu, i que més tard serà aquí. Amb això toquen alarma i passa una hora sense poguer resoldre res. Hi tornem més tard, cap al migdia, i quan anem diu que ell no sap res, que parlarà amb en Martí Faced perquè li doni noves. Això ens posa de mal humor i li dic si es creu que això és un joc de pilotes, que val més parlar clar i no fer-nos fer els ninots. Bé, quedem que tinc de tornar a començar. A la tarda telefono a l'Irla i li explico el succeït, que si pot amb en Martí Faced per resoldre-ho d'una vegada...." (inacabat).

3.1.3 Els darrers dies de la República i de la guerra

Les anotacions de Ramon Sais sobre els darrers dies de la República i de la guerra a Sant Feliu, encara que breus, són úniques i importants per adonar-nos del seu dramatisme i de la valentia del seu autor.

Són els darrers dies del mes de gener de 1939:

"[...] l'Esquerra s'ha de retirar, primer el que cal és que cada un sigui al seu lloc i després si les circumstàncies ho aconsellen fer-ho tots plegats".

"25/1 (dimecres) En Collell²² ens diu confidencialment, en nom de l'Irla, que la situació es molt precària, que es considera la causa perduda a menys que un miracle o causes fortuïtes fessin canviar el curs de la guerra; que aquest va ésser un motiu de no volguer nomenar regidor en aquests moments; que es procuri destruir tot document que es consideri comprometedor i.... no va dir quina havia d'ésser la nostra actitud per evitar els perills personals que d'això se'n podrien derivar. Varem quedar a l'eventualitat de les circumstàncies, sense mitjans per a defugir la persecució de les hosts feixistes".

22 Bartomeu Collell i Juera, del Centre federal.

14.- Republicans camí de l'exili. Ramon Sais, com alcalde, es quedà a Sant Feliu.

“26/1 Dijous.- En Cruañas, E²³. ens diu que ahir, dimecres, havia anat per veure l'Irla a Castell d'Aro²⁴, i que l'havien informat que el dematí havia marxat, amb llurs familiars, no sabien ahont (sic).

“El dimecres també hauria estat aquí en F. Isgleas²⁵, segurament per informar als seus amics de la situació política i militar de la lluita que sostenim.

Avui, a l'anar a l'Ajuntament, a les onze del matí, ens diuen que en Sala²⁶ ha dit que sortia 3 ó 4 hores i que en Carbonell²⁷ es posés d'acord amb el comandament de la plaça, per ultimar la incorporació de les lleves que aquest dia ho tenien de fer.

23 Enric Cruañas i Gispert.

24 La família de Josep Irla s'havia refugiat per protegir-se dels bombardejos, com tanta altra gent de Sant Feliu, a can Tunot, a Castell d'Aro, prop de la carretera. En Xicu Irla i la Maria Duran s'havien instal·lat a Solius. El dia 25 de gener, en cotxe oficial, Josep Irla i família es van traslladar a la frontera i el 27, segon la neboda Pepita, i el 28 de gener, segon escriu Josep Irla en les seves memòries, entraven a França.

25 Guixolenc dirigent de la CNT, de qui n'hem parlat abans.

26 Cristòfor Sala, president del Comitè i alcalde de Sant Feliu.

27 Antoni Carbonell Cosp, funcionari oficial de secretaria?

15.- Entrada de les tropes "nacionals" a Sant Feliu de Guíxols. (AMSFG. Fons Gandol).

"27/1 divendres.- Ens enterem que durant la nit han desaparegut tots els regidors de la CNT (Sala, Pascual J., Vicens, Puigdemont i Sala F.) i els del PSUC, com també altres dirigents obrers. Quedàvem en Pascal i jo, que sapiguem.

"28/1.- A l'Ajuntament tot tancat, circulant els mes fantàstics rumors referent al curs de la guerra. Soldats que baixen del front invadeixen la ciutat."

"29/1 dissabte.- Ha arribat la 3ª Divisió i es convocat un acte públic perquè el poble vagi a la constitució d'un nou Ajuntament, no compareguent-hi ningú."

"1/2/39 (dimecres)-

Al matí queda constituït l'Ajuntament, encarregant-me de l'Alcaldia, en Cruz a Proveïments, en Mestres a Finances, en Pascal a Governació i en Ribot a Treball. És fet un pregó donant compte al poble d'aquest acte, juntament amb un altre que, per ordre de l'autoritat militar, s'obligava a tots els amos dels establiments a tenir obertes les seves portes al públic, des de la 10 del matí a les 2 de la tarda."

Així doncs, Ramon Sais va tenir la valentia d'acceptar el càrrec d'alcalde –el darrer– de la Segona República dos dies abans que entressin les tropes franquistes. El consistori, tal com ell diu, va quedar constituït de la següent manera:

Alcalde - President:	Ramon Sais Sendra (ERC)
Conseller de Treball:	Benet Ribot Lluhi (PSUC)

16.- El 3 de febrer la ciutat va ser ocupada per les tropes franquistes. (AMSG. Fons Gandol).

Conseller de Governació: Josep Pascal Frigola (PSUC)
Conseller de Finances: Sebastià Mestres Poch (CNT)
Conseller de Proveïments
i Serveis Públics: Francesc Cruz Darna (ERC)

L'endemà, 2 de febrer, quan el pregó signat per Ramon Sais donava a conèixer als ciutadans la nova constitució de l'Ajuntament, l'avançada de l'exèrcit insurreccional ja ocupava els turons de l'Ardenya.

El 3 de febrer les tropes franquistes feien la seva entrada triomfal a la ciutat i, tot seguit, nomenaren alcalde Vicenç Gandol i Jordà.

5.2 CORRESPONDÈNCIA DE PERE SAIS DES DEL FRONT, I NOTIFICACIÓ DE LA SEVA MORT

Com se sap, per fer front a la insurrecció militar les organitzacions sindicals i polítiques varen haver d'improvisar un exèrcit de voluntaris que ben aviat es varen denominar milícies populars i que durant l'estiu del 1936 varen constituir el Front d'Aragó. Les característiques d'aquestes milícies s'allunyaven molt de l'organització i estructura d'un exèrcit convencional.²⁸ Les primeres columnes que sortiren de Barcelona ho varen fer el 22 i 23 de juliol. Com la CNT, el PSUC-UGT i POUM, l'Esquerra Republicana de Catalunya també va organitzar

²⁸ PAGÈS, P. *La guerra civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Llibres de frontera, 1987.

la seva pròpia columna Macià-Companys. El lloc de comandament de la columna i el personal administratiu era Alcanyis, però la columna va ser emplaçada a la regió de Montalbán (Terol), amb la missió de protegir les mines de carbó d'Utrillas. Aquesta columna, que fou posteriorment el nucli de la 30a Divisió, disposava de capitans professionals per manar unitats superiors a cent homes. Segons Víctor Torres, el comandament superior fou confiat al tinent coronel d'infanteria Jesús Pérez Salas. El Comissariat Polític General l'exercia Artemi Aiguadé. També formaven part de la columna el tinent coronel d'infanteria Jaume Bosch, el comandant Pujol i el capità Lobo. Eren un 2.500 milicians mal armats, amb fusells Màuser i quatre metralladores, que, primerament, necessitaven d'un temps per fer la instrucció dels voluntaris.

Durant la primavera de 1937 s'inicià la reorganització de totes les unitats de combats amb l'objectiu de substituir les milícies per unitats regulars controlades directament pel Ministeri del Govern central. Se suprimiren els noms, que foren substituïts per números. La columna Macià-Companys es va convertir, com hem dit abans, en la Divisió 30 que depenia del XII Cos d'Exèrcit. I la Divisió 30 va quedar integrada per les brigades 131, 132 i 146²⁹.

Per introduir les cartes de Pere Sais al seu pare Ramon, m'ha sembla adient començar, després del breu context anterior, amb la cita d'una altra carta enviada -també des del front- per Francesc Girona³⁰, al seu petit cunyat Antoni Ferrer i Gallego, que aleshores s'estava al mas Parleris, can Tinus, al barri de Salom de Cristina d'Aro.

“Una cosa tinc de dir-te,
i és que no juguis mai a la guerra,
doncs és un mal joc,
i aixís quan siguis gran
com que no sabràs
qui joc és ni com s'hi juga
no et voldran”
(Codo (Saragossa) 6/10/37)

29 TORRES, V. *Memòries polítiques i familiars*. Lleida: Pagès editors, 1994.

30 144 Brigada, 44 Divisió. Esquadró motoritzat. Godo (Saragossa). Agraïixo a Toni Ferrer la confiança que m'ha fet en deixar-me llegir les seves cartes rebudes del front.

17.- Voluntaris guixolencs camí del front a l'estació del tren.

i

Montalban 8 d'agost 1937
Senyor en Ramon Sais
Guixols

Volgut pare i família:

Per ara estic bé i així desitjaria que estiguéssiu vosaltres. Perdoneu que no vos hagi escrit més aviat, però com que no sabia del cert allí on me portarien per això no ho feia.

De moment ja sóc al front a uns 8 quilòmetres de les línies de foc. De totes maneres no trigarem pas gaire temps a anar més amunt.

Me convindria que anessis a veure el Sr. Yrla³¹ i dir-li si va rebre la carta que des de Calanda li vaig enviar i digues-li també allí on me trobo ara, a veure si s'ha interessat.

Aquest és un país a on hi fa molta calor i a on és impossible trobar res per menjar. Si et vingués bé d'enviar-me tabaco fes-ho, car a n'aquí no en veiem ni per casualitat.

Ja me diràs també si ets fet aquella operació de cafè.

³¹ Josep Irla i Bosch. Ens consta que tots els militants d'ERC i altres guixolencs, sobretot els que cren al front, es refiaven de la seva influència.

Espero noves vostres, records per a tots i tu una forta encaixada del teu fill.

Pere Sais

La meva adreça és

Pere Sais

Divisió n° 30 brigada mixta n° 146

1er Batalló. 2ª Companyia. 1ª Secció

Montalban

(Teruel)

Aquesta adreça dóna-la al Centre perquè m'enviïn el Butlletí.

Al mateix temps la dons a n'en Ramon (Tripaire) i digues-li a veure si pensa amb mi.

Pere.

2.-

Armillas dimecres 11 d'agost 1937

Sr. En Ramon Sais

Guixols

Volgut pare i familia:

No sé si hauràs rebut ja la que vaig tirar-te fa dos dies.

Em plau anunciar-te que per ara estic bé. T'escric la present per dir-te que ja sóc al front o sigui a les trinxeres i que tenim a molt pocs metres de nosaltres les trinxeres feixistes. De totes maneres (h) i ha molta tranquil·litat i per ara tant ells com nosaltres estem molt quiets, se senten molt pocs disparats i només hi ha una cosa que ens molesta i és el gran sol que fa; les nits són ja un xic fredes, però tapats amb una manta encara es passen molt bé.

Sens altre particular, dóna molts records als companys de les joventuts i rebeu tots vosaltres l'afecte del vostre

Pere Sais

Escriure a

30 Divisió. Brigada Mixta 146, 1r Batalló

2 Companyia 1ª Divisió

Armillas (Teruel)

18.- Pere Sais és el primer per la dreta, a la filera de davant. Font de Sant Elm.

Si t'és possible enviar-me algun pot de llet fes-ho i si envies algun paquet certifica'l.

Pere

3.-

Segura de Baños 13 setembre 1937

Senyor En Ramon Sais (Rebuda el 17)

Guixols (Contestada 21)

Estimat pare i demés família:

Al seu degut temps i vàreig rebre la teva carta del 18 del passat Agost i ahir vaig rebre també el paquet que heu tingut a bé enviar-me i per el que vos doncs les gràcies.

No fa gaires dies vàreig escriure a la Lídia³² i li deia que vos digués que me fa molta falta roba d'[h]ivern, ja que aquí fa un fred terrible. Suposo que ja vos ho dirà, i espero m'ho enviareu.

La vida aquí dalt continua monòtona igual; un o altre tiroteig de quan en quan i aixis anem passant. De totes maneres aquest front es mes mogut que el que érem ans.

³² Lídia Alberti Ferrer de 28 anys, modista de professió que vivia al carrer de Girona núm. 106. era la xicota d'en Pere.

De l'Irla, n'he rebut una altra carta en la que me diu que ha escrit al Sr. Canturrí, tal com jo li demanava. De totes maneres u [ho] veig un xic difícil.

Suposo que [h]auràs anat a la Generalitat a cobrar l'última mesada i quins diners pots disposar si et convenen.

Per algun diari que ens arriba veig que sembla que algunes potencies estrangeres volen prendre cartes seriosament en aquesta guerra. A veure si so prenen en serio i acaben d'una vegada amb aquests maleïts feixistes. De totes maneres, vista la manera d'obrar d'altres vegades no n'espero pas res de bo. A veure que en sortirà; em sembla però que si no l'acabem pas nosaltres aquesta guerra lo que es les potencies estrangeres no l'acabaran pas. En fi, el temps per testimoni.

Suposo que tots esteu bons, jo per ara estic en immillorable salut.

En Martí³³ es deu fer molt gran i em sembla que quan torni ja no em coneixerà. Feu-li molts petons de part meva.

I les "Juventuts" què? Continuen amb bona harmonia. A veure si m'envien el Butlletí i saluda'ls a tots.

L'adresa ja la saps, I as. Avanzadillas. Segura de Baños.

Sens altre particular, records per a tots i per casa la Lúdia i tu rep l'afecta del teu

Pere Sais

4.-

Segura de Baños (primeras avanzadillas) 19-9-37
(rebuda 20/9/37)

Sr. En Ramon Sais.- Guixols (contestada el 21)

Molt volgut pare i família:

Acabo de rebre la teva del 10 del corrent que contesto a volta de correu.

Celebro que tots estigueu bons; jo tal com tu dius conservo la moral necessària per continuar lluitant contra el feixisme.

33 El seu nebot Martí Carreras i Sais, fill de la germana Pilar.

De butlletí del Centre no n'he rebut cap mes i només tinc el que vares enviar-me. Quan enviïn el tercer número que m'enviïn també el segon, que segurament s'haurà perdut.

El nom del comissari de la meva Brigada és Pere Sunyol³⁴ el qual també es actualment Comissari interi de la Divisió.

No fa pas molts dies vareig escriure't, suposo que ja has rebut la carta.

Sens altre particular, molts records per a tots i tu rep l'afecte del teu fill

Pere Sais

5.-

Segura de Baños a 7 de octubre 1937

Sr. en Ramon Sais

Guixols

Volgut pare: He rebut la teva 21 del mes passat que passo a contestar.

M'alegro que tots estigueu bons jo per ara tambéestic bé.

Aquí el temps ha canviat ja del tot, fa un fred molt intens sobretot a les nits. Ara mateix fa tres dies que plou i amb un temps aixís aquestes muntanyes són impossibles.

T'agrairé que quan enviïs la roba d'hivern m'hi posis també la vendes que trobaràs a la calaixera segurament. En quant a les sabates també les pots enviar. Si t'és possible enviar tabaco t'ho agrairé, cosa que ja ho considero un xic difícil.

A n'el Sr. Yrla vaig escriure-li la setmana passada, si el veus ja t'ho dirà.

D'en Darna³⁵ no n'he sapigut res i tampoc he rebut els dos butlletins que em deies m'havia enviat.

M'alegro que al cap de dos mesos ja t'hagis decidit a anar a Barcelona, a veure si et liquidaran lo meu.

³⁴ Procedia de la caserna de Sarrià i de a columna de Jaume Graells..

³⁵ Joan Darna Planellas, d'ERC. Afusellat el 12.08.1939.

19.- Ramon Sais, al mig de la fila superior amb els seus companys, l'any 1925. (Fot. familiar).

M'he enterat per els diaris d'aquesta setmana del criminal bombardeig que ja estat victima Barcelona³⁶. Aquests criminals no saben lo que fer per a venjar-se de les pallisses que els hi estan clavant per aquí a Aragó.

A nosaltres varen portar-nos uns dies a unes altres posicions, però ara ja a las de Salcedillo o sigui allí mateix.

Diuen si ens portaran a un poble d'aquí a Aragó a descansar uns dies de totes mane[r]es no passa de moment d'ésser un rumor.

Records als companys i vosaltres rebeu l'afecta del vostre

Pere Sais

³⁶ El primer bombardeig de Barcelona que ocasionà una gran mortaldat va ser el 29 de maig de 1937. En Pere es deu referir al de l'1 octubre sobre el barri de la Barceloneta, que a part de la destrucció física, ocasionà més de cinquanta víctimes mortals.

6.-

Segura de Baños a 19 d'octubre 1937

Sr. Ramon Sais

Guíxols

Volgut pares i família:

Vareig rebre la teva del 21 de setembre que ja vaig contestar i avui passo a fer-ho a la teva última del 5 del corrent.

Per ara la meva salut és bona, com així desitjo sigui la de tots vosaltres.

He rebut els dos paquets que has tingut a bé enviar-me i per els que vos donc les gràcies. De moment de roba ja estic bé; el que t'agrairé m'enviïs de tant en quant és tabac, car per aquí va molt escàs i passem molts dies sense que ens en donguin.

Mira de contestar-me aviat i a la carta m'hi poses un parell o tres de llibrets de paper de fumar d'aquests petits.

També si la Lidia fa un paquet tal com m'anuncies, m'hi envies metj[x]a d'encenedó. M'envies un metro o dos i té d'ésser d'aquella gruixuda d'aquella d'encenedors que no fan flama. Em penso que m'entendràs.

Celebro que hágis anat a Barna i suposo hauràs vist la Cassi i en Llonch els quals deuen continuar passant-te les seves comandes. Dels diners que [h]as cobrat i en tens necessitat, tu mateix.

Aquesta setmana m'ha escrit el Sr. Yrla.

Sens altre particular, records per a tots del vostre

Pere Sais

7.-

Segura de Baños (bon. Avençadetes) a 25/10/37

Sr. Ramón Sais. Guíxols

Estimat pare i família:

He rebut el teu paquet amb roba i demés que m'hi enviaries (aquest és el paquet que vares enviar-me el dia 27) per el que vos donc les gràcies.

De moment de roba ja en tinc prou i vos prego no m'envieu més car no sabia on posar-la. Tot el demés està molt bé, sobretot el tabac car ja feia algun dia que no fumava. La mermelada i la xocolata són de les coses que més podeu enviar, car són molt adequades per a fer passar un tros de pa.

Quan facis un altre paquet, vosaltres o la Lidia, espero m'hi enviaràs lo que te tinc demanat, o sigui metxa d'aquella gruixuda d'aquells encenedors que no fan llama i també paper de fumar i si pot ésser cerilles.

Suposo que tots continueu bé, jo per ara vaig fent.
Molts de records per a tots i petons per en Martí,

Sempre vostre

Pere Sais

8.-

Segura de Baños a 16 de Novembre 1937
Sr. En Ramon Sais
Guixols

Volgut pare i família:

He rebut la teva del 3 del corrent i celebro que tots estigueu bé.

Suposo que la Lidia vos haurà enterat de que actualment estem reposant uns dies al poble de Seguras de Baños. A n'aquest poble estem tranquils i bé, més que a les trinxeres; almenys aquí a les nits podem dormir sense mullar-nos, i si plou de dia no ens movem de dins la casa que ens serveix de quartel. En quant a la vida, no hi ha dupte de que ens va més bé que a vosaltres. Almenys a nosaltres fins avui encara no han fallat els tres àpats del dia, cafè al matí, arròs per dinar, i cigrons per sopar, i de pa en tenim mig kilo diari. Vos dic això perquè estigueu tranquils, i perquè no vos penseu

Estimat pare i família: ^{vos envio}
 aquestes quatre lletres perquè
 pogués veure que fins avui en
 cabes este bé, no ha he fet
 avans, perquè no m'ha estat
 possible; si suposo que vos altre
 tots continueu bé, almanys
 així o volent.

Actualment me trobo
 descansant de aquest últim
 dia de feia; dels de territori
 patall, així es que no pessen
 venir; també podria emer
 que si no tripar eur poguem
 veure.

L'adreça es la mateixa
 sempre vosta
 Pare Sais

20/9/38

Estimat pare i família: ⁽¹⁵⁾
 De pas per Lleida
 em plan cuberto la present
 només perquè veiguen que
 este bé i no pessen avans.
 Suposo que vos altre tots
 també esteu bé, almanys així o
 desitjo.

Quan esteu en un lloc
 definitiu vos ho fareu saber,
 de moment esteu en un i
 anem al meu costat d'esta a l'letre
 que ja heu fetem així
 que pugui vos tornar a escriure
 Als posen del vostre fill
 Claudi

21/9/38

20.- Postals enviades per Pere Sais al seu pare Ramon.

que ens passa com a vosaltres, que segons tinc entès teniu molt poques coses per menjar.

Del bombardeig més o menys ja estava enterat de que vos han pres per punt de mira. Lo més interessant és que no hi hagi víctimes i si vols que te digui la veritat crec jo que fins a cert punt un xic ja convenia car en aquest poble n'hi havia molts que se tiraven la gran vida a costa de la guerra sense haver tant sols sentit un tir. Convé que sàpiguen aquesta colla d'enxufats que cert partit té per aquí el bó que (h)i fa i que s'hi vagin acostumant, que no tot ha de d'ésser anar al cap del mes a parar la mà.

Fa uns quinze dies que s'han obert els permisos; en marchen un tres per cent cada dotze o tretze dies amb vuit dies de permís i d'aquests dies tens de contar també el viatge, aixís és que quan me toqui a mi (quan sigui ja vos ho escriuré) ben poc temps tindré per passar entre vosaltres, car ja necessitaré quatre o cinc dies per el viatge. Ara que sempre val més poc que gens.

Si per desgràcia vos passés alguna cosa en algun d'aquests criminals bombardeigs, escriu-m'ho tot seguit.

Sens altre particular, records per a la família de la Lidia i també per ella i vosaltres rebeu l'afecta del vostre

Pere Sais.

9.-

(contestada 29/12/37

(envio sol·licitud 7/(1/38)

Segura de Baños, 12 de Desembre 1937

Sr. En Ramon Sais

Guíxols

Estimat pare i família:

Tinc en poder meu la teva volguda del primer del corrent, celebrant que tots estigueu bé de salut; jo per ara també estic bé i per ara el clima d'aquestes muntanyes em prova bastant, tinc molta gana i ja et dic que estic molt bé.

No cal dir, que estic content de que l'aviació vos deixi tranquils, sempre és un alivi per a mi sapiguer que no esteu exposats a la criminal metralla feixista.

La pensada d'anar la Pilar i en Martí a passar uns dies a Corçà³⁷ és molt bona, almenys allí estaran fora de perill, quan tinguis ocasió d'escriure-li que saludí en nom meu a tota aquella família.

Ja em faig càrrec de lo malament que deveu estar de queviures. De totes maneres és el que tu dius el tot és anar tirant i que s'acabi prompte aquesta maleïda guerra.

A n'en Pol li dones molts records i també als companys del Centre.

Si et vingués bé, podries enviar-me uns quants mocadors i algun pot de mermelada i xocolata ; de tabac no te'n demano perquè suposo que no deus tenir-ne de totes maneres si t'és possible enviar-me encara que només sigui una paquetilla t'ho agrairé

Del permís no te'n parlo perquè s'ha tornat a tancar i no se hasta quan ho estarà. De totes maneres si la casualitat fes que me toques venir,

ja t'ho escriuria.

De moment rebeu tots l'afecte del vostre,

Pere Sais

10.-

Segura de Baños a 10 de gener del 38

Sr. En Ramón Sais

Guixols

Volgut pare i família:

He rebut la teva del 29 de desembre passat alegrant-me que estigueu tots en perfecte salut, jo per ara continuo estant bé. També he rebut el paquet de tabac que heu tingut a bé d'enviar-me i per el vos don les gràcies. No cal dir que encara que només hàgiu pogut enviar un paquet de tabac, aquest m'ha donat una gran alegria doncs feia ja molt temps que no podia fumar.

37 Segons el nebot Martí, anaren a Corçà i Púbol a buscar menjar.

En quan a l'ofensiva de Terol no passeu ànsia, car de noment no me mogut d'aquestes maleïdes trinxeres que ja fa a vora set mesos varen portar-m'hi.

La vida aquí per ara ens va bastant bé, car sempre tenim algun xai per matar això després del ranxo que fins avui no ens ha fallat mai. Em faig el càrrec de les grans dificultats que vosaltres teniu per a poguer menjar i de lo molt que fa falta aquí a l'arreraguada.

El que més m'agradaria, després de tants de mesos, es poder venir algun dia amb permís, però ja veus, no és aixís i cal que ens conformem.

Aquesta setmana passada vareig esciurer al Sr. Yrla, procura veure'l i a veure si s'ha interessat en lo que li demanava.

Això de l'entrada de l'any de la victòria, com dius tu, és un xic elàstic, per lo menys jo no ho crec pas aixís, car me sembla que encara arribarem al que ve.

Celebro que la Pilar i en Martí els hi hagi provat l'estada a Corsà i Púbol.

No cal que te digui que s'hi et fan falta diners vagis a la Generalitat a cobrar les diferències que me deuen, que per la meua part pots disposar-ne lliurement.

Molts records per a tots i tu rep l'afecte del teu fill

Pere Sais

11.-

(contestada 2/2)

Segura de Baños a 12 de Gener de 1938

Sr. En Ramón Sais

Guíxols

Volgut pare:

Acabo de rebre la teva del 7 del corrent a la que contesto a volta de correu.

No cal dir que he tingut una gran alegria al veure les possibilitats que m'ha deixat entreveure l'instància que en la teva m'envies la que m'he afanyat a tornar-te en la present, degudament signada.

21.- Postal enviada des de Tàrrega

Si necessitessis algun document del temps que porto de trinxeres, escriu que miraria de fer-lo treure.

Ja em diràs si ets rebut aquesta, i si puc tenir alguna esperança.

Rebeu tots l'afecte del vostre

Pere Sais

No sé si hauràs rebut la meva que fa uns dies vareig escriure't, en ella et deia que havia escrit al Sr. Yrla i que miressis de veure'l, no cal dir que davant d'això ara miraràs de veure'l més que mai, doncs tal vegada ell hi podrà fer alguna cosa

Pere

M'oblidava dir-te que des de avui quan m'escriguis tens de posar la següent adreça

(P. Sais.- 30 divisió.-146 Brigada Mixta.-581 Batalló.- 2ª Companyia.

Base 7^a C.C. n° 12

això sense el Segura de Baños (Terol)

12.-

contestada 2/2

Base 7^a C.C. n° 12 a 28/1/38

Sr. En Ramon Sais

Guixols

Volgut pare i família:

Al seu degut temps vareig contestar la teva última adjuntan-hi degudament firmada l'instancia que en ella m'hi enviabes.

Com sigui que ja han passat molts dies i encara no sé si l'has rebut o no et prego m'ho diguis el mes aviat possible.

M'he enterat del bombardeig³⁸ que una vegada mes heu tingut d'aguantar; se que hi ha moltes víctimes i espero em diguis que tots vosaltres esteu bé i que no vos ha passat res.

D'aquestes víctimes que hi ha ja em diràs si (h) i tinc algun amic o conegut. Segons he pogut llegir també heu quedat sense Ajuntament encara que això es el menys doncs ja se'n pot fer un altre.

Així, doncs, espero que tots estigueu bé, jo continuo com sempre engreixan-me un xic cada dia.

Molts recorts per a tots i petons a n'en Martí i tu rep l'afecte del teu fill.

Pere Sais

13.-

Base 7ª C.C. nº 12 á 30 de Gener de 1938

Joventuts d'Esquerra E.C.

Guíxols

Inolvidables companys: Acabo de rebre el vostre paquet per el que vos donc les més expressives gràcies.

Ja sé que no podeu estar molt contents del meu comportament amb vosaltres, doncs això de deixar passar tot aquest temps (uns 6 mesos) sense escriure-vos ni una carta no pot dispensar-se aixís com aixís. De totes maneres jo voldria que no fessiu gaire cas d'aquesta falta meva i contestessiu la present com si res hagués passat, doncs vos prometo que d'ara endavant no deixaré d'escriure-vos de tan en quan.

Vaig tenir una carta del company Josep Mª Veà i en ella el deia que el nostre Campà havia de tornar a operar-se. Suposo que ja ho haurà fet i que es trova ja del tot restablert, aixís almenys ho desitjo per el bé de tots.

Fà sis mesos que estic fora de Guíxols i amb aquest temps no m'he mogut encara de les mateixes trinxeres on varen portar-me als vuit dies d'estar a Aragó. Aquí hi ha tranquil·litat, tiros pocs. El que sí es inaguantable es el temps, tan prompte plou com neva i això darrer més que

³⁸ Es refereix, sens dubte al bombardeig del 22 de gener de 1938 sobre la plaça, edifici de l'Ajuntament, el passeig, etc.

lo primer. La neu no acaba de fondre's i fa un fred terrible. A pesar de tot, però, estic bé, tenim bones xavoles i no ens falta llenya, i això aquí es lo principal. Ja veieu, doncs, quina ha estat la meua vida, això durant sis mesos un darrera l'altre.

Se que aquests maleïts feixistes no vos deixen tranquils i que de tant en tan venen a bombardejar-vos. Últimament crec que han fet algunes víctimes, masses per cert, però de ben poca cosa els hi servirà, doncs això són més que esforços de flaqueza. Volen desmoralitzar-nos, però això no fa més que aixecar cada dia més la nostre moral, aixís almenys me passa a mi, com més criminalitats fan més disposat estic a lluitar fins el seu total aniquilament.

Sens altre particular i esperan noves vostres conteu sempre amb aquest defensor del nostre apostolat de Catalunya - República

Pere Sais

La meua adreça es la següent:

Pere Sais
30 Divisió.- 146 Brigada Mixta.- 581 Batalló.-2^a
Companyia

Base 7^a C.C. n° 12

14.-

(Cl. 22/2

14/3/38)

Base 7^a C. C. N° 12.- 11/2/38

Sr. En Ramón Sais.- Guixols

Volgut pare i família:

He rebut la teua del 2 del corrent i veig que al seu degut temps vares rebre l'instancia signada que vaig retornar-te.

T'escric la present perquè miris si es possible activar l'assumpte que ens interessa. Et dic això perquè sembla que el nostre batalló ara és de choc, i em penso que no trigarán gaire temps a venir a rellevar-nos per anar a operar. No se si avans ens deixaran anar amb permís, encara que a mi em sembla que sí; de totes maneres també podria ésser que no

ens donguessin permís i que en lloc d'això ens portessin a reposar uns dies en alguna població de reraguarda. Així doncs, convindria activar lo mes possible l'assumpte.

Em sembla que a l'instancia tenies de fer-hi constar el cos on serveixo i el temps que fa que (h)i soc. Això de totes maneres ja te adob i cas de sigui necessari m'escrius i t'enviaria un document degudament firmat que ho acredités. A veure si es resol aviat.

Mes deixat parat am els noms de les víctimes que va haver-hi en l'últim bombardeig i celebro que a vosaltres no vos passes res.

Amb el que dius que menjeu m'imajino lo acaudits que deveu anar i de continuar aixis ni haurà molts que no podran resistir. Aquí per ara no ens falta menjar, el contrari en sobra de cansats qu'estem de menjar sempre el mateig.

Sens altre particular i esperant noves vostres, rebeu tots l'efecte del vostre

Pere Sais

5³⁹.-

20/3/38

A n'En Ramón Sais
carrer de Caimó, 92
Guixols

(Girona)

Estimat pare i família:

Vos envio aquestes quatre lletres perque pugueu veure que fins avui encara estic bé; no hu he fet avans perque no m'ha estat possible; suposo que vosaltres tots continueu bé, almenys aixis o voldria.

Actualment me trovo descansan d'aquests últims dies de "jaleo", dins de territori català, aixis és que no passeu ansia; també podria ésser que a no trigar ens poguessin veure.

L'adresa es la mateixa
Sempre vostre

Pere Sais

20/3/38

16⁴⁰.-

A En Ramón Sais
carrer de Caimó, 92
Guixols
(Girona)
Lleida a 25/3/38

Estimat pare i família:

De pas per Lleida em plau enviar-te la present només perquè vegeu que estic bé i no passeu ansia.

Suposo que vosaltres tots també esteu bé; almenys així o desitjo.

Quan estigui en un lloc definitiu vos ho faré sapiquer. de moment estem viatjan i anem d'un costat d'Aragó a l'altre.

Així ja hu sabeu, així que pugui vos tornare a escriure.

Disposeu del vostre fill

Pere Sais

Lleida a 25/3/38

17.-

Monistrol a 14 d'Abril del 38
Sr. En Ramón Sais
Guixols

Volgut pare i família.

Després de molt temps de no poguer comunicar-vos res, em plau anunciar-vos que continuo bé i amb salut, com aixis espero estereu tots vosaltres.

Em trovo a n'aquest poble jun amb un altre company i estem buscant la nostra Brigada per a tornar a incorporar-nos. No sé si anirem a Barcelona o bé a Manresa, de totes maneres no passeu ansia doncs per la present ja podeu veure que estic bé.

Si es dongués el cas que anessim a Barna i allí (h)i tinguessim de passar uns dies procuraria venir a veure-us

Res mes, doncs esperant el primer camió que passi per veure si ens vol portar car del contrari ens tocara anar-hi a peu i creu que estem cansats de caminar.

Molts recorts [sic] per a tots i rebeu també tot l'efecte de qui no vos oblida.

Pere Sais

No escriguis que es inutil

18.-

Barcelona a 15 d'abril del 38

Sr En Ramon Sais

Guixols

Volgut pare i familia:

Tal com et deia en la meva d'ahir, avui he arribat aquest matí a n'aquesta ciutat no se encara on tinc la divisió perque encara no m'he pogut presentar. Així que ho sapigue ja t'ho faré sapiguer.

He visitat el Sr. Yrla i m'ha dit que no fa gaires dies que tu vares estar aquí i que vares cobrar.

Com que jo necessitava diner, doncs fa dos mesos que no ens paguen, he demanat a n'el Sr. Yrla que me dongues 100 pessetes.

Et prego que les hi tornis lo mes prompte possible, doncs ma [m'ha] fet un gran favor deixan-me la dita quantitat, dons feia alguns dies que no menjava res i gràcies a això he pogut anar a dinar.

Així que sapigue alguna cosa concreta ja t'ho diré

Recots per a tots

Pere Sais

19.-

Barcelona 19 Abril 1938

Sr En Ramon Sais

Guixols

Volgut pare i familia.

Confirmo la meva del 16 del corrent que espero tens ja a poder teu.

Després de prestar-me a les Autoritats militars d'aquesta plaça el dia 17 vareig quedar aquartelat, però junt amb uns altres companys varem lograr sortir d'estranguis i no ens em presentat més perque semblava que ens volien enviar en alguna columna de choc i això no ens interessava. Aixís es que varem correr tot Barcelona per sapiguer on era la nostra Brigada; al últim o em sapigut i sembla que es troba descansan en algun poblet.

(H)em decidit doncs sortir avui per veure si la trobem. Quan la trovi si es que puc escriure-vos u faré o sino ja sabeu de moment que estic bé i que no m'ha passat res. Suposo que vosaltres també esteu tots bé.

Vareig trovar alguns amics de Guixols i vareig dir-lis que t'informessin de la manera que avia lograt arribar aquí. Suposo que t'ho auran dit.

Sens altre particular rebeu tos l'efecte del vostre

Pere Sais

20.-

Barcelona a 27 d'Abril del 38

Sr En Ramon Sais.- Guixols

Estimat pare i família:

Suposo que algú t'aurà ja informat de com estic aquí així com també de que estic bé. Ahir vareig trovar en Bargeli⁴¹ i en Sánchez junt amb l'Albertí i varen dir-me també que vosaltres també esteu bons. A n'en Sanchez vareig donar-li un petit retrat meu que espero ja et donarà així que et vegi.

Aquí a Barcelona no podem estar-hi mes perquè cada dia se'ns fa mes difícil, aixís es que he resolt marchar demà, quan estigui a lloc ja t'ho anunciaré.

Sens altre particular rebeu tots l'efecte del vostre

Pere Sais

Nota: Suposo que deus haver rebut la meva dels primers dies al estar aquí a Barcelona i que tal com et deia faràs els possibles per a tornar al Sr. Yrla les 100 pessetes que va deixar-me.

Pere

41 Companys gixolencs d'ERC.

21.-

Barcelona 4 Maig del 38

Sr. En Ramon Sais

Guixols

Estimat pare i família:

Després d'haver-te dit varies vegades que marchava, resulta que encara no hu he fet. Hem decidit junt amb el meu company no marchar fins que tinguem resolt o sapiguem alguna cosa referen a unes instancies que per a Policia tenim tirades.

El Sr. Yrla m'ha dit que sembla que aquesta setmana es decidirà alguna cosa sobre aquest particular.

Jo mentrestant estic al Cuartel Espertacus (a Recuperació) i si a n'aquest Cuartel podem passar-hi 8 o 15 dies mentres s'arregla això o sino ja veurem on ens enviarien.

Aquí ens han fet una tarja amb la que podem sortir a les tardes i no tornem al Cuartel fins al matí següent a passar llista. Siguent així t'agrairia que m'enviessis el trajo nou i la camisa doncs ja estic cansat d'anar tan de temps amb aquest maleït vestit que porto. Pots enviar-lo a la següent adreça: Avinguda 14 d'Abril n° 402 que es a casa d'aquest company.

Pots enviar-ho a nom meu. Si vols venir a Barcelona per a veurem també pots acudir a n'aquesta adreça que es on jo vaig quan surto del Cuartel.

Suposo que tots continueu bé.

Com que me trobava necessitat de diners, doncs encara no he cobrat res de la Brigada, i necessitava alguna peça de roba (a la retirada (h) o vaig tenir d'avandonar tot) he anat a la Generalitat a cobrar el mes d'Abril. Et dic això perquè no fos cas que contessis amb aquests diners.

Molts recorts per a tots i disposeu incondicionalment del teu

Pere Sais

22.-

Barcelona a 13 de Maig del 38

Sr. En Ramón Sais

Guixols

Volgut pare i família:

Ahir en Bargeli va entregar-me el paquet i l'aval que et tenia demanats. De moment de l'assumpte encara no en sé res. Vareig veure al Sr. Yrla i va dir-me que semblava que farien nombraments aviat però de moment sembla que no sap pas quan serà. Ara per ara no és pas necessari de que vinguis a parlar amb en Barrera, això més aviat, quan ens demanin per a examinar-nos. Allavors si que serà necessari. Així que ens avisin ja t'ho escriuré perquè vinguis.

Suposo que tots continueu bé, jo per ara igual.

Rebeu tots l'efecte del vostre,

Pere Sais

23.-

Barcelona 21 de Maig del 38

Sr. En Ramón Sais

Guixols

Volgut pare i família:

He rebut la teva del 18 del corrent. De moment, segons m'ha dit el Sr. Yrla, encara no se sap quan es faran les 500 places que s'han de fer, sembla que això va per llarg; de totes maneres el dimarts tinc de tornar al despatx doncs me va dir el Sr. Yrla que miraria de veure en Vardalló o bé l'Esbert i que me diria alguna cosa. Ja t'ho faré sapiguer.

He anat a veure al Sr. Guerra i m'ha dit que ja esta conforme que els hi enviïs per tren però que tindries de fer-ho lo més prompte possible doncs hi ha alguna classe que li fa molta falta, M'ha donat quatre taps que són les mides que li falten perquè ell no sabia les mides que t'(h) avien encomanat. De totes maneres aquests són els que li fan falta.

Sens altre particular molts recorts per a tots i mana sempre

Pere Sais

24.-

18 de juny del 38

Sr. En Ramon Sais. Guixols

Volgut pare i germans:

Després de moltes hores de tren i bastantes de caminar vareig arribar al meu destí. Aquest es un camp d'instrucció de la mateixa Divisió on a[v]bans estava.

No sé si estarem gaires dies per aquí aixís es que no me contestis fins que no tornis a tenir carta meva.

No estigueu intranquils que aquí hi ha molta tranquil·litat. Recorts per a tots i un petó per a en Martí.

Pere Sais

La meva adreça, si per alguna cosa urgent la necessitéssiu es la següent.

Base de instrucció de la 30 Divisió

Base 8^a C. C. n° 11.- 1ª Compañía

ESTE

25.-

23 de juny del 38

Sr. En Ramón Sais.- Guixols

Volgut pare i germans:

Voldria que al rebre la present estiguéssiu tots en el més perfecte estat de salut. Jo per aquíestic bé i per ara hi ha tranquil·litat.

La quasualitat ha fet [de]que tornés a la mateixa Brigada que era a[v]bans a on he trobat alguns dels antics amics lo que sempre alegre un xic més.

Amb l'amic Pardo ens varen separar, ell ha anat a un lloc i jo a l'altre. De totes maneres està a la mateixa Divisió i continuarem escrivint-nos.

Al final et poso l'adreça a la pots enviar-me lo que te vaig dir. Si pots lograr tabac m'en envies també dons aquí no colilles no es troven.

Mira a veure si el Sr. Yrla sap alguna cosa del assumpte i a veure si (h)j pot fer res.

També espero me diràs lo que t'hagi dit el Sr. Ibañez de Girona, si es que les vist i sinó el vas a veure i li dones la meva adressa; jo també li escriuré.

Si veus a la dona d'en Pardo li dius si ha rebut les convocatòries d'exàmens i si les té m'envies la meva tot seguit.

Sens altre particular rebeu tots l'efecte del vostre

Pere Sais

L'adresa es

30 Divisió.- 146 Brigada Mixta
581 Batalló.- 4º Cia.
Base 8ª C.C. nº 11

26.-

[s/d]

581 BATALLÓN: 30 DIVISIÓN: 146 BRIGADA MIXTA
BASE 8ª.- C. C. Nº 11 4ª Cia.

APADRINADO POR EL SINDICATO DE INDUSTRIAS QUÍMICAS
DE BARCELONA, U.G.T.

Sr. En

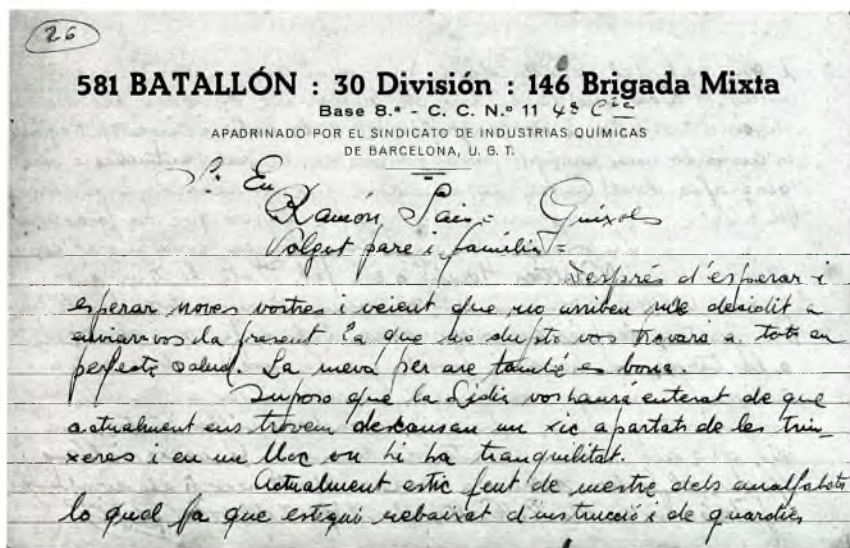
Ramón Sais.- Guixols

Volgut pare i família:

Després d'esperar i esperar noves vostres i veient que no arriben m'he decidit a enviar-vos la present la que no dupto vos trovarà a tos en perfecte salut. La meva per ara també és bona.

Suposo que la Lídia vos haurà enterat de que actualment ens trobem descansan(t) un xic apartats de les trinxeres i en un lloc on hi ha tranquil·litat.

Actualment estic fent de mestres dels analfabets lo que fa que estigui rebaixat d'instrucció i de guàrdies i qui sap, tal vegada d'això en vingui alguna cosa encara millor. Com que també tinc que de qu[c]uidar-me de donar alguna lliçó d'aritmètica i de geografia a n'els cabos i sergents, t'agrairé m'enviïs lo mes prompte possible i per correu una aritmètica i una geografia doncs hi ha alguna cosa que no recordo i si tinc el llibre podré explicar-los-hi més bé.

22.- Carta de Pere Sais al seu pare.

Suposo que per aquí baix haureu commemorat el 19 de juliol. Nosaltres també o [ho] [h]em fet. Tota la Divisió va jurar la Bandera en un lloc on vàrem trobar-nos totes les Brigades juntes, després ens varen donar tabac, fruita i (x) champany, a la tarda va haver-hi fooball i a la nit ball amb una comissió femenina que va venir de Barcelona i que al mateig temps varen portar-nos paper d'escriure, mocadors i mitjons. Total, un dia que ens varen rebentar de caminar. A veure si l'any que ve el podem celebrar a casa.- Molts recorts als companys i petons a n'en Martí. Vosaltres rebeu l'efecte del vostre

Pere Sais

27.-

En campanya a 3 d'agost del 38
Sr En Ramón Sais.- Guixols

Volgut pare i família: Tinc en poder meu els llibres que m'has enviat així com també la tarja que vares enviar-me.

De moment amb aquests llibres que m'has enviat ja en tinc prou i si em fa falta alguna cosa més, ja t'ho diré.

M'alegro que no vos hagi passat res en aquests últims bombardeigs; jo per ara també estic be i actualment ens trovem descansant bastant apartats del front.

Lamento molts les víctimes que hi ha hagut per aquí. De totes maneres d'una manera o altra [h]an d'acusar la palissa rebuda i així van demostrant al mon enter de lo que son capassos. Ja poden fer, que no en treuran res al contrari, amb aquests fets fan que no els puguin veure ni els seus mateixos partidaris.

A n'en Martí pots dir-li que li guardaré el llibre.

Molts recorts per a tots i una encaixada del vostre

Pere Sais

L'adresa és:

P. Sais i Ferrer

581 Batalló.- 4ª Companyia

C. C. N° 11 B. 2

28.-

(s/d)⁴²

Ramón Sais

c/ Caimó 92

Guixols

(Girona)

Volgut pare i família:

De pas per aquesta ciutat vos escric la present suposant que tots estareu bé. Jo per ara continuo igual, amb perfecta salut.

Records per a tots

Pere Sais

42 Targeta postal. Vista panoràmica de Tàrrega.

29.-

AJUNTAMENT

DE

GUÍXOLS

22 Agost 1938⁴³

Sr. en Pere Sais.- Front de l'Est

Estimat fill: Vaig rebre la teva última del 3 corrent mes,

Referent als llibres que vaig enviar-te. No t'havia contestat abans perquè esperava noves teves referent a l'assumpte de la plaça d'agent, referent a lo qual jo te'n parlava en dues cartes que vaig fer-te a primers de mes i que suposo hauràs rebut.

Per si no haguessis rebut les cartes a les quals faig referència, dec dir-te que va sortir la convocatòria i que Dardalló mateix va demanar la teva adreça a l'Yrla, suposo que per reclamar-te o per la baixa. No se si estàs enterat de tot això. Jo esperava que oficialment ja en sabries alguna cosa i per això no t'havia contestat,

esperant m'ho comunicaries. De totes maneres crec que ja les hauràs rebudes, quan tinguis aquesta.

Estem esperant noves teves, doncs amb el moviment que hi ha [h]agut a aquest front i amb tots aquests dies sense noves, estem intranquils, encara que creiem que estàs bé. Nosaltres anem tirant, si be ens maregen tots els dies amb sirenes, quan passen de llarg i mengem el poc que tenim, que es ben poca cosa, tot esperant que tot això s'acabi d'una vegada, per a reconstruir la nostra vida d'acord amb els nostres principis d'equitat i justícia.

Records de tos es amics, que tot sovint me pregunten per tu i els de casa i tu rep l'efecte del teu pare que està esperant noves teves

Ramon Sais

⁴³ Carta de Ramon Sais al seu fill retornada, No va arribar al seu destí perquè el seu fill havia mort l'11 de setembre de 1938 .

30.-

En campanya 4 - 9 - 1938

Lídia Albertí⁴⁴

Volguda amiga; voldria que al rebre aquest senzilla carta et trobessis en la més perfecta salut. La meva també continuà bé.

Sabràs que vaig rebre la teva data del 24 del passat, el motiu de la meva tardansa en contestar-vos tant a tu com als familiars del teu volgut Pere [h]a sigut perquè a l'endemà de fer-te la 1ª carta, varem destinar-me a la escola de comissaris

a estudiar uns dies, i la teva carta com també la dels pares del Pere les vaig rebre a l'escola i per això és el motiu de no poguer-vos atendre més prompte.

Dons avui al incorporar-me a la cpñia. la primera feina [h]a sigut interessar-me pels detalls que vosaltres em demanàveu, a la cpñia me han dit que això estava en mans del comissari del batalló, jo desseguida (h)e anat a trobar-lo contestant-me ell, que ja vos (h)avia escrit notificant-se el assumpte, les prendes seves que en tu em demanes també se en va fer càrrec el comissari del batalló que segurament, que tu al rebre aquesta ja les tindràs al teu poder.

Jo comprenc que aquesta nova (h)a sigut un cop molt fort per vosaltres però ens (h)em de conformà perquè del contrari tampoc i guañariem res, jo en nom de la cpñia (h) e de dir-vos que sabrem venjar-se d'aquesta bala enemiga.

Això dons son totes les noves que no puc dar-vos, perquè al caure ell ferit va ser curat i evacuat ràpidament i hara com vos dic res el comissari del batalló qui te la paraula de totes maneres farà el possible de saber algo més, així que podeu disposà de mi en tot lo que convingui, esperant també que et cuidaràs de donar-ne compte als pares del Pere.

Així res més que molts recors pels familiars del Pere, com també pels teus, tu rebràs una forta estreta de mà del teu amic, repetint una vegada més que quedo a la vostre disposició.

M. Serra

44 Com hem dit abans, Lídia Albertí era la xicoteta d'en Pere Sais.

Comunicat oficial de la mort de Pere Sais:

31. a)

Barcelona a 28 de Septiembre de 1938

INSPECCIÓN GENERAL

DE SANIDAD MILITAR

Sección de Estadística

Sr. D. Ramon Saiz (sic)

En contestación a la demanda de noticias solicitadas por Vd. referentes al soldado PEDRO SAIZ FERRER, pertenecientes a las 146 Brigada 581 Batallón 4ª Compañía, pongo en su conocimiento que realizadas las gestiones oportunas nos informan que en la Relación de Bajas de su Unidad, consta como fallecido en las operaciones llevadas a cabo por su Unidad en el Sector de Balaguer.

Al trasladar a Vd. tan triste noticia ruego admita el testimonio de mi condolencia por esta nueva pérdida ocasionada en defensa de la libertad y de la independencia nacional.

EL JEFE DE LOS SERVICIOS DE ESTADÍSTICA

Fecha 29 Set. 1938

Salida n. 15460

31.b)

EJERCITO DEL ESTE

30 DIVISION.-

146 BRIGADA MIXTA

1er. BATALLON (581)

= & = & = & = & = & =

Sr. Ramon Sais

Caimó 92.-

Guixols (Gerona)

Muy señor nuestro:

Tenemos el sentimiento de comunicar a V. que a consecuencia de las heridas que sufrió en el frente su hijo PEDRO, murió al ingresar en el Hospital donde fueron inútiles todos los esfuerzos que se hicieron para salvarlo.

Barcelona a 28 de Septiembre de 1938.

INSPECCIÓN GENERAL
DE SANIDAD MILITAR

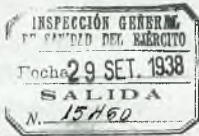
Sección de Estadística

Sr. D. Ramon Saiz
Caímo nº 92
GUXIOLS

En contestación a la demanda de noticias solicitadas por Vd. referentes al soldado PEDRO SAIZ FERRER, perteneciente a la 146 Brigada 581 Batallón 4ª Compañía, pongo en su conocimiento que realizadas las gestiones oportunas nos informan que en la Relación de Bajos de su Unidad, consta como fallecido en las operaciones llevadas a cabo por su Unidad en el Sector de Balaguer.

Al trasladar a Vd. tan triste noticia ruego admita el testimonio de mi condolencia por esta nueva pérdida ocasionada en defensa de la libertad y de la independencia nacional.

EL JEFE DE LOS SERVICIOS DE ESTADÍSTICA.

23.- Comunicat oficial de defunció de Pere Saiz per les ferides rebudes al sector de Balaguer.

Este lamentable hecho ocurrió el día once del corriente a las cuatro de la madrugada, defendiendo el lugar que tenía asignado en las filas de nuestro Ejército. Prometemos a V. vengar la muerte de su hijo a la par que lamentamos vivamente tan sensible pérdida ya que por su buen comportamiento se había hecho acreedor de las simpatías de sus camaradas y en especial de sus Jefes a quienes en todo momento obedeció y respetó, siendo la disciplina su característica mas saliente.

Reciba pues, junto con la presente nuestro mas sentido pésame,
ofreciendonos a V.

para todo cuanto pueda necesitar.

Suyos y de la Causa

En -Campaña a 20 de Agosto de 1.938

EL COMISARIO DEL BON. EL MAYOR JEFE

Brigada Mixta Brigada Mista

Comisario 1er. Jefe

Batallón 581 581 Batallón

4.- FRANQUISME⁴⁵

4.1 ELS PRIMERS DIES

El divendres, 3 de febrer, “ a dos quarts de 10 del vespre arriben els primers escamots de soldats d'en Franco”. Són paraules de Ramon Sais, que deixà escrites en un altres papers.

L'entitat cooperativa, que tant va significar en la seva vida, va ser confiscada pel franquisme i, fusionada amb a la cooperativa Obrera que havia dirigit mossèn Sants Boada⁴⁶ –assassinat el 1936-, va sorgir la nova Cooperativa de consumo Rdo. Santos Boada. addicta al Nuevo Régimen⁴⁷.

“⁴⁸5/3/39 divendres .- A dos quarts de 10 del vespre arriben els primers escamots de soldats d'en Franco.

Dissabte.- A quarts d'onze es presenten a prendre possessió de l'Ajuntament abandonat pels guardes; no obstant després tot el dia no es mouen del davant de la porta esperant ordres dels nous amos.

Diumenge⁴⁹.- Es celebra una missa al passeig.

Dilluns.- No es reparteix pa ni farina, ni altra cosa per menjar.

Es fa públic un bando ordenant a tots els que viuen a fora donant-los 24 hores de temps perquè vinguin a ocupar llurs estatges o del contrari seran ocupats per allotjar-hi tropes⁵⁰. Un altre perquè tots els soldats retornats del front es presentin a la Comandància militar, amb manta, plat, cullera i calçat.

Dimarts 7⁵¹

45 DD AA. *Franquisme i repressió a Sant Feliu de Guixols*. Sant Feliu de Guixols: Ajuntament de Sant Feliu de Guixols. 2006.

46 JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Boada i Calsada*. Valls: Col·lecció Cooperativistes, 4. Cossetània Edicions.2006.

47 El dia 29 de gener, segons les memòries d'un altre guixolenc, havia “sido desbajijada, llevándose en pleno día todas las existencias los soldados recién regresados de los frentes”

48 El primer dimecres de febrer de 1939 era el dia 3..

49 5 de febrer

50 Com ja saben, la majoria de guixolencs havien deixat els seus habitatges i s'estaven a les masies de la vall d'Aro.

51 No hi anota res.

24.- Guixolencs fent cua, davant de can Bonet. (AMSFG. Fons Gandol).

Dimecres.- Es diu que han arribat 9 camions de queviures. La gent respira, contenta, creguent-se que després es repartirà alguna cosa.

A 3/4 de 9 nit donen corrent elèctric.

Dijous.- No es dona res per menjar encara que s'assegura que demà hi haurà pa. Han publicat un ban referent al valor dels bitllets de la República, que és: de 25 pts Sèrie A fins a 7.780.000,- de 50 sèrie A fins a 8.640.000 de 100. D fins a 2.000.000 = de 500, fins a 1.602.000 de 1.000, fins a 3.646.000.

Divendres 10.- Es dona $\frac{1}{2}$ lliura de pa i uns pots contenint pastes, llenties i alguna cosa en aquesta forma: famílies de 1-2, 1 pot, famílies de 3 i 4 2 pots i 5 a 6, 3 pots.

També es reparteixen sopa a vells de més de 65 anys i infants menors de dotze.

Dissabte.- 11 febrer.- Es reparteix $\frac{1}{2}$ lliura de pa per individu i uns pots de carn⁵². Als vells i criatures 2 sorells escabetjats o bé llenties.

52 "En la mateixa forma dels pots de llegums amb pastes". És una nota del mateix Ramon Sais.

Es fa un pregó convidant a posar domassos als balcons, essent alguns veïns que ho fan, i es celebra una manifestació, a la tarda, per celebrar la victòria obtinguda de la dominació de Catalunya. És incautat el local del “Casal Llevanti” per Falange.

Diumenge 12/2.- No es reparteix res per a menjar. Es diuen dos o tres misses. A la nit ball, organitzat per Falange, al “Casal Llevanti”.

Dilluns 13/2.- Donen 1 ½ unces de sucre i pots de pastes, lleties, etc., en la proporció d'altres vegades.

Dimarts, 14/2 .- ½ lliura de pa, 3 unces de macarrons i lleties.

Dimecres 15/2.- ½ lliura de pa, 3 unces d'arròs i pot carn.

Dijous 16/2.- ½ lliura de pa, i pot de pastes. Es presenta en Campà⁵³ i és detingut; igualment s'avisava en Cruañas E⁵⁴. perquè es presenti i se'l queden. Tots dos queden detingut al convent.

Divendres 17/2.- ½ lliura de pa i 3 unces de macarrons. Es detingut en Rotllan⁵⁵ i en Vicens (Sireno).

Dissabte 18/2.- Fan un pregó anunciant que des de el dilluns, dia 20, repartiran ¼ kg de pa a 0,80 pts Kg. Donen pots de carn i ½ ll. de pa.

Diumenge 19/2.- Misses i ball.

Dilluns 20/2.- Es ven pa a 0,80 pts kg. Es reparteix pots de llegums.

Dimarts 21/2.- Endemés del pa, es ven arròs, 1/lliura per ració al preu de __

Es fa un pregó avisant que el qui vengui articles a sobre taxa serà sancionat.

Dimecres 22/2.- Es dona pots de llegums i es ven ½ lliura de sucre i ½ terça de vedella per ració al preu de _

Es fa un pregó que tots els mobilitzats per l'exèrcit roig, es presentin.

Dissabte 25/2.- Es crida a tots els que hagin servit a l'exèrcit roig, en caràcter de voluntari, els que haguessin portat arma com a voluntaris i els mobilitzats de les lleves

53 Com ja hem recordat, Francesc Campà serà afusellat.

54 Enric Cruañas a condemnat va ser a 15 anys de presó. Després se li commutà per sis.

55 Macel Rotllan i Tornabells.

5/2/39

Dijous a dos punts de 10 del vespre,
ambien els primers escamots de soldats
des nous

demane = a quants d'oxy es presenten a quants punts
de l'elctricitat, abundant per els quadres; no
 obstant despres tot el dia no es presenten del
davant la porta esperant ordre dels nous amos

dimany = es celebra una mitja al parricig

dillun = no es repartira pa ni farina, ni
altra cosa per menjar

Es fa public un bando ordenant a tots
els que viuen a fora d'ombrar lo 24 hore, de
8 hores perquè requin a ocupar llers
calafes i del contrari seran ocupats per
altres hi tropes. Un altre perquè tots
els soldats retornats del front es presenten
a la Comandancia militar, amb manita
plat, cullera i calpat

Dimarts 7

Dimercs = es diu que han arribat
9 camions de provisions. Lo port
respira, contenta, creguent-se que
demà es repartira alguna cosa.
Et 31/2 de 9 mit d'orint corrent electriu.

Dijous = No es dona res per menjar
encara que s'accepura que demà
hi haurà pa. Es publicat un
ban referent al valor dels bitllets
de la Republica, que es: de 25 pts serie
A fins a 7,780,000, - de 50 serie A fins a 8,640,000,
de 100, D fins a 2,000,000 = de 500, fins a 1,602,000
de 1000, fins a 3,646,000

Dijous 10 = Es dona 1/2 llitres de pa i
en pots conteniunt pasta, lentils i alguna altra cosa
on agueren forma families de 1-2, i past families de 3-4
e pot i 5 a 6. 3 pots. ~~altres~~
Tambe es repartira espa a ells de mitja de 67 mitja

del 39 al 41, inclosos, per a que es presentin tots a la Comandància militar de la plaça.

27/2 Dilluns.- Un pregó avisant els pagesos i (h)ortelans perquè no venguin res a casa seva, del contrari se la carregaran.

No es reparteix res, en cap forma.

Al migdia, s'anuncia, per ràdio, que l'Azaña ha presentat la dimissió de la Presidència de la República, que el general Miaja ha entregat el comandament al general Casado, i que si resisteixen feblement a Madrid és per donar lloc a que abandonin la capital els que els hi interessi; que és qüestió de dos ó tres dies perquè la guerra sigui totalment acabada.

28/2 Dimarts.- Es ven ¼ kg de pa i es reparteix pots de llegums.

8/3 Dimecres.- Es fa un pregó perquè tots els individus que es considerin aptes per a anar a fer rabasses, que es presentin a ---, de 5 a 6 del vespre.

18/3 Divendres.- Segons diuen són afusellats en Bernabé Llorens, en Campà, Colom i en _____ en Rotllan⁵⁶ a.....

18/3 Divendres.-Segons la premsa, el mariscal Petain, nomenat ambaixador de França a Espanya, arriba a San Sebastian. És molt significatiu que, precisament, el vencedor de Verdun sigui ambaixador de França en aquests moments.

19/3 Diumenge.- Sant Josep. Festa. Domassos. Inauguració del nou casal de l'Ajuntament, al passeig del Mar, a can Patxot⁵⁷, amb assistència del governador de Girona. Parlaments del governador.

28/3 dimarts.- A mitjan tarda per la ràdio es comunica que els feixistes han entrat a Madrid. Es comença a córrer pels carrers; alguns joves amb banderes seguits de quitxalla canten l'himen feixista, fent saludar a tots els vianants. També es comunica que en senyal de festa es plegui a les fàbriques on es treballa. Són molt pocs els que es troben en aquest cas, doncs pot dir-se que no treballa ningú a excepció dels botiguers. Es posen domassos.

56 Bernabé Llorens, Francesc Campà i Manuel Colom varen ser afusellats al cementiri de Girona el 16 de març de 1939. Marcel Rotllan no va ser afusellat, sinó que va ser condemnat a reclusió perpètua, més tard commutada.

57 La casa Patxot, al passeig del Mar, serà l'Ajuntament durant els anys en què es reconstrueixi l'edifici de la Plaça enderrocat per les bombes.

29/3 dimecres.- Es confirma l'entrada a Madrid de les tropes d'en Franco. Es plega a les poques fàbriques que es treballa. La ràdio no para. Es toquen sardanes. Les criatures i algun jove passen pels carrers perquè siguin endomassats els balcons i finestres. A la nit xaranga: uns quants joves, nois i noies, volten els carrers amb alguna corneta, bombo i platerets despertant a tothom, perquè així comparteixin llur alegria. De moment un surt, perquè no es sap on va. Perquè sigui més acomplerta llur finalitat piquen a totes les portes per fer aixecar del llit els que es resisteixen a compartir llur gaudi.

1/4 Dissabte.- Per la ràdio i premsa es diu que les tropes d'en Franco han entrat a València, Alacant i un reguitzell de pobles més. Es reparteixen unes fulles, de casa en casa, amb el programa de les festes que se celebraran l'endemà, commemorant aquesta festa; una missa a la Plaça del Monestir, manifestació popular, desfilars de les Esquadres de Falange i Organitzacions juvenils, partit de futbol, sardanes i cine. Es prevé que es posin banderes nacionals als edificis públics i draps als particulars; que per assistir a la manifestació es deurà portar una branca de llorer.....

2/4/39 Diumenge.- Es acomplert el programa anomenat el dia abans, es commemoració del dit primer any de la victòria.

3 / 4 Dilluns.- Són cridades les lleves de marina dels anys 1938, 39 i 40.

6/4 Dijous Sant.- Es celebra aquesta diada amb tota la solemnitat, amb més intensitat que els bons temps de la Monarquia. No treballa ningú. Es compleixen els preceptes religiosos amb tota resignació. ¡Llàstima que alguns llocs d'adoració no siguin en l'estat d'abans !

7/5.- Divendres Sant.- Plou. Durant la nit no ha cessat de fer-ho i a primera hora del matí no sembla pas que la naturalesa vulgui col·laborar e l'esplendor del dia.

11/5 Dimarts.- Reunió a casa de la ciutat dels fabricants.

12/ 5 Dimecres.- Altra reunió de fabricants i s'avisava per mitjà de pregó perquè tots els caps de casa hi passin per _____ a l'objecte _____⁵⁸

Arribant del front. han estat detinguts”.

58 Hi deixa aquest dos espais buits.

En altres papers Ramon anava anotant alguns noms de guixolencs que eren detinguts a mesura que arribaven a la ciutat. Però aquest tema de la repressió, com el dels bombardeigs, han estat suficient estudiats i l'aportació de les seves notes no és significativa.

4.2 LA PRESÓ

Tot i que no tenim notícies de la detenció de Ramon Sais, ni que se li incoés un expedient militar, pels seus apunts sabem que va passar uns dies a la presó de Girona. Era el darrer alcalde republicà. En un trosset de paper, Ramon Sais hi deixà constància de com era l'ambient i les condicions de l'esmentada presó⁵⁹: el dia 5 de setembre de 1939:

“La vida, aquí, transcorre monòtona i pesada. Ens tenim de llevar, a toc de corneta, a dos quarts de set del matí; a dos quarts de vuit toquen altra vegada per victorejar a Franco. Esmorzem i a les vuit toquen per sortir al pati. Ens passem mitja hora per sortir tots; som uns tres mil, i quedem formats fins que tots havem sortit, que llavors toquen per escampar guerrilles. Ens {hi} passem fins a les dotze. Aquestes quatre hores són pesades de debò, sempre a peu dret, sense a penes poguent-se passejar, doncs ens toquem els uns als altres; no podem seure, perquè ho tindríem de fer a terra i es té de pensar que se'n surt ple de xinxes, polls, puces, sarna i què sé jo els perills que hi ha, perquè aquí hi ha de tot. Tot això es compensat pels molts amics que es troben aquí i pel companyerisme de tots plegats. Tothom explica la vida i les angúnies que ha passat. Els que han estat a la nevera, condemnats a mort, els trentistes, que tenen trenta anys, els de penes menors i tots plegats la vida i miracles que han passat per aquí; els uns per haver-ho viscut, els altres per haver-ho vist. No ens podem imaginar el que ha sigut la vida en aquesta presó. És necessari haver-hi estat i sentit els mateixos victimaris (?) per comprendre el que ha passat. Sempre ens donem compte, tots plegats, deixant rares excepcions, de les més baixes venjances i odis polítics, imputant-nos fets que no s'han comès, i d'aquí ve les fortes

59 La presó provincial de Girona era –fins a l'any 1942– al carrer del Portal Nou, annexa al mateix seminari diocesà.

Girona 4 de Septiembre 1938 (Año de la victoria)

• Mi querida hija: Desde el jueves que estamos aquí. Estoy bien de salud, como deseo lo estaréis vosotros al recibir esta. Tened la seguridad de que mi espíritu está tranquilo, con la íntima convicción de que no tendrémos a morir. Solamente deseo que vosotros estéis compenetrados de estos mismos sentimientos y estéis tranquilos trabajando y esperando mejores días.

Durás a Marten que piensa mucho en el y que cuando vuelva le comprará un juguete de casa Robau. Le darás muchas besos de mi parte y dile que pronto nos veremos.

Recuerdos a todos los amigos que preguntan por mí y te recibe los afectos de tu padre.

Ramon Sais

26.- Des de la presó de Girona Ramon Sais escriu a la seva filla Pilar.

condemnes que s'han aplicat, sobretot als primers mesos, que es donava el cas que en alguns processos s'aplicava la pena de mort al 70 i el 80 per cent dels processats. Ara sembla que això ha aflluixat molt. Tothom, aquí, està molt tranquil amb l'intima convicció de no haver comès cap malifeta. Fins hi ha temps per bromejar. La vida, per al que ha [de] viure de la ració que donen, és impossible; un plat d'aigua amb set o vuit talls de patata per dinar i altre tant per sopar, amb un xusco. S'ha de plànyer al que no li porten res. Per dormir, es fa a tot arreu: a les celdes, sales, passadissos, escala; a cada esglaó n'hi dormen, als llocs que n'hi caben deu n'hi ha trenta i si es queixen n'hi posem vint més. No es pot donar un pas quan la gent dorm. Se n'hi posen tants com n'hi caben estirats a terra. Si un té necessitat de llevar-se, a la nit, es tenen de fer vertaders equilibris per no trepitjar el cap o els peus d'algú. Això fa que a les nits, tot i dormir amb les finestres obertes fa una calor insuportable, amb el perill que si es treu el cap o solament es mira a fora, encara que sigui al pati, amb reixes i tot, els de Falange, que fan guarda disparen un tret. Alguna vegada fan blanc. Són uns fills de... aquests falangistes. No mereixen perdó.

5/9/39.”

“Les cues

A dos quarts de set toquen diana. Ens mig vestim i després d'endregar les mantes i abrigalls amb el matalàs, cap el corredor a l'extrem del qual hi ha una pica amb una aixeta que molts dies raja amb comptagotes i altres gens, essent impossible poguer-

nos rentar. En aquest cas tenim d'esperar en (h)avent dinat i anar als wàters dels baixos, a on hi ha sis aixetes damunt una pica com un abeurador.

Per rentar-nos, al segon pis, es té de fer la primera cua del dia. A vegades hi ha cinquanta ò seixanta reclosos en filera india al llarg del corredor, al sòl del qual hi ha encara ageguts a sobre matalassos o damunt una manta molt dormilegs que tot i havent tocat diana no es mouen, esperant que toquin al recompte per aixecar-se. Això fa que els que formen la cua tenen de fer vertaders equilibris per aguantar-se drets en mig d'aquests peresosos. Al lloc que

queda lliure á vegades no hi queben els peus. I això deu, vint, quaranta minuts ò més. Alguns dies quan nos toca el torn s'ha acabat l'aigua i amb la tovallola a les espatlles cap a la cel·la altra vegada esperant millor ocasió per rentar-nos. Ja es tard i a les vuit toquen per a sortir al pati. Allavors, si es troba aigua en algun càntir o ampolla, un se'n tira un grapat per la cara i ja se feta la toaleta.

Al pati se'n forma una d'interminable per anar als vàters. Si un en te necessitat d'anar-hi es te de prevenir a temps. A vegades hi ha un centenar de persones esperant torn en filera. Això durant una hora. Val a dir que es un passa temps, un numero del programa; en alguna cosa es te d'invertir!. Si es vol anar als orinadors es te (de) fer altre tant, encara que sense invertir-hi tant temps.

Per als que es renten la roba hi ha un safareig que hi caben cinc ò sis persones. També es te (de) fer cua per a poder apropar-s'hi i rentar ò netejar de tota classe d'animals la roba infecte. Això quan la sarna ò altres malures no formen part de la vida de l'individu.

Per beure, majorment en aquests primers dies de setembre, que la calor ha apretat, à voltes també es un calvari. Una font situada a l'esquerra del pati no pot donar l'abast. Moltes hores no raja. A llavors es te de fer cua, per beure a l'aixeta del safareig. Si l'andalús es dóna compte que entre els que volen rentar i els que volen beure hi ha massa gent, els dispersa i es te d'esperar millor ocasió per fer-ho o bé fer cua a la font, si raja per poguer fer-ho.

Si es te d'anar a l'economat, altra vegada mitja hora de cua, passada la qual algunes vegades no es troba altra cosa que alguna llauna de conserva.

A la tarda dotze cues per rentar-se i anar als vàters.

Per travessar els corredors, per entrar i sortir del pati, passejar a bé anar a veure algun amic en algun altre pis o celda, es te de fer cua aquesta dixosa cua que durant la guerra ha estat la pesadilla i el passatemps de moltes dones.

Si un (h)om es vol rentar ò dutxar, això es un dir, perquè per fer-ho un tira aigua damunt de l'altre amb un càntir o ampolla, a les aixetes dels baixos es troba amb altres tantes cues, que el fan esperar durant mitja hora ò tres quarts,

enmig de la fetor dels vàters i orinadors, amb l'aigua que s'escampa arreu, quedant tot xop de peus.”

Dijous, 14/9/39⁶⁰

“Por orden del Sr. Gobernador ha sido detenido el Alcalde de Lloret de Mar, acusado de denuncias falsas i facultar informes acusatorios.” Així ho publica un dia de Girona el dia abans.

Cap a les 8 del vespre es presenta al segon pis del Preventori, sala, un ordenança acompanyant un home, alt, ben vestit, sec, amb un bigotis petit, diguent que es tenia de fer-li lloc. Alguns protesten. Dient que això és impossible, que no s'hi cap. Insisteix l'ordenança, i a la fi es queda. Cal cap de poc rato, com la novetat del nou (h)oste s'és escampada arreu de la presó, comença a afluir presos de tots els pisos per veure aquest subjecte, per a comprovar aquesta nova, que s'havia escampat arreu com un reguer de pólvora. Fou un èxit, un aconeteixement. La nostra cel·la no s'havia vista mai tan concorreguda. Les exclamacions de satisfacció i comentaris es succeïren. Els uns deien [...] ⁶¹. I així successivament es succeïren els comentaris diversos, acusatoris tots de la conducta difamant d'aquest home. Així durà tota la vetlla, durant la qual el nostre home, assentat en un racó de la cel·la, cap cot i amb posat resignat, era el blanc de totes les ives.

Com sigui que tingué necessitat d'anar al vàter, un company va acompanyar-li. Al travessar el llarg corredor que hi conduïa, a l'altre extrem del Preventori, ple de companys que esperaven el ranxo (aquell dia no l'havien donat encara) es promogué un aldarull augmentat pels que, sortint de llurs cel·les, volien conèixer aquest home.”

Ara per ara, només sabem que el mes de setembre de 1939, Ramon Sais era a la presó de Girona. No sembla que se li obrís cap expedient sumaríssim ni que tingués cap condemna superior als sis anys.

60 És el darrer escrit de Ramon Sais que recull l'ambient i la rumorologia que tenia lloc a la presó.

61 Evitem la transcripció de les greus acusacions contra l'alcalde de Lloret, que haurien de ser contrastades amb les dades que es troben a l'Arxiu Municipal de Lloret de Mar. És probable que la realitat històrica fos una altra diferent, encara per estudiar, del que deien els detinguts.

5.- LA PRIMERA RESISTÈNCIA I OPOSICIÓ AL FRANQUISME

Com hem vist molt ràpidament, durant la primera època del franquisme, la repressió va ser molt dura. En aquells anys (1943-47) el nou règim, temorós d'un desembarcament aliats, tenia ocupat el litoral de la comarca per l'exèrcit a qui havia donat severes ordres. Pel lloguer de locals (fàbrica Träschler, xalet Mainegre), per les despeses d'hotels, reparacions, etc. la població -l'any 1944- hagué de pagar 24.053, 95 pessetes! També n'hi hagué, de soldats, a la vall d'Aro.

Això, juntament amb la intensa campanya publicitària i ideològica, justificant l'ordre social establert i la propietat, va aconseguir almenys la indiferència de la majoria de la gent que, per damunt de tot, volia sobreviure.

Però, malgrat el que acabem de dir, la repressió franquista -per ella sola- no explica del tot la feblesa de la resistència política al primer franquisme. En aquesta breu introducció caldria tenir en compte altres factors, com el de la divisió i afrontació del conjunt de les forces polítiques vençudes, com a continuació de les tensions produïdes ja durant la guerra civil. Les rancúnies i desconfiances de la guerra perduraren molt de temps, entre els partits polítics. I això els restà eficàcia en la seva lluita antifranquista.

Passats els primers anys, no va tenir lloc la necessària entesa i la coordinació -com era d'esperar- entre les direccions polítiques de l'exili i les de l'interior per a conduir una acció unitària antifranquista. Ni l'esperançadora victòria dels aliats -maig de 1945- no ho aconseguí.

En el marc d'aquesta repressió i de la manca d'unió i coordinació entre les forces polítiques, els intents d'oposició organitzada més seriosos, durant els anys quaranta, varen ser els que portaren a terme el PSUC, ERC i la CNT.

En aquest treball només farem referència a ERC, perquè eren accions impulsades bàsicament per Ramon Sais. El que ens mostra que, malgrat tot, ell continuava fidels als seus ideals de sempre.

Esquerra Republicana a Sant Feliu havia estat majoritària. I molts dels seus dirigents i votants continuaren, malgrat els expedients de Responsabilitats polítiques que se'ls inicià i, fins i tot, després de l'estada a la presó es mantingueren fidels a les seves idees: Francesc Turon i Vivet, Ramon Villosa i Sarret, Benet Planellas i Arxer, Jaume Cañet i Alsina, Benet Gallart i Vilà, etc., tot ells, el 1948, continuaven essent homes de confiança dels Irla i d'en Felip Calvet.

I a *La Suberina*, l'any 1947, hi arribaven clandestinament exemplars de *La Humanitat*. L'opinió de la policia era que la majoria dels treballadors de la fàbrica continuaven essent d'esquerres, i que un dels més actius era l'escriptor Lluís Martí i Arboix. Coneixien l'estreta relació d'en Lluís Martí amb els Irla -la correspondència entre ells no s'estroncà.

També Ramon Sais i Cendra va ser sempre un actiu militant d'Esquerra que repartia *La Humanitat*. Ens ho conta el nét, el senyor Martí Carreras i Sais, que sovint acompanyava l'avi en els seus passejos. I ho recorda perfectament. En Ramon Sais, tot anant -com sempre- al bar El Dorado, recollia un grapat de números del setmanari republicà que arribaven a ca la Montserrat dels trossos, una botigueta de robes que hi havia al costat del Dorado. La mestressa, que feia mercats, tenia facilitat per a fer-ne de mitjancera. L'avi quan era a casa, amb el net, de cada exemplar en feia quatre plecs, que li cabien just a la butxaca de l'americana. I, llavors, discretament els anava repartint: a can Vilossa, a can Calvet barber del carrer Claver, etc.

El punt de contacte personal que Ramon Sais tenia a Barcelona era Jaume Serra Gasulla (Barcelona, 1916-1973) qui, durant aquest decenni dels quaranta, es mostrà molt actiu com a militant d'ERC. El grup solia trobar-se en un bar proper a la Catedral, i allí de tant en Sais hi contactava.

Entre els seus papers, hi hem trobat una enquesta, parcialment contestada per ell mateix:

“ENQUESTA que el Consell Directiu d'ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA dirigeix a les respectives Federacions, J.E.R.C., S.F. i a les Comissions assessores.

1r.- ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA, deu seguir en el moment present una política particularista d'isolament amb els altres partits o bé deu cercar contracte amb ells?

2n.- En cas de política de conjunt, ha d'ésser de bona relació i col·laboració circumstancial o bé aquesta ha de fixar-se amb pacte i coalicions?

R.- **Pactes i coalicions circumstancials.**

3r.- Cas de col·laboració o coalició, ha de fer-se amb partits netament catalans i ha d'extensdre's a Partits i organitzacions peninsulars?

ENQUESTA que el Consell Directiu d'ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA dirigeix a les respectives Federacions, J.E.R.E.C., S.F. i a les Comissions assessores.

- 1er.- ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA, deu seguir en el moment present una política particularista d'isolament amb als altres Partits o bé deu cercar contacte amb ells?
- 2on.- En cas de política de contact, ha d'ésser de bona relació i col·laboració circumstancial o bé aquesta ha de fixar-se amb pactes i coalicions? — *Pactes i coalicions circumstancials*
- 3er.- Cas de col·laboració o coalició, ha de fer-se amb partits netament catalans o ha d'extenir-se a Partits i organitzacions peninsulars? — *amb partits catalans o foras sempre que's reconeixi netament la personalitat de Catalunya, en el sentit més ampli possible*
- 4rt.- Els organismes i Partits amb qui es tracti han d'ésser històrics o sigui d'avant-guarda. — *Sempre, pué, amb partits històrics d'avant-guarda*
- 5è.- Deu haver de tractar-se amb organitzacions sorgides després del 1939? — *Deu d'amb Part. anterior*
- 6è.- Cas de col·laboració, pacte o coalició, esp on deu assentar-se l'Esquerra. Dreta? Centre? Esquerra?
- 7è.- Amb quins Partits i Organitzacions caldria preferentment tractar?
- 8è.- Quins deuen excloure's de les nostres relacions?
- 9è.- Cas d'ésser demanats la col·laboració d'E.R.de C. en un Govern de transició: deuria acceptar? refusar? actuació expectant? — *actuant amb el mínim, sempre que circumstancials excepcionals i d'acord amb el programa d'Esquerra*
- 10è.- Quin criteri deuria seguir-se en cas de reposició d'autoritats i funcionaris públics?
- 11è.- Procediment més ràpid, siliat i justicier per a la execució de responsabilitats en que han incorregut els elements d'ictes al règim actual.

IMPORTANT. No es pss que el C.D. estigui orre de criteri respecte a les preguntes de la present enquesta, però, fidel a exercir sempre i en tot moment llurs funcions amb el màxim de democràcia, nets essència del nostre Partit, i volent interpretar el pensar i l'esperit del afiliats que en aquests moments difícil liuen "Present", a regre a ella aquest questionari, el qual deurá ésser contestat abans del dia 5 d'agost propvinent.

Barcelona, 20 de Juliol del 1946.

R.- **Amb partits catalans o forans sempre que es reconeixi netament la personalitat de Catalunya en el sentit més ampli possible.**

4t.- Els organismes i Partits amb qui es tracti han d'ésser històrics o sigui d'avant-guerra?

R.- **Sempre, però, amb partits històrics d'avantguerra.**

5è.- Deu haver xe tractar-se amb organitzacions sorgides després del 1939?

R.- **D'acord amb l'art. anterior.**

6è.- Cas de col·laboració, pacte o coalició, cap on deu assentar-se l'Esquerra. Dreta? Centre? Esquerra?

7è.- Amb quins Partits i Organitzacions caldria preferentment tractar?

8è.- Quins deuen excloure's de les nostres relacions?

9è.- Cas d'ésser demanada la col·laboració d'E.R. en un Govern de transició: deuria acceptar? Refusar? Actuació expectant?

R.- **Actuació espectant a menys que les circumstàncies excepcional i d'acord amb el govern de Catalunya aconselleixin la col·laboració.**

10è.- Quin criteri deuria seguir-se en cas de reposició d'Autoritat i Funcionaris públics?

11è.- Procediment més ràpid, adient i justicier per a l'execució de responsabilitat en què han incorregut els elements addictes al règim actual.

IMPORTANT. No és pas que el C.D. estigui orfe de criteri respecte a les preguntes de la present enquesta, però, fidels a exercir sempre i en tot moment llurs funcions amb el màxim de democràcia, neta essència del nostre partit, i volent interpretar el pensar i l'esperit dels afiliats que en aquests moments difícils diuen "Present", adreça a ells aquest qüestionari, el qual deurà ésser contestat abans del dia 5 d'agost propinent.

Barcelona, 20 de juliol de 1946."

* Aquest treball s'ha elaborat exclusivament a partir de les notes que Ramon Sais va deixar escrites en petites i disperses anotacions fetes en trossets de paper aprofitat. Conservades pel seu nebot Martí Carreras i Sais (+), ens varen ser lliurades amb el prec de fer-les públiques. Sempre que ha estat possible hem respectat l'ortografia en què han estat escrites les notes. Només hi hem afegit un accent, una lletra o un lleu canvi en els casos que, altrament, no serien intel·ligibles.

ANGEL JIMÉNEZ

28.- Imatges fotogràfiques de Ramon Sais, des de ben jove a Palafrugell, al Ramon Sais de 1945.

LLUÍS MARUNY I CURTO

**EL PRIMER AJUNTAMENT FRANQUISTA
A LA BISBAL D'EMPORDÀ, 1939-1947**

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

RESUM: L'article aporta informació sobre els acords, les prioritats i els estils de funcionament del primer Ajuntament de la Bisbal després de la Guerra Civil, presidit pel Sr. Robert Figueras de Almar, i se'n destaquen tres aspectes: com s'hi reflecteixen els avatars del govern espanyol i de la Segona Guerra Mundial; com es gestiona el llegat Camps i Armet, i un conflicte molt local com és la (no) construcció de la caserna de la Guàrdia Civil.

PARAULES CLAU: Franquisme, llegat Camps i Armet, ajuntaments de postguerra, Robert Figueras de Almar.

El febrer de 1939, entren les tropes franquistes a la Bisbal. Ara, els vencedors hauran de començar a construir el seu model d'estat. Com s'hi posen? És representatiu el que passa a la Bisbal? A petita escala, semblaria que sí: aquí passa, si fa no fa, com arreu. La diferència més significativa, segurament, és que la repressió immediata després de l'ocupació és menor del que va passar als territoris ocupats a l'inici de la guerra¹: a la Bisbal, els integrants actius de la majoria esquerrana² o bé eren morts³ o s'havien exiliat⁴ o estaven

1 Carlos Castilla del Pino (2004) explica com a Còrdova, per exemple, ocupada el 18 d'abril de 1936, es van produir 2008 afusellaments identificats i comprovats entre aquest dia i el 30 de desembre següent (p. 47). Còrdova va ser la província amb més afusellaments (9.579 en total), mentre a la de Girona n'hi va haver 519, (EL PAÍS, 13 d'agost de 2006). A València, les fosses trobades contenen "no menys de 60.000 o 70.000 cadàvers de republicans", morts després d'acabada la guerra (Empar Salvador i Fòrum Valencià per a la Memòria, intervenció al I Fòrum Social Català, Universitat Central de Barcelona, 26 de gener de 2008).

2 A les eleccions municipals del 14 d'abril de 1931, les esquerres (Ateneu Pi i Margall) van obtenir el 55% dels vots davant el 45% de les dretes (L'Escut Emporità). A les eleccions per diputats a Corts del 16 de gener de 1936, el Front Popular va obtenir, a la Bisbal, el 62% dels vots, davant la candidatura, també unitària, de dretes.

3 VVAA (1990): *La Revolució i la Guerra Civil a La Bisbal*, Ajuntament i Arxiu Històric de la Bisbal d'Empordà, recull 21 morts del bàndol franquista, 63 morts al bàndol republicà –quatre després del 7 de febrer de 1939– i 21 morts civils sense adscripció, al bombardeig dels franquistes el 30 de gener 1939; 105 morts en total. Jordi Oliva (1999) informa de 55 combatents bisbalencs morts al front, la majoria als fronts de Catalunya i Aragó. A Sant Feliu de Guíxols (131), Palamós (115), Palafrugell (110) i Torroella de Montgrí (66) n'hi va haver més; el 90% eren soldats republicans. També consta un civil bisbalenc mort per manipulació de material de guerra abandonat.

4 Jordi Gaitx (2007, annex 2) relaciona 43 exiliats de la Bisbal, però considera que el total d'exiliats identificats no arriba a la meitat de les xifres reals; podrien ser, doncs, al voltant de 80 o 90 els exiliats bisbalencs. Cal recordar Martí Noguera Maria, mort al camp de Gusen (Mauthausen) el 19 de gener de 1942 i Àngel Mercader Barnes, alliberat de Mauthausen el 5 de maig de 1945, tots dos bisbalencs (BERMEJO Y CHECA, 2006, p. 302).

empresonats a Girona –on queden encara 37 bisbalencs el desembre 1940– (OLIVA, 1999) o als camps de concentració arreu de tot l'Estat⁵..., o restaven amagats o humiliats i anorreats en la seva capacitat d'actuació cívica⁶.

Com s'organitzen els poders del nou estat? El poder civil, l'Ajuntament, és el primer a constituir-se.

Al mateix temps, sortint dels seus amagatalls, ho farà l'església catòlica, el poder ideològic, que inicia immediatament les activitats i publicarà el *Full Parroquial*, en castellà, ja abans del primer d'abril. El poder militar ocuparà la Bisbal poc temps, fins el 19 de juliol. La Guàrdia Civil s'hi instal·larà immediatament. Més a poc a poc, s'aniran posant en funcionament els jutjats i les notaries. El poder econòmic anirà reprenent posicions: el 23 de març es fa una crida als empresaris per a "normalitzar" el treball. I aviat aniran sorgint altres aparells de l'Estat: primer la Falange, d'afiliació pràcticament obligatòria, després l'*Oficina de Abastos*, que serà molt important en època de fam i *estraperlo*, després el sindicat vertical (CNS), el *Frente de Juventudes* i *Educación y Descanso*, que controlaran l'activitat cultural i associativa.

El primer Ajuntament franquista de la Bisbal, presidit per Robert Figueras de Almar⁷, té la peculiaritat d'estendre's des del 9 d'octubre de 1939 fins el 14 de febrer de 1947. Cobreix, doncs, una època marcada pel triomf militar *nacional*, però també per la immediata Segona Guerra Mundial. El règim militar mantindrà l'eufòria (enviament de la *División Azul*), fins que veu que els seus aliats de l'Eix perdran la guerra. Els anys 1945 i 1946 mostraran la inseguretat del règim i el temor a una ocupació aliada: la publicació del *Fuero de los Españoles* és un intent de congraciar-se amb les democràcies..., però conté més deures que no pas drets! Serà a partir de 1946 quan el temor anirà desapareixent, el franquisme s'anirà acomodant a la imprevista situació i començaran a canviar algunes coses. Per tant,

5 Tampoc en tenim encara dades concretes, però tots els presoners republicans van passar-hi llargues temporades, fins que aconseguien algun aval "positiu" (d'ajuntaments, de la Falange o de l'església catòlica).

6 L'aplicació de la llei de Responsabilitats Polítiques, del 1939, va generar l'obertura d'expedients a 99 ciutadans de la Bisbal. La llei podia comportar sancions econòmiques, inhabilitació professional o allunyament del poble (CLARA, 2005).

7 *De Almar*, sense l'apòstrof, és com a ell li agradava que s'hi dirigissin. Robert Figueras de Almar va néixer el 6 de juny de 1885; es va casar amb Margarida Raig Reig, nascuda el 14 de gener de 1913, no van tenir fills i van viure al carrer *General Sanjurjo*, núm. 11 (plaça Nova). Era Procurador dels Tribunals (dades del Padró Municipal de la Bisbal, de 1950).

1. Grup de bisbalencs que els anys 40 del segle XX intentaren tornar a fer l'Aplec de Sant Baldiri, però només varen reeixir l'any de la fotografia. A la imatge apareixen també els components de l'Orquestra Moderna. Imatge atribuïda a Francesc Marjanedas que també apareix a la fotografia. Col·lecció particular de Jordi Frigola.

l'Ajuntament de Figueras de Almar expressa prou bé els trets principals del franquisme triomfant..., i la mena de coses que el règim haurà d'anar eliminant i polint, per tal de sobreviure.

Les fonts d'informació per a l'elaboració d'aquest article han estat bàsicament les actes dels plens municipals. Pel que fa a la correspondència, hi ha moltes limitacions. No consten registres d'entrada ni de sortida de correspondència fins el 1953. A l'Arxiu de la Bisbal es conserven lligalls de cartes entrades a l'Ajuntament, desordenades, però pràcticament no trobarem cartes elaborades per l'Ajuntament: com a molt, alguna nota a llapis al marge indicant el sentit general de la resposta o, molt excepcionalment, l'esborrany fet per l'alcalde, com ara la resposta –molt característica del seu tarannà– a la demanda de la CNS d'un augment de sou dels funcionaris, com veurem. L'interès de la correspondència és millor pel que fa a avaluar el conjunt de la repressió sobre els ciutadans: abunden les demandes de funcionaris de presons, jutjats, camps de concentració, etc. reclamant informació sobre bisbalencs detinguts pels *nacionals*, però aquest tema justificaria un altre article. També trobarem molta correspondència relacionada amb la fam, la manca d'aliments i l'*estraperlo*; especialment una quantitat molt gran de

normatives, taxes, multes, etc., un tema que tampoc serà objecte d'aquest text.

I. PRIORITATS I MESURES URGENTS.

Les tropes franquistes van entrar a la Bisbal el 5 de febrer de 1939. Del 7 de febrer fins el 9 d'octubre de 1939, l'Ajuntament el gestiona una comissió gestora provisional, de la qual formen part: com a alcalde, Ferran Ramió i Servitja; com a regidors, Àngel Fernández, Ramon de Ciurana, Josep Bou, Jaume Rossich i Tomàs de Fonolleras; com a secretari de l'Ajuntament, Juli Cama i Batlle.

La primera sessió de la comissió té lloc el 8 de febrer i acorda:

- Canviar els rètols de places i carrers
- Repartiment de queviures
- Recollida d'armes
- Presentació d'"individuos" que haguessin estat a l'"*ejército rojo*".
- Declaració d'allotjaments disponibles (per a militars, Guàrdia Civil, funcionaris...)
- Celebració d'una missa de campanya

Aquests acords marquen des del primer dia els temes que es consideren fonamentals: la ideologia, la misèria, la repressió política i el nacionalcatolicisme.

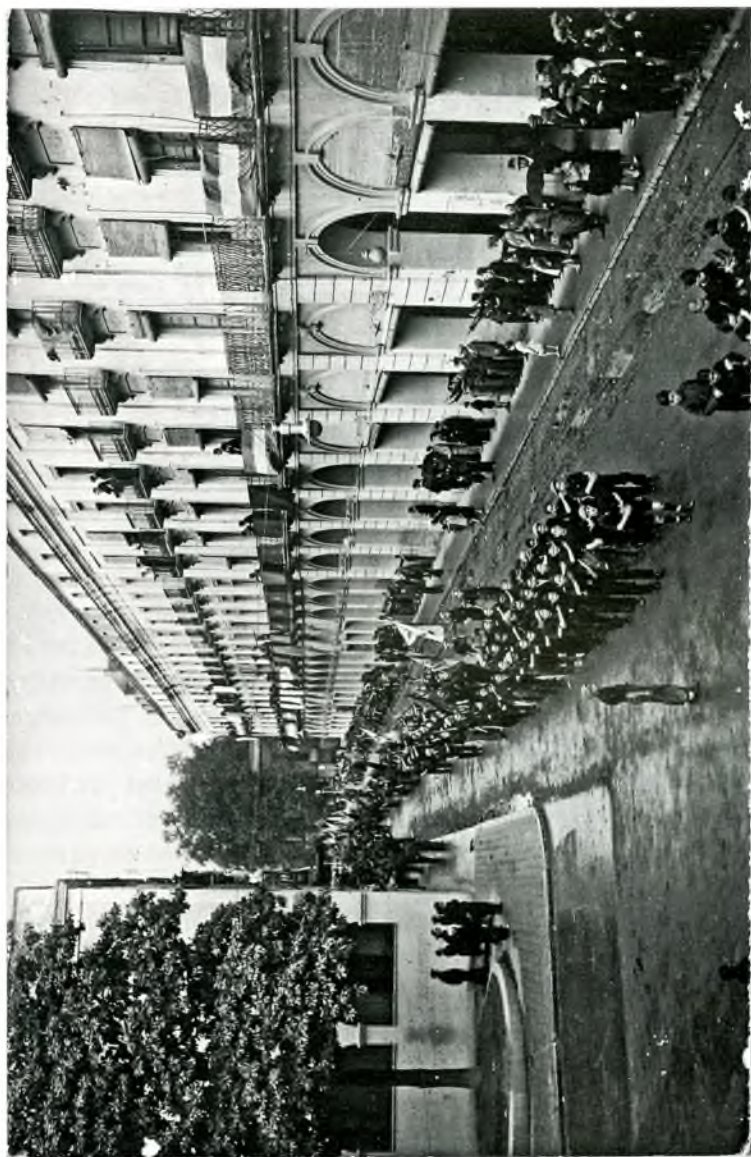
Un mes després, s'acordarà pagar les despeses d'enterrament de les víctimes del bombardeig del 30 gener anterior: 21 civils morts –tants com les víctimes del Comitè Antifeixista de primera hora– i molts ferits; 20 minuts, 5 avions, entre 30 i 40 bombes en una zona àmplia, entorn de la carretera, al centre del poble, amb l'únic objectiu de sembrar el pànic en una població civil ja derrotada. També es proposa de fer nínxols nous al cementiri: en falten⁸. I demanar carbó a Astúries.

El dia abans d'acabar-se oficialment la guerra, l'Ajuntament exposa el que serà, de fet, el seu programa. Acords municipals del 30 de març de 1939:

- Felicitacions per l'acabament de la guerra
- Placa als veïns "*vilmente asesinados*" pels rojos
- Celebració final de la guerra: "*piadoso recuerdo para los caídos*"⁹

⁸ La necessitat de construir més nínxols al cementiri i d'arreglar el cotxe funerari seran temes recurrents fins els anys cinquanta.

⁹ Els "*caídos*" eren, naturalment, només els morts del bàndol guanyador.

2. Desfilada de nens i joves falangistes, possiblement els anys quaranta. Autor desconegut. Col·lecció particular Jordi Frigola.

- Acceptar i restablir l’Hora de l’Ajuntament (a les 40 hores d’adoració de l’eucaristia)
- Full d’interrogatori a tots els funcionaris municipals, que hauran de contestar en deu dies
- Arranjament del cotxe funerari
- Canvi de noms dels carrers
- Creació de la Junta de Protecció de Menors
- Nova casa de la Guàrdia Civil: una “*verdadera urgencia*”

El ple següent (14 d’abril de 1939) informa del comunicat del governador civil ordenant la remissió dels antecedents i béns dels “*rojos*” i es constitueix la Junta de Depuració: “*Personas honorables y solventes para que inspeccionen relaciones de filiación del Frente Popular y que hayan ejercido cargos.*” En formaran part Jesús Tibau, primer cap de Falange, Jesús Rasós, Josep Ginesta, Josep Roig i Tomàs Verdaguer. A partir d’aquest moment aniran apareixent resolucions dels expedients de depuració dels funcionaris municipals: les primeres, el mateix dos de juny; les darreres apareixeran el desembre de 1939. Però no hi trobarem cap referència als empresonats, ni als afusellats.

El 26 de maig es demana el donatiu d’objectes d’or i plata per al tresor *nacional* i se’n farà una requisada casa per casa. També s’estableix com a sou base 6’50 pta. diàries per a un jornalier. Es crea la *Delegación de Abastos*: s’acabava de crear la cartilla de racionament, vigent fins 1952, per poder accedir als aliments bàsics. Comença així l’*estraperlo*, origen d’un grapat de noves, i velles, fortunes.

El primer acte festiu normalitzat serà una cursa ciclista: l’organitzada per la Unió Deportiva de Calonge (acta del 2 de juliol de 1939). La setmana següent, es parla també de noms de carrers i s’expressa l’objectiu: fer desaparèixer els rètols que no estan en l’idioma oficial i són contraris al *Movimiento Nacional*.

El 16 de juny s’acorda que els vigilants nocturns portin fanal, “*lanzón*” i arma curta.

El 9 d’octubre de 1939, es constitueix una nova comissió gestora. El nou alcalde serà Robert Figueras de Almar i els altres, designats pel governador cgivil de Girona, seran: Josep Reinal i Fàbrega com a primer tinent d’alcalde, Josep Cama i Avellí, Manuel Escoda i Guiteras, Martirià Lloberas i Sala, Joan Rasós i Casas, Josep M. Cruañas i Mascaró, Joan Foixà i Font i Josep Cortadellas i Bou (representant municipal a la CNS, el sindicat vertical). Al mateix temps,

dimiteix l'interventor municipal, i el ple proposa el nomenament de Pere Cals i Coll.

L'Ajuntament serà renovat parcialment el 4 de maig de 1945: ja feia més d'un any que ni Reinal, ni Cama, Lloberas i Foixà hi assistien. L'alcalde havia demanat repetidament la renovació al governador civil. En aquesta data són substituïts pels senyors Martí Piera i Escofet, primer tinent d'alcalde; Joan Rodríguez Castelló, segon tinent d'alcalde, i Joan Gispert i Pibernat. El càrrec de dipositari que tenia Josep Reinal passa a Josep Cortadellas i Bou. Aquest consistori es renovarà el 28 de febrer del 1947, quan destitueixen Robert Figueras i el nou alcalde serà Martí Piera, amb una comissió més reduïda: Escoda, Rasós, Cruañas, Cortadellas i Foixà.

Martí Piera i Escofet, farmacèutic i també enginyer industrial, havia col·laborat activament amb l'Ajuntament, a instàncies de Robert Figueras, en diversos temes tècnics, especialment en l'arranjament i millora de l'abastament d'aigües i del sistema de clauveram.

2. L'AJUNTAMENT DE ROBERT FIGUERAS DE ALMAR.

Robert Figueras serà un alcalde que deixarà una petjada molt personal: es mostrarà arrogant, arbitrari, autocràtic i passarà, en aquells temps, per dues sancions governatives.

La família Figueras són propietaris agraris importants, amb molts de masos. Havien viscut tradicionalment al carrer Ample, però també havien ocupat la Casa Marimon, domicili de Francesc de Paula. Altres cases dels Figueras a la Bisbal van ser el casal que hi ha a l'extrem de la plaça Nova que, pel darrere, dona a Correus, on vivia Robert, i els masos coneguts com Can Figueras, al darrere del Pou de l'Aigua, prop del Convent. Els Almar, procedents de Púbol, també eren una família amb moltes propietats. Els Figueras van incrementar notablement el seu patrimoni amb una pràctica comú en èpoques de gana: atorgaven pensions vitalícies a persones grans amb pocs ingressos, a canvi d'obtenir la propietat de les seves cases i possessions en morir els beneficiaris.

Robert Figueras de Almar era el segon de tres germans. El gran va morir als inicis de la Guerra Civil, descobert al seu amagatall, a Can Rata, prop dels Àngels. El tercer dels germans, Francesc de Paula, va tenir tres filles. La tercera, hereva de les propietats familiars, viu encara a Celrà amb el seu fill.

Robert, abans de la guerra, era conegut al poble com *el pistoler* (FRIGOLA, 2003, p. 79), per les seves exhibicions de pistola orientades a intimidar els votants en jornades electorals, durant la Dictadura i la República. Robert fou sergent de la *Milicia Nacional de Falange*, incorporat al bàndol franquista poc després de l'inici de la guerra. El seu pas per l'Ajuntament mostra part de la seva personalitat i aspiracions. Manté una actitud que va més enllà del servilisme propi de l'època: adulator respecte dels poderosos, menyspreador respecte dels pobres i ambició pel que fa a la política i als diners. Farà considerables despeses en subscripcions a tota mena d'iniciatives feixistes, protagonitzarà i promourà tota mena d'exhibicions religioses, enviarà constantment adhesions incondicionals a tots el jerarques del règim... Tampoc no tindrà cap escrúpol a l'hora de nomenar el seu propi germà, Francesc de Paula Figueras, com a administrador de l'important llegat Camps i Armet, i també del llegat de Paula Carles Fanals, com veurem més endavant.

En canvi es mostrarà terriblement garrepa –a les actes es trasllueix– en tot el que fa a pagaments de beneficència i ajut als pobres. Litigis pel pagament de quotes per pensió a bisbalencs atesos a l'Hospital Psiquiàtric de Salt; pel pagament d'ambulàncies de la Creu Roja per trasllat de malalts –malgrat l'entusiasme per celebrar la festa de la bandereta– per les estades de bisbalencs a la Casa de Beneficència de la Diputació, etc. Tot el que fa referència a l'atenció dels pobres és mirat amb lupa i estalviat: al Padró de Beneficència, el 5 de novembre de 1943, insisteix: “*Que en ningún caso se verifique ingreso ninguno en este Hospital Municipal sin previo conocimiento y previa orden de esta alcaldía... Se estudiará con el detenimiento que merece este asunto tan importante para la economía.*” El 14 de gener de 1944, es deixa en suspens el Padró de Beneficència “*para efectuar la correspondiente depuración*”: per Robert Figueras, ésser pobre era clarament sospitós.

També trobarem constants reclamacions dels mestres sobre els dèficits elementals de les escoles, mobles, estufes, el retard a fer la neteja de les escoles a l'inici del curs..., i les constants queixes dels treballadors municipals sobre la penúria dels seus sous.

Les armes li devien agradar, perquè seguirà mostrant-se molt favorable a l'ús de pistoles i armes per part dels serenos i agutzils, però també per a usos particulars: així el 14 de juny de 1940 consta a les actes que “l'alcalde ofereix de portar a terme les gestions encaminades a garantir la seguretat personal, per tal que es doni a les persones que en són mereixedores, mitjans legals de defensa”. Més

3. Benedicció de la bandera de joves d'acció catòlica. Presideix el bisbe Figueras d'Almar, 1941. Autor desconegut. Col·lecció particular Jordi Frigola.

endavant, apareixerà la denegació del governador provincial dels permisos d'armes per als regidors.

Robert Figueras es perdrà per la seva prepotència. L'octubre del 1942, el governador el suspendrà en les funcions d'alcalde, per un expedient que li obre la Fiscalia de Taxes, i, novament pel mateix tema¹⁰, se'l destitueix el 8 de febrer del 1947.

L'estil Figueras contrasta amb el tarannà mostrat per Josep Reinal, quan assumeix l'alcaldia accidental, entre el novembre 1942 i el maig del 1943. Tot i la seva prudència, apareixen a les actes, per primera vegada, l'atenció i cura dels petits detalls que poden millorar la vida quotidiana del poble (fonts, bancs, voreres...). Per cert, Reinal reitera la petició de dimissió dels seus càrrecs a l'Ajuntament per la incompatibilitat amb les seves ocupacions de delegat de l'oficina local de la Caixa de Pensions i, malgrat que no fou acceptada, en retornar Figueras a l'alcaldia, ja no assistirà mai més al consistori, tot i formar-ne part, nominalment, fins el 1947.¹¹ Presentar la dimissió era, aleshores, un gest insòlit..., que no va tenir cap resposta governativa.

3. REFLEXOS DE LA SITUACIÓ POLÍTICA.

El primer període està marcat per l'eufòria de la victòria i per la repressió. Així es magnificaran les víctimes i fets *nacionals* i es liquidarà tot el relacionat amb els *rojos*. A final de juny de 1939, moren el rector de la parròquia (Mn. Planas) i el primer cap de Falange, Jesús Tibau Giralt¹². L'alcalde declara que "*deben considerarse victimas de la furia roja marxista por la terrible persecución de que fueron objeto*". I afirma, amb sarcasme, que "*los detenidos y penados de la Bisbal que se hallan en la Prisión Provincial de Gerona*", s'afegeixen al condol: és l'única vegada que se'n parla del presos a les actes

¹⁰ En aquest cas per haver reclòs a les seves habitacions uns delegats d'*Abastos*, aïllats a la Bisbal per una gran nevada, el 1947, que dedicaven el temps lliure a posar multes als comerciants (FRIGOLA, *La Bisbal*, ja citada, p.81).

¹¹ Al fons documental de Josep Reinal (donació a l'ACBE), hi consten còpies de les cartes de renúncia al càrrec: la primera, amb data del 10 de novembre de 1941, renuncia al càrrec de primer tinent d'alcalde i dipositari municipal. La segona carta, del 17 de març de 1943, demana al governador que accepti la renúncia del seu càrrec d'alcalde accidental; en aquesta hi afegeix, com a data límit, la primera quinzena d'abril, quan estava convocat un concurs-oposició per la plaça de la Caixa.

¹² Tibau serà substituït per Alexandre Cuffó, que abandonarà pel seu *delicat estat de salut*, el gener següent i serà substituït després per Josep Maruny Jacas, pare de l'autor, del 25.01.1940 al 25.02.41.

municipals. Al mateix ple, el tinent de la Guàrdia Civil informa del trasllat de dos lesionats que estan a l'hospital, per tal de posar-los a disposició del “*Sr. Auditor de Guerra de la provincia*”.

La tasca republicana s'ha d'esborrar del mapa, fer-la inexistent: el 14 de juliol de 1939, es demana la pròrroga del contracte de subministrament d'electricitat fins al juny 1941, amb l'argument que “*debería no tenerse por vigente el citado contrato por durante los dos años y medio de dominio rojo*”. Igualment, una reclamació d'Antoni Caralt per l'enderrocament de la Casa Basart, acordada abans del 18 de juliol del 1936, és denegada amb l'argument que “*el ayuntamiento no se hace responsable del despojo*”, tot i ser presentada amb el suport dels senyors Fina, Ponsati i Roura, cap d'ells sospitós de roig. En canvi, el 24 de novembre de 1939 es discuteix com fer per exigir als propietaris que van fer obres de reparació de finques, a càrrec de “*comités*” o “*colectividades*”, per tal que tornin els diners a la caixa municipal.

Hi ha un seguit de misses, posada de la primera pedra del monument als *caiguts*, desfilades, adhesions al *Caudillo* i commemoracions que no s'acaben mai. La més espectacular, però no exclusiva de la Bisbal, és la desfilada dels taüts que suposadament contenen les despulles de les “*víctimas del terror rojo*” que, a la Bisbal, es retardarà molt: no es farà fins el 20 d'abril de 1940. Totes les dictadures tenen aspectes grotescos al costat dels sagnants, i aquest n'és un. La idea era traslladar a la Bisbal les despulles dels *nacionals* bisbalencs morts fora del poble. Inicialment es parla de tres persones de les que no se sap on són. Després només se'n parla d'una: Pere Ribas Piera, de qui s'informa que està enterrat a Monterrubio (Extremadura). Hi ha diverses gestions, s'hi envien diners, però, finalment, quan s'anuncia l'arribada d'una persona per fer-se'n càrrec, l'alcalde de Monterrubio escriu dient que “*no tiene ningún antecedente del lugar de entierro de Pere Ribas*” (23 de febrer de 1940). La desfilada amb els 21 taüts de les víctimes es fa igualment. Hi ha qui diu que gairebé tots eren buits; sigui com sigui, el 24 de maig de 1940, Joan Rasós demana al ple la “reserva gratuïta d'un nínxol de segona classe per dipositar-hi peces de roba de les víctimes assassinades durant el domini marxista”.

Però és imprescindible afegir la repressió continuada, quotidiana i humiliant del tracte a la població. L'arbitrarietat amb què es donen càrrecs i encàrrecs remunerats, el menyspreu amb què es tracta els considerats *desafectos* al nou règim, la indiferència sobre

les necessitats urgents i extremes de bona part de la població. Que s'expulsés de les escoles els fills de pares que no podien, o no volien, comprar l'uniforme de Falange¹³. O simplement, coses com la resposta de l'alcalde quan la CNS (el sindicat franquista) demana un augment de sou per als treballadors municipals, tots ells provadament afectes al règim: el ple (19 de gener de 1940) els respon que aquesta petició “no resol ni afavoreix el problema social...”, i que la CNS s'hauria d'orientar a abaratir el cost de la vida. La pobresa no solament es tracta com a beneficència –menjador dels pobres, plat únic, etc. –, sinó que es distribueixen els ajuts segons les idees i actituds dels demanants. Una anècdota: l'Ajuntament paga un taxi per tal d'expulsar gitanos..., a Corçà (febrer de 1947).

En general, l'Ajuntament es limita a constatar la fam que es passa, la carestia de productes bàsics, el mal funcionament del sistema de conducció d'aigües, els problemes amb l'electricitat..., sense fer-hi gaire res.

Mentrestant, la corporació assisteix a tota mena de processons, es recupera immediatament l'Hora de Vetlla Eucarística que primer serà de l'Ajuntament i aviat esdevindrà de l'alcalde –amb donatiu a l'església i incloent-hi orquestra– com el Viàtic General, les Missions Religioses, el Sagrat Cor, la Immaculada, els Exercicis Espirituals per als mestres...

En el terreny polític no hi ha cap referència a l'inici d'accions dels maquis a Catalunya (1940). El que vindrà a continuació és l'exaltació de les potències de l'Eix: el 6 de juny de 1941 s'acorda subvencionar una conferència –“*acto cultural y patriótico*” – sobre “*El Japón Moderno*”, a càrrec del “*reverendo padre Pedro de Escursell, párroco de Tokio*”. Però, després, acabada la Guerra Mundial, es renoven les “adhesions incondicionals al cap de l'Estat”, amb motiu de la “campanya insidiosa que s'està fent contra Espanya a l'estranger” (4 de gener de 1946) i les conseqüències: els treballadors municipals es queixen de la manca d'aliments bàsics i la corporació municipal “reconeix la realitat d'un problema tan greu i lamenta no poder-lo solucionar amb l'eficàcia requerida...” (22 de març de 1946).

A partir de 1947, ja amb el nou alcalde Martí Piera i Escofet, a poc a poc, les coses aniran millorant. Continuen les restriccions

¹³ Testimoni oral d'Ernest Maruny Roig, que afegeix que no van durar (ell i els germans) ni un mes a l'escola... “I encara ens van regalar la sarna!”

4. "Fiesta de la liberación", 1949. Atribuïda a Francesc Marjanedas. Arxiu Comarcal del Baix Empordà. Col·lecció Cruañas Plaja.

elèctriques, però es reprenen els balls populars (21 i 28 de novembre 1947), es tornen a celebrar les festes patronals dels gremis (perruquers i barbers, mecànics i ferrers...). La Diputació organitza una *corrida* de braus i l'Ajuntament accepta un "*palco*" on invita senyoretes en representació del poble. S'anuncia, amb optimisme desbordant, la compra d'una màquina de sumar "que facilitarà a gran escala la tasca de les diverses dependències i representarà un estalvi considerable d'hores de treball". I es parla d'establir una línia telefònica directa Girona – la Bisbal. Però encara s'adquiriran armes automàtiques per als serenos.

L'any 1947, d'altra banda, va ser l'any de dos esdeveniments dignes de ser recordats per als bisbalencs: una gran nevada i un enorme incendi a les Gavarres, el dos d'agost, el més gran que es recorda i del qual es diu que van cremar totes les Gavarres. També va ser el any que va morir Francesc Cambó, exiliat a Buenos Aires, nascut a Verges, qualificat de "*gran patricio e insigne ampurdanés*" a les actes municipals del mes de maig.

4. OBRES, PROJECTES I REALITZACIONS.

El catàleg d'obra feta per l'Ajuntament Figueras és ben migrat. Fins i tot un projectat monument als *caiguts*, que havia d'anar a la plaça de Francesc Macià, anomenada d'Albert Camps i Armet, no passarà de la solemne posada de la primera pedra i es limitarà a una placa als *caiguts* a la paret de l'església, aprovada el 6 d'agost de 1943, feta a Can Corominas.

Un tema recurrent en aquest període és la necessitat de construir nous nínxols i arreglar el cementiri; també el cotxe funerari. S'hi dediquen diferents partides dels pressupostos, però no serà fins el desembre de 1946 que s'informarà de la pròxima inauguració de l'altar i la creu del cementiri.

El canvi de plaques als carrers serà més ràpid, atesa la importància política de substituir els noms que el règim consideri impropis, però no serà fins el 1941 que s'acorda posar unes plaques de ceràmica amb la nova nomenclatura.

És molt lent el procés de reconstrucció dels danys ocasionats per la guerra. El tren de Girona a Palamós havia deixat de funcionar. Hi haurà diversos projectes governatius als quals l'Ajuntament hi donarà "suport entusiàstic": tornar a refer el trajecte, prolongar-lo fins a Banyoles..., però no es restableix el Tren Petit fins el novembre de 1941, tot i que al març del 1942 encara no portava la saca de Correus.

En l'àmbit municipal, caldrà esperar al 26 de gener del 1945 per acordar que l'Ajuntament pagui unes voreres que estaven fetes, i que van ser destruïdes pel bombardeig! Les voreres se les havia de fer cada veí i, dos mesos després, l'Ajuntament es nega a la petició d'un veí per pagar unes voreres i ho considera una "*extemporànea petició*".

Els problemes també són greus en l'abastament dels serveis bàsics: portada d'aigua, clavegueram, enllumenat públic... Un dels primers acords serà fer servir els fanals del passeig per il·luminar alguns dels carrers del centre del poble. El març del 1940, Josep Reinal proposa comprar 300 bombetes noves per donar llum als carrers, però, al gener del 1941, a les actes municipals encara consten problemes importants amb l'enllumenat. El contracte per aquest servei no es formalitzarà fins el novembre de 1941, dos anys i mig després d'acabada la guerra. Però fins el 1946 no es disposarà d'enllumenat correcte al passeig ni a les Voltes.

L'altre gran tema recurrent és l'abastament d'aigua. El ple constata diverses vegades el problema existent; primer s'aprova una nova bomba d'aigua (agost del 1940), que aviat tindrà nombrosos problemes i avaries. L'Ajuntament intenta que sigui la gent la que pagui i resolgui el problema: incrementant les tarifes, fent restriccions en el subministrament, la majoria forçades per problemes de la xarxa, etc. Així, el 23 d'agost de 1943, es registra a les actes un "*largo y movido debate*": la puja del preu de l'aigua no ha fet baixar el consum com s'havia previst. Es posa un límit de 20 m³ per casa. Però a l'octubre es contracta un altre operari, ateses les dificultats creixents, manca de cabal, i avaries. El novembre 1945, consta un altre augment del preu de l'aigua. L'octubre del 1946, es reconeix que la meitat dels comptadors d'aigua estan avariats i això "*repercuteix negativament en la recaptació*": es repararan.

El fracàs municipal en el tema de l'aigua és evident. Finalment, es demana ajut i es recorre al Sr. Martí Piera i Escofet, farmacèutic però també enginyer industrial, que s'incorpora com a primer tinent d'alcalde, el maig del 1945. Piera es posa a la feina: a l'agost, proposa obres urgents i el 14 de setembre se li encomanen les obres. L'11 de gener 1946, es compra una nova bomba d'aigua. Però el març del 46 el ple constata que, a les darreres pluges, el nou col·lector de Coll i Vehí va formar un "*impetuoso torrente*" que va inundar les Voltes. A l'octubre, es reorganitza el servei d'aigües. El novembre del 1946, s'aprova la memòria sobre aigües presentada per Martí Piera i se'l felicita per la millora del servei. Han passat set anys des de l'acabament de la guerra.

Un dels elements propagandístics del franquisme fou la construcció de "cases barates", de protecció oficial, a través de l'*Obra Sindical del Hogar*. A la Bisbal tampoc no hi va haver sort, tot i la iniciativa governamental de construir el grup de Cases de Santa Maria, al carrer d'Agustí Font. Al desembre del 1941, l'Ajuntament aplaudeix la proposta; el setembre següent, s'aprova el projecte: sis cases unifamiliars... El 1949, les obres es paralitzen... No s'inauguraran fins el 1950.

A les actes municipals d'aquest període, gairebé les úniques iniciatives, modestes, de millora del poble i de les condicions de vida dels ciutadans, les aporta Josep Reinal, que proposa petits arranjaments: del brollador de la plaça Francesc Macià, de bancs malmenats, d'una font per a ús públic (abril 1941), o la construcció d'una nova planta de l'Hospital, com a pavelló d'infecciosos (desembre

5. Col·locació de la primera pedra d'un monument finalment no construït en homenatge a los "Caidos", agost 1939. Atribuïda a Francesc Marjanedas. Arxiu Comarcal del Baix Empordà. Col·lecció Cruañas Plaja.

1941). El pavelló no es farà i de les altres no se'n parla més. Cal dir, però, que l'Ajuntament es preocupa per millorar el camp d'esports: hi aporta l'aigua (març 1940) i repara les dutxes i els vestuaris (juny 1943).

Però, tot i així, en aquests anys hi haurà dues millores importants per al poble. La primera serà una iniciativa particular: el 12 de març del 1943, al ple s'informa que l'Eusebi Tarrés Renart té la intenció de construir una casa allargant les Voltes, iniciades el 1854, que només arribaven fins el carrer Ample: proposa de fer el tram final de com són actualment. L'Ajuntament farà una alineació del carrer Coll i Vehí i Solidaritat Nacional, a partir de la qual es declaren unes parcel·les sobrants, que s'atorguen al Sr. Tarrés a canvi del dret perpetu dels vianants a passar per sota dels porxos de les Voltes. La Casa Tarrés s'aprova el juny 1943. L'1 de març del 1946, Tarrés demanarà quina part ha de pagar de les voreres: l'Ajuntament li diu que les ha de pagar el propietari, però li acorda 500 pta. per cada volta construïda, tot desfent-se en elogis de la importància de les Voltes¹⁴. L'enllumenat de

¹⁴ "Un magnífico paseo cubierto como no tengan quizás otras ciudades, no ya de nuestra categoría, sino de muy superiores."

les Voltes es completa l'octubre de 1946. Només quedava pendent un solar intermedi: Can Ganigué.

La segona obra remarcable, aquesta municipal, serà l'ampliació del pont de la carretera sobre el Daró, on es van afegir les voreres. El 26 de novembre del 1943, s'aprova el pressupost per a les obres. El maig següent, s'acorda reparar la barana i a l'octubre s'acorda pintar-la. Val a dir que aquestes voreres noves van desnivellar-se poc després, per un ús deficient de les runes amb què es van emplenar les arcades...

5. EL LLEGAT CAMPS I ARMET¹⁵.

L'avi de l'Albert Camps, Pere Camps i Ros, va néixer a Sant Llorenç de la Muga, on tenien diverses propietats, però s'establí a Monells. El pare, Joaquim Camps i Garriga, hi va néixer, es va casar amb Paula Armet i Moragas, de la Jonquera, i tingueren dos fills, l'Albert i en Carles. L'Albert, l'hereu, es dedicà a la política i fou diputat a les Corts, pels conservadors, representant el districte de la Bisbal entre 1879 i 1886, i senador entre 1898 i 1901.

Albert Camps i Armet mor a Barcelona el 25 d'octubre de 1923. Havia fet testament el 9 de febrer de 1902, en el qual llega al seu germà, Carles, enginyer de la Maquinista Terrestre, les finques radicades dins dels termes municipals de les demarcacions dels partits judicials de Figueras (Sant Llorenç de la Muga, Albanyà i Darnius), Girona (Madremanya, Banyoles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura) i la Bisbal (Peratallada, Ullastret, Corçà, Casavells i Llofriu). En cas que en Carles mori sense tenir fills que hagin arribat a la pubertat, aquests béns passaran als respectius hospitals: Provincial de Girona, i municipals de Figueras i la Bisbal.

El llegat corresponent a la Bisbal inclou quatre masos: Mas Simon (Llofriu), el Mas Ros, el Mas d'en Lliure¹⁶ i el Mas Nou d'en Lliure (tots tres a Peratallada), i un seguit de camps i boscos per la zona.

El testament estableix que en cas que els hospitals no tinguin la capacitat per adquirir o alienar béns, "*sin intervención de autoridad*

¹⁵ Dades tretes dels dos lligalls que componen l'*Expediente general de adquisición, ventas y reparación de las fincas del legado Camps i Armet, al Hospital Municipal de esta Ciudad*, ACBE, amb autorització de l'Ajuntament de la Bisbal, propietari del fons, signada el desembre 2006.

¹⁶ Joan Badia i Homs, a una monografia sobre Peratallada, el menciona com la masia més remarcable de Peratallada: "Exemple magnífic de casa pairal (s. XVII-XVIII) amb teulada a quatre vents." BADIA, 1982).

alguna”, serien els marmessors testamentaris (o els seus substituïts, que també apareixen designats¹⁷) més el canonge penitenciari de la Diòcesi de Girona els qui hauran de vendre aquests béns, amb subhasta, o sense. “*a su exclusivo y prudente juicio*”, per invertir el producte líquid de les vendes i lliurar-lo als hospitals legataris, concedint-los “*las más amplias facultades para que puedan practicar por sí solos las expresadas operaciones, sin restricción ni limitación de clase alguna y sin la intervención ni consentimiento de los respectivos Hospitales legatarios, ni de otra persona, autoridad ni tribunal*”.

El testament estableix explícitament que “*no pueden entrar tratos ni convenios con mi hermano Carlos Camps ni otros interesados en mi herencia, para modificar cualquiera de las modalidades fijadas por mí...*” En qualsevol cas, el llegat passaria, íntegrament, a l'Hospital Provincial de Girona. Si aquests hospitals no rebien l'herència (per haver-hi hereus fills de Carles), rebrien 20.000 pta. cadascun com a compensació.

Carles Camps i Armet mor a Sant Llorenç de la Muga, el 7 de gener de 1939, sense fills. Mentrestant, l'hereu de Carles era el seu nebot Elies de Molins, que continua recollint algunes de les rendes. La primera notícia del llegat Camps i Armet a la Bisbal apareix el 23 de juny del 1939: l'advocat Rossich informa de la cessió a l'hospital d'algunes finques del llegat i recomana fer les gestions oportunes. S'acorda penjar el retrat a la sala de sessions i organitzar un solemne funeral a la memòria d'Albert Camps i Armet: de comprar els retrats, se'n tornarà a parlar... El 1951, dotze anys més tard! I del funeral, si es va fer, no en queda cap menció.

El 7 d'abril de 1940, en una carta a l'alcalde, l'advocat Josep M. Pi i Sunyer, de Barcelona, justifica que l'Ajuntament procedeixi a vendre el llegat Camps, en nom de l'hospital i, davant la reclamació dels hereus de Carles Camps i Armet, recomana que es denegui la reclamació, tot afegint-hi: “*Incluso en caso de duda, creo que se haría muy difícil a los legatarios pretender la intervención tratándose de uno de estos casos en que lo sencillo es actuar la Municipalidad y lo difícil ponerle cortapisas... Todo ello todavía aumenta la proceden-*

¹⁷ Marmessors: Dr. Sebastià Puig i Puig, canonge de la catedral i administrador de l'Hospital de la Santa Creu, i el senyor Jesús Sánchez y Diezma, advocat i catedràtic. Substituïts: Dr. Sebastià Puig o el canonge que el succeeixi en el càrrec d'administrador de l'Hospital de la Santa Creu (per Sebastià Puig) i mossèn Vicenç Casajuana, beneficiat de l'església parroquial de Santa Anna.

cia de decidirse por el camino de que sean Vds. los que perciban el legado.”

El Sr. Figueras de Almar demana l'opinió d'altres advocats. El Sr. Francesc d'A. Condomines (carrer Diputació, 262, 2n, de Barcelona) respon el 8 de juny de 1940 que:

- La condició que els hospitals beneficiats “puguin administrar sense interposició de cap persona” és ineficaç i s'ha de considerar com a no posada: invoca l'art. 792 del Codi Civil.
- El senyor Carles Camps no té cap dret a reclamar una part que demana per les inversions efectuades en el llegat del seu germà.
- No procedeix la intervenció de cap marmessor “*ya que unos han fallecido y otros actuan únicamente en el caso de aceptarse la condición antes rechazada*”, referint-se a la gestió directa per part dels hospitals.

L'advocat Francesc d'A. Condomines també informa l'alcalde de la visita que li ha fet el Sr. Fernando Foix, president de la Diputació de Girona, en relació amb el llegat i avança algunes idees sobre l'alienació dels béns a favor dels hospitals.

El 12 d'octubre de 1940, com a alcalde interí, Josep Reinal sol·licita al governador obrir un expedient per alienar béns del llegat per tal de poder atendre reparacions de finques i construir un pavelló d'infeciosos annex a l'hospital i altres reparacions de l'hospital.

El 20 de gener de 1942, Robert Figueras proposa vendre el Mas Simon de Llofriu i una casa de Corçà, part del llegat Camps i Armet, i la casa núm. 3 del carrer Carreras Dagas, amb els següents objectius:

- Reconstruir el Mas d'en Lliure.
- Refer la paret i vorera de l'Horta de l'Hospital.
- Fer el nou Pavelló d'infeciosos..., si queden diners.

El 21 d'octubre de 1942, Josep M. Pi Suñer confirma la capacitat de l'Ajuntament d'Olot per alienar, a favor del Sant Hospital d'Olot, una finca urbana a Barcelona.

El 4 de desembre de 1942, el governador civil respon al Sr. Figueras que “*no existe ninguna necesidad imperiosa ni apremiante de enajenar los bienes que se le solicitan*”. El 2 de gener de 1943, l'alcalde accidental demana un dictamen de l'arquitecte sobre les obres necessàries per al manteniment de les finques del llegat.

El 9 d'abril de 1943, es demana una còpia autèntica del testament d'Albert Camps.

El 8 de gener de 1943, es constitueix una comissió municipal, integrada pels senyors Manuel Escoda Guiteras i Josep Cortadellas, que acorda: primer, desistir de la construcció del pavelló d'infecciosos i segon, demanar dictamen sobre el dret de l'Ajuntament de vendre les finques de l'hospital municipal.

Informe de l'administrador, Francesc de P. Figueras de Almar, 1 de juny 1943:

1r. Les rendes i productes... “no estan en consonància amb el seu valor”... Les contribucions i impostos municipals absorbeixen casi el 70 % dels rendiments o lloguers....

2n. Edificis ruïnosos...

3r. Expressa el seu temor que els masovers abandonin els masos, pel seu mal estat. Els que estan en pitjor estat de conservació són el Mas Simon i el Mas Nou d'en Lliure.

Proposa:

- Demanar informe tècnic del Mas Ros, de Peratallada.
- Reparacions imprescindibles al Mas Simon: 37.747,38 pta.
- Construcció d'un porxo i un paller al Mas Nou d'en Lliure. Pressupost de Pelai Martínez Poncio, arquitecte municipal de la Bisbal:

- Fer porxo i pallissa 22.155'23 pta.
- Reparacions 25.674'00 pta

El 25 de setembre de 1943 figura un dictamen dels lletrats Sr. Pi Suñer i Sr. Sagarra (Rambla Catalunya, 67, pral. 2a, Barcelona), que amplia l'anterior del 7 d'abril:

1. “L'Hospital de Pobres de la Bisbal” no és un òrgan de beneficència particular i no precisa autorització del govern per alienar finques del llegat Camps i Armet.
2. L'Ajuntament té plena personalitat per efectuar vendes de patrimoni atès que l'hospital no té un òrgan específic per administrar, i és el municipi l'òrgan competent.
3. No hi han d'intervenir de cap manera els marmessors testamentaris.

La condició de no intervenció d'autoritat no pot afectar, per tal com el superior control de l'autoritat ha de ser la màxima garantia de la bona administració i l'art. 792 del Codi Civil disposa que les condicions contràries a les lleis “*se tendrán por no puestas y en nada perjudicarán al heredero o legatario*”.

4. [Recomana] que el ple del consistori prengui l'acord de designar el “Sr. Alcalde” per tal que rebí l'herència i pugui subscriure la

corresponent escriptura notarial, actuant en nom de l'hospital..., però puntualitza que els beneficis de la venda han d'anar a l'hospital.

El 3 de desembre de 1943, s'aprova la convocatòria de subhasta del Mas Simon (Llofriú) i set peces de terra annexes, que es fa l'any 1944. Guanya la subhasta en Emili Alemany Planas, que actua en nom de Joaquim Colomer i Clara, que viu al carrer Barcelona, núm. 2, de Girona, que esdevé el nou propietari. Import de la transacció: 101.732 pta. Es formalitza la venda el 26 de juny 1944, davant del notari de Barcelona, Joan Fabregat Planas.

Ja amb l'alcalde Piera, el 27 de juliol de 1951, es pren nota d'un escrit del Ministeri de Governació, rebut a través de la Guàrdia Civil, autoritzant l'ajuntament a vendre en pública subhasta les finques propietat de l'Hospital, llegades per Albert Camps i Armet i Paula Carles Fanals. El Ple autoritza l'alcalde Martí Piera a fer les gestions corresponents. El Ple també acordar comprar dos retrats d'Albert Camps i Armet "por su gran altruismo en favor de los necesitados, legando sus bienes a dicho Hospital".

El 19 d'octubre de 1951, l'alcalde Martí Piera i Escofet informa al Ple que ha decretat la realització de la subhasta de les finques de l'Hospital. Se'n fa l'anunci al Butlletí Oficial de la Província i també, *dada la importancia del mismo*, al diari Los Sitios i a la B.O. de l'Estat.

El 7 de desembre de 1951, es comuniquen al Ple municipal els resultats de la subhasta feta el 23 i 24 de novembre del 1951, dels dos llegats: Albert Camps i Armet i el de Paula Carles i Fanals que és d'una casa amb terreny, a S'Agaró, que adquirirà Josep Ensesa Guber, Ctra. de Barcelona, 34, GIRONA, per 77.000 pta.

Les vendes més productives són:

- El Mas Nou d'en Lliure, s'adjudica als únics postors: Joaquim Canals Pons i la seva esposa Teresa Ferran Tusellas i a Mateu Vila Carles, de Peratallada, per 361.500.
- El Mas d'en Lliure, s'adjudica per 225.000 pta. als únics candidats: Conrado Sabater Estadella i la seva esposa Maria Pla Roget, tots dos de Bescanó.
- El Mas Ros de Peratallada s'adjudica per 157.000 pta. (preu inicial 129.000), a Felip Riembau Coll i la seva esposa Teresa Ferrer Ventura.

Però al Registre de la Propietat de la Bisbal no consta cap inscripció d'aquests masos a cap de les persones que van guanyar la subhasta. Probablement, devien participar-hi a compte d'una tercera persona.

A l'ACBE també es poden consultar els comptes de l'administració del llegat Camps i Armet, presentats per Francesc de Paula Figueras, descomptant el 10% que li corresponia per la gestió. Les rendes anuals totals són relativament baixes, mostren força dispersió (entre 681 pta. l'any 1943 i 15.444 pta. el 1944) i no semblen afectades per l'elevada inflació d'aquells anys.

Després de la segona subhasta per liquidar les propietats no traspassades a la primera (22 de maig de 1952), s'acorda deixar les rendes d'aquestes finques directament a l'hospital, i al seu administrador. Així, es posa final a l'administració de Francesc de Paula Figueras de Almar i se li "*agradecen todos los trabajos que ha venido realizando*" (acta del ple del 31 d'octubre de 1952).

Encara hi haurà una darrera menció al llegat, el 19 de desembre de 1952, quan l'alcalde Piera ordena comprovar "*la existencia de otras fincas que las que figuraban en el inventario... [no registrades com a tals] y de ser ello cierto, proceder a su debida inscripción en el registro*". Això és resultat d'haver descobert uns pagaments de rendes anuals, corresponents a propietats de les quals no constava la propietat municipal.

6. LA CASERNA DE LA GUÀRDIA CIVIL.

Robert Figueras demostrarà una desconfiança i menyspreu cap a la Guàrdia Civil constants al llarg de tot el mandat. Ell, falangista i excombatent, enalteix l'exèrcit en qualsevol ocasió, mentre posarà tantes traves com podrà a la *Benemèrita*. Potser perquè la Guàrdia Civil va posar-se a les ordres de l'estat legal a les principals ciutats (Madrid, Barcelona, València...)? De fet, el mateix Franco va mostrar la intenció de dissoldre el cos, fins que el 1940 (llei de 15 de març) decideix mantenir-lo, però amb un control estricte de l'exèrcit, amb la missió d'*eliminar els enemics interiors*, assegurar l'ordre públic i la continuïtat del règim. Serà la Guàrdia Civil qui farà la feina més bruta: s'enfrontarà als *maquis*, protegirà el caciquisme, controlarà l'Espanya rural i, més tard, s'enfrontarà a ETA.

Així, tot i la *verdadera urgència* de trobar-los un allotjament, no es resoldrà mai en el seu mandat. I cada pas serà objecte de discussió i traves. Discutirà l'import del lloguer i qui l'ha de pagar; es negarà al manteniment del capità, a cercar nous allotjaments...

El 14 d'abril de 1939, la *Vescomtessa de Vilanova* reclama la devolució de la casa de la seva propietat, que ha ocupat la Guàrdia Ci-

vil. L'alcalde ho rep amb "*sumo desagrado*". El 26 de maig, la vídua del Dr. Vehí, ofereix una casa. El 16 de juny, la Sra. Bosch i Viñamata, vídua Niubó, ofereix de cedir i vendre unes cases al carrer Ramon de Cabrera per a la Guàrdia Civil, on, de fet, s'estaran fins la construcció de la nova caserna. Però començarà la discussió per veure qui ha de pagar el lloguer. Al juliol, es registra el fracàs de les gestions de Jesús Rasós sobre el tema. Al desembre, el tinent demana una subvenció per completar els diners per a lloguer aportats per la Guàrdia Civil: s'han de pagar 4.800 pta. però en reben 384. Es denega, atès que no és competència municipal. Al febrer, l'Ajuntament ofereix pagar la tercera part del lloguer, sempre que no arribi a les 1.500 pta. El tinent iniciarà un expedient de reclamació (març 1940): l'Ajuntament oferirà pagar 500 pta. mensuals...

Entre el 15 d'octubre i el 3 de desembre de 1941, l'Ajuntament compra tres cases al carrer del Morró, però el 18 de juliol anterior havia sortit una normativa sobre la construcció de casernes..., i les cases comprades no s'hi ajustaven!: es demanava construir les casernes a solars aïllats i prou grans. Es rebutja, doncs, l'oferta. Cap novetat fins el 16 de juny de 1944, quan la Guàrdia Civil torna a reclamar solucions: l'Ajuntament acorda "*reiterar l'ofertament anterior*" i que si no l'accepten ho diguin de pressa. La resposta és que l'oferta és "*inacceptable*". El 27 de novembre de 1944, s'acorda comprar el solar Horta Lloret. El 5 d'octubre de 1945, a la comissió d'alcaldes de la demarcació es presenten "nombrosos inconvenients en relació amb la construcció de la casa-caserna... És criteri de la comissió que s'abandoni el projecte... per no ser de la immediata competència municipal". El 14 de juny de 1946, es pren l'acord de suspendre el projecte de caserna i s'afirma que "és l'estat qui se n'ha de fer càrrec".

Els terrenys on es construirà la caserna, al terme de Forallac, no els adquirirà l'Ajuntament fins el 5 de setembre de 1969. La cessió administrativa d'aquests terrenys a la *Benemèrita* es farà el 1976, i la cessió definitiva es formalitza el 23 de novembre de 1994.¹⁸ Els Mossos d'Esquadra substituïren la Guàrdia Civil el 1996.

Culte a la pròpia personalitat, arbitrarietat i despotisme en el tracte amb els ciutadans; nepotisme en l'administració dels cabals públics; desinterès per la ciutadania i les dificultats de la població en una situació d'extrema misèria; ineficàcia en les actuacions de

¹⁸ Informació facilitada per la Secretaria de l'Ajuntament de la Bisbal.

millora de la ciutat... Aquest fou l'estil de l'*Ajuntament Figueras*. Ni aquell franquisme de les primeres hores va poder mantenir un personatge així, quan va començar una altra etapa condicionada per la derrota d'Alemanya, Itàlia i el Japó, el 1945.

BIBLIOGRAFIA:

- BADIA i HOMS, Joan. *Peratallada*. Barcelona: Ed. Mediterrània, 1982.
- BERMEJO, Benito i CHECA, Sandra. *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*. Madrid: Ministerio de Cultura, 2006.
- CASTILLA DEL PINO, Carlos. *Casa del Olivo. Autobiografía 1949-2004*. Barcelona. Tusquets editores, 2005.
- CLARA, Josep. "Expedients de Responsabilitats Polítiques al Baix Empordà". *Estudis del Baix Empordà*, 24 (2005), p. 179-198.
- FRIGOLA i ARPA, Jordi. *La Bisbal*. Girona: Diputació de Girona, 2003. Quaderns de la Revista de Girona, 109.
- GAITX i MOLTÓ, Jordi: *L'exili del Baix Empordà al 1939*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal, 2007. XVI Premi Pere Lloberas.
- MATAS i BALAGUER, J. et al.: *La Revolució i la Guerra Civil a La Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament i Arxiu Històric Comarcal, 1990.
- OLIVA i LLORENS, Jordi: *El cost humà de la Guerra Civil a les comarques gironines: Combatents morts i víctimes del material bèl·lic abandonat*. Girona: El Punt, 1999.

NORMES DE PUBLICACIÓ

GUIA PER AL LLIURAMENT DE TREBALLS

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ (EBE) és la publicació anual de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà. EBE admet la presentació de treballs d'investigació circumscrits de manera obligatòria dins l'àmbit territorial de la comarca del Baix Empordà.

1. Cada any, el Consell de Redacció rebrà originals fins al 31 de gener i s'acceptaran explícitament o es retornaran per introduir-hi modificacions que s'hauran d'efectuar en el termini d'un mes des de la data en què s'hagi tornat.
2. La llengua de la revista és el català, tot i que es rebran igualment articles en les restants llengües oficials de l'Estat, així com en anglès, francès, italià i portugues.
3. Tots els textos presentats han de ser inèdits.

TIPUS DE TEXTOS

Es poden presentar dos tipus de textos:

Articles originals de recerca o articles de revisió: han de tenir un màxim de 20 pàgines, incloent-hi les notes i la bibliografia; han d'acompanyar-se de 4 a 6 paraules clau i d'un resum de 150 paraules com a màxim, si és possible en tres versions (català, castellà i anglès). Els treballs més llargs de 20 pàgines també podran ser admesos si el Consell de Redacció ho considera convenient.

Ressenyes de llibres, tesis o tesis: han de tenir entre 2.000 i 3.000 paraules. Han d'acompanyar-se d'una fitxa on consti: (1) en el cas de les ressenyes de llibres: el títol de l'obra, l'autor, l'any, lloc i responsable de l'edició i col·lecció, si fos el cas, (2) en el cas de les ressenyes de tesis i tesis: el títol, l'autor, la institució acadèmica i l'any de presentació. Seran sempre encarregades pel Consell de Redacció d'entre les diferents novetats editorials aparegudes en el mateix any.

FORMA DE L'ENVIAMENT O ENTREGA DELS TREBALLS

Els treballs i tot allò amb què se'ls acompanyi han d'enviar-se en un únic correu a l'adreça electrònica info@iebe.org, especificant en l'assumpte que es tracta d'un article per als Estudis. També es poden lliurar els originals en còpia de paper (a més de l'original en suport magnètic) a qualsevol membre del Consell de Redacció o per correu postal a l'adreça de la Secretaria de l'Institut, Plaça dels Països Catalans, Casa Muntaner, Museu de la Pesca. 17230 Palamós.

A la primera pàgina del document, hi ha de constar per aquest ordre: el títol del treball, el nom i cognoms de l'autor o autors, una adreça de correu electrònic i un telèfon de contacte. [NOTA: En cas de publicació del text hi constarà el nom de l'autor i, previ el seu consentiment, una adreça de correu electrònic. També caldrà incloure-hi els resum (150 paraules com a màxim) i les paraules clau (de 4 a 6)].

Les imatges s'han d'enviar en format JPEG, resolució 300 dpi, a mida real i en carpeta separada del text. L'autor suggerirà l'ordre i la disposició dins el text de les figures, la citació de les quals es farà en el lloc apropiat de la següent manera: (fig. 3)... Els gravats, dibuixos o fotografies han de ser de bona qualitat, amb escala gràfica, retolació i amb els peus del text, sempre que calgui. S'ha de citar la procedència de les fotos o gravats utilitzats, de l'arxiu o biblioteca d'on provenen i el nom del seu autor.

El Consell de Redacció de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà es reserva el dret de no publicar aquells treballs que per defectes de redacció, de presentació o de contingut no s'adaptin a aquesta normativa de publicació; així mateix, pot rebuïjar també aquells estudis que no tinguin prou qualitat científica o bé que mostrin greus defectes de metodologia en l'elaboració. Només l'autor és responsable del contingut de l'article, de manera especial quan es tracten aspectes ideològics o es mostrin opinions molt personals. Quan el Consell de Redacció ho consideri oportú, sotmetrà algun treball presentat a judici d'un especialista perquè en faci un informe, que després serà debatut en una reunió ordinària.

Un cop feta la publicació es lliuraran a l'autor sense càrrec 25 separats del seu article i un exemplar de la publicació. En acabar tot el procés d'edició, es retornarà tot el material presentat.

POLÍTICA DE DRETS

Els continguts publicats a EBE estan subjectes a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons el text complet de la qual es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>. Aquesta llicència permet copiar, distribuir i comunicar públicament els textos, sempre que no sigui per a fins comercials ni se'n generin obres derivades, i que se'n reconegui l'autoria, el títol del text original, el nom i número de la revista i l'enllaç web on es pot trobar.

Es responsabilitat dels autors obtenir els permisos necessaris de les imatges que estiguin subjectes a *copyright*.

NORMES DE PRESENTACIÓ

Aspectes formals

PARÀGRAFS

El text s'ha d'estructurar en paràgrafs moderns (sense sagnat inicial), justificats (alineats a la dreta i a l'esquerra) i amb un interlineat d'1,5 línies, només en el cas de les citacions textuales que ocupin més de cinc línies és recomanable introduir-les en un paràgraf independent sagnat i amb interlineat senzill per a distingir-les de la resta del text. En tots dos casos, sempre s'ha d'utilitzar un espai d'una línia en blanc com a separació entre paràgrafs.

TIPUS DE LLETRA

El format del text ha de ser el següent: tipografia [...] amb cos 11 per al text general (cos de lectura) i una mida de 9 punts per a la resta de text (cos de referència, bàsicament notes a peu de pàgina i peus de les il·lustracions). En el cas de les citacions textuals especialment llargues en paràgrafs independents, recomanem utilitzar una mida de lletra de 10 punts. Cal limitar les cursives a usos puntuals com ara les paraules estrangeres a la llengua d'escriptura; totes les cites (orals o textuals) han d'anar entre cometes (no en cursiva).

L'autor queda responsabilitzat de la revisió de proves impreses (galerades). Les rebrà al seu domicili i les haurà de retornar en un termini màxim de 10 dies transcorreguts els quals el Consell de Redacció resoldrà per tal de no retardar la publicació. En la revisió no podran introduir-se correccions d'estil, sinó únicament de tipus ortogràfic o tècnic.

DIVISIONS, ENUMERACIONS I NOTES

Tot seguit s'indica el format recomanat de les divisions internes del text, d'acord amb la norma ISO 2145/1972 i la norma UNE 1-002-74.

S'han d'utilitzar un màxim de tres nivells per a les divisions i les subdivisions principals del text (apartats i subapartats), enumerats amb xifres aràbigues, seguides de punt final i amb punts entre les xifres per a indicar-ne la jerarquia.

L'enumeració ha de començar sempre per la xifra 1; no s'ha d'utilitzar la xifra 0 per als apartats d'introducció, preàmbol o similars, sinó que s'han d'indicar amb el mateix tipus i mida de lletra que als títols dels capítols, però sense numeració. També s'han d'indicar de la mateixa manera les conclusions, els annexos, les referències bibliogràfiques i altres divisions finals del text.

Les notes han de minimitzar-se tant com sigui possible i han d'aparèixer numerades de manera consecutiva al peu de la pàgina corresponent. Qualsevol agraïment o explicació de la genesi del text han de constar com a primera nota vinculada al títol de l'article. Les altres notes es reservaran únicament per ampliar o explicar algun aspecte concret del text i s'indicanaran amb un número volat a l'interior del text.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I BIBLIOGRAFIA

A continuació s'indiquen els formats recomanats de referència bibliogràfica dels tipus de documents més usuals, d'acord amb la norma ISO 690, la descripció bibliogràfica normalitzada internacional (ISBD).

Les referències bibliogràfiques es faran seguint el sistema autor/any. Dins del text s'indicarà el cognom de l'autor, l'any de l'edició consultada i la pàgina. Les referències entre parèntesis indicaran el cognom de l'autor, en minúscules sense la inicial del nom propi, l'any i les pàgines separades per una coma, utilitzant el punt i coma per citar dues obres o autors. Alguns exemples: (Esteve, 1970, p. 22). (Coromines, 1980, p. 574; 1994, p. 89-90), o bé (Pella, 1883, p. 340; Lloberas, 1974, p. 48). (Gudiol & Alcolea, 1986, p. 141-143), (Esteve et al., 1985, p. 30-36). Els diferents articles publicats per un autor en un mateix any es diferenciarien amb una lletra minúscula. Exemple: (Lloberas, 1974a, p. 251-253).

Al final del text, la bibliografia recollirà els autors i obres citades en el text, ordenats alfabèticament i per anys. Les obres individuals en primer lloc, després les col·lectives indicant el nom complet de tots els autors. Per cada tipus de document, caldrà afegir la següent informació:

PER A LLIBRES O MONOGRAFIES

Cognom/s (en majúscules), nom (en minúscules), títol i subtítol complets (en cursiva), número de l'edició (si cal), el lloc de publicació, responsable de l'edició, any de l'edició, número de pàgines (Col·lecció; núm.). Per als llibres virtuals cal indicar després del títol [en línia] i després de l'any d'edició, l'adreça d'internet i la data de la consulta; aquesta última entre claudàtors.

Exemple:

SOBRERQUÉS VIDAL, Santiago. *Els barons de Catalunya*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1957. 301 p. (Biografies catalanes. Sèrie històrica; núm III).

FONTSERÉ, Eduard; IGLÉSIES, Josep. *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1971. 546 p.

BONNASSIE, Pierre. *Catalunya mil anys enera (segles X-XI)*, volum I: *Economia i societat pre-feudal*. Barcelona: Edicions 62, juny de 1979. 447 p. (Col·lecció Estudis i Documents; 31).

UNLAND, Annie. *Una amistat generosa i noble. Cartes de Joan Baptista Coromina a Rafael Masó: (1908-1919)* [en línia]. Alacant: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2006. <<http://www.lluïsvives.com>> [Consulta: 30, juny, 2009]

PER A ARTICLES DINS UNA PUBLICACIÓ PERIÒDICA

Cognom/s (en majúscules), nom (en minúscules). Títol i subtítol complets (en cursiva), títol de la publicació periòdica (en cursiva), volum, número, data sencera (només en el cas dels diaris o de revistes periòdiques de caràcter general) o any entre parèntesis, pàgines d'inici i final del text. Per als articles virtuals cal indicar després del títol [en línia] i després del número i la data, l'adreça d'internet i la data de la consulta; aquesta última entre claudàtors.

Exemple:

GAITX, Jordi. "Emili Vigo i Bènia, periodista, historiador i polític". *Revista de Girona*, 227 (2004), p. 28-35.

GAITX, Jordi. "Emili Vigo i Bènia, periodista, historiador i polític" [en línia]. *Revista de Girona*, 227(2004) <<http://www.raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/95840/156898>> [Consulta: 30, juny, 2009].

PER A CAPÍTOLS O ARTICLES DINS UN LLIBRE

Cognom/s (en majúscules), nom (en minúscules), títol i subtítol complets (entre cometes), dins: títol i subtítol del llibre (en cursiva), número d'edició (si cal). Lloc d'edició, responsable de l'edició i any, pàgines d'inici i final del text. Per als articles virtuals cal indicar després del títol [en línia] i després de les dades d'edició, l'adreça d'internet i la data de la consulta; aquesta última entre claudàtors.

ROCAS, Xavier. "Glossari" [en línia]. Dins: *Una amistat generosa i noble. Cartes de Joan Baptista Coromina a Rafael Masó: (1908-1919)*. Alacant: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2006. <<http://www.lluïsvives.com>> [Consulta: 30, juny, 2009]

VINAS, X. "Les Garvares". Dins: *El medi natural a les terres gironines*. Girona: Universitat de Girona, 1992, p. 181-189.

Al final del text s'inclourà una única llista bibliogràfica amb totes les referències completes. Les referències d'un llistat bibliogràfic s'ordenen a partir dels elements considerats principals en el sistema autor/any. Així, primer s'aplica l'ordre alfabètic d'autors (pel seu cognom), després les referències d'un mateix autor s'ordenen cronològicament d'acord amb el seu any d'edició i, finalment, en cas d'haver més d'un treball del mateix autor i any, aquests es disposen seguint l'ordre alfabètic dels títols i afegint una lletra junt a l'any de la publicació.

INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

Presidents d'honor:
Lluís Esteva Cruañas (†)
Lluís Pallí Buxó

JUNTA DIRECTIVA

President	Joan Badia-Homs
Vice-president	Xavier Rocas Gutierrez
Secretari	Albert Juanola Boera
Vice-secretària	Montserrat Pérez Garcia
Tresorer	Miquel Martí Llambrich
Vice-tresorer	Carles Roqué Pau
Assessors:	
de biblioteca	Elena Esteva Massaguer
	Jordi Vivo Llorca
de difusió	Pere Trijueque Fonalleras
d'edició	Francesc Aicart Hereu
de redacció	Anna-Maria Corredor Plaja
	Lluís Costa Fernandez
	M. Teresa Solé Gabarra

VOCALS TERRITORIALS

BEGUR	Alfred Barros Camarasa
LA BISBAL D'EMPORDÀ	Jordi Frigola Arpa
BELCAIRE D'EMPORDÀ	Mariona Font Batlle
CALONGE	Montserrat Darnaculleta Poch
	Dolors Ubach Vilarrodà
CASTELL-PLATJA D'ARO	Xavier Conchillo Roca
	Gabriel de Prado Cordero
MONT-RAS	Mercè Català Ortiz
PALAFRUGELL	Núria Aupi Gifre
	Concepció Sauri Ros
PALAMÓS	Carme Adroher Bona
	Joan Gasull Ponsati
PALS	Anna Aynier Ruat
SANTA CRISTINA D'ARO	Pilar Morera Basuldo
SANT FELIU DE GUÍXOLS	Lluís Palahí Xargay
TORROELLA DE MONTGRÍ	Gerard Cruset Galceran
	Joan Radressa Casanovas
	Antoni Roviras Padrós
VERGES	Salvador Vega Ferrer

MEMBRES PROTECTORS

Consell Comarcal del Baix Empordà

Excel·lentíssims Ajuntaments de:

Begur

Bellcaire d'Empordà

La Bisbal d'Empordà

Calonge

Castell-Platja d'Aro

Mont-ras

Palafrugell

Palamós

Pals

Sant Feliu de Guixòls

Santa Cristina d'Aro

Torroella de Montgri

Ullà

Ullastret

Verges

CENTRES AMB ELS QUALS L'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ MANTÉ INTERCANVI DE PUBLICACIONS

- Àgora, Grup d'Història "José Barruezo", Santa Coloma de Gramenet
- Amics de l'Art Romànic, de l'IEC
- Ateneu Barcelonès, Barcelona
- Associació del Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgri
- Balmesiana (Biblioteca Balmes), Barcelona
- Biblioteca del Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona
- Biblioteca del Departament d'Història Medieval, Universitat de Barcelona
- Biblioteca del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, UB.
- Biblioteca Josep M. Domènech, Terrassa
- Centre d'Estudis Contestans, Cocentaina (el Comtat)
- CINDOC, Madrid
- Consorci de les Gavarres
- Grup d'Estudis Sitgetans, Sitges
- Institut d'Estudis Penedesencs, Vilanova i la Geltrú
- Limes. Recerques arqueològiques de Cerdanyola
- Museu-Arxiu de Santa Maria, Mataró
- Museu de Granollers
- Museu de la Mediterrània. Can Quintana, Torroella de Montgri
- Museu Marítim, Barcelona
- Terracotta Museu, la Bisbal d'Empordà
- Valldaurex, Centre d'Estudis de Valldoreix

A més, les publicacions de l'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ formen part dels nombrosos intercanvis habituals del PATRONAT FRANCESC EIXIMENIS de la Diputació de Girona: www.ddgi.org/eiximenis

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

ÍNDEX DELS VOLUMS ANTERIORS

Núm. 1 – 1982: IEBE, *Fe de vida i d'anhel*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *L'església parroquial de Sant Martí de Calonge*. LLUÍS BATLLE i PRAÏS, *La reducció de pesos, mides i mesures de Palafrugell, Mont-ras, Llofriu i Palamós*. JOSEP CALZADA i OLIVERAS, *La Contenció de la Vall d'Aro*. JOSEP CALZADA i OLIVERAS, *Més sobre el diploma de Carleman al bisbe Teotari*. PERE CANER i ESTRANY, *Fonts, ponts i pous de glaç de Calonge*. MARIA-MERCÈ COSTA, *Palamós medieval: aspectes de la defensa de la vila*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *El Salvament (Sant Feliu de Guixols)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, JOSEP ESCORTELL i CERQUEDA, NÉSTOR SANCHIZ i GUERRERO, JOAN SANCHIZ i GUERRERO, *Recollida de materials arqueològics a Sant Feliu de Guixols*. JAUME MARQUÈS i CASANOVAS, *Consideracions sobre l'origen del monestir de Sant Feliu de Guixols*. LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, CARMÉ LLOMPART i DÍAZ, *Geologia del Montgrí*.

Núm. 2 – 1983, dedicat a PERE CANER i ESTRANY:

JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Pere Caner i Estrany (Calonge, 1922-1982)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Tècnica constructiva en els sepulcres megalítics de l'Empordà*. MIQUEL-DÍ-DAC PIÑERO i COSTA, BENJAMÍ BOFARULL i GALLOFRÉ, PERE GARRIGA i TERRIDAS, *Introducció a l'estudi del mapa arqueològic del terme d'Albons*. LLUÍS ESTEVA, *Ceràmica hispano-romana recollida en el subsòl del monestir de Sant Feliu de Guixols*. JOAN BADIA i HOMS, *Notícia sobre restes d'esglésies romàniques descobertes al Baix Empordà*. LLUÍS ESTEVA, *Les creus de terme de Sant Feliu de Guixols*. JOSEP CLARA, *Nicolau Matas, pintor de Sant Feliu de Guixols*. AGUSTÍ ALCOBERRO i PERICAY, *La Bisbal d'Empordà durant la Guerra de Separació*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *L'ensenyament a Sant Feliu de Guixols. El Col·legi Vidal i el mestre Joan Esteva i Vilallonga*. ÀNGEL JIMÉNEZ i NAVARRO, *Moviment cooperatiu a Sant Feliu de Guixols (1885-1939)*. JAUME AYMAR, MONTSERRAT DARNACULLETA, *Les Carmelites de la Caritat a Calonge (1894-1910)*. JOSEP SERRATS i ARNAU, *El futbol guixolenc al llarg del temps (1913-1980)*. JOAN VILARRET i MONFORT, *Les monedes de cooperatives de Sant Feliu de Guixols*.

Núm. 3 – 1984: J. ALSINA i BOFILL, *L'aportació cultural de les comarques*. JOAN BADIA i HOMS, *Una peça singular d'època romana trobada a Llafranc*. JOSEP CALZADA i OLIVERAS, LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Sant Feliu l'Àfrica i Sant Feliu de Guixols*. JOSEP M. MARQUÈS, *La senyoria eclesiàstica de Sant Sadurn de l'Heura, fins el 1319*. MARIA VILAR i BONET, *Estudi de capitols per la llució jurisdiccional de Calonge*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *L'ermita de Sant Daniel de Calonge*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *Morfologia urbana guixolenc. Els carrers en forma de conca*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Autoritats municipals i eclesiàstiques de Sant Feliu de Guixols des del 1800 fins avui*. JOAN BADIA i HOMS, *Josep Pella i Forgas, precursor de la investigació arqueològica a l'Empordà*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *La maçoneria a Calonge (1886-1894)*.

Núm. 4 – 1985: JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *Pòrtic*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Sepulcre paradolmènic del Turó de l'Àliga (Sant Feliu de Guixols)*. LLUÍS ESTEVA, JOAN BADIA, ALBERT RECASENS, *Reedició d'un escrit sobre la Fonollera (1966)*. FRANCISCO y MARÍA JOSÉ SALA, *Memorias històriques de la villa de San Feliu de Guixols desde su fundación hasta el siglo XIX de la era cristiana*. JOSEP M. CERVERA, JOSEP M. MARQUÈS, *Nota sobre un catecisme del s. XVIII, de Sant Feliu de Guixols*. PERE CANER i ESTRANY, *Barraques, forns i peroles de Calonge*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *El tren de Palamós i la Cooperativa Obrera de Transports del Baix Empordà (1936-1939)*. ÀNGEL JIMÉNEZ i NAVARRO, *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guixols (1936-1939)*.

Núm. 5 – 1986: LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *La Cova d'en Pere (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP CASAS i GENOVER, *Excavacions a la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà)*. M. CRUSAFONT i SABATER, *Identificació del diner de Sant Feliu de Guixols*. JOSEP M. MARQUÈS, *Dades sobre el temple monàstic i parroquial de Sant Feliu de Guixols (s. XV-XVII)*. LLUÍS ESTEVA, JOSEP ESCORTELL, JOAN SANCHIZ, NÈSTOR SANCHIZ, *Troballes del segle XVII en els carcanyols d'una casa guixolenc*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Afliccions econòmiques dels guixolencs després de la Guerra de Successió*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *El bombardeig de Sant Feliu (1747) i el Fortí*. JOSEP CLARA, *Els maçons de Palafrugell*. PERE CANER i ESTRANY, *Oficis desapareguts o en vies de desaparèixer, a Calonge*.

Núm. 6 – 1987: LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *En el centenari d'Agustí Calvet*. ASSUMPCIÓ TOLEDO, BIBIANA AGUSTÍ, *Les coves de Calonge*. JOSEP M. NOLLA, *La vil·la romana del Mas de Dalt (Canapost)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, JOAN VILARET i MONFORT, *Monedes anteriors al segle V dC trobades a Sant Feliu de Guixols i a les seves rodalies*. LLUÍS CAMÓS i CABRUJA (+), JOSEP M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Documents en pergami de l'Arxiu Municipal de Palamós*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Eduardo González Hurtebise, dit Delaborde. Notes biogràfiques*. JOAN SURÓS i PERACAULA, *La CNT al Baix Empordà. Del congrés de Sants a la dictadura de Primo de Rivera (1918-1923)*. JOSEP CLARA, *Els bombardeigs marítims a Palamós durant la Guerra Civil*. MANUEL LLANAS, *En el centenari del naixement de Gaziell: una recapitulació*.

Núm. 7 – 1988: JOAN BADIA i HOMS, *Dues esteles ibèriques de Sant Sebastià de la Guarda (Llafranc, Palafrugell)*. JOAQUIM TREMOLEDA i TRILLA, PERE CASTANYER i MASOLIVER, *Estudi de la ceràmica recollida a Bell-lloc d'Aro (preferentment s. II-III dC)*. JOSEP M. NOLLA, CONCEPCIÓ PUERTAS, *Ceràmiques africanes i material d'importació baix-imperial del jaciment del Camp de la Gruta (Torroella de Montgri, Baix Empordà)*. PERE TRIJUEQUE, *Nota sobre la capella de la Pietat (Palamós)*. MARIA-MERCÈ COSTA, *Reparació d'una nau en el port de Palamós (1434)*. LLUÍS CAMÓS i CABRUJA (+), JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins de Santa Maria de Palamós*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *Benefactors guixolencs. Antoni Vidal Calzada (1806-1868)*. JOSEP CLARA, *Espiritistes a País el 1894*.

Núm. 8 – 1989: JOSEP MAS, LLUÍS PALLÍ, JOAN BACH, *Geologia de la plana del Baix Empordà*. JOSEP M. NOLLA, LLUÍS ESTEVA, FRANCESC AICART, *El poblat ibèric dels Guixols (segles IV aC a 1 dC)*. JOSEP CLARA, *Escultors de la segona meitat del segle XVI al Baix Empordà*. JOSEP M.T. GRAU i PUJOL, ROSER PUIG i TÀRRECH, *El campanar de la Pera: una obra del segle XVII*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Els Vallmanya, batlles de sac del castell de Calonge*. PERE MOLAS i RIBALTA, *Notes sobre la petita noblesa del Baix Empordà a l'edat moderna*. NÚRIA SÀBAT i ORTIZ, *El teatre d'aficionats a Palafrugell*.

Núm. 9 – 1990: M.T. CLOTET, *Les fonts picants de la Vall d'Aro*. LLUÍS PALLÍ, LLUÍS ESTEVA, *Un menhir inèdit en el terme de Santa Cristina d'Aro: la Pedra Ramera*. JOSEP M. NOLLA, FRANCESC AICART, LLUÍS ESTEVA, *El forn de terrissa de s'Agaró i l'establiment romà de la finca Alzina*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Bell-lloc d'Aro. Restauració de l'església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986)*. PERE TRIJUEQUE, *Retaules del segle XVI a Palamós, Vila-romà i Vall-llobrega*. DORA SANTAMARIA i COLOMER, *Pere Perdigó, escultor de Vulpellac (1559-1639)*. ISIDORO GIL DALMAU, *Sinopsis cronològica de los sucesos principales de la historia del monasterio de San Feliu de Guixols*. PERE GIFRE i RIBAS, *Una aportació a la prehistòria dels hisendats gironins: la família Puig (segles XVII i XVIII)*. JOSEP CLARA, *Una nova font per a l'estudi de la repressió franquista: el padró d'habitants del 1940. Aplicació al Baix Empordà*.

Núm. 10 – 1991: CARLES ROQUÈ, LLUÍS PALLÍ, *Modelat del massís de Begur*. LLUÍS PALLÍ, CARLES ROQUÈ, *Un nou monument megalític a Calonge: el menhir del Mas Mont*. ASSUMPCIÓ TOLEDO, BIBIANA AGUSTÍ, LLUÍS ESTEVA, *Les coves de Can Roca de Malvet (Santa Cristina d'Aro)*. PERE TRIJUEQUE, *Emplaçament del palau reial de Palamós*. FERNST ZARAGOZA i PASCUAL, *Necrologi benedictí guixolenc (segles XVI-XIX)*. JOSEP M. T. GRAU i PUJOL, ROSER PUIG i TÀRRECH, *Les esglésies parroquials de Rupit i de Serra de Daró (segle XVII)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Sant Feliu de Guixols. Segon intent d'alçar blocs de cases als passeigs propers a la platja*. JOAN SURÓS i PERACAUULA, *La llarga crisi de la indústria suro-tapera en el primer terç del segle XX*. JOSEP CLARA, *Els referèndums franquistes al Baix Empordà*.

Núm 11 – 1992: JOSEP M. MARQUÈS, *Benediccions de barques (1391-1594)*. JOSEP M. MARQUÈS, *Jueus del Baix Empordà a les lletres episcopals (1326-1385)*. PERE TRIJUEQUE, *Inventari del castell de Vila-romà (1411)*. PERE TRIJUEQUE, *Els quatre genets de l'apocalipsi a Palamós (1630-1750)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *El retaule de l'escultor guixolenc Domènec Rovira el Major (1657-1678)*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Notes sobre Sant Feliu de Guixols (1850-1900)*. LLUÍS COSIA i FERNÁNDEZ, *La premsa al Baix Empordà durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *Josep Pla, fixat com a espia americà*.

Núm. 12 – 1993: M. AURORA MARTÍN i ORTEGA, M. TERESA GENÍS i ARMADÀ, *Els jaciments ibèrics del Puig de Serra (Serra de Daró), segles VI-IV aC*. DOMÈNEC CAMPILLO i VALERO, BIBIANA AGUSTÍ i FARJAS, *Serra de Daró. Estudi de les restes humanes*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Excavacions a la basilica de Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà) (1962-1966)*. FRANCESC AICART i HEREU, JOSEP M. NOLLA i BRUFUAU, *Materials arqueològics de la basilica de Santa Cristina d'Aro*. FRANCESC AICART i HEREU, JORDI SAGRERA i ARADILLA, *Un forn romà a Solius (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP M. MARQUÈS, *El govern de la diòcesi i de la bisbatia de Girona (1334-1362)*. PERE TRIJUEQUE i FONOLLERAS, *L'església parroquial de Santa Maria de Palamós. Notes inèdites*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, JORDI BAUTISTA i PARRA, *El retaule renaixentista de Santa Cristina d'Aro*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *Documents sobre el jurista Francesc Romaguera (1648-1694) i la seva biblioteca. Notes breus*.

Núm. 13 – 1994: IEBE, *El senyor Lluís Esteva i Cruañas ens ha deixat*. CARLES ROQUÈ i PAU, LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Geologia del massís de les Gavarres*. PERE TRIJUEQUE, *Els molins fariners de la batllia de Palamós*. JOSEP M. MARQUÈS, *Sis-cents pidolaires (1368-1540). Captius, esclaus i peregrins*. JOSEP PALLÍ i ROIG, *Els mestres d'aixa de Palamós*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Història del col·lectiu sanitari guixolenc*. JOSEP CLARA, *Els estudis de batxillerat de Josep Irla*. –, *Llibre de grades de monjos. Monestir de Sant Feliu de Guixols (1766-1818)* (edició a cura d'ELENA i LLUÍS ESTEVA).

Núm. 14 – 1995, dedicat a LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS:

IEBE, *El nostre homenatge al senyor Lluís Esteva i Cruañas*. –, *Lluís Esteva i Cruañas (dades per a una biografia)* (a cura d'ELENA ESTEVA). –, *Bibliografia cronològica de Lluís Esteva i Cruañas* (a cura de LLUÍS PALLÍ i ELENA ESTEVA). XAVIER COLOMER-RIBOT, *L'última entrevista amb Lluís Esteva i Cruañas*. JORDI MONTANER, JOAN SOLÀ, JOSEP MAS-PLA, LLUÍS PALLÍ, *Aportació al coneixement de l'evolució geològica recent de la plana del Ter (Baix Empordà)*. NARCÍS SOLER i MASFERRE, *El jaciment magdalenià de Sant Benet (Sant Feliu de Guixols)*. JOSEP VERT i PLANAS, *Els treballs del Centre d'Estudis del Montgrí al Cau de les Dents*. C. ROQUÈ, L. PALLÍ, J. TARRÚS, F. CARRERAS, *Aportacions al coneixement dels gravats prehistòrics dels massissos de les Gavarres i de Begur (Girona)*. E. CARRERAS, P. GAY, L. PALLÍ, C. ROQUÈ, J. TARRÚS, *A propòsit de les suposades pintures i gravats prehistòrics de la Cova d'en Dayna (Romanyà de la Selva, Baix Empordà)*. FRANCESC AICART i HEREU, JOSEP M. NOLLA i BRUFUAU, *El jaciment*

tardo-romà del carrer del Prior (Sant Feliu de Guíxols). JOAN BADIA-HOMS, ENRIC CARRERAS VIGORÓS, *Localització del vil·lar de Purtos a la rodalia d'Ullà*. GABRIEL ROURA, *Capbreu de la capellania de Sant Feliu de Buada (any 1326)*. XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ, ANTONI ROVIRAS i PADRÓS, *700 anys del castell del Montgrí. Resultats de la intervenció arqueològica de 1994*. JOSEP M. MARQUÈS, *El govern episcopal de la Bisbal*. PERE TRIJUEQUE i FONALLERAS, *Un projecte de convent a la Pietat de Palamós*. MARIA-MERCÈ COSTA, *Conflictes de pesca a les mars de Palamós (1571-1576)*. ERNEST ZARAGOZA i PASCUAL, *Els monestirs de benedictins de l'Empordà*. M. CONCEPCIÓ SAURÍ, *Palafrugell i el seu "Llibre de Privilegis": una història que encara no ha arribat al final*. JOAN BADIA-HOMS, *L'activitat de l'escultor Josep Pol a Palafrugell (primera meitat del segle XVIII)*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Presència guixolenc a la fira internacional de Belcaire del Llenguadoc. Segle XVIII*. PERE MOLAS RIBALTA, *Les ordenances dels botiguers de la Bisbal (1805)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, JOAN VICENS i TARRE, *Can Xifró de Calonge*. JOAN PUIGBERT i BUSQUETS, *Burgesos, federals i internacionalistes. La Internacional a Sant Feliu de Guíxols: 1870-1874*. SANTIAGO HERNÁNDEZ i BAGUÉ, *Les activitats de joventut amb la dictadura en el context de Begur*. MANUEL ILANAS, *Figures i paisatges guixolencs en l'obra periodística de Gaziell*. SALOMÓ MARQUÈS, *Mestres del Baix Empordà a l'exili durant el franquisme*. LLUÍS PALAHÍ i XARGAY, *Una ullada més sobre el desaparegut tren de Sant Feliu*. JOSEP CLARA, *La correspondència de Josep Pla amb Raimon Noguera*. M. SALA, R. BATALLA, E. MARTIN, J. PERNAS, X. ÜBEDA, *Estudis hidrològics a la conca del Ridaura*.

Núm. 15 – 1996: CARLES ROQUÉ i PAU, LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Sediments antics del litoral del Baix Empordà entre es Forn (Begur) i Vallpresona (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP M. MARQUÈS, *Esglésies del Baix Empordà*. JOSEP M. MARQUÈS, *Set cenobis femenins de l'Empordà*. XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ, *La sala 3 (o de la premsa de vi) del castell-palau de la Bisbal. Recerca arqueològica i proposta d'evolució històrica*. JOSEP M. MASSONS, *Alumnes del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760-1845) del Baix Empordà*. MIQUEL BORRELL i SABATER, *Les lluites pel poder municipal entre el monestir i la vila de Sant Feliu de Guíxols: la insaculació de l'any 1803*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Un aspecte de la vida administrativa de Pals l'any 1832: les tabes*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Fils Ragolta, un llinatge català a Cuba*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Solidaritat guixolenc. Segle XIX*. JOSEP CLARA, *La farsa de les eleccions municipals franquistes: l'exemple del partit judicial de la Bisbal (1948)*.

Núm. 16 – 1997: LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, CARLES ROQUÉ i PAU, *Carcaterístiques geomorfològiques de la Pedralta (Baix Empordà, Girona)*. PERE MOLAS i RIBALTA, *Els comtes de Palamós a l'Edat Moderna*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Topònims baix-empordanesos del segle XVII: una incursió a les propietats del castell de Palau-sator els anys 1670-1671*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Sant Feliu de Guíxols. 1701-1705*. PEP VILA, *El "Tratado de diferentes curiosidades", un receptari bisbalenc d'adrogueria i confiteria*. MIQUEL BORRELL i SABATER, *La potèmica entre l'hospici de Girona i l'ajuntament de Sant Feliu de Guíxols pel control de la caritat a finals del segle XVIII*. JOSEP M. MASSONS, *Alumnes del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760-1845) del Baix Empordà (II)*. PEP VILA, *Lletres de mossen A.M. Alcover i de F.B. Moll a Irene Rocas Romaguera, corresponsal de l'obra del diccionari a Llofríu*. JOSEP CLARA, *30 cartes de Gaziell a Carles Rahola*. ALBERT JUANOLA i BOERA, *Les cambres de comerç del Baix Empordà*.

Núm. 17 – 1998: CARLES ROQUÉ i PAU, LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Geologia de l'Ardenya i formes granítiques associades*. BIBIANA AGUSTÍ, JOSEP BURCH, JOAN LLINÀS, *Les sitges ibèriques de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà)*. JOSEP M. NOLLA, LLUÍS PALAHÍ, JOSEP BURCH, *L'abandonament de l'oppidum de Castell*. MARIA VILAR i BONET, *Inventari del castell de Calonge (1466)*. JOSEP M. MARQUÈS, *La parròquia de Púbol*. PERE MOLAS RIBALTA, *Noves notícies sobre Antoni Ferrer, gran canceller de*

Milà. ENRIC PRAT, PEP VILA, *Un inventari de la casa Fina de Palafrugell (1708)*. ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *Temps de pescadors i comerciants a la Platja de Pals (s. XVIII)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Reformes vuitcentistes a l'església de Calonge*. AGUSTÍ M. VILÀ GALÍ, *El tràfic de cabotatge al port de Palafrugell*. JOAN MOLLA i CALLÍS, JORDI BAUTISTA i PARRA, *La vinya i el vi a la conca de la riera del Tinar (Calonge)*. PEP VILA, "Emporion", *una revista de la Bisbal, divulgadora de l'avantguarda dalmiana*. JOSEP CLARA, *Gironins davant el TOP: el cas de Pere Caner*. M. TERESA CLOTET i MASANA, LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Nova aportació al coneixement de les fonts picants de la Vall d'Aro mitjançant radiocarboni*.

Núm. 18 - 1999: JOSEP CASAS i GENOVER, *Sitges ibèriques a l'entorn de Marenyà (la Tullada d'Empordà)*. FRANCESC AICART, JOSEP M. NOLLA, JORDI SAGRERA, *L'església antiga de Santa Cristina d'Aro i els seus precedents. Una nova interpretació*. ELVIS MALLORQUÍ i GARCIA, *La vila de Monells, del segle IX al XII*. JOSEP M. MARQUÈS, *Construcció de les esglésies de Palafrugell i Mont-ras (1588 ss)*. MARIA VILAR i BONET, *L'escut dels ducs de Sessa del castell de Calonge*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Notícies disperses sobre algunes edificacions fortificades de Pals*. PEP VILA, *Sobre un manual de sastreria català del sis-cents, copiat i refet a Santa Cristina d'Aro*. GEMMA PUJOL-BUSQUETS i PIÑANA, *La pesta de 1652. Transcripció i anàlisi d'un llibre de rebuts de Palafrugell*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Sant Feliu de Guixols 1706-1714 (Guerra de Successió)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Francesos, afrancesats, carlins i comerciants: els Sivatte-Vilar de Calonge*. MONTSERRAT DEL POZO i FERRER, *La farmàcia de Calonge i la família Bou*. JOSEP CLARA, *Una crítica a l'església diocesana d'abans de la guerra: la del canonge calongi Josep Morera*. ALBERT VILAR i MASSÓ, *La Xispa de Calonge. Humor a la reraguarda*.

Núm 19 - 2000: LLUÍS PALLÍ, CARLES ROQUÉ, *Un aflorament volcànic inèdit al massís del Montgrí: el volcà de l'Aixart de la Conca*. FRANCESC AICART i HEREU, *El final del món ibèric a la Vall d'Aro i Sant Feliu de Guixols: estat de la qüestió*. XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ, JOAN BADIA-HOMS, *Excavacions al castell-palau de la Bisbal (anys 1993-1994). Troballa d'un capitell romànic*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Ermittans jerònims i Carles I*. MARIA VILAR i BONET, *Antoni de Cardona, senyor de la baronia de Calonge (1550-1606)*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *La vida dels francesos residents a la costa del Baix Empordà el 1637*. PERE MOLAS i RIBALTA, *El setge de Palamós de 1655 vist des de Madrid*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Marina guixolencs del segle XVIII (del desastre a la recuperació)*. PEP VILA, *El receptari El cafetero del Ampurdán, amb altres fórmules de la terra*. JOSEP CLARA, *Dos articles juvenils de Jaume Vicens Vives*. JOAN MOLLA i CALLÍS, *Tres fites en la història agrària de Calonge: 1734, 1882 i 1970*. LLUÍS PALLÍ, CARLES ROQUÉ, *La reposició de la Pedralta*.

Núm 20 - 2001: CARLES ROQUÉ, LLUÍS PALLÍ, *Les inscultures de Montgat Petit (Vall-llobrega)*. J. BURCH, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA, D. VIVÓ, *Els banys privats de la vil·la romana de Pla de Palol, a Platja d'Aro*. RAMON JÀRREGA i DOMÍNGUEZ, *Una llàntia tardoantiga amb decoració de tema cristià procedent de la vil·la romana de Pla de Palol (Platja d'Aro, Baix Empordà)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *La cellera de Sant Martí de Calonge i la consagració de 1423*. MARIA VILAR i BONET, *Retrat d'Elisabet de Requesens, virreina de Nàpols, comtessa de Palamós i senyora de la baronia de Calonge (1518)*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Les possessions de la universitat de Pals el 1672*. SALVADOR VEGA i FERRER, *La recuperació de l'Almoina del Pa Cuit del Dijous Sant i la reparació de l'església parroquial de la Tullada (1685)*. LAURA QUER i MONTSERRAT, *Els interiors de les cases de Calonge (1750-1800)*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Sant Feliu de Guixols, 1815-1826*. MONTSERRAT DEL POZO DE FERRER, MARISA MOLINAS DE FERRER, *Xavier de Ferrer al centenari de les dunes*. JOSEP CLARA, *Les vocacions militars al Baix Empordà: l'exemple de Lluís Jovell i Vilar*. PEP VILA, *Unes pàgines*

de folklore palamosí. JORDI TURRÓ i ANGUILA, *L'arxiu de la parròquia de Palafrugell: els registres sacramentals*. ALBERT VILAR i MASSÓ, *La capella de Sant Jordi de Calonge*.

Núm 21 – 2002: NÉSTOR SANCHIZ i GUERRERO, *Constatació d'un assentament humà prehistòric al Puig Gros de l'Ardenya (Sant Feliu de Guíxols)*. XAVIER ROCAS, CARLES ROQUÉ, LLUÍS PALLÍ, *Els Clots de Sant Julià (Forallac, Baix Empordà): anàlisi geoarqueològica*. JOSEP M. NOLLA, PAULA SANTAMARIA, MARC SUREDA, *Excavacions arqueològiques al Collet de Sant Antoni de Calonge*. JOSEP CLARA, *La població de Torroella de Montgri segons el tall de 1648*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *El repartiment de les terres comunals de Pals*. MARC AULADELL i AGULLÓ, *L'incendi de la cùria reial de Sant Feliu de Guíxols la nit del 31 de desembre de 1815*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Esplendor i decadència de la flota mercant guixolenca (segle XIX)*. JORDI TURRÓ i ANGUILA, *La justícia municipal de Palafrugell (segles XIX-XX)*. PEP VILA, *La visita dels felibres a la Bisbal (1868)*. JOAN BUSQUETS i BIARNÉS, *Apunts sobre la vida i l'educació en el món rural a final del segle XIX i principi del segle XX. A propòsit del llibre Cosas de casa (1906) de Miquel Torroella i Plaja*. JOSEP VILAR i BONET, *Recull de fets de salut i vida a Calonge en la primera meitat del segle XX*. MIQUEL SOLANA i SOLANA, *Població i poblament al Baix Empordà durant el segle XX: cent anys de creixement i concentració espacial de la població*. MARIA VILAR i BONET, *Els escuts heràldics de Calonge*.

Núm. 22 – 2003: FRANCESC AICART i HEREU, *Una moneda procedent del poblat ibèric de Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP BURCH, ANTONI ROJAS, JORDI SAGRERA, *Noves aportacions per al coneixement del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Llafranc, Palafrugell)*. XAVIER ROCAS, CARLES ROQUÉ, LLUÍS PALLÍ, *Caracterització arqueològica i geològica de les produccions de rajoleria d'època romana de Llafranc (Baix Empordà)*. MARIA VILAR i BONET, *El règim municipal de Calonge al segle XV*. ROSALIA SAMSÓ, *Vincles del monestir de Santa Maria del Mar de Calonge amb el de Sant Daniel de Girona*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Roldors i adoberies a Pals*. SALVADOR VEGA i FERRER, *Orgues, relíquies, capelles i retaules de l'església parroquial de Verges (segles XVI-XVII)*. JAUME AYMAR i RAGOLIÀ, *Marti Oliver i Cruanyes, canonge de Vilabertran*. ENRIC PRAT, PEP VILA, *"La degollació de Sant Joan Baptista", un drama bíblic representat a Foixà el 1904*. JOSEP CLARA, *Radiografia de dos arxiprestats empordanesos al començament de la II República (la Bisbal i Torroella de Montgri)*.

Núm. 23 – 2004: FERRAN CODINA, *Una premsa de vi romanorepublicana a Beilcaire d'Empordà*. E. CARRERAS, J.M. NOLLA, A. BARTI, R. PLANA, *Dues tombes romanes a Llafranc*. MARIA VILAR BONET, *Dos documents dels Cruïlles a la vila de Calonge (segle XV)*. ERIKA SERNA, SANTI SOLER, *Noves dades sobre els Perdigó, escultors baix-empordanesos dels segles XVI-XVII*. ANNA-MARIA CORREDOR, *Desventures d'un jove droguer barceloní a la vila de Pals (1620)*. JAUME AYMAR, *Els Lloret de Calonge i la Bisbal. –, "Llibre de guisados, escullits particularment de la cuyna estrangera" (1867). El receptari de Melchor de Ferrer i de Manresa (estudi, transcripció i notes a cura de PEP VILA)*. BENET JULIÀ, *Sant Feliu de Guíxols, any 1868*. JOSEP CLARA, *La virginitat de Maria qüestionada a Sant Feliu de Guíxols el 1891*. ALBERT VILAR, *La defensa de Calonge durant la Guerra Civil*. JORDI GAITX, *Emili Vigo, veu crítica de les relacions entre l'exili i l'interior. Correspondència amb Josep Tarradellas (1944-1952)*. ESTHER LOAISA DALMAU, *La transformació territorial de Sant Antoni de Calonge pel turisme*. CARLES BARRIOCANAL, *Avifauna de les suredes baixempordaneses a la primavera*. RESSENYES.

Núm. 24 – 2005: J. CANAL, E. CANAL, J.M. NOLLA, J. SAGRERA, *El castellum Uellosos del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà). Vida i mort d'una fortificació carolíngia*. JORDI VIVO, *Quatre anys al port: la reconstrucció del primer moll de Sant Feliu de Guíxols (1591-1594)*. BENET JULIÀ, *Notes sobre la Guerra de Separació a Sant Feliu de Guíxols*. DAVID FIGAROLA, *El foment de la lectura: els llibres dels servites d'Empúries*

i la Biblioteca Popular de Palafrugell. SANTI SOLER, PEP VILA, *Lletres de bisbalencs de la Renaixença a l'escriptor i polític Víctor Balaguer (1867-1871)*. ANNIE UNLAND, Joan Baptista Coromina. JOSEP CLARA, *Expedients de responsabilitats polítiques al Baix Empordà*. ANNA-MARIA CORREDOR, *Els apiaris del senyor Riera (Pals 1927-1962): un exemple de l'activitat apícola al Baix Empordà els anys 50*. CARLES BARRIOCANAL, BALTASAR PARERA, ELDA MATA, *Recuperació de zones humides als camps de golf: el cas del golf les Serres de Pals*. JOAN BADIA-HOMS, *Relació del Dr. Josep Alsina i Bofill amb el president Tarradellas*. RESSENYA.

Núm. 25 – 2006: JOSEP TARRÚS, ENRIC CARRERAS, IOLANDA PUIGDEVALL, MARTA PI, ALBERT AULINES, *L'excavació i restauració del dolmen del Puig d'Arques, l'any 2001 (Sant Cebrià dels Alls, Cruïlles, Baix Empordà)*: Annex: F. BURJACHS, I. EXPÓSITO, *Anàlisi palinològica*. FRANCESC AICART i HEREU, *Un treball inèdit d'Agustí Casas i Vinyas sobre Pla de Palol (Platja d'Aro)*. F. CODINA, J. MARGALL, G. DE PRADO, X. SOLDEVILA, *Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret*: Annex: B. AGUSTÍ i FARJAS, D. CODINA i REINA, *Arqueologia funerària. Les restes humanes del carrer del Forn, Ullastret, Baix Empordà*. PEP VILA, *Dramatització i lectures de la Passió a Ullà (1326) i Fonteta (1797)*. LAURA QUER, ADELA ARBÓ, *L'armari de la sagristia de l'església de Calonge*. ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *De quan les coses s'escriuen pel seu nom: sis inventaris de principi del segle XVIII (Fons Notarial de Pals)*. JOSEP CLARA, *L'itinerari religiós d'Andreu Bascós: catòlic, protestant i novament catòlic*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Primer centenari de l'esperanto a Sant Feliu de Guixols*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Catàleg de targetes postal de l'impressor guixolenc Octavi Viader, editades l'any 1901*. JOAN MOLLA i CALLÍS, ESTHER LOAISA i DALMAU, *Visions de la pagesia de Calonge des de la fi del segle XVIII a la fi del segle XX*. CARLES BARRIOCANAL, *Anàlisi de l'avifauna de la garriga del massís del Montgri a la primavera*. RESSENYES.

Núm. 26 – 2007: IEBE, *Josep Pallí i Roig (Palamos, 1918 – Barcelona, 2006)*. JOSEP PALLÍ i ROIG (+), *El "Semanario de Palamos" i la seva incidència en la premsa de la comarca del Baix Empordà, en el darrer quart del segle XIX*. GABRIEL DE PRADO, *El castell de Benedormiens (Castell d'Aro), intervencions arqueològiques (1999-2000): el sistema defensiu del castell*. ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *El carrer de la Milana (Pals): un nom que la sap llarga*. JOAN MOLLA i CALLÍS, ESTHER LOAISA i DALMAU, *Els remences de Calonge*. JAUME MARUNY i GISPERT, *La pagesia empordanesa d'entreguerres. Un estudi de cas: Pere Maruny i Cals, pagès de Sant Pol de la Bisbal (segles XVII i XVIII)*. JOAN ROSAL i SAGALÉS, *Les rajoles de mitgeria, un document civil en ceràmica*. JOSEP CLARA, *Josep Vilar, un calongi a l'Havana*. LLUÍS MARUNY i CURTO, *Innovació educativa a la Bisbal d'Empordà: l'escola laica (1886-1887) i l'escola moderna (1903-1909)*. GERARD BUSSOT i LIÑÓN, *La indústria surera a Sant Feliu de Guixols i el seu capital estranger (humà i financer), en els segles XIX-XX*. PEP VILA, *El receptari de cuina familiar de la palafrugellenca Júlia Frigola Girbal (segles XIX-XX)*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Catàleg de targetes postal de Sant Feliu de Guixols, editades per Josep Pascal*. CARLES BARRIOCANAL, *Avifauna dels alzinars del massís de Begur a la primavera*.

Núm. 27 – 2008: JOAN BADIA-HOMS, *L'escultura romànica de Sant Pere d'Ullastret. Proposta d'interpretació*. ELVIS MALLORQUÍ, *El castell de Sant Esteve de Mar i el litoral palamosí al segle XI*. PASQUAL RIBAS i TORRES, *La consuetud de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega (1690-1896)*. JOSEP CLARA, *Ramon de Cabrera i de Ciurana (1794-1874), polític empordanès*. ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *Dos inventaris del mas Corredor de Camargues (Pals) amb la Guerra del Francès pel mig*. XAVIER ROCAS GUTIÉRREZ, *Marian Burgués: un terrisser de Sabadell a la Bisbal*. ENRIC PRAT, PEP VILA, *"La conquesta de Mallorca per Don Jaume I el Conquistador" (1859), un poema èpic d'Albert de Quintana*. JOAQUIM ALVARADO i COSTA, *La crisi de la Gran Guerra al sector surer català. El cas del bisbalenc Narcís Nadal i Puig*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, Lucien

Roisin (1876-1942), *fotògraf i editor de targetes postals. La primera sèrie blava de Sant Feliu de Guixols.* JOAN MOLLA CALLÍS, ESTHER LOAISA DALMAU, *Puig ses Forques 1958 (Sant Antoni de Calonge).* MIREIA ROS, CARLES BARRIOCANAL, MARTÍ BOADA, *Caracterització i propostes de gestió i conservació dels Estanyets de Pals i les Closes Fondes (Pals, Baix Empordà).*

Núm. 28 – 2009: *PRESENTACIÓ.* JORDI VIVO i LLORCA, JOSEP MARIA NOLLA i BRUFAU, *La cupa sota l'església del monestir de Sant Feliu de Guixols.* GUILLEM FERNANDEZ i GONZALEZ, *El procés constructiu de l'església parroquial de Sant Genís de Torroella de Montgrí.* MOISÈS SELFA i SASTRE, *Onomàstica de Torroella de Montgrí (segle XV): antroponímia i toponímia.* ÀNGEL JIMENEZ, *Sant Feliu de Guixols: el finançament de la Guerra del Francès de juny a desembre de 1808. Amb motiu del bicentenari.* JONATHAN STARK, *La medalla de "Bagûr" i Palamós.* PEP VILA, *Records d'una representació del "Ball d'En Serrallonga", a Llofriu i Torrent.* DOLORS GRAU i FERRANDO, *Quan les parets parlen: els grafits de la casa Bassa Rocas de Llofriu.* MARIONA SEGURANYES BOLAÑOS, *Serafi Bassa, l'artista de la saga Bassa-Rocas.* PEP VILA, *Sobre l'ús i la conservació de l'article salat, il·lustrat amb un conte de Josep Camós (1936).* LLUÍS MARUNY i CURTO, *Falangistes empordanesos. Un estudi de cas: Josep Maruny Jacas.* JAUME AYMAR i RAGOLTA, MONTSERRAT DARNACULLETA i POCH, *Ensenyament a Calonge III (1943-1982).* FRANCESC AICART HEREU, *Lluís Esteva vist per Pere de Palol i Eduard Ripoll.* *RESSENYA*

VOLUMS ESPECIALS

MISCEL·LÀNIA LLUÍS ESTEVA – 2006:

IEBE, *En memòria i homenatge a Lluís Esteva i Cruañas, el nostre primer president.* FRANCESC AICART i HEREU, *Notícia d'unes excavacions arqueològiques a Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro).* JOSEP M. NOLLA, QUIM GRAU, *El monument funerari sota la Torre del Fum (Sant Feliu de Guixols). Estat de la qüestió.* SALVADOR VEGA i FERRER, *L'antic castell de Verges (segles XII-XIX).* NARCÍS SOLER MASFERRER, *Terrissa de l'Hospital de Santa Caterina de Girona.* PEP VILA, *Sociabilitat pagesa. Dinars de la confraria de Sant Joan Degollaci de Foixà.* NESTOR SANCHIZ GUERRERO, *Introducció a l'estudi de ràfecs amb rajoles i teules pintades a les comarques gironines.* JAUME AYMAR i RAGOLTA, MONTSERRAT DARNACULLETA i POCH, *L'ensenyament a Calonge (1732-1930).* AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Catàleg de targetes postal de Sant Feliu de Guixols editades per H. Barroso.* JOSEP CLARA, *Odissea d'un lleidatà que volia passar la frontera (1939-1949).* JOSEP M. MARQUÈS, *Vida i mort de l'Acció Catòlica gironina (1940-1963).* S. ALEMANY, J. COLOMEDA, *Museu: perspectives diferents d'un mateix patrimoni guixolenc.* MARIA SALA SANJAUME, CARMÉ VICENS GARDELLA, SARA BERNIA BOU, CARLES CARRERES VERDAGUER, *La pagesia a les Gavarres: característiques generals i percepcions mediam-bientals.* XAVIER ROCAS, JORDI TURON, M. CONCEPCIÓ SAURÍ, *Palafrugell i el seu Llibre de Privilegis: una reclamació en curs.* CARLES BARRIOCANAL, *Vint-i-cinc números de la revista "Estudis del Baix Empordà": una anàlisi bibliomètrica.*

MISCEL·LÀNIA PERE CANER – 2007:

IEBE, *En memòria i homenatge a Pere Caner i Estrany (Calonge, 1922-1982).* MARIA VILAR BONET, JOSEP VILAR BONET, *Recordança de Pere Caner.* ALBERT VILAR MASSÓ, *L'obra completa de Pere Caner Estrany.* ALBERT VILAR MASSÓ, *Pere Caner i la revista Proa de Palamós.* JORDI BAUTISTA PARRA, *Cartes des d'Amèrica: correspondència d'emigrants calongins.* JOAN MOLLA CALLÍS, ESTHER LOAISA DALMAU, *Reminiscències feudals al Baix Empordà cap al 1907.* JAUME AYMAR i RAGOLTA, MONTSERRAT DARNACULLETA i POCH, *L'ensenyament a Calonge (II), 1931-1942.* JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Maria Vilar i Bonet (Calonge, 1923 – Barcelona, 2007).*

El Patronat Francesc Eiximenis
de la Diputació de Girona
és la xarxa de centres d'estudis
que impulsa la recerca local i
contribueix a l'estudi i a la difusió
del patrimoni cultural i natural
de les comarques gironines.

Centres adscrits

Institut d'Estudis Gironins
Institut d'Estudis Empordanesos
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca
Amics de Besalú i el seu Comtat
Associació Arqueològica de Girona
Institut d'Estudis Ceretans
Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès
Institut d'Estudis del Baix Empordà
Centre d'Estudis Selvatans
Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona
Assoc. d'Història Rural de les Comarques Gironines

Diputació de Girona Patronat Francesc Eiximenis

Pujada de Sant Martí, 5
Apartat de Correus 11
17080 Girona
Tel. 972 18 50 00
Fax 972 20 80 88
E-mail: eixim@ddgi.org
Web: www.ddgi.org/eiximenis

AQUEST VOLUM
D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

HA QUEDAT ENLESTIT EN ELS
TALLERS DE GRÀFIQUES BIGAS, DE
SANT FELIU DE GUÍXOLS,
EL MES DE DESEMBRE DEL MMX

